

Szólás estelig

Századik számát tartja kezében az olvasó a Napútnak – többediket, mint amennyit a majdhogynem csak a pusztá entuziazmusból táplálkozó lendülete a csillagokba írhatt felőle ennyi éven át. Kereken a századikat, benne hetvenedik életéve küszöbére ért 81 jelességünk nagyjából 70-70 sorba sűrített életvallomását. Az 1928-as évjárat tablójával kezdődött sorozatunk, eme 12. darabja – évkönyvünk – újabb korszelet, most történetesen az Európa egét beborító 1939. év szülöttei, a jövőre hetvenévesek magántörténelme alapján.

Sorozatunkat külön is frissíti a Káva Téka füzetsorozat 30. darabja, amelyben a meghívott jelesek mellett a pályázattal jelentkezésre buzdított „kevésbé jelesek” három legjobbja mondja el korértelmező beszámolóját élete fordulóiról, kissé nagyobb lélegzetvétellel. Jelzésszerű, sőt jelképi értékű, hogy e három vallomás egyike magyar, egyike lengyel, egyike pedig német nyelven íródott eredetileg.

Kinek-kinek a személyes története felbecsülhetetlen adalék a jövőnek, s ha ez tíz év 729 vallomásra megállta a helyét, hatványozottan igaz a háborúba ájuló év 81 (+3) megnyilatkozájára.

Csak szemelgetni lehet itt évkönyvünk „bölcsek kavicsaiból”. Egyik alanyunk továbbadja a megfogadott intést: ha vinni akarja valamire, szól a tanács, neki mindig egy kicsivel többet kell megtennie, mint amennyi feltétlenül szükséges. Nemde egyszerre leverő és előrevívó tapasztalata ez minden hátránnyal induló embernek? Másikuk idéz egy fontos szólásmondást, amely az ember egyéniségére is vonatkoztatható: majd akkor válik be, ha kijön a kemencéből. Harmadikuk ugyancsak általánosítható érvénynyel kifogásolja, hogy a szobroknak lenne fő nézetük: az a jó szobor, amelynek minden nézete tökéletes. Negyedikük sokak helyett is fájlalja, hogy a boldog percekből az emberéletben nem sok nap telne ki. Ötödikük, kulcsot keresve a megéltekre, a hallgatók nemzedék gyermekeinek véli az övékét. Hatodikuk a „felszabadítók” elriasztására kitett rózsaszín járványcédulákat idézi fel. Hetedikük az ugyanazon bőrkabáton a karszalag feketéről vörösre cserélését nem feledheti. Van, aki közülük a Kárpát-medencei, időszalagon ábrázolva négy nemzedéknyire bontott századévváltozást szegülne a kislányok nyomorúsága ellen; másuk bizodalma az, hogy a sejték őrzik a régiek tudását... És hogy egyáltalán: mire az ember eljut a hetvenedik küszöbére, benő a feje lágya.

S a személyesség belső körében itt vannak a legendák: találunk olyat, aki büszkén mondhatja, hogy tanára volt az '56-os mártír Brusznai Árpád, egy másikuk pedig Babitsék esztergomi éveiről első kézből hallhatott az édesanyjától.

A 125 éve született Babits Mihályt többen is említik. Amikor ők megszülettek, a költőnek – ne feledjük, olyan, méltatlanul háttérbe szorult prózareklémák szerzőjének, mint a *Halálfiai*, *A gólyakalifa*, az *Elza pilóta* – már csak két év van hátra az életéből, s a *Jónás könyvét* ekkor toldja meg a *Jónás imájával*. Nemigen tudnánk találobban jellemezni, milyen csillagkép alatt csöppentek a világra a holnapi hetvenesek, mint erre utalva.

S a mai Ninive? Nem a szavak lettek benne hűtlenek hozzánk, hanem mi a szavakhoz. Az új írástudók – akiknek áruháza nem is csak Benda híres könyvéből ismerős a veszedelmes világnézetről 1917-ben érkező Babitsnak – nem megalkuvásból, pironkodva, de kérkedve fészkelődnek meg a töklével árnyékában. A mi hetveneseink, jó okuk van rá, a fohászokó költőhöz hasonlóan keresik az írás kegyelmét, s jó órában meglelik: szavaik hibátlan hadsorra állván bátran szólnak – és nem fáradnak bele estelig.

Bognár Antal

NAPÚT

Irodalom, művészet,
környezet

X. évfolyam 10. szám

A Cédrus Művészeti Alapítvány megbízásából kiadja a Napkút Kiadó Kft. Megjelenik évente tízszer.

Főszerkesztő: **Szondi György**. Szerkesztők: **Bába Szilvia** (művelődés), **Balázs Géza** (nyelvművelés), **Bognár Antal** (próza), **Elek Szilvia** (zene), **Király Farkas** (vers), **Kovács Ildikó** (szöveggondozás), **Prágai Tamás** (dokumentum), **Sebeők János** (környezet), **Szondi Bence** (törtélem), **Vincze Ferenc** (műbírálat), **Wegner Tibor** (művészet).

Szerkesztőségvezető: **Szondi Eszter**. Terjesztés: **Németh Lóránt**.

Napút-kör: **Csűrös Miklós, Gazdag Dávid, Gráfik Imre, Hankiss Elemér, Dr. Koncz Gábor, Lászlóffy Aladár, Radnóti Zsuzsa, Schwajda György, Konrad Sutarski** (tiszteletbeli konzulensek).

Alapította: **Masszi Péter**. Lapterv: **Gosztola Gábor**.

Szerkesztőség: 1014 Budapest, Szentháromság tér 6. mfisz. 29. • Telefon/fax: (1) 225-3474

E-mail: napkut@gmail.com • Honlap: www.napkut.hu

Nyomdai kivitelezés: Érdi Rózsa Nyomda. Terjeszti a Hírker Zrt. és az NH Zrt. ISSN: 1419-4082

Fekete Géza	3
Sas József	5
Korda György	11
Kaposi Endre	12
Erdei Árpád	13
Kenyeres Zoltán	15
Fürtös György	16
Rajki László	17
Kiss Anna	20
Tóth Éva	20
Zsombolyai János	22
Novák Dezső	24
Szilágyi Miklós	27
Szebik Imre	29
Deseő Csaba	31
Csikai Márta	33
Kádár János Miklós	36
Janzer Frigyes	38
Tímár Árpád	39
Virágh László	40
Sulyok Gabriella	43
Pap Éva	44
Csáji Attila	45
Prokopp Mária	47
Buda Béla	49
Jovánovics György	51
Tiboldi Mária	52
G. Komoróczy Emőke	54
Kozma Tamás	56
Kőszeg Ferenc	62
Havas László	64
Módos Gábor	66
Janza Károly	68
Izsóf Vilmos	70
Lászlóffy Csaba	71
Györgyi Kálmán	75
Várady Tibor	78
Nagy Frigyes	81
Eőry Emil	81
Ifj. Benedek Jenő	83
Ilkei Csaba	84
Lőrincz L. László	87
Simon Róbert	89
Fogarassy Miklós	91
Prunkl János	92
Bak Imre	95
Fejes István	97

Módos Péter	99
Szabados György	101
Nádasdy János	103
V. Raisz Rózsa	106
Kríza Ildikó	108
Alföldy Jenő	111
Gaszner Péter	114
Szalai Sándor	115
Kötő József	117
Bertényi Iván	119
Bögsözi Kádár János	121
Tóth Sándor	122
Fazekas Lajos	123
Závodszy Géza	125
Orvos András	128
Sipos Lajos	130
Hegedűs Endre	132
Szilágyi Ildikó	134
Kanyó Béla	138
Sándor Pál	139
Szenti Tibor	142
Meszlényi János	144
Buza János	146
Galambos Tamás	148
Beke Margit	151
Detrekői Ákos	153
Kerényi József	155
Bencze Lóránt	157
Seregi József	160
Ilyés István	162
Csepregi Oszkár	163
Balázs Lajos	166
Bosák Nándor	168
Réti Árpád	170

Emlékezet

Kozma István (N. Pál József)	172
Kristó Gyula (Almás Tibor)	173
Pék Pál (Baán Tibor)	175

Melléklet

Káva Téka - Napút-füzetek 30.

Akik az éjszakába születtek
(Három asszony életútja)

NAPÚT

Irodalom, művészet,
környezet

X. évfolyam 10. szám

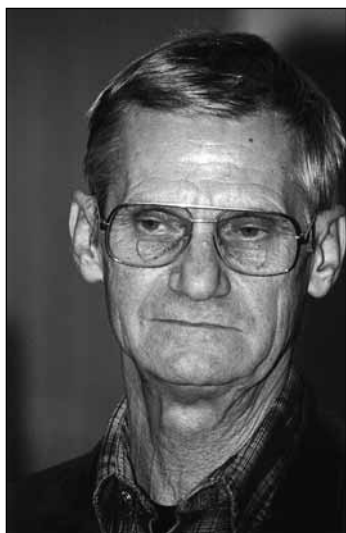
**Nyolcvanegy
jeles hetvenes**

EŐRY EMIL
TÁNCOSNŐ

Fekete Géza

szobrászművész (Budapest, 1939. január 3.)

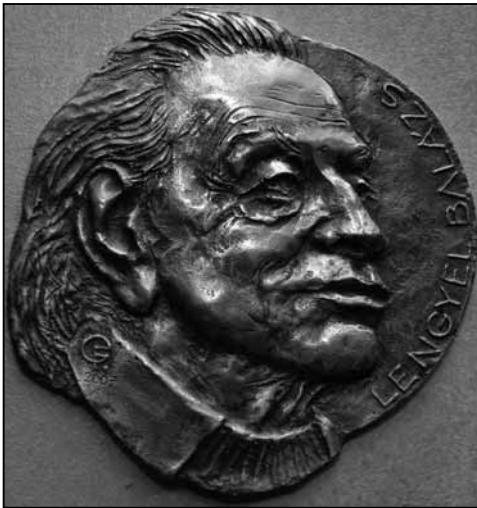
Életvallomás – magántörténelem – rövidített önéletrajz? A Napút folyóirat felkérésére hetvenéves koromra hetven gépelt sorba, ráadásul tömörítve, nehéz ügy egy elég viszontagságos élet leírásához, de kezdjük neki.

Művészcsaládban születtem, apám, Galántai Fekete Géza szobrászművész és édesanyám, Roskoványi Mária festőművész-rajztanár szerelmi házasságából (mely a főiskolán kezdődött) az akkori-mostani Erzsébet téri lakásba. Szüleim későbbi sok műteremkeresése végül is Budán, a Csaba utcában ért véget. Apám műterme ekkor egy Bors utcai szuterén volt (ma Hajnóczy utca), ez a helyiség a háború alatt belövést kapott, és apám háromszáz szobra odaveszett. Édesapám a főiskolán Szentgyörgyi István szobrászművész nagyszerű tanszékére járt, hol számomra a mai

napig is nagyra becsült és még általam is ismert szobrászok voltak a társai. A teljesség igénye nélkül: Antal Károly, Grantner Jenő, Madarassy Walter, Búza Barna, Ispánki József, Csúcs Ferenc... Anyám Vaszary-növendék volt.

Még élveztem pár napját a „béke” utolsó napjainak, ugyan Európában már kitört a háború, és húgom születése már óvóhelyi élmények között ért, akár csak a fehér köpenyes „felszabadítók” megérkezése. Menekülés át Pestre, a nagyapai ház (Bajza u 22.) „megmentése” céljával. Anyai nagyapám (aki 1940-ben meghalt, az 1. sz. huszárezred parancsnoka volt) miatt lettünk kitelepítve 1951-ben Hajdúhadházára nagyanyámmal, anyámmal, húgommal és nagybátyámmal, gróf Vay Miklóssal. „Szerencsére” szüleim ekkor már válófélben voltak és külön éltek, így apám öt sikertelen felmentési kérelme után, a szakma több Kossuth-díjasának hathatós kérelme eredményeként, egy év után kerültünk vissza Pestre, de már nem a Bajza utcába (melyet természetesen addigra már az új rend emberei laktak), hanem a Szent István körüti műteremlakásba apámhoz, aki két építész barátjával lakott ott. Ekkor kezdődtek húgommal a „vándorlásaink”, hol ismeretleneknél, hol ismerősöknél, majd rokonoknál laktunk, természetesen bérbe! Az általános iskoláimat ilyenformán öt iskolában jártam ki. Egy évig élveztem a svájci „keresztszülők” szeretetét 1947-ben. Végül is a Németvölgyi utcai Mackós iskolában, majd a Szabadság-hegyi Tüdőszanatóriumban zártam általános iskoláimat. Gimnáziumi éveimet keresztanyáméknál tölthettem, viszonylag nyugodt családi környezetben. A Németvölgyi VIII./B a mai napig évente két alkalommal tartja osztálytalálkozóját a Makk 7-esben. Középiskolás éveimet a Petőfi Sándor Gimnáziumban töltöttem, ahol kapcsolatom a sporttal is megköttetett. 1957-ben érettségiztem, ez idő tájt Paulinyi Jenő testnevelő volt az igazgatónk, mindannyiunk nagy öröme. Érettségi után apám „szocialista” kapcsolatait megmozgatva mint X-est elhelyezett a Klement

Gottwald Villamos Gyárba, ahol segédmunkás, majd dekorációs lettem, és e kitérővel, a KISZ javaslatával sikerült először az előkészítőre, majd a nappalira bekerülnöm a Képzőművészeti Főiskolára. Ott Szabó Iván, majd Pátzay Pál voltak a mestereim, rajztanári diplomát is kaptunk. Ez 1965-ben volt. 1963-ban nősültem (e házasságból született Anna lányom és Géza Péter fiam). Szintén 1963-ban hagyta el az országot Dobi István engedélyével az állampolgárságról lemondatra anyám és húgom, akik Ausztráliába távoztak. Ez idő tájt alakítottam ki és át egy romos helyiséget lakássá, amelybe már beleszülethettek gyermekeink. 1965-től a Képz. Kivitelező Vállalat kerámiaműhelyében dolgoztam a cégnél, annak megszűntéig. Közben a I. kerületi Tanács Ferenczy István Képzőművészeti Körének szobrásztanára voltam nyolc éven át, Luzsicza Lajos

LENGYEL BALÁZS-BRONZPLAKETT

és Molnár József festőművész tanárok mellett. Édesapám hetvenéves korában elhunyt. Én újránősültem, ekkor végleg az eddig is napi gyakorlatban használt műterembe költöztem, s azóta is itt alkotok. A hivatásomat életvitelszerűen művelem és szeretem. A szobrászatot illetően a műfaj szinte minden ágát kipróbáltam. A mai napig tanítok még az M. S. Mester Képzőművészeti Körben.

Vallom és hiszem azt, hogy az elvetett magvak „virágba” szöknek, és merem remélni, hogy ebben a fene mód felgyorsult világban nem hal ki az emberekből a szeretet a művészet iránt, és az egymás iránti megbecsülés igénye sem. Sokszor megéltem a fenn- és lenn-élet megacélozó erejét. Kapóra jött ez a felkérés régi tervemhez, hogy

„zárszámadást” csináljak, de eddig nem kényszerített rá semmi, talán most sikerül a gerincét megtalálni egy nagyobb lélegzetű önéletrajzi irománynak. Az biztos, hogy úgy kellene élni, hogy az ember bizton merjen tükörbe nézni, szeresse azt, amit csinál, legyen az bármi, csak legyen hozzá hite, s melynek, hogy úgy mondjam, anyagi alapja a munka. Szeressen az ember csinálni, kitalálni, alkotni valamit. Talán ez a gondolat vezetett akkor is, amikor Esztergomban hozzájutottam egy telekhez, melyen ki- és megélhetem a „MAG APOTEÓZISÁT” a háztájiban, továbbá hogy faszobrokat is tudok faragni, ami új szint, csodálatos élményeket nyújt számomra szakmailag is! Fontosnak tartom a barátságok ápolását, megőrzését mint az emberi kapcsolatok nélkülözhetetlen részét fiatalokkal, idősekkel egyaránt.

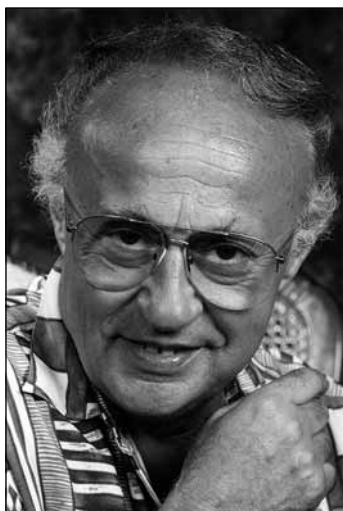
Tanulva tanítani és tanítva tanulni – ez mint mottó jutott most eszembe zárószóként, de olyan ez, mintha egész életemet is ennek a jegyében éltem volna.

Zorica Jovanović

Sas József

színész, rendező, író (Békéscsaba, 1939. január 3.)

Egy adott beszélgetést a pillanat határoz meg, az, hogy akkor milyen az ember közérzete. És az a közérzet, valami módon visszafelé is érvényes. Azért gondoltam, hogy a fő kérdésre akkor kell választ adni, amikor felteszik. Számomra az, ami ma történik, életem egyik legérdekesebb időszaka. Fiataloknak kellene átadni a felhalmozott szakmai tudást, ami azzal is járna, hogy bizo-

nyos felelősséget is átadnék. Ilyenkor az ember végiggondolja az életét, a megkeresésük mindenképp hasznos és érdekes, főleg ha több hetvenéves embert is össze lehet vetni. Az életemre, ha visszagondolok, nekem, sajnos, ami végigvonul az egész életemen: az orrom, ami a szeizmográfom. Sok olyan dolgot érzek vele, éreztem kicsi gyerekkoromtól kezdve, amik aztán máig meghatározták azt. Mit értek ez alatt? Ha bármi történt az életemben, abban mindig benne volt a családi kötődésem, a származásom, és azok a dolgok, amik egészen kicsi koromtól, csecsemőkoromtól benne voltak a tudatomban. Ezt nem tudom kiverni a fejemből. Apámat elhurcolták a háborúban, és tizennyolc évesen tudtam meg egy olyan társától, akivel egy ágyban aludt Auschwitzban, hogy ott halt meg, addig nem tudtam. Aztán ez végigkísérte egész életem. A másik az a nyomor, amiről minden korosztályombéli mesél, hogy miben éltünk. Hát ezek közül sokan nem éltek nyo-

morban, csak szegénységben.

A nyomor az volt, hogy ha volt egy palacsinta, hogyan osszuk el az öcsémmel, ha karácsony volt, akkor a szomszédban lévő csokoládégyár szelőlötetőjénél álltunk, és a csokoládéport fogtuk fel a sapkánkkal. Ebből csináltunk kis galacsinokat, egy seprűre lábakat szereztünk a Haller piacon meg fényes papírt, és ez volt a ka-

rácsonyfánk. És nagyon-nagyon boldogok voltunk. Anyám varrásból élt, éjjel-nappal varrt, ingeket és kötényeket. Befestette bronz ruhafestékkel, amiben volt sárga, zöld, piros, kék. Ezeket a színes ingeket árulta a Teleki téren szombat-vasárnap. Ennek az illata ma is az orromban van, ha jól megy, ha rosszul. A varrógépe, amivel megtanított varni – tudtam is –, ott áll az igazgatói irodámban, ez a visszapillantó tükröm. Ez az alaphelyzet.

Ehhez jött az öcsém, aki '56-ban disszidált; tizenhat és fél éves volt akkor, és nagyon nagy úrt hagyott. Rajta keresztül tudtam meg később, hogy igazán milyen volt ezeknek a disszidenseknek az élete. Ez egy kegyetlen életsors volt, félelmetesen nyomorúságos, hazátlan élet lehetett a legtöbbször. '56-ot is kicsit másképpen éltem meg, nem szívesen beszélék róla. Mikor mondták, hogy lehet jelentkezni nemzetőrnek, jelentkeztem, igazolványom is van, de hogy hová dugtam el, már nem tudom. Egyszer

megtaláltam, a könyvemben megtalálható a fénymásolata. De ezzel nem szívesen megyek sehová, sokáig tabu volt, de most sokan hősöknek vele. Én tizennyolc éves voltam, félig gyerekcsínyként fogom fel, '56-ot sem úgy látom, csak egy gyerek szemével. Többet láttam, mint amit most mesélnek.

Ami kiemelkedik: Rózsahegyi Kálmán, a személyisége, ahogy a lényeges dolgokat tanította, a fontos dolgokat, a beszédet, a hangsúlyokat, hogy minden mozdulat fontos a színpadon. Nem ment tovább addig, míg egy irodalmi műnél a legapróbb részletekig nem értette, aki mondta. Tőle maradandó élményeket és tudást kaptam. Egy sajátos magyar, magyar sorsú színész volt, akit mindig a megfelelő időben tettek félre. Betegen vették vissza a Nemzetibe, ahonnan előtte kitiltották. Rengeteget tanultam tőle, tanársegéd is voltam Rózsahegyinél két évig, nagyszerű kollégákkal jártam együtt: Koncz Gabi, Hofi Géza, Sztankay Pista, Mécs Karcsi. Volt egy időszak, amikor a Kossuth-díjasok 85 százaléka rózsahegyis volt. Persze ez nem azt jelentette, hogy utána nem mentek tovább főiskolára – én is mentem volna, ha anyám bírja. A lényeg az, hogy a Kálmán bácsi után leszerződtek a győri színházhoz, segédszínésznek karkötelezettséggel, ez azt jelenti, hogy mindent kellett csinálnom. Az első egy-két héten nem volt hol aludni, mert még nem tudtam albérletet fizetni. Amíg nem sikerült szerezni, a Nagy Emil nevű ügyelő megengedte, hogy az öltözőben aludjak. Volt egy óriási kosár, annak az aljára letettem a János vitéz subáját, és a tetején betakaróztam a francia királynak a finom bársonypalástjával – Szakács Sándor játszotta zseniálisan a királyt, nagyszerű ember volt. Magamba szívtam ott a színházat rögtön az

elején. Éjjel-nappal csak a színházat csináltam, emlékszem, az öreg színészek ott zsugáztak, egyszer az egyik felállt és kiment a mosdóba, mondta, hogy üljek be a helyére. Beültem 14 lapos alányúlós rómit játszani, és három perc alatt elvesztettem az ezerforintos fizetésem. Gáti igazgató átkarolt – tőle tudtam meg az Auschwitzot apámról –, elkísért, és azt mondta, egy hétig mindennap fizetek neked egy főzeléket üresen, de soha többé öreg színészekkel ne állj le kártyázni, mert csalnak; én is csalogok. Azóta zsugát nem vettem a kezembe. Ezek voltak a győri élmények. Ismertem ott egy színészt, annak idején a kamarából ő írta alá a zsidótörvényben, hogy a zsidó színészeket kitiltják a pályáról, nem véletlen, hogy ma mondom ezt, hisz ma kértek tőlem interjút.

Győr után kinevezték a Szilágyi Albert nevű rendezőt – nagyon rendes, tiszta ember – Békéscsabára igazgatónak, azt mondta, leszerződött, már színészi státusban. Szerencsém volt, mindjárt három-négy nagy szerepet is játszhattam, két főszerepet, tanultam rengeteget, de Szilágyi túl rendes ember volt, egy év alatt megfúrták természetesen. A szélsőbalosok, ott, helyben; tehát nekem mindkét oldalról van tapasztalatom, jobbról is, balról is keményen. Ezért maradok örökké már középen, ami a legrosszabb, mert hát nincsen hová viszonyítani.

De lejött akkor a Lendvai Ferenc nevű zseniális színházigazgató Pécsről, ő volt ott a főrendező a színháznál, kiváló színészek voltak ott. Lejött primadonnát keresni, mert volt ott egy tehetséges fiatal primadonna. Megnézte a *Viktória* című operettet – abban én játszottam a Miki nevű táncos komikust –, és leszerződtetett engem a pécsi színházhoz. Ott magyarul beindult

volna minden, de behívtak katonának. Itt el kell mondjak valamit, mert minden színháznál néhány komoly színész kötődik az életemhez, akiktől lestem, akiktől tanultam. Ott mindenekelőtt egy Szabó Samu nevű Kossuth-díjas színésztől, univerzális komikus volt, valami egész magasrendű, apámmal kezdte a pályát egyébként. Sokat segített az első kis szerepemben, amiben játszott Szabó Ottó, Spányik Éva és Avar Pista. Vele volt a nagyjelenetem, megtanított, miket csináljak, felhívott a lakására, és elmagyarázta, hogy itt erre fordulj, ott arra, essen le a puska, én meg kérdeztem, hogy de miért? Ha kérdezed, akkor nem folytatom, mondta, ilyen ember volt. Szóval boldog lettem volna, de behívtak katonának, fel akartak mentetni a Katona és a Lendvai, felvittek a minisztériumba, de hát szerencsétlenségemre a kulturális ügyekkel foglalkozó államtitkár katonatiszt volt előtte.

Behívtak katonának, raktárosi minőségben voltam egy pár hónapig kiszolgáló századnál, de szerencsémre áthívtak a néphadsereg művészegyüttesébe, kitűnő társulat volt nagyszerű színészekkel, és ott volt Kamarás Gyula, aki a rendező, Ungváry Tamás a dramaturg volt. Arnold Wesker *A királynő katonáit* mutatták be, énrám osztották a Mosolygó szerepét. Ott nagyon-nagyon felfigyeltek már rám, majd Karinthy és az Örkény írtak darabot kiskatonákról, ahol egy cigány fiút játszottam, az Orsós nevű fiút, akire ráfogták, hogy lop, de persze kiderül, hogy nem ő lop, nagyon érdekes darab, most is be lehetne mutatni. Ezzel a darabbal és egy másikkal mentünk vendéggéjtszani a kecskeméti színházhoz. Kecskeméten meglátott a Radó. A Radó, a Radó, a Radó, ezt nyolcszor le kell írni. A Lendvai és a Radó az a két igazgató, akikhez én mindenek-

előtt kötődöm. Nagyszerű ember volt ősi színházi családdal.

Leszerződtetett Kecskemétre, én lettem a városnak a táncos komikus. El sem kell mondani, mit jelent ez egy vidéki városban, sorra játszottam abszolút főszerepeket a *Bóni gróftól* a *Mágnás Miskáig*, a *Három gráciáig*. Fagygyejev *Tizenkilencében* Moór Mariann volt a partnerem és Latinovics Zoli próbált a színházban. Igazi színházi élet volt. Ruttkai Éva jött le látogatni, akibe egy perc alatt gyermek módon beleszerettem. Zoli odajött a harmadik nap: „Nem veszi észre, hogy ez a gyerek szerelmes magába?” Azt mondta: „De igen, és olyan jólesik.”

Lendvai volt a szegedi színház főrendezője, sőt igazgatója, lejött megnézni az egyik kecskeméti előadást, amelyben úszkáltam a sikerben. Azt mondta, mit akarsz te itt, 10-15 tagú a zenekar, Szegeden 36 tagú a zenekar és Vaszi Viktor vezényel, nagyszerű színészekkel. A Radót nem akartam otthagyni, de egy hétfői napon átcsalt. Az életnagyságú képei ott voltak az ott vendégeskedő Gobbi Hildának, Dayka Margitnak, Básti Lajosnak, és azt mondta: „Hová akarod, hogy tegyem a képed, melyikük közé?” Ezzel megvett, rögtön aláírtam a szerződést. Volt benne nagy örömem, Király Levente volt egy darabban a partnerem. Kovács Jancsi, Mentés Jóska, kiváló színészek, jó előadások. Sok minden kötődik hozzá: ott született a fiam. Lendvait közben leváltották, jött egy másik igazgató, akivel már nem tudtam úgy dolgozni. Visszaszerződtem Kecskemétre, amikor a próbatáblán megjelent egy felirat, hogy Budapesten a nem budapesti színházak közt egy kabaréfesztivált rendez Marton Frigyes. Ő ennek az egész műfajnak a legnagyobb menedzsere volt, övé volt a rádiókabaré, és a Mikroszkóp

Színpadon is ő volt a főrendező. Erre én beneveztem, mert egy Csorba Pista nevű kollégám rábeszélte, hogy én is próbáljak meg átírni korabeli slágereket. Az egyik slágerben Korda Gyuri énekelt a Hol vagytok, cimborák? című számot, én átírtam „hol vagytok, kollégák?”-ra, arról szólt jó keményen, hogy minden évben cserélgetik a vidéki színházak igazgatóit, rendezőit, csak a közönség marad és néhány színész, és ez egy egészségtelen dolog. Én ezt megírtam névvel, címmel és még három ütős darabbal, sikerszámmal. Ez nagyon tetszett nekik, meg is kérdezte Marton, hogy nem sértődik-e meg az igazgatód, persze nem is sértődött meg. Ezek után Komlós felhívott a Mikroszkópból, hogy nem lenne-e kedvem odaszerződni. Akkor éppen egyszerre két színháznál voltam szerződésben: a szegediben és a kecskemétiében. Felajánlottak egy gázsit, én kivettem mindkét szerződést is, de mondtam, hogy most született meg a gyerekem, ebből nem lehet megélni. Nevetett, hogy mióta igazgató, vele senki nem alkudott, ennek ellenére megadott egy normális pénzt, és azóta, 1973 óta a Mikroszkópnál vagyok. Miután meghalt a Komlós, Marton Frici négy évig vezette a színházat, de lemondott róla, mert ez teljes embert kíván. A színházigazgatás azt kívánja, hogy éjjel-nappal foglalkozz vele. Az első tíz évben mindennap bent voltam, mindennap, ha játszottak, ha nem. Mostanra már egy gárdát alakítottam ki ott, Tuza Éva titkárnóval és Hámosri Józssal, aki '57-ben, mikor Győrbe szerződtem, ott volt főügyelő. Ha nem is vagyok bent, telefonon keresztül olyan, mintha ott lennék; hetvenévesen nem bírja annyira az ember. Itt olyan színészi gárda alakult ki, amivel nagyszerűen lehet dolgozni.

Amikor engem kineveztek 1985-ben, akkor ez úgynevezett ansnitt színház volt, egy darabot játszottak három évig. Nem is kellett mást nagyon, csak belső változtatásokat végrehajtani benne. Mikor az összes színház elkezdett zenészet játszani, hozva az operettműltamat én is elkezdtem, de addig a Mikroszkópban nem volt ilyen. Most már van egy négytagú kis tánckarunk, van egy négytagú nagyszerű zenekarunk, és olyan színészek, akik énekelnek, táncolnak, helytállnak minden szempontból. Dörzsölt, jó színészek, és ezt a műfajt nagyon tudják, ugyanis nem biztos, hogy egy nagyon jó színész tudja a kabarét, de hogy aki jól tud kabarét játszani, az mást is tud, az biztos. Pillanatnyilag hatféle előadásunk van. Volt egyszemélyes, Gálvölgyivel, volt Kapócs Zsóka, van Bajor-kabarénk, többféle, Hernádi Juci-kabarénk, Verebes-kabarénk és nekem is van egy önálló kabarém. Átalakult az egész színház, különben megfulladtunk volna.

'85-ben kineveztek, keddi nap volt, tíz körül aláírtam, és tizenegykor felhívtam Ruttkai Évát, hogy Évike, szeretnék beszélni veled valami fontos dologról, mondta, hogy menjek ki hozzá; akkor Zoli már nem élt. Mondtam, hogy Éva, egy darabra készülünk, isteni darab, kabaré, a sajtóról szól, de tartalmas. Én gondoltam, hogy bevetítjük a *Budapesti tavasz*ból azt a részt, amikor te kijössz, hogy itt a Szabadság, itt a Szabadság, fogod a kezedben kétoldalt az újságot, korabeli újságírók állnak kétoldalt. Elveszik tőled az újságot, és elkezdik mondani, mi lett az újságból és a szabadságból. Azt mondta, jó, jó, Józsikám, de milyen alapon tárgyalasz te velem? Mondtam, mert én vagyok az igazgató. – És mióta?

– kérdezte. – Hát, fél egy van most, tíz óta. – És hozzám jöttél elsőnek? – Kihez mentem volna? – kérdeztem? És el is vállalta.

Így indult, de persze a darab más-ként lett, a fiatal Vágó Pista leült mellé egy padra, és mesélt az életéről. El kell mondanom, ha a színészek gázsijáról van szó, neki nagyon-nagyon komoly anyagi gondjai voltak. Én írtam neki az előadások után, hogy rendkívüli alakítása miatt felemelem a gázsiját száz forinttal, vagy nem tudom, mennyivel, nem sokkal, ma sem ér sokat, akkor valamivel többet ért. Bementem az akkori tanács kulturális osztályára, úgy hívták ott a hölgyet, hogy dr. Henye Andrea. Elmeséltem neki az egész történetet, hogy emelem mindig a gázsiját, és az akkori standardhoz képest magasabb volt az övé, mint ami lehetett volna. Kérdeztem, meddig emelhetem a gázsit? Azt mondta, amíg maga és ő ott van, addig emelje. Így álltak hozzá akkor. Pozitív dolog volt, mint ahogy az is, hogy az *Aznap, amikor a pápát elrabolták* című darab tiltólistán volt, én bevitettem Andreának, kérdezte, jó-e, ha igen, mutassák be. És talán ő sem tudta, hogy be van tiltva. Hőstettnek gondolták, pedig dehogy volt az, egy jó darab volt, amiről fogalmam nem volt, hogy tiltva van. Ha tudom, hogy be van tiltva – ezt most mondom először –, be nem mutattam volna, gyáva vagyok, félttem volna. De nem tudtam.

Arról szól, hogy adva van egy zsidó taxisofőr Amerikában, akinek a fiát a vietnami háborúban lelövik. Ettől stresszes állapotban él, nem tud tőle szabadulni, hogy a gyereket megölték. Egyik nap megérkezik a pápa Amerikába, és ez a pali, aki maga is katona volt, elrabolja a pápát, elviszi a házába, körbeaknázza, és kiad egy közleményt, hogy csak akkor enged

el, ha a világon egy napig béke van. Gyönyörű gondolat, de ezer bonyodalom van, közben a rabbi odamegy, megismeri a pápát, elkezdenek sakkozni, és kiderül, hogy a pápa egy parasztszármazású, nagyszerű ember. A gyűrűjét odaadja ajándékba, krumpelit pucolnak együtt, kóser a koszt. A közönség végig röhögött, nagyszerű lett az előadás. Igyekeztem a legjobb szereposztást és a legjobb rendezőt hozni hozzá. A pápát nem más játszotta, mint Bessenyei Ferenc, Zenthe Ferenc játszotta a taxisofőrt, mert olyan szimpatikus, szeretni való színész. Velencei Pista játszotta a rabbit, és elhívtam a kor legjobb rendezőjét, Ruszt Jóskát. Ha valamire büszke vagyok, erre igen, hogy ezt bemutattam, és arra is, hogy a Selmeczi Tibivel az első magyar kabarémusicalt, a *Kutyákat* megírtam. De ebben a darabban még valamire büszke vagyok. A premierre elhívtam a két vallás egy-egy jeles képviselőjét, és beültettem őket egy páholyba. Amikor a tévé felvette, a kamera rájuk ment a végén, és felvette, hogy ezek összeölelkeztek. Büszke vagyok erre; de nem is büszkeség ez. Így, hetvenévesen nem vagyok semmire sem büszke, boldog vagyok, hogy ez megtörtént. Még inkább, hogy tavaly felhívott Karinthy Marci, hogy Józsi, jó darab ez? Odaadtam a videót, és bemutatta ő is. Úgyhogy ez megy tovább, elvitték több helyre, Szolnokon is bemutatták, Balázs Petinél. Jó színész, két darabot játszott nálunk az elmúlt időszakban, akkor, amikor nem volt szó, hogy ki ki mögött áll a politikai beszédek alatt.

Ami az elmúlt 23 szezon alatt kiemelkedő volt a Mikroszkópban: hogy az első kabarémusicalt, a *Kutyákat* eljátszottuk, Marton Frici rendezésében bemutattam a *Sasazértist*, majd Sel-

meczi Tibivel és Trunkó Barnabással közösen megcsináltuk *A Mikroszkóp fantomját*, nagy siker volt.

Azt kell mondanom, boldogsággal tölt el, hogy egy jó kis társulatom van, és csillogó szemű emberekkel dolgozom együtt, és vigyázva egymásra, vigyázva arra, hogy mindenkinek ebből a kevésből legyen kenyere. Nálunk csak az kap pénzt, aki játszik, meg kell mondjam, én vissza is fogtam magam, hatnál többet nem játszom egy hónapban, hogy legyen olyan darab, amelyben nagyobb létszámban vannak benne, és mindenkinek jut előadás. Csakhogy itt a közönség diktál, hogy mire vesznek jegyet. Hogy olyan darabok legyenek, amire vesznek jegyet. Ezért nagyon igyekszünk sikeres bemutatókat tartani. Igazán, azt hiszem, a 23 éves igazgatásom alatt megbukni nem buktunk meg. Ami lehet szegény manapság, de azért ez nem kis dolog, mint ahogy az sem, hogy a Tv2-ben tíz évig közreműködünk a szilveszteri kabarénkkel.

Néha mást is csináltunk évad közben, de mindent azért nem vállalok. Mese az, hogy minden hónapban lehet jót csinálni, csak megfárad az ember. Tíz év alatt a kabarénk nézettségi indexe az első vagy a második volt Magyarországon. Most az idén jött egy vezetés, nem tudtam időben megállapodni velük, márpedig nekem a szezonzárás előtt meg kell, a szilveszterre, hisz ötven ember ebből él. Nos, átmentünk az ATV-hez, most ott csinál-

juk a szilveszteri kabarénkat. Ez a Rózsa István nevű, nagyon kedves ember azt mondta, most leszel hetvenéves, akkor csinálsz egy szép születésnap kabaré is, amit fölveszünk. Készülök egy szilveszteri kabaréra, és készülök egy Sas 70 című nem egészen kabaréra, összefoglalóra. Ezt január 3-án, mikor a születésnapom van, akkor veszi fel az ATV. Néhány barátomat meghívom, a közönség egyébként jegyet vesz rá, mert nekem az a fontos, hogy a színháznak bevétele legyen. Olyan húsz-harminc embert, akiket szeretek, erre meghívtam.

Kiegyensúlyozott ember vagyok. Ágnes lányommal és Tamás fiammal, két unokámmal, Boglárkával és Veronikával, csodálatos feleséggel, Zsuzsával, akivel 32 éve boldogan élek jóban rosszban. Minden reggel csinállok hatvan fekvőtámaszt, ha jó napom van, hatvanháromat. Hogy meddig csinálom a színházigazgatást, nem tudom, de a közönséggel, amíg élek, szeretnék találkozni. Ez a dolgom, a hivatásom, és már biztos, hogy erre születtem, hisz az ember hetvenévesen már tudja, mire született.

Pardaj,
a „Hetvenkudo”

Lejegyezte N. L.

Korda György

énekes (Budapest, 1939. január 4.)

Középiskolámat a Petrik Lajos Vegyipari Technikumban végeztem el. Ötvenéves pályafutásom 1958. december 31-én kezdődött, ekkor léptem először színpadra Vécsey Ernő tanítványaként. 1959-ben készítettem első rádiófelvételem és a Hungaroton Hanglemezgyárban az első hanglemezfelvételt. 1970-ig kb. háromszáz kislemezem jelent meg. 1970-ben az első nagylemezem került forgalomba, amelyet a mai napig 38 album követett. Mindegyik kivétel nélkül aranylemez.

1980-ben egymillió példány, 1992-ben kétmillió, 2004-ben négyvallió eladott hanghordozó után kaptam platina-, majd gyémántlemezt. A fesztiválokon négyszer a közönségdíjat, négyszer a legjobb előadói díjat kaptam. A Made in Hungary versenyeken tíz első díj, négy második díj és két harmadik díj.

Külföldi vendégszerepléseimen a magyar zene hírnevét öregbítettem. Harmincöttször az Egyesült Államokban, harmincszor Kanadában, nyolcszor Ausztráliában, és az összes európai ország helyszín volt. 1980-ban Balázs Klárral kezdtünk közös művészi karriert, aminek a sikere a mai napig töretlen. Balázs Klári az ország Klárikája lett, jómagam meg mindenkinek Gyuri bácsi, ami nem a koromra, hanem az emberi és a művészi tiszteletre vonatkozik. Boldog vagyok, hogy életem és művészetem generációknak jelent példaképet. 2002-ben a Herendi Gábor rendezte *Magyar vándor* című filmben alakítottam egy figurát, olyan sikerrel, hogy elnyertem vele a fiatalok szimpátiáját és szeretetét.

Ez a szeretet és rajongás a mai napig tart, sőt fokozódik, és ennek fő oka a televíziós pókerközvetítéseim. Egy olyan mozgalmat indítottam el a televíziós kommentálásaimmal, ami példátlan tömegeket vonz az országban. Egyetemi tanárok mondanak köszönetet, hogy mióta póker van, nincs drogozás, italozás az egyetemeken, mindenki pókereszik.

Televíziós megjelenéseim (*Csináljuk a fesztivált, Kordáék a Föld körül*) mindig a legmagasabb nézettséget hozták.

Kitüntetéseim:

1972 A Szocialista Kultúráért érdemrend

TV-nívódíj (háromszor)

Rádió-nívódíj (négyszer)

1978 Lira Díj

1988 Kiskereszt a gyémántokkal

2002 a kultúra lovagja

2005 tisztikereszt

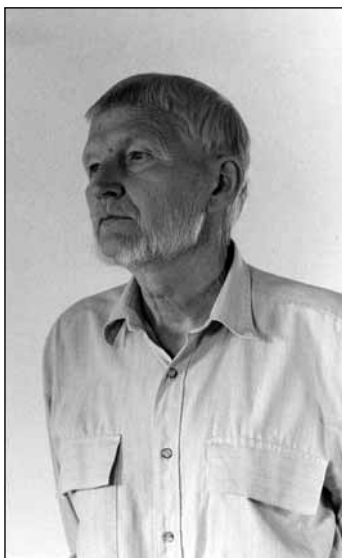
Kaposi Endre

képzőművész (Zalaegerszeg, 1939. január 7.)

Diákéveimet is Zalaegerszegen töltöttem, érettségi után két évig szakmát tanultam Budapesten. Ekkor kezdtem el rendszeresnek mondható képzőművészeti tanulmányaimat a Dési Huber István Körben Gráber Margit és Tamás Ervin tanítványaként.

1959 óta Esztergomban élek. Az itteni tanítóképző főiskolán, a Pécsi Tanárképző Főiskola rajz szakán és az ELTE BTK filozófia szakán szereztem diplomát. 1962 óta szerepelek kiállításokon. Táblaképeket, rajzokat, fotó-, kép- és tárgycollázsokat készítek. Tagja vagyok a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületének és az Esztergomi Művészek Céhének. Több mint húsz egyéni kiállításom volt eddig.

1991-ben lettem tagja a Magyar Fotóművészek Szövetségének mint fotografiai szakíró. Számos helytörténeti,

Szilágyi László felvétele

művészettörténeti, fotótörténeti és esztétikai témájú publikációm jelent meg az országos, a regionális és a helyi folyóiratokban.

Önálló köteteim:

Fotográfusok Esztergomban. Tatabánya, 1987

Boldog pillanatok. Esztergom, 1999

Esztergom 2000. Enciklopédia I. (társszerző) Esztergom, 2001

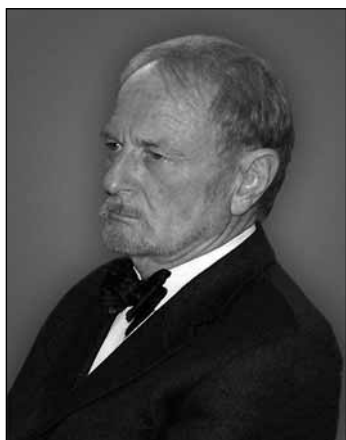
Martsa Alajos és művészbarátai. (társszerző) Magyar Fotografiai Múzeum, 2001

Mucsi András emlékkönyv. (szerkesztő) Esztergom, 2004

XX. századi magyar képzőművészek Esztergomban. ArtLimes, 2008. 2. sz.

Erdei Árpád

jogász (Békés, 1939. január 15.)

A Napút felkérését, hogy hetvenéves alkotóként életvallomást adjak közre, megtisztelő meglepetésként fogadtam. Csak az a kérdés, mivel érdekelhettem ki jogászként az alkotói minősítést, avagy hogy jön a csizma az asztalra.

A saját érdemeinkről szóló töprengés meggyőző eredményt aligha hoz, így hiábavaló. Ezért egyszerűen megkísérlem, hogy az előírt terjedelemben vallomást tegyek. Abban bízom, amit pályatársaim nemegyszer jobb meggyőződésük ellenére mondogatnak a gyanúsítottak: a töredelmes beismerő vallomás enyhítő körülménynek számít.

Nem készültem rá, hogy hetvenedik születésnapom táján leltárba vegyem, mit tettem és mit mulasztottam el. Eszembe sem jutott, bár egy-két éve aggasztóan jól tudom, hogy ez az évforduló más, mint a korábbiak: a törvény szerint ez kötelező nyugdíjba vonulásom kezdő napja. (Persze korábban is rájöhettek volna, hogy ez a határidő nem csupán másokra vonatkozik.) Valószínű, hogy az elvégzettek és az elmulasztottak listái közül az utóbbi lenne a hosszabb. Az ilyen valószínűség könnyen elveszi az ember kedvét a számvetéstől.

A felkérés – szerencsémre – arra biztat, hogy kedvem szerint tallózzak az események és a tanulságaik között. Utalhatok a pályám során a választásaimat irányító tényezőkre is. Ez a vallomásom vezérfonala. Nem mintha minden választás a sajátom lett volna: sokszor mások, nemegyszer pedig a körülmények döntöttek helyettem. A jogászi pályára is más döntése alapján kerültem.

Valójában már gimnáziumba is csak azért mentem, mert szüleim ezt akarták és természetesnek vették. A dolog korántsem volt természetes, minthogy akkoriban a középiskolai felvétel származás kérdése is volt. Kiderült, én „jó családból” származom. Apám eredetileg a divatos terminológia szerint „dolgozó paraszt” volt, majd munkás lett. Így aztán négy éven át tervezgethettem, hogyan játszom majd ki a diplomámról is ábrándozó szülők elképzeléseit. Kudarcot vallottam.

Hiába mutattam rá, hogy mindenféle tehetség híján nincs hová jelentkezni, apám e kifogást félresöpörte. Egy gyermekkori barátja példájára hivatkozott, mondván, az is tehetségtelen volt, mi több, ritka buta ember, mégis jogászdoktor lett. Az apai érv diadalt aratott. Jelentkeztem a budapesti jogi karra, felvettek (hja, könnyű a jó családból valóknak), s miként apám barátja, én is diplomát szereztem. Amikor átvettem, még semmi jele nem volt, hogy büntető eljárásjogász lesz belőlem.

Egy Pest megyei járási tanácsnál mezőgazdasági előadói állást vállaltam, ám a betöltésében megakadályozott Viski László, a kiváló büntetőjogász. Közölte, az Országos Kriminálisztika Intézetben vár az állásom. Választott helyettem. Az intézetnél eltöltött nyolc évre a tapasztalatszerzés korszakaként gondolok vissza, s ebben az is benne van, hogy tapasztalatnak mindenki főleg a saját baklövéseit nevezi.

Egyetemi oktatóvá saját választásom tett. Igaz, a lehetőséget az akkori tanszékvezető, Király Tibor kínálta, módot adva, hogy gondolkodás nélkül igent mondjak.

Egyetemi utam szokványos. Talán abban nem, hogy nem igyekeztem előrelépni. Úgy véltem, adjunktusként kisebbek a kööttségeim, de nem a jogaim. A büntetőeljárás-jogi tanszéken belül ez igaz volt.

A helyzetem közel volt az ideálishoz, csakhogy a ranglétrán fölöttem állók nagyon iparkodtak, hogy kicsikarjanak belőlem egy kandidátusi értekezést. Végül, megelégedve a „mikor” kezdetű és a disszertáció elkészültére vonatkozó „zaklató” kérdéseket, 1984-ben tudományos fokozatot szereztem. Ez a docensi előlépést hozta magával, röviddel ezután pedig tanszékvezető lettem. A tisztség elnyerése már a választást nem engedő körülmények következménye volt, minthogy az elődöm igen korai halála miatt megüresedett pozíciót az adott pillanatban más a tanszékről nem tölthette be. 1994-ben egyetemi tanár lettem, s ezzel elértem mindent, amit egyetemi oktató munkával elérhet.

Az egyetemet soha nem kívántam elhagyni. Ezzel együtt azonban számos más feladatot is (törvény-előkészítés, tudományos társaságokban végzett munka stb.) elláttam, amelyekre most nem térhetek ki. Nem is nagy baj, mert említésük önmagában is számvetésre emlékeztetne, s tudjuk, e helyütt csak tallózgatok. Nem maradhat ki azonban alkotmánybírói működésemléte, már azért sem, mert e tisztséget minden jogász szakmai pályafutása csúcának tartom.

Az Országgyűlés 1998-ban választott alkotmánybíróvá. Ma már tudom, hogy jelölésemmre milyen előzmények vezettek, de akkor erről sejtelmem sem volt. Ez elég hihetetlen, de a parlamenti bizottság – máig egyetlenként – anélkül jelölt, hogy előzetesen erről velem bárki is beszélt volna. Csak a tényről, mégpedig az esti televíziós hírekből értesültem. A zodiákusok azt mondanák, hogy ilyen volt a konstelláció. Lenne valami igazuk.

Alkotmánybírói működésemet másoknak kell megítélniük. Az önértékelés hiábavalóságáról már szoltam. Ráadásul helyeslem azt az elvet, hogy az alkotmánybíró (a volt alkotmánybíró) ne kommentálja az Alkotmánybíróság határozatait, azoknak magukért kell beszélniük. A szabály csak az előadóteremben nem érvényes, ott a jog megértéséhez szükséges tartalmi magyarázat tanári kötelezettség.

Az ember többrétű lény, bár az kérdés, ki hány rétegből áll. Én sem csak jogász vagy egyetemi polgár vagyok, bár főleg ilyenén működésemről szoltam, hanem hitem szerint sok minden más is. Így például magánember, de magánéletemről, noha nem lehetek vele elégedetlen, sosem beszéltem szívesen. Erről talán felmenőim tehetnek, akiknek kálvinista paraszti felfogása nyilván hatott rám, s ők magukról inkább hallgattak.

Voltak s vannak barátaim, csakúgy, mint voltak és vannak ellenségeim. Ez utóbbiak létezése tényként igaz, ám alighanem lényegtelen. Sosem számoltam, de valószínűleg ezrekre tehető azon joghallgatók száma, akikkel megpróbáltam megosztani az ismereteimet. Remélem, hogy nem teljesen sikertelenül. Az bizonyos, hogy közben a saját ismereteim is gyarapodtak. Ez egyik forrása volt a tanításban lelt öröömnek. Más kérdés, hogy a diákok a tanulást örömtelinek ritkán, megpróbáltatásnak jóval gyakrabban tartják. Akárhogy is legyen, diákjaim a megpróbáltatásokat kivétel nélkül túléltek. A joghallgatók életereje ámulatba ejtő.

Kenyeres Zoltán

irodalomtörténész, egyetemi tanár (Budapest, 1939. január 17.)

1957-ben érettségiztem, 1962-ben magyar–angol szakon diplomáztam. 1962–1964-ig a Kossuth Könyvkiadóban dolgoztam, 1964-től 1981-ig az MTA Irodalomtudományi Intézet munkatársa voltam. 1981-óta az ELTE Bölcsészettudományi Karán tanítok, szakterületem a modern magyar irodalom. 1988-ban kineveztek egyetemi tanárnak, 1992–2004-ig intézetigazgató voltam. 1978-ban József Attila-díjat kaptam, 2004-ben a Köztársasági Érdemrend tisztikeresztjével tüntettek ki, 2008-ban Széchenyi-díjjal jutalmaztak. 2009-ben megyék nyugdíjba professor emeritusként. Feleségem olasz–angol–magyar szakos tanár, több nyelvkönyve jelent meg, munkájáért magas állami kitüntetésben részesült. Tanítványai szeretettel veszik körül, évtizedeken át visszajárnak hozzá. János fiunk (41) egyetemi docens, László (37) jogász, négy unokánk van. Hisszük, hogy az élet és munka alapja a harmonikus család.

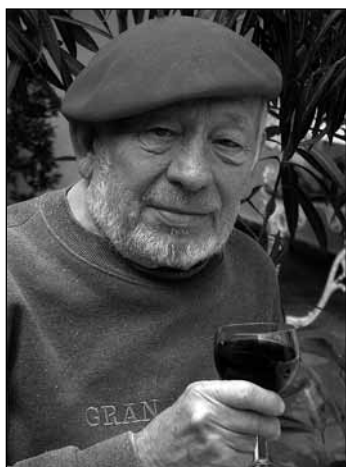
Könyvet írtam Weöres Sándorról (1983), Ady Endréről (1998), tanulmányok egész sorában foglalkoztam a modern magyar irodalom legjelentősebb alkotóival Babits Mihálytól és Kosztolányi Dezsőtől Juhász

Ferencig és Tandori Dezsőig. Ma az irodalomtörténet-írás olyan korszakát éljük (mondanám: nem nagyon jó korszakát), amely nem a horizontális kiterjedés bővítése felé halad, nem a társadalomtudományokkal közös és azokkal érintkező területek mozgósítására törekszik, hanem a tudományok történetében koronként elő-előforduló involúciónak, befelé fejlődésnek, belső komplikációkba bonyolódásnak a társtudományok felől nézve izolatív periódusában van. Nagy, elvont, filozófiai természetű elvontságok felé emelkedik a léghajó, és ilyenkor a nehezekeket ki szokták ejteni a kósárból, ilyen nehezeknek számít az involúción korszakaiban minden, ami a társadalomhoz, történelemhez kapcsolódik, s biztos, ami biztos, még a szótárból is jobb ilyenkor kihúzni az olyan szavakat, mint valóság, élet, realitás. Hasonló a helyzet a befelé fejlődés egy lehetséges másik irányzatánál is, amikor a kutatás az előállított szöveg minél mikroszkopikusabb materialitásainak feltárására irányul. Ha elfogadjuk mindezt, akkor egy hideg-rideg, élettelen irodalomfelfogás jön létre. Nem vagyok ennek híve. Eszményem az emberarcú irodalomtörténet, amelyben a művek részletes szövegelemzése mögül ránk néz az író arca is, és az elemzésben benne van az egész kor és az egész társadalom gondjaival, bajaival, céljaival együtt.

Kenyeres Zoltán

Fürtös György

keramikus (Pécs, 1939. január 21.)

Úgy kezdődött, hogy az oviban „lépcsős” kislapátot kértem a homokvár építéséhez, majd Sztálin elvtárs hetvenedik születésnapjára ajándékba a csillebérci úttörőtáborba küldtek.

Ahogy növekedtem, vágyaim születtek: építész, díszlettervező vagy grafikus szerettem volna lenni. Inspirált – nemcsak engem – a lengyel plakátok divatja. A művészeti gimnáziumban szakot lehetett választani. Nem volt szerencsém, a kerámiára kerültem: Pfuj, sár!!!

Az első vizsgamunkám nem sikerült olyan kecsesre, ahogy én gondoltam: Ez kelta, dicséretes! (Talán ők is ügyetlenek voltak?!) Nem keseredtem el. A sokoldalú művészé a jövő – mondta Picasso. A kerámia szobrászat és festészet is!

Édesanyám születésnapja október 23. Kitalálta, hogy gazdaságosabb Budapestre jönni rokonokhoz, mivel mi hárman testvérek a „fővárosban” jártunk középiskolába. Néhány osztálytársam a Corvin ezredbe jelentkezett, én mentős voltam.

Érettségi után a főiskolára felvételiztem. Borsos Miklós tanszékvezető tanár úrral volt elbeszélgetés. Távozáskor „vizszontlátásra”-t köszöntem, meghökkent.

„Honnan tudja, hogy felvettük?” – hallottam vissza a tanársegédétől később.

Természetesen már a kerámia szakon kezdtem, Csekovszky Árpád volt a mesterem. Sokat tanultam tőle: sokoldalú volt, merész a plasztika készítésében és a színezésben.

A Zsolnay gyárba jártam üzemgyakorlatra, társadalmi ösztöndíjat kaptam. A Zsolnay tiszteletet és alázatot parancsolt. A hagyományos technológia adva volt. Mint alkalmazott iparművész végeztem a megadott feladatokat. Kezdetben edény, dekor, kislasztika volt a dolgom, majd végre eljutottam az én világomhoz: pirogránit, épületkerámia. Nagyon sok épülethomlokzatot díszítettem, ivó- és szökőkutakat készítettem az országban és külföldön is.

A mindenkori megrendelővel egyeztettük az elvárást, kívánságait, és én

PÉCS, SZÍNHÁZTÉR

belecsempésztem a „magamét” (Pécs, Győr, Siófok, Celldömölk, Miskolc, Kaposvár, Fonyód, Keszthely stb.).

Közben volt a TV Galéria, a Múcsarnok, ahol egyedi „bohóságaimat” adtam elő, főként azért, mert „önkifejezésként” oldást jelentett a mindennapi kötelezettségek alól.

Ha valami jól sikerült nyersen, plasztikailag, akkor azt mondtam: „Majd ha kijött a kemencéből.” (Minden megtörténhetett: megreped, mázhibás lesz!) Ez szólásmondás lett baráti körben.

Erről jut eszembe – egyik nem pécsi megkérdezi: mit vagytok oda, pécsi tükék, mikor még egy emléktáblátok sincs?! „Bezsongtam” és egy csobogót találtam ki. Szimbolikus: gyökérrel indul a tőke, közben fiatal hajtások, termő szőlőfűrt és életet adó vízcso bogás. A medence oldalán nagy múltú cégek címerai.

Túl sokat meséltem magamról, még tudtam volna. Elnézést, erre kértek.

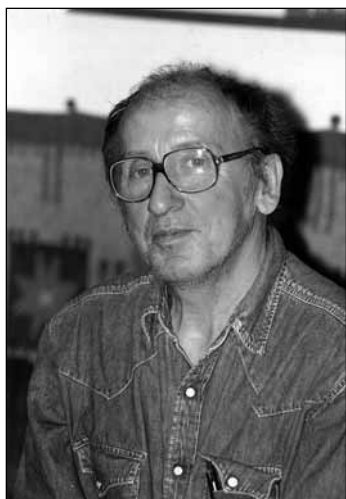
És a négy lányom, öt unokám?!

Jelenleg piros sapkát hordok, mint Rippl-Rónai, de nincs akkora karimája, és nem vagyok-voltam olyan tehetséges! Aki türelemmel viseli...

Rajki László

szobrászművész (Orosháza, 1939. január 22.)

Kezdem így: Ím, hát hetvenesek lettünk –
Meglépetés ez a lektűr

Nahát,

Nahát!

Ajándék, mellyel eltelünk,
Bár közeledik rút telünk

Hava

Java.

(József Attila után szabadon,
kissé pesszimistára hangolva.)

Annnyira zseniális József Attila *Születésnapomra* verse, hogy muszáj volt „majomkodni”.

Valóban meglepődtem, nem ismertem még a Napkút Kiadó ezen sorozatát, és meglep, hogy rám talált valaki, hisz nem vagyok egy celeb – már nem is leszek. Nem mintha ez bántana. Szobrász lettem. Anyám szerint tsz-elnök lehettem volna („nem íly vésőkoppató”), unokabátyám ugyanis az volt. Apám szerint pedig – aki asztalosmester volt, nem is akármilyen – kiváló asztalos lehettem volna én, az utolsó, a hatodik sarj. A szegények asztalosa volt, szegény környezetben, így aztán a családuk is az maradt. Az első világháborút megjárta, golyót nem, de tífuszt kapott, Prágában gyógyították meg.

Tízéves koromban kezdtem felfogni az öregedés mibenlétét. Elgondoltam, milyen végtelen sokára lesz a kétezredik év. És, íme, már jócskán túlléptük; nehéz felfogni, úgy elszállt hetven hosszú év, mint egy röpke madár. De nézünk csak egy tükörbe jó szemüveggel, s kiderül a valóság! „Rohan az idő”, zengi a dal, s nekünk már, valóban, egyre kevesebb, de így annál értékesebb. Meggondolandó, mire költjük el. Ez attól is függ, hogy eddig mire használtuk, illetve „használódott” el.

Tehát én, Rajki László, az asztalosmester fia „jóban, rosszban”:

1939 Születtem Orosházán. A háború szele már útban volt, csak nem tudhatam; elég volt, hogy másfél kg-os súllyal, ikerként, bitang hideg télben, tüzelő alig volt, de volt áldott jó anyánk és apánk, testvéreink.

1945 Hatévesen tüdő-, mellhártya-, középfülgyulladás 42°C-os lázba borított – de volt már penicillin, és a közelben egy orvos, aki rendelkezett ezzel az életmentő szerrel – így írhatom e sorokat.

1953 Budapesten felvételiztem a Képző- és Iparművészeti Gimnáziumba, szerintem jól sikerült rajzokkal, de nem vettek fel „helyhiány” miatt. Valójában az E betű miatt a nevem előtt (M=munkás, P=paraszt szülőkkel bírótak vettek fel elsősorban – nem a rajzok számítottak.) A kisiparosnak E betű járt. Holott láttam, hogy apám többet dolgozott nyolc-kilenc óránál, és vasárnap is legtöbbször. Sőt, én is sokat segítettem apámnak, így észre se vettem, hogy kitanultam az asztalosságot tizenhét éves koromra.

1956 Tizenhét évesen, mg. technikum elvégzése után felvételiztem a Képzőművészeti Főiskolára, nem vettek fel „helyhiány” miatt. Persze, az E betű...

1957 Megszűnt az E, M, P jelzés, így bekerültem a képzőművészetre. Az öt évet 120 Ft havi ösztöndíjjal és különböző munkákat vállalva végeztem el – magamat eltartva. Idős szüleimre nem támaszkodhattam.

1962 Papíron is – leckekönyvbe pecsételve (melyet soha senki nem nézett meg) – szobrász lettem. Baráti segítséggel a Lehel úti Kollektív Műteremben tudtam elkezdni az önálló szobrászi munkásságom. Kapcsolatok, rokonok híján is szerencsém volt: a Nyírségből Amerikába vándorolt sok szegény magyarnak kellett emlékszobrot készíteni. A zsűri az én munkámat választotta. Így indult a „karrierem”.

Ez a szobor *Köszöntő* néven egy 220-as női kőfigura lett, melynek befejező munkáit már magam végeztem, fejlesztve kőfaragótudásomat, melynek a későbbiekben igen nagy hasznát vettem.

Sokat dolgoztam, de örömmel, pláne, ha sikerült az elképzeléseimet jól megoldani.

A Kollektív Műteremben jó társaság jött össze, egymástól tanultunk, egymást segítve hét évet töltöttem itt el. Részt vettem a megbízásos munkák mellett sok pályázaton, országos kiállításokon. Díjak és vásárlások is kedvet adtak a további munkákhoz. Kisebb munkáim múzeumokba, közgyűjteményekbe kerültek. Nagyobb kőszobrok vidéki városokba.

1969 Ez évben készült el Szentendrén egy tizenkét lakásos művésztelep. Pályázni lehetett rájuk. Ezt az utolsó pillanatban megtudván én is megtettem. Nem reméltem, mégis – csoda történt. Feladva albérletünket, feleségemmel Szentendrére költöztünk.

Életünknek tehát immár a nagyobbik része, közel negyven éve, Szentendréhez köthető. Munkáim többsége már itt készült, némelyek, a nagyméretű emlékművek, a felállítás helyszínén. A negyven évet mutatja a zsúfoltság a műteremben, ugyanis eredetileg mind-

TALÁLKOZÁS III.

egyik festőműteremnek készült („Szentendre a festők városa”). Utólag valakik rájöttek, hogy szobrászok is vannak. Ez a felismerés azonban csak annyit eredményezett, hogy három műteremnek a külső térbe nyíló széles ajtókat vágtak, mert eredetileg mindegyik műterem csak a lakásrészbe nyíló ajtóval rendelkezett. Raktár nem készült, és kőfaragószín sem, így a műterem sokfunkciós lett: műhely is, szerszám- és anyagraktár, szobortároló, kőfaragóhely (télen). Nálam a műhely funkció azért is fontos, mert a megtervezett munkáimat kb. 95 százalékban magam kivitelezem, ugyanis a szakmánkra az is jellemző, hogy a kivitelezés sokkal jobban meg van fizetve, mint a tervezés.

A szobrászat majd minden ágazatát művelem a sokféle igénynek megfelelően, a négy-öt méteres emlékművektől az MNB-emlékpénz-veret terveigi

– felsorolni se tudom itt. Hamarosan megjelenő képes albumom, melyet szülővárosom, Orosháza jelentet meg, számot ad munkásságom jelentős részéről. Végül.

Figyeltem s figyelek világunk történéseire, s aggaszt szűkebb és tágabb környezetünk helyzete és állapota: a békétlenség, szegénység, agresszió. Munkáimmal mindenkor szolgálni akartam a pozitív eszmék harcosait, hőseit és áldozatait tisztelettel, humorral, művészi igényességgel.

Köszöntöm minden 39-es kortársamat, és kívánok mindannyiunknak jó erőt, egészséget a még sok hosszú, alkotó évhez!

Rajzsi Jenő

Kiss Anna

író, költő, drámaíró (Gyula, 1939. január 26.)

Gyermek

talán a szél fölöttem
talán a föld alattam
nagy idegen madárnak
tollával játszadoztam

Vén

talán a víz alattam
talán a szél fölöttem
nagy idegen madárnak
kiáltásába veszttem

Kiss Anna

Tóth Éva

költő, műfordító (Debrecen, 1939. január 30.)

Verset mindig írtam, már mielőtt írni megtanultam volna is – így kezdtem a bemutatkozást első kötetem borítóján. Húszévesen már publikáltam országos folyóiratokban, pedig gimnazista koromban írt verseim után úgy döntöttem, hogy ezek már elég jók ahhoz, hogy abbahagyjam. Aztán a francia felvételi vizsgára várva újra verset írtam, s az első egyetemi évet követő vakációban Pilinszky Jánosnak küldtem el új verseimet, akinek első és addig egyetlen verskötetete megvolt apám könyvtárában, s akit a tanév elején ismertem meg személyesen, amikor sokan még a nevét sem tudták. Az én életemben, persze, nem Pilinszky volt „az első költő”, hanem apám, Tóth Endre. Aztán következett a János vitéz írója, az Altatóé, valamivel később a zsoltár(át)költő Szenczi Molnár Albert,

a Biblia Károli Gáspár magyarításában, majd Ady, Apollinaire, Lorca, de most nem sorolom tovább.

Első tudatos emlékeim háborús emlékek, a bombázás, a tank, az ágyú alapszókinccsembe tartoznak. Öcsém, húgom emlékezetében, hál' istennek, nem hagyott nyomot a második világháború, amelyet, mielőtt elérte volna Debrecent, olyannak képzeltem, mint a vaskályha nyitott ajtajában látott, sístergő-ropogó tüzet. Az öt-hat éves lánygyerek háborús emlékei a tizenhét évesen átélt ötvenhatos forradalom mellé kerültek *Emlékversemben*, amelyet eddig tizenhat nyelvre fordítottak le, és mexikói fordítója Ahmatovával és Szymborskával állít egy sorba.

Húsz éve, amikor hónapokig nyomtam az ágyat, fájdalomcsillapításul rengeteget olvastam és sok mindent újraolvastam, például az *Iliászt*. Akkor jöttem rá, hogy valószínűleg az én generációm az utolsó, amelyik a több ezer éves európai kultúrát még személyesen átélte. Én még láttam nagyapámat ekével szántani, láttam, ahogy a ló után lépkedve a nyakába kötött tiszta abroszról veti a búzát, láttam, ahogy a kádban a szőlőt tapossák, láttam a Levéltárban a török szultán Bethlen Gáborhoz intézett címeres levelét, görög–magyar kétnyelvű könyveket Gulyás Pál szobájában, *Az ember tragédiáját* a Csokonai Színházban a színpalak mögül nyolcévesen – később én adom ki spanyolul, majd javaslatomra és közreműködésemmel Ricard Salvat katalán rendező viszi színpadra a Nemzeti Színházban –, láttam a csillagvizsgáló elfordított kupoláján át a téli égboltot, vonatról – még gőzösről, mint Ady – az Alföldet, a Dunát, a Balatont. És láttam Párizst, pedig úgy végeztem el a francia szakot, hogy erre remény sem volt, láttam Olaszországot fiatal házasként, aztán Amerikát, de túsznak itt kellett hagynunk kétéves fiunkat. És olvastam Orwell 1984-ét tizenkét évesen, amit apám íróasztala mögé dugva találtam véletlenül, s a bekötött gépiratot, amelyen se szerző, se cím nem szerepelt, azonnal elkezdtem olvasni, s tudtam, hogy nem mondhatom meg apámnak, hogy mit találtam, csak Szigethy barátnőmnek meséltem minden nagyszünetben az előző nap olvasottakat, aztán eltűnt a könyv, s évtizedek múlva, mikor ugyanabban a fordításban megjelent, akkor ismertünk rá, hogy ez volt az.

Tízéves koromban, amikor arról kellett dolgozatot írni, hogy mi leszek, ha nagy leszek, felsoroltam a nyelveket, amelyeket meg akarok tanulni, az országokat, ahova el akarok utazni, s azzal fejeztem be, hogy még nem döntöttem el, mi leszek, talán költő, talán diakonissza. Azóta ez már eldőlt, nyelveket is tanultam, utaztam is, nem mint turista, hanem mint magyar író, aki hazáját, hazája irodalmát képviseli külföldön, mint antológiák szerkesztője, nemzetközi írótalálkozó vendége, konferenciák előadója, egyetemi oktató. A magyar költészet spanyol nyelvű antológiája, amelyen hét évig dolgoztam – válogattam, szerkesztettem, bevezető tanulmánnyal, a mintegy hetven szerzőt esszé-szerűen bemutató portrékkal láttam el és kubai költőkkel fordítottam – az *Ómagyar Mária-siralomtól* Csoóri Sándorig terjed és az UNESCO reprezentatív sorozatában jelent meg 1981-ben a Corvina Kiadónál, ahol tizenkét évig dolgoztam, majd 1983-ban Havannában. Kiadtam, szintén spanyolul, egy kortársi magyar drámai antológiát, egy Ady-válogatást, a *János vitézt*, MA címmel egy kortársi magyar irodalmi antológiát négy nyelven. Fulbright vendégprofesszorként magyar irodalmat tanítottam egy olyan amerikai egyetem összehasonlító

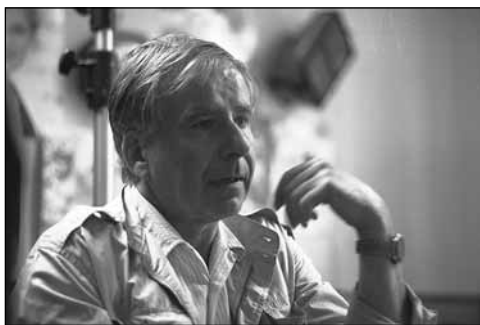
irodalomtörténeti tanszékén, ahol soha semmit nem tanítottak Magyarországgal kapcsolatosan. Tanítottam vidéki középiskolában és a spanyol arany század irodalmát a szegedi egyetemen, dolgoztam a rádióban, az írószövetség külügyi titkáráként 1990-től, a Magyar PEN Club alelnökeként, és részt vettem a *nyelvi jogok egyetemes nyilatkozatának* kidolgozásában mint a Nemzetközi PEN Club nyelvi jogi és fordítási bizottságának tagja. Megjelent három verseskötetem, egy spanyol és egy angol válogatás, a már említett *Emlékvers* két kiadásban, egy gyerekverskötetem Schéner Mihály rajzaival, egy tanulmánykötetem, fordítottam több mint száz, főleg spanyol, latin-amerikai és afrikai író verseit és prózáját.

Világgá menni, világot látni régebben a férfiak privilégiuma volt, mint sok egyéb. Nekem szerencsém volt: nem kellett tizenöt éves koromtól a varrógép mellett görnyednem, mint anyámnak, aki szintén írt verseket. „Egész világot vágyom versbe venni, / De még tovább magamnál nem jutottam” – írja a fiatal Babits *A lírikus epilógjában*. Talán azzal, hogy mások – klasszikusok és kortársaim – verseit hozzásegítettem ahhoz, hogy más nyelveken is megszólaljanak, azzal tovább jutottam önmagamnál. És azokban a verseimben is, a szerepversekben, amelyekben nőket szólaltatok meg: Medeiát és Solvejget, a portugál apácát és Sor Juana Inés de la Cruzt, K. E. asszonyt, Szabó Lőrinc szerelmét vagy éppen Évát *A világ teremtésében*. Persze ők is én vagyok, ugyanúgy, mint Van Gogh, az aranyásó vagy Hérakleitosz. Verseimben pontoságra törekszem, hiszen, mint azt *Az út az enyém* című, tizenkilenc éves kori ars poeticámban írom, „Az az enyém, mit nevén nevezek, / mit sajátmagam magamnak kimérek”.

János Zsombolyai

Zsombolyai János

operatőr, rendező, egyetemi tanár (Budapest, 1939. január 30.)

Gáspár Miklós felvétele

Gyerekkoromtól máig mindenki Zsombinak hív. Megszoktam, szeretem.

A hosszú nevemmel a német és angol nyelvterületeken nyelvtörő gyakorlatokkal próbálkoztak. Az amerikaiak gyorsan találtak megoldást, „Janos”-nak hívtak.

A nagyon sok magyar játékfilm mellett több német és amerikai filmet fényképeztem. Az amerikai forgatócsoportban egyedüli magyarként néha kegyetlen helyzetekbe kerültem. New York-i magyarnak hittek, aki egy-egy

amerikai tájszólást egyszerűen nem értett. Jókat nevettek a félreértéseken.

Szerencsés ember vagyok, aki tizennyolc éves korában került a filmművészeti főiskolára, „köszönhetően” az oroszoknak. '56-ban szétlőtték Budapestet. A gimnáziumban téli szünet volt, és én elmentem a Kádár-kormány restelkedése miatt elrendelt gyors helyreállítási munkákra segédmunkásnak. Megfizettek, jól kerestem, és vettem egy orosz Zorkij fényképezőgépet. Leica-koppintás, olyan, amit 1945-ben az oroszok a pincénkben a szénkupa-cok alá rejtett helyről elvittek.

Az új fotómasinámmal nagy tempóban kezdtem fényképezni, és felvittek a főiskolára.

Négy év múlva már játékfilmet fényképeztem. A beosztottaim kétszer-háromszor idősebbek voltak nálam. Időnként nagy zavarban voltam. Ez csak fokozódott, amikor a mesterem, Illés György maga mellé hívott tanársegédnek. Az összes tanítványom idősebb volt nálam. Nagyszerű évek voltak. Lubickoltam.

És a játékfilmek: *Szevasz Vera, Nyár a hegyen, Kihajolni veszélyes!, A tanú...*

A sok munka miatt csak aludni jártam haza. A tüneményes pici lányaim már majdnem azt kérdezték: „Anyu! Ki ez a bácsi?” Vagy tőlem: „Te ki vagy?” Ilyenkor bemutatkoztam.

Mint saját apám huszonnégy éves koromban. 1963-ban, Német-

országban azt mondta kissé teátrálisan: „Drága fiam!”

Utoljára ötévesen láttam. A háború vége felé, 1944 karácsonyán ott állt tartalékos főhadnagyi egyenruhájában. Ez a kép megmaradt az emlékeimben: elegáns volt és csinos. „Legyetek jó magyarok!” – mondta, homlokon puszilt, és eltűnt az életemből.

Az amerikai fogságból nem mert hazajönni.

A háború elején – Horthy kérésére – ki kellett szabadítsa Rákosi Mátyást a szegedi Csillag börtönből, elkísérni a német–szovjet frontvonalig és átadni az oroszoknak.

Mint mesélte, nem barátkoztak össze, de sokat beszélgettek.

Ahogy Kádár Jánossal sem, akit a háború előtt ő tartóztatott le.

Úriemberként bemutatkozott mindkettőjüknek: doktor Zsombolyay János.

Most már tudom, Rákosi és Kádár is kerestette apámat.

Apám történetét sajnós a hatvanas–hetvenes években egyetlen játékfilmben se lehetett becsempésznem. A rendszerváltozás után pedig már kit érdekelne.

Legalább most elmeséltem.

(Díjak: kétszeres Balázs Béla-díjas, érdemes művész)

Novák Dezső

labdarúgó, edző (Ják, 1939. február 3.)

Csodálatos évtizedeket éltem meg a pályán és a kispadon.

Már kisgyerekkoromban a foci volt a mindennem. Első csapatom a megyei első osztályú Egyházsrádóc együttese volt, ahol még csatár voltam, és ontottam a gólokat. 1954-ben Szombathelyre kerültem, és a gépipari technikum tanulója lettem. 1955-ben leigazolt a Szombathelyi Postás, ahol még ugyancsak támadó voltam, és megpróbáltam a hátvédek és a kapusok életét megkeseríteni. 1956 januárjában a Haladáshoz kerültem, amelynek nemcsak Szombathelyen, de egész Vas megyében hatalmas szurkolótábora volt. 1956. május 9-én mutatkoztam be az élvonalban mint csatár. Hogy lettem hátvéd? Lényegében a véletlen folytán. 1957 márciusában rengeteg sérült volt a csapatunkban, ezért Kiss Gábor vezetőedző a

balhátvéd posztjára tett be. Ez olyannyira sikeres szakmai megoldás volt, hogy végérvényesen a védelemben maradtam, sőt 1959. október 2-án Svájc ellen a válogatottban is debütálhattam a Népstadionban, 8:0-ra győzött együttesünk. Követlenül ez után bekerültem a római olimpiára készülő keretbe. Még az ötkarikás játékok előtt a Ferencváros mindenáron meg akart szerezni, de a Szombathelyi Haladás nem adott ki. Két választásom volt: vagy kivárom az egy évet, és akkor nem vehetek részt az olimpián, vagy az NB II-ben szerepelek, mivel a Haladás kiesett az élvonalból. Hosszas töprengés után az utóbbit választottam. De hogy a második vonalban is jól mehetett a játék, bizonyítja ezt az a tény, hogy Baróti Lajos szövetségi kapitány a Haladásból nemcsak engem, hanem balszélsőnket, Tóth Zoltánt is beállította a kezdő tizenegybe.

A római olimpia nagy csalódás volt számomra, hiszen a sportszerető közvélemény tőlünk aranyérmet várt. A remekül sikerült selejtezők után az olimpia helyszínén is remekül ment a csapatnak, de a dánok elleni 2:1-es vereség valóságos hideg zuhany volt. Csak a bronzéremért játszhattunk, és bár 2:1-re megvertük a házigazdák ragyogó erőkből álló csapatát, de mégis csalódtunk.

1961-ben új fejezet kezdődött az életemben. A Szombathelyi Haladás vezetői ekkor már nem gördítettek akadályt az elé, hogy a Ferencvároshoz kerüljek. Az MLSZ azonban másként gondolkodott, mindenáron az MTK-hoz akart irányítani. Hajthatatlan voltam, és végül is nagy örömmre a Fradi-család tagja lettem. Nem fogadtak valami rózsás körülmények, mert friss házasként a Ferencváros csónakházában laktunk, a Latorca utcában, sőt nagyobbik lányom, Eszter születésekor is még itt voltunk kénytelenek élni. Azért mondom ezt, mert nyáron iszonyúan meleg volt, télen pedig fűthetetlen és huzatos. De a nagy álom teljesült, az FTC-ben játszhattam. Rövid idő után jól beilleszkedtem

a csapatba, és Mészáros József vezetőedző keze alatt egyre jobb csapat kezdett kialakulni. 1963-ban és 1964-ben megnyertük a bajnokságot, aztán 1965-ben Torinóban olyan diadalt értünk el, ami máig egyedülálló a magyar labdarúgás történetében: a Vásárvárosok Kupája fináléjában otthonában győztük le 1:0-ra a Juventust.

Egyre többet írtak rólam az újságok, szerénytelenség nélkül mondhatom, hogy gyakorta fölemlgették, hogy a tizenegyesnek és a szabadrúgásnak kevesebb jobb kivitelezője volt, mint én. 1964 júniusában Barcelonában az Európa-bajnokságon a bronzéremért Dánia volt az ellenfelünk. A hosszabbításban három perc alatt sikerült eldöntenem a meccset: először tizenegyest értékesítettem, majd a bomba szabadrúgással végül is 3:1-re diadalmaszkodtunk. Felejthetetlen játékosársammal, Bene Ferencsel, ekkor bekerültünk az Eb úgynevezett álomcsapatába, amelyet az újságírók szavaztak meg. Még ebben az évben dr. Lakat Károly, a Tanár Úr irányításával megnyertük Tokióban az olimpiai aranyérmet. Mint csapatkapitány én állhattam fel a dobogó legmagasabb fokára. Az aranyérem mellé még egy gyönyörű ereklyét is szereztem: némi ügyességgel a mezem alá rejtve elhoztam a meccslabdát. A sok bajnoki trófea, az olimpiai aranyérmek és serlegek mellett ott díszel a vitrinemben. Bár a hatvanas években jól ment a játék, és rengeteg elismerő szakmai elemzés, újságcikk jelent meg rólam, de a válogatottban rendre mellőztek. 1965 októberében, a vb-selejtezőn az én góloommal tudott nyerni a magyar válogatott, és ez biztosította a magyar együttes számára, hogy kijuthatott az angliai világbajnokságra. Mexikó a nagy kárpótlást jelentette számomra. Ismét dr. Lakat Károly, szeretett edzőm irányította a magyar együttes szakmai munkáját. Iszonyú körülmények voltak a magaslaton, a nedves levegő, a páratartalom sorozatosan próbára tette a játékosainkat. De ennek ellenére nem lehetett minket megállítani, a döntőben 4:1-re vertük a bolgárokat, azaz meg tudtuk védeni az olimpiai címet. Az ötkarikás játékok után újabb megtiszteltetés ért, mert bekerültem a világválogatottba, amely Rio de Janeiróban, a futball szentélyében, a Maracana stadionban lépett pályára. A brazil labdarúgó-szövetség fennállásának ötvenedik évfordulóját ünnepelték ily módon. Rajtam kívül még három magyar játékos, Albert Flórián, Farkas János és Szűcs Lajos is meghívást kapott világválogatottként erre a gálára. Sőt a vendégek sorában ott volt az egyik legkiválóbb magyar játékező, Zsolt István is. 1969-ben a külföldi újságírók voksolása alapján bekerültem az év Európa-válogatottjába. Igazi sztárok között szerepelhettem.

A hatvanas évek végén a Ferencváros újra a csúcsra ért. 1967-ben és 68-ban megszereztük a bajnoki aranyérmet, és Budapesten VVK-döntőt játszhattunk a Népstadionban. Ekkor azonban a Leeds United jobbnak bizonyult nálunk. Kívánom, hogy bármelyik magyar együttes ilyen kudarcra zárjon, mert azért ez a döntőbe jutás nagy bravúr volt. 33 évesen, 1972-ben hagytam abba a labdarúgást. Még játszhattam volna bármelyik élvonalbeli magyar csapatban, de én azt mondtam, hogy az FTC zöld-fehér mezén kívül más klub színeiben nem akarok szerepelni.

1975-ben Albert Flóriánnal, Rákosi Gyulával együtt rendezték meg a búcsúmérkőzésemet, ellenfelünk az újvidéki Vojvodina gárdája volt. 1972-ben kezdtem edzősödni a Ferencvárosnál, négy évig tevékenykedtem az első csa-

patnál pályaedzőként. 1976-ban felsőfokú diplomát szereztem, a Testnevelési Főiskola szakedzői szakát végeztem el. Ebben az esztendőben a Dunaújváros vezetőedzője lettem, ahol ütőképes csapatot tudtam összekovácsolni. 1980-ban visszamentem a Ferencvárosba, nem tudtam ellenállni a hívó szónak. 1981-ben a Fradival immár vezetőedzőként bajnokságot nyertem. A következő évtizedekben sok helyen tevékenykedtem, ezek közül nagy szeretettel emlékszem arra, amikor Jenei Imre, majd Puskás Ferenc segítője lehettem az A válogatottnál. Ismét csak beleszólt az életembe a Ferencváros. Hozzáteszem, szerencsére, és ez életem nagy ajándéka. Az új időszakban kétszer nyertem bajnokságot, valamint Magyar Kupát és szuperkupát is. A legnagyobb nemzetközi diadalunk, amely a magyar futballtörténelem legnagyobb sikere, az 1965-ös VVK-győzelmünk után az, hogy 1995-ben a Fradi bejutott a Bajnokok Ligája 16-os döntőjébe. 1996 őszén szakosztályvezető lettem a Ferencvárosnál, de ez tiszavirág-életű volt, mert 1997-ben leköszöntem a pozícióról. Szaúd-Arábiában rövid időre még edzőséget vállaltam, Egervári Sándorral nagy elánnal vágtunk a munkába, de végül is úgy döntöttem, hogy elég volt. 1998 óta a családomnak élek, végre több időm jut a szeretteimre. Kétszer választottak meg Az év edzőjének Magyarországon, 1981-ben és 1995-ben. Pályafutásom elismeréseként megkaptam a Magyar Köztársaság tisztikeresztje kitüntetését. Boldog ember vagyok, mert csodálatos feleségem van, 1961-ben kötöttünk házasságot. Eszter, nagyobbik lányom 46 éves, Andrea pedig negyven. Három unokám van, Gergely (22), Bettina (17), Fanni (kétéves). Végezetül csak annyit mondhatok, szerencsés és boldog ember vagyok. Az életemet bearanyozta a futball, beutazhattam a világot, mind az öt földrészen jártam. Három olimpián szerepeltem, és a két aranyérem, valamint a római harmadik helyezés, az a fájdalmas bronz, azt jelenti, hogy én vagyok az olimpiák történetének legeredményesebb labdarúgója. Amikor gyerekként arról álmodoztam, hogy egyszer zsúfolt stadion előtt játszhatok a szurkolók hangorkánjától kísérvé, azt hittem, hogy ez csak hiú ábránd. Nem így történt, nekem sikerült megvalósítanom azt, amit pici gyerekként elképzeltem.

Jenei Imre

Klubjai, labdarúgóként: Egyházsrádóc (1951–54) Szombathelyi Postás (1955), Szombathelyi Haladás SE (1956–61), Ferencváros (1961–1972).

A Ferencvárosban 334 NB I-es mérkőzést játszott, és 69 gólt ért el.

Edzőként háromszoros magyar bajnok, szuperkupa-győztes, Magyar Kupa-győztes 1995-ben a Ferencvárossal a Bajnokok Ligájának 16-os döntőjébe jutott.

Szilágyi Miklós

néprajzkutató (Tiszafüred, 1939. február 4.)

A szerkesztőség megtisztelő felkérésének hála: nyilvánosan is elmondhatom, amit az utóbbi időben mondogatunk egymásnak feleségemmel, mindig hűséges sorstársammal és pályatársammal. Igen, megérte! Csak így lehetett, így volt érdemes végigélnünk ezt a nekünk megadatott néhány évtizedet, ha lankadatlan önbizalommal és lelkesedéssel fogadtuk el az újrakezdések lehetőségét felkínáló csábításokat és taszításokat: azonnal váltottunk, ha beszűkülni látszott az értelmes és céltudatos emberi tevékenység tere-lehetősége.

Röviden aligha tudom persze elmondani (hisz bizonytalanságot is hurcolok magamban az egykori döntéseim helyességével-helytelenségével kapcsolatban), hogy milyen érvek és ellenérvek szóltak

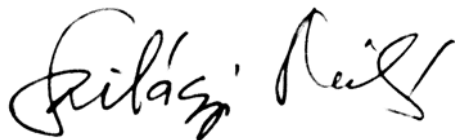
annak idején a lakóhely-, munkahely-, olykor életformaváltások mellett vagy ellen. Volt-e például mérlegelési lehetőségem, amikor a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem néprajzi tanszékének fényes oktatói és kutatói karrierrel kecsegtető gyakornoki állását (miután mesteremmel, Gunda Béla professzorral értelmetlen apróságokon összekülönböztem) odahagytam, s Szolnokra mentem középiskolai tanárnak és mellékállású muzeológusnak? Vajon a taszítás vagy a vonzás volt-e erősebb, amikor – rövid egy év után – elmentem Gyulára az ország legfiatalabb múzeumigazgatójának? Gyakorlatilag persze egy feltörekvő kisváros, vonzó látnivalókat is kínáló fürdőváros „kultúrmindegyesének”, a kényszereknek engedelmessé „polihisztor”-muzeológusának (1964–1969). Bizonyosan a vonzás – még pontosabban: a baráti csábítás – volt az erősebb viszont, amikor (bár jöttek az eredményeim-sikereim csöstül, és a minőségi kultúra érdekében tett közös erőfeszítések sírig tartó barátságokkal is megajándékoztak bennünket) mégiscsak továbbálltam, hogy Cegléden folytassam egy alig nagyobb múzeum igazgatójaként (1969–1974), majd Szekszárdon megyei múzeumigazgatóként (1974–1981). Vállalva ezzel, hogy újabb városok, újabb megyék helytörténetét és etnográfiai jellemzőit tanuljam, hogy újraépítsem személyes kapcsolataimat az ott élő vagy a szülőhelyükért, felnevelő pátriájukért távolról is rajongó művészekkel, írókkal, tudósokkal: a szépért és jóért tenni kész potenciális szövetségeseikkel. Vállalva egyszersmind azt is, hogy számba vehetetlenül sok, ám rövid életű múzeumi kiállításba szórjam szét mindannak a természetes hozadékát ötletben, gondolatban, múzeumba mentett tárgyi emlékekben és dokumentumban, amit ott és akkor meg *kell*t tanulnom, s csak ott és akkor lehetett megtanulnom. És ugyancsak ebbe a tünékeny műfajba sűrítsem bele, amivel művészi élményben, a hely és a helyzet által felkínált, gyakran nem is néprajzi témákat kutatva gazdagodtam.

Aztán mégis szakítanom kellett ezzel a vidéki múzeumigazgatói létformával: átigazoltam a budapesti Néprajzi Múzeumhoz beosztott vezetőnek, hogy – re-

ményeim szerint – „magasabb szinten” folytathassam a gyűjteményépítést és a kiállítások rendezését. Ez esetben azonban nem a „hely” – a szellem embereit „korlátlan lehetőségekkel” kecsegtető főváros – csábító ereje volt az erősebb! Idejekorán észleltem ugyanis, hogy kezd hűvösödni körülöttem a levegő: a helyi hatalom kezdi furcsállani az általa mind nehezebben kontrollálható, igencsak messzire nyúló személyes kapcsolataimat. Melyek, bár csak a minőségi kultúrát szolgálni hivatott baráti szövetkezések voltak, felkeltették az „ellenzékiesség” gyanúját. A kimondatlan, csak a mind gyakoribb elvtelen kompromisszumokba kényszerítések szándékából kikövetkeztethető gyanú ellen lehetetlennek és értelmetlennek tartottam védekezni – elmenekültem inkább. Utólag úgy látom: ezt is jól tettem. Mert a valós, máig érvényes részeredmények és (az okkal-joggal remélhető) leendő sikerek színhelyéről távoztam ugyan, ám csak így érkezhettem igazán vissza a szűken vett szakma: a magyar etnográfia sok-sok megoldandó kutatói feladatot felkínáló s számomra igen-igen vonzó mezejére. A Néprajzi Múzeumban kezdhettem el, az MTA Néprajzi Kutatóintézetében folytathattam igazán (1986-tól) a „betakarítást”: azoknak a monografikus összegzéseknek, tematikus tanulmánygyűjteményeknek, a szakma nagy vállalkozásainak (elsősorban a *Magyar Néprajznak*) a részét képező szintéziseknek a végső formába öntését, melyeknek messze látó tervei egyetemi éveim óta folyamatosan érlelődtek. És amelyekhez a mindenes muzeológusi lét szertelenségre csábító készletesei ellenére azért folyamatosan gyűjtöttem a figyelembe vehető új minőségű – azaz: meghatározóan történeti-néprajzi, tehát a diszciplína elméletét és módszerét is újragondolni kényszerítő – információs anyagot.

Tehát a magyar etnográfia... Könyveim, tanulmányaim, cikkeim, recenzióim bibliográfiai adatait, aki akarja, könnyen előkeresheti. Csupán arról illendő itt szólnom, hogy milyen feladatai és lehetőségei lehetnek ma és holnap egy néprajzkutatónak. A „paraszt”, a „kisiparos” véglegesen és megmászhatatlanul történeti kategóriává lett – én viszont még személyesen ismerhettem ennek a néprajz érdeklődési körébe tartozó, mert kultúrát teremtő és megtartó emberfajtának (merjük kimondani!) zseniális képviselőit. Ismerhettem otthonról: apám messze földön híres csizmadia, anyai nagyapám kovács volt (amíg lehettek kisipari műhelyek, amíg a korparancsok engedelmeskedő apám nem terelte KTSZ-be iparostársait), apai nagyanyám pedig a parttalanul gazdag paraszti kultúrát és mentalitást képviselte a családukban (amíg képviselhette, amíg nem kényszerült rá, hogy a magáé helyett a téveszcsé kiscsibéiért aggódjon). És újra meg újra találkozhattam ennek az embertípusnak ihletett képviselőivel szerte e kis hazában és a határokon túl, amikor azt kerestem, hogy vajon mi maradt meg a parasztnak, a kisiparosnak, a parasztmunkásnak (s persze a kétkezi munkás halászoknak, hiszen az ő néprajzi vizsgálatuk is végigkísérte a munkáséletemet!) kollektív emlékezetében, ebben a tilalomfákkal nem védett csodálatos rezervátumban, egy múltba tűnt világ nekünk is fontos értékeiből.

Éppen elég feladatot jelentett s fog jelenteni a jövőben ezeket az értékeket felmutatni! Hiába a közelgő hetvenedik születésnapom, még győzöm erővel...

Szebik Imre

egyházi vezető (Lébény, 1939. február 9.)

Egy hideg téli napon, láttam meg a napvilágot a második világháború kitörésének esztendejében, az akkor Moson megyéhez tartozó Lébény községben. Édesapámat már születésem előtt behívták katonának, amelynek valós vége csak a háború befejezésével közeledett el, amikor egy májusi napon legyengülve, alig felismerhetően megérkezett a galíciai tájokról.

Emlékszem a német, majd az orosz katonákra, akik elfoglalták a falut, hozzánk is betelepítettek közülük hatot az úgynevezett tisztaszobába.

Az első három osztályt az evangélikus elemi iskolában végeztem. Majd az államosítás után együtt jártunk katolikus és evangélikus tanulók, jó légkörben, többségében kiváló tanárokkal.

Szüleim boldogan hoztak meg minden áldozatot azért, hogy tovább tanulhassak, jóllehet igen nehéz körülmények között élték meg az ötvenes évek kuláksanyargató esztendeit. A győri Révai Miklós Gimnáziumban érettségiztem.

Hosszú tépelődés után végül a budapesti Evangélikus Teológiai Akadémián (ma Hittudományi Egyetem) folytattam tanulmányaimat. Néhány hónap után nyilvánvalóvá vált előttem, maga Isten hívott el a lelkészi pályára, itt a helyem. Tudományosan magas szinten oktató professzori kar készítette fel bennünket a szolgálatra. Professzoraimra hálával gondolok,

személyiségem formálásában erősen hatottak rám.

Szolgálatom három evangélikus egyházközséghez kötődik. Miskolc, ahol összességében huszonegy évet töltöttem, Komárom, ahol három évig szolgáltam, s végül Bp. Budavár, ahol ötévi lelkészség mellett tizenhat évig püspökként is hirdettem az Igét.

Miskolcon találtam rá életem párjára Ferenczi Mária zenetanár személyében, akivel 1964-ben kötöttünk házasságot. Isten két gyermekkel s azóta hét unokával áldotta meg családi életünket. Feleségem lelkészi, később püspöki szolgálatomban nagy segítséget nyújtott kitűnő énekhangjával és segítő kritikai mellém állásával. A gyülekezetben a gyermekmunkát örömmel végezte, és kulturális alkalmak szervezésében is élen járt.

Miskolci éveink a gyülekezetépítés és lelki gondozás jegyében teltek. A részben cipszer, részben szlovák hátterű, jórészt a második világháború után odatelepült híveink örömmel fogadták a közösséghez tartozás ajándékát, és otthontalanként a gyülekezet karolta fel őket. A gyülekezet többségében iskolázott, legalább érettségivel rendelkező testvérekből verbuválódott. A város vörös színezete ugyan nyomasztó légkört árasztott a településre, de ez a hívek együttélésében aligha volt érezhető.

Emlékezetes marad számomra az a gyorssegélyakció, amikor 1974-ben Nyugat-Berlinből egy nap alatt sikerült

egy súlyos fertőzés esetén használt gyógyszer ismerősök révén Miskolcra érkeztetni egy tizennégy éves fiatal lányka életének megmentésére, miután a helyi kórház készlete elfogyott. A kétségbeesett szülői telefon hallatán megpróbáltam a lehetetlent, s másnap a délutáni Malév-járatral Ferihegyre érkezett az életmentő gyógyszer. A csoda megvalósult.

1971–72-ben egyházi ösztöndíjasként két félévet Svájcban tölthettem, Bossey-ben és Zürichben.

A Bécsi kapu téri gyülekezetbe már a változások előestéjén nyertem meghívást, 1985-ben. Érezni lehetett az enyhülést, az egyház nagyobb szabadságát és a megfélemlítés erejének gyengülését. Az egyház értékeket felmutató presztízse ez idő tájt magasra ívelt. Sok felnőttkeresztelő, késői konfirmáció jelezte a hit utáni vágyódást és a szabadság levegőjének jó illatát.

1990. március 17-én, a szabad választást követően iktattak be püspöki szolgálatomba, amely az ország és egyházunk északi egyházkerületében a főpásztori tiszt betöltését jelentette. Új kihívásnak kellett megfelelni, és a beköszöntött szabadság jegyében lehetett evangélikus egyházunkat lelkiileg és szervezetében újraépíteni. Püspöki szolgálatom alatt – egyházunk vezetőivel együttes munkával – 35 oktatási intézmény kezdte el munkáját, többségében ott, ahol a második világháború előtt is működött iskola, de az 1948-as államosítást követően megszűnt egyházi intézményként tevékenykedni. Ugyanígy negyven szociális intézmény végzi idősek és testi-szellemi hátrányos helyzetűek között sajátos diakóniai tevékenységét. Közülük a fele új létesítmény. Tízezer tanuló kap felkészítést a felnőttéltre oktatási intézményeinkben, ezer tanár pedagógiai szolgálatával. A szociális

munkások száma is eléri az ezret. Több ezer a gondozottak köre.

Mindezt olyan korszakban, amikor a lelkészhiány kiáltó méreteket öltött. A végzős lelkészek tíz-tizenkét gyülekezet között választhattak. Emlékszem arra az evangélikus polgármesterre, aki lelkészt kérni keresett fel hivatalomban, s hozzátette, száz katasztrális hold földet juttat az adott gyülekezetnek, ha lelkészt küldök a falujába. Nem tudtam megtenni, mert nem jutott ebbe a faluba lekipásztor.

Új templomok is épültek, mivel az előző negyven év alatt erre nemigen volt lehetőség. Harminc új Isten háza várja híveinket vasárnaponként, például Dunaújvárosban, Balatonfüreden vagy a főváros XII. kerületében. Örvendetes eseményként vonultak be jelenkori egyháztörténetünkbe e templomok szolgálatukkal.

Határon túli magyar evangélikusokkal is felvehettük a kapcsolatot, beleértve a tengerentúlon élő testvéreinket is. Feledhetetlen élmény volt a velük való találkozás templomaikban és otthonaikban. Korábban megbélyegzett disszidensekként emlegették őket. Mára tudatosult, hogy az anyanyelv és az evangélikus hagyomány milyen erős szálakkal fűz össze bennünket. Megtisztelő volt számomra, hogy 1997-ben a kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet horis causa doktori címmel tüntetett ki.

Külföldi testvéregyházaink közül ki kell emelni a finn és a bajor evangélikus egyházat, amelyek, látva lehetőségeinket, segítségünkre siettek mind lelki, mind gazdasági területen. Kölcsönös látogatások kezdődtek a testvérgyülekezeti hálózat létrejötté nyomán ifjúságunk, híveink, lelkészeink között.

Ha valaki lelkésszé szentelésem hajnalán azt profétálta volna, hogy 44

évi szolgálati évem alatt templomokat szentelhetek, százhusz fiatal lelkészt indíthatok el a szolgálat útján, érettségi elnök lehetek saját evangélikus gimnáziumunkban, s a világ számos országában megfordulhatok hazánk és egyházunk képviselőjeként és ott megbecsülést szerezhetek népünknek és híveinknek, legalábbis megmosolyogtam volna. Az egyház Ura pedig jónak látta megvalósítani. Illesse Őt ezerszeres hála és szívből jövő köszönet. Így vált a lelkészi, püspöki szolgálat életem értelmévé és szent céljává.

Egyházunk törvényei szerint 2006-ban nyugdíjba vonultam. Az egyházak Ökumenikus Tanácsa és a Magyar Bibliatársulat elnökeként végzem tovább

szolgálatomat, valamint részt veszek a szomszéd népek és egyházak közti, Az emlékezet gyógyítása konferenciasorozat szervezésében.

Hetvenedik évemhez közeledve örülök az elvégzett szolgálat eredményének, boldog vagyok, ha holdudvaromban unokáim sorjáznak s hangos szóval derítenek újra hálaadásra. Mindeddig megsegített minket az Úr. (I. Sámuel kve 7,12)

Deseő Csaba

zeneművész (Budapest, 1939. február 15.)

Ha arra gondolok, hogy Magyarországon a férfiak átlagéletkora 68 év és e sorokat néhány hónappal hetvenedik születésnapom előtt írom, a szerencsések között tudhatom magam. Történetem azonban ennél sokkal bonyolultabb, hét évtized alatt balsors és szerencse egyaránt végigkísért.

Meghatározó gyerekkori élményem a második világháború, a bombázások, félelem, rettegés. Apámat alig ismertem, katonatisztként többet volt a fronton, mint otthon. Anyám hegedűtanár volt, szent életű asszony, aki hihetetlen akaraterővel küzdött a túlélésért, két gyermeke felneveléséért. Apám 1945-ben amerikai fogságba esett, szabadulása után azt tanácsolták neki, hogy ne térjen

haza, mert hiába ártatlan, Magyarországon a Rákosi-rendszer a nép ellenségének fogja tekinteni, és sorsa nagy valószínűséggel a börtön lesz. A dél-amerikai emigrációt és az ottani nyomort választotta. Soha többé nem láttuk, de haláláig levelezésben álltunk vele.

Zenei tehetségem korán kiderült, ám csak 1949-ben, tízéves koromban kezdhettem el hegedűtanulmányaimat. Alig két évvel később, 1951 júniusában minket is utolért az „osztályidegenek” sorsa, a kitelepítés. A Békés megyei Csorváson egy kulákcsalád házában lett kijelölve számunkra a kényszerlakhely, egy szoba, amelyben négyen éltünk: anyám, anyai nagypám, öcsém és

én. Az általános iskola hetedik és nyolcadik osztályát ott végeztem el, a nyári szünetekben az Állami Gazdaság gyapotföldjein dolgoztam. Néha hegedültem, rendszeres gyakorlásra nem volt mód. Esténként saját készítésű kis detektoros rádióval vadásztam az éterben, külföldi adások jóvoltából megismerkedtem a dzsesszmuzsikával, ez egy életre meghatározta rajongásomat a műfaj iránt. 1953-ban enyhült a diktatúra, Nagy Imre kormánya lépett a színre. A kitelepítettek is amnesztiát kaptak, mehettek, amerre tudtak. Az elvett lakást azonban senki nem kapta vissza, a fővárosba való költözés lehetetlen volt.

Némi rokoni segítséggel mégis sikerült visszakerülnöm Budapestre, albérletbe. Egy évig kizárólag hegedűtanulmányokat folytattam, volt mit bepótolnom. Egy cél vezérelt: felkészülés a következő évi felvételi vizsgákra a Zenei Gimnáziumba, illetve a Bartók Béla Zeneművészeti Szakiskolába. X-es származásom ellenére felvettek. Örök hálával gondolok azokra a tanárookra, művészekre, akik segítettek, kiálltak mellettem. Többen voltak közöttük olyanok, akiket tíz évvel korábban egy másik diktatúra más okok miatt üldözött. Ők jól tudták, mit jelent ártatlanul szenvedni azért, mert valaki „rossz” családba született.

1956 őszén harmadikos gimnazista voltam. A forradalom bukása mélyen megrázott, hajszálon múlt, hogy nem csatlakoztam az országból elmenekülők kétszázézes táborához. Érettségi után a Bartók Szakiskola Tanárképzőjén folytattam tanulmányaimat, 1961-ben kaptam diplomát.

Pályafutásomat zeneiskolai hegedűtanárként kezdtem, ám kezdettől fogva az volt a célom, hogy szimfonikus zenekarban játszhaszak. 1967-ben az Állami Hangversenyzenekar tagja lettem, ahol minden idők legnagyobb magyar karmestere, Ferencsik János volt a fő-zeneigazgató.

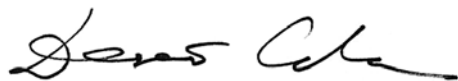
Részt vettem a kibontakozó dzsesszéletemben is, 1964-től gyakran szerepeltem a Magyar Rádióban és Televízióban, 1966-ban három külföldi fesztiválon is felléptem a környező „baráti” országokban. Mindez jól hangzik, ám az anyagi megbecsülés akkoriban messze elmaradt attól, amit a kedves olvasó elképzel. Feleséggel és 1971-ben született fiunkkal egyszobás lakásban éltünk, minden vagyonunk egy Trabant gépkocsi volt. Lépni kellett, s a kiutat egyedül a külföldi munkavállalás lehetősége jelentette. 1973-ban másfél évre a nyugat-németországi Oberhausen város színházi zenekarához szerződtem. Kapcsolatba kerültem a nyugati dzsesszvilággal is, egy évvel később a rangos MPS kiadó felkérésére elkészítettem életem első önálló nagylemezét német, angol és svéd muzsikussal. Természetesen felmerült a végleges kint maradás gondolata is, ám hosszas dilemma után feleséggel a hazatérés mellett döntöttünk.

Anyagi gondjaink megoldódtak. A Hangversenyzenekarnál szép korszak következett, bejártuk a fél világot Japántól az Egyesült Államokig. Ferencsik halála után a nyolcvanas évek második felétől a csodálatos japán karmester, Kobajasi Kenicsiro került a zenekar élére, akivel ünnep volt minden koncert akár a Zeneakadémián, akár Tokió, London, Frankfurt vagy Bécs patinás termeiben léptünk a pódiumra. Az eltelt évtizedekben világhírű vendégművészek egész sorával volt alkalmam együtt muzsikálni Yehudi Menuhintól Svjatoslav Richterig, Doráti Antaltól Leonard Bernsteinig. A szimfonikus zenekari munka mellett mindig tudtam időt szakítani a dzsesszre, ez biztosította számomra a lelki egyensúlyt, a művészi szabadságot, ezen a vonalon lettem ismert szólista.

A Hangversenyzenekart időközben Nemzeti Filharmonikusokra kereszteltek, az új vezetésből, a megromlott légkörből elegem lett, 1999-ben nyugdíjba vonultam. Azóta is folytatom a zenélést, bár jóval ritkábban lépek színpadra. A mai kaotikus világban, a lassan elviselhetetlenné váló Budapesten elsősorban a család, a barátok jelentik számomra a megnyugvást, a biztonságot, ugyanakkor a zene, az írás, az utazás, a fotózás, a számítógép a kikapcsolódást, a változatosságot.

Egész életemben különösen szerettem a stúdiómunkát. A Hangversenyzenekar tagjaként számtalan szimfonikus mű felvételén vettem részt, a dzsessz terén saját nevem alatt négy nagylemez és hat CD jelent meg, talán ez a legfontosabb, amit az utókorra hagyok. A koncert elszáll, a lemez megmarad...

Állami kitüntetés: Magyar Köztársasági Arany Érdemkereszt (2007)

Csikai Márta

szobrászművész (Nagykőrös, 1939. február 20.)

Tipikus, négyablakos polgárházba születtem. Apám tanárember volt, a Református Tanítóképzőben tanított. Emlékszem a kicsiny kertre, a jegenyeakáccal kerített rózsalugasos éden volt nekünk, ahol nővéremmel, Zsókiával naphosszat játszottunk. Nyári reggeleken, az

oszlopos verandán a tejesbögrémmel sütött a nap, a szabadtéri vacsoránál a lámpa körül keringtek az őszegegyült bogarak és az esti pillangók. (Apám néha be is gyűjtötte őket a biológiai szertár számára.) Nagy, hűvös szobáink voltak, nővéremmel nagyon szerettünk a zongora alatt ülni, amikor anyánk saját énekét kísérve zengette-zúgatta fejük fölött a hangszerrel. Téli délelőttökön jó volt a kék cserépkályha mellett hasalva a padlón rajzolgatni, amíg a lány behozta a levest déli harangszóra.

Aztán hamarosan vége lett az idillnek: utolért minket a háború. Menekültünk mi is sokadmagunkkal a közelgő front elől, először Budapest felé. Éppen ott voltam, amikor felrobant a Margit híd. Nagyanyám kezét szorítva lélekszakadva futottunk le a Margit-szigetre. Majd

mentünk tovább: végül Bicskéig jutottunk, ahol egy ház pincéjében marharépán aludtunk hónapokig. Közben többször vonult át felettünk a front. Az iszonyatos lövöldözésre és a páni félelemre jól emlékszem (azóta is félek a mennydörgéstől). Egy ideig a fenti szobában lakott Tolbuhin marsall – de mit tudtam én akkor, hogy milyen rangos szomszédunk van. Egy csendesebb időszakban, valamikor 1945. január végén, mégiscsak elindultunk haza, megkerülve az ostrom alatt álló Budapestet. Nem emlékszem pontosan

san, hány napon (vagy héten?) keresztül gyalogoltunk a fagyban. Aludtunk, ahol fedett helyet találtunk, egyszer egy elhagyott patikában: meg is ettük az egyik fiókban talált ostyalapokat. Igen finom volt. Emlékszem, hogyan gyalogoltunk keresztül a Kis-Duna ropogósan vékony jegén, kevés motyónkat szánkón húzva magunk után. Valahogy hazavergődtünk Nagykőrösre, megtudni, hogy ott egy puskalövés sem dördült, odysseyünk teljesen hiábavaló volt. Az oroszok persze ott voltak még, a mi házukba is be volt kvártélyozva egy csoport. Valahogy sikerült elintézni, hogy az egyik szobát visszakapjuk. Hamarosan megszületett öcsém, Palika. (Az oroszok hahotáztak: hogyan lehet egy gyereknek olyan neve, hogy „Pálinka”.) Bizony, édesanyám az egész életét várandósan csinálta végig. Hihetetlen, hogy annyi idős voltam akkor, mint a nagycsoportos, óvodás kisunokám most. Irtózat gondolni is arra, hogy ilyesmi vele megessen. Mégis, azt hiszem, hogy generációm ezektől az élményektől lett edzettebb, mint a háború után született évszázatok.

Aztán jöttek az ötvenes évek. A szűkölködés, a sorban állás a hentesnél, hogy hetenként legalább egyszer húshoz jussunk. Már hajnalban be kellett állni a sorba: több családtag is odaállt, hogy a korlátozott porcióból jusson annyi, amennyi egy vasárnapi ebédhez elég egy héttagú családnak (akkor már Anikó húgom is megszületett, és nagyanyám velünk lakott). Most is alacsony termetű vagyok, akkor még még alacsonyabb kislány voltam. Egyszer beszorultam a körülöttem tolongó termetes asszonyok hátsó felének szorító gyűrűjébe, amely nekem épp fejmagasságba esett. Nem kaptam levegőt, és elájultam. Szüleim azután

soha nem engedtek sorban állni: inkább ne együnk húst!

Mégis, úgy érzem, hogy tartalmas gyerekkorom volt. Felhőtlen nyári vakációkra emlékszem, amikor nagy kőlyökcsapatokkal játszottunk az utcán, ahol csak néha ment végig egy-egy lovas kocsi. Mégsem voltunk utcagyerekek, mert a környező ablakokból mindig lesett ránk egy-egy vigyázó szempár. Az akkori kisvárosban még mindenki mindenkit ismert, és minden felnőtt leteremthette a másik gyerekét, ha az valami rosszaságot csinált. Szűkösen élt a család (mint legtöbbször akkor), és nyaranta – kiskamasz korunkban – nekünk is dolgozni kellett. Besegítettünk a szüleimnek a szőlőben és a zöldségeskertben kapálni. Beálltunk a konzervgyárba dolgozni, hogy ősszel könnyebben megvehessük a tanszereket. De amint vége lett a hajnali műszaknak kora délután, mehettünk a strandra!

Szép vakációk teltek így el azután is, hogy tizennégy éves koromban felvettek a Képző- és Iparművészeti Gimnáziumba Budapestre. Nagyon szerettem oda járni. Kiváló tanáraink voltak. Ott tanultam meg Somogyi József tanáromtól és mesteremtől csaknem mindent, amit a szobrászmesterséghez tudni kell. Hálával és nagy tisztelettel gondolok rá most is. A Gellért-hegyen volt a kollégium, és naponta gyalog keltünk át a Szabadság hídon és mentünk a Kálvin tér mögötti Török Pál utcába, ahol az iskola van máig. (Naponta élvezhettük azt a gyönyörű budapesti panorámát, amiért a turisták most sokat fizetnek.) Voltak persze olyan párhű oktatóink is, akiket szívből utáltunk. Elsősorban az igazgatót, aki a 14-16 éves kamaszokat „elvtársazta”. Akkor tanultuk meg, hogyan lehet az arrogáns hatalom-

tól lélekben függetleníteni magunkat, hogyan lehet fellelni az igazi emberi értékeket, hogyan lehet olyan emberi környezetet teremteni magunk köré, amely segít ép lélekkel túlélni a sötét politikai közeg nyomasztó hatását.

Azután eljött 1956 októbere. Gimnazistaként bekérezkedtünk a felvonnuló egyetemisták közé, hallgattam Sinkovits Imrét, amint a Nemzeti dalt szavalta, és ott voltam, amikor a Sztálin-szobrot ledöntötték. Már dúltak a harcok, amikor néhány kollégista lánnyal elhatároztuk, hogy elmegyünk vért adni. A Tétényi úti kórházba irányítottak bennünket. Éppen akkor voltunk ott, amikor a Kossuth téri vérengzés sebesültjeit hozták. Iszonyat volt, a személyzet nem volt elég, hogy ellássa őket és más sebesülteket, ezért ott maradtunk önkéntes ápolónőnek. Tizennyolc napon keresztül voltam a kórházban ápolónő, többnyire virrasztva. Láttam iszonyúan összeroncsolt embereket meghalni, hallottam az anyját szólongató, megvakult kis ruszki katonát.

Akkor lettem felnőtt.

Akkor telt el mai életem negyedrésze. Saját kis történelmem jelentősebb része.

1957-től a Képzőművészeti Főiskola következett. Itt hét évet tölthettem el, mert a legjobb növendékeknek kijárt még plusz két év tanulmányi idő (ami műterem-használati lehetőség is jelentett!). A hetedik évben már kiállításokra adtam be szobraimat, diplomamunkámat felállították Baján.

Ami ez után történt, az viszonylag szokványos életút.

1966-ban találtam társat magamnak, férjhez mentem egy építészhez, Bitó Jánoshoz, akivel máig békes-

ségben és tisztességben élünk. Szakmailag is összedolgozunk, ha olyan munkám adódik, amely architektúrát, környezetrendezést igényel. Azt hiszem, hogy ízlésvilágunkban is közös húrokat pengetünk. 1967-ben költöztünk a nyugati vároldalba, a Lovas útra, ahol azóta is élünk. Itt neveltük fel két gyermekünket, Katát és Balázst, mindketten iparművészek lettek. Kata két kis unokát adott nekünk azóta, Balázs még várat magára. 1967-ben Derkovits-ösztöndíjat kaptam, ami akkor az egyéves kislányom nevelése mellett némi anyagi függetlenséget biztosított számomra.

Később tíz évet tanítottam valamikori iskolámban, a Képző- és Iparművészeti Szakközépiskolában. Néhány régi tanítványomból azóta jó barát lett.

A főiskola óta – természetesen – folyamatosan dolgozom szobrászként. Pályakezdekésem első évtizedében elsősorban Medgyessy formavilága érintett meg, azután Henry Moore formarendje, téri ereje. Később kezd-

TÁNCVIRÁG

tem el bronzban gondolkozni, hogy a kő kötöttségeitől felszabadulva térileg jobban összetett, szabadabb formavilágot teremthessek műveimnek.

Mostanában főképpen viaszból mintázom kisplasztikáimat, ami szinte korlátlan lehetőséget nyújt a szabad formálásnak.

Úgy gondolom, hogy szakmai életem nem volt hiábavaló, és sikerült némi elismertséget is szereznem. 1992-ben Munkácsy-díjjal tisztelték meg.

Amit saját kis történelmemnek a „kádári nagy béke” időszakát illeti: sikerült olyan emberi környezetbe kerülnöm, amely bőségesen kárpótolt mindazért, amit az anyagiak hiánya jelentett. Remek művész barátaim vol-

tak (akik közül már sokan eltávoztak), figyeltünk egymásra, adtunk egymás véleményére, és erőt merítettünk egymásból. Olyan burkot teremtettünk magunk köré, amelyben jó volt létezni. Egyszerűen: szeretttük egymást.

Egyéni kis történelmem jelentős éve volt 1989, Nagy Imre újratemetése. A Hősök terén könnyezve ujjongtunk, mert úgy gondoltuk, hogy lezárult életünknek egy hazug és hazugságra kényszerítő korszaka, és ezután valami új, tiszta szellemiség eljövételében reménykedhetünk.

A reményt soha nem szabad feladni.

Osikari Károlt

Kádár János Miklós

festőművész (Budapest, 1939. február 25.)

Már kora gyermekkoromban sem készültem arra, hogy az életem a képzőművészet jegyében telik. Valószínűleg ez az oka annak, hogy minden időben számos pótcselekvéssel múlattam az időt, 34 éve tanítom a rajzolás-festést és a vele összefüggő diszciplínákat, előbb az Iparművészeti Főiskolán (ma Moholy-Nagy Egyetem), majd a Képzőművészeti Főiskolán, ill. Egyetemen, és ez utóbbival évekig egy időben a Kaposvári Egyetem Művészeti Karán, amelynek még egyetemi tanára vagyok. Mindezek mellett elnöke voltam évekig a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületének, ahol együtt ügyködtem a képzőművészek, iparművészek, az írók és a zeneszerzők szakmai és egzisztenciális boldogulásáért sok neves, jól ismert személyiséggel.

Megválasztottak a Hungart alapító elnökének, így a vizuális művészetek szerzőinek a jogai is az EU elvárásainak megfelelő jogkörnyezetbe kerülhettek.

Ám ezenközben – számomra magától értetődően – festettem és rajzoltam, sőt ezeket a „termékeimet” az akkoriban létező lehetőség, a Képcsarnok útján, részben még áruba is bocsátottam.

Számos, inkább számtalan kiállítást segítettem szervezni, bel- és külföldön egyaránt, sőt meg is nyitottam sokat közülük – természetesen felkérésnek eleget téve. A művészet státusán – kis hazánk sajátos értékrendi anomáliái okából – számottevően nem volt lehetőségem javítani, de a zuhanást „tettetársaimmal” együtt tán sikerült kivédeni. A „szemlélődő” szakmai publikum metafizikus beállítottsága alapján úgy érzi – tévesen –, hogy valamelyest adósom, és ezt nem bocsátja meg nekem. Ennek ellenére nem panaszkodhatom, mert szakmai és polgári elismerések csak értek: Munkácsy-díj, tisztikereszt, kerületi díszpolgári cím, kiállítási szakmai díjak.

Igen sok egyéni kiállításom volt Európában és a tengerentúlon is, csoportos kiállításokon történt részvételeimet – menthetetlen trehányssággal – nemigen tartom számon.

Meglehetősen idős koromban kaptam meg a „szabad művészetek doktora” címet, miután valós nyelvismeretemet az előírt formában is igazoltam... Ezután habilitáltam az Iparművészeti Egyetemen (MOME), és nyertem egyetemi tanári státust a Kaposvári Egyetemen és docensit a Magyar Képzőművészeti Egyetemen.

Ami még személyesebb, de számomra sokkal fontosabb az eddigieknél: negyven éve élek nyugodtan feleségemmel, aki az egyik legismertebb válóperes ügyvéd az országban... Fiam tervező grafikus, szakmájában ismert és elismert, lányom a Külügyi Főigazgatóság alkalmazásában az Európai Bizottság munkatársa. Két fiúunokám (fiam gyermekei) korosztályukban elismert vízilabdázók.

Azt gondolom, az első hetven évem összességében nem volt rossz.

Janzer Frigyes

szobrászművész (Budapest, 1939. március 4.)

Hetven év – beleborzong az ember, pedig egy nyolcvanöt éves az mondja, de jó lenne hetvenévesnek lenni.

Szerencsém volt, mert a hatvanas évek második felétől szobrászattal, illetve művészetpedagógiával foglalkozhattam. Mindkettő sok örömet okozott.

Dr. Németh Lajos mondatai csengenek a fülemben, egy húsz évvel ezelőtti kiállítási megnyitón mondta a következőket: „Rohanó korunkban a gazdasági és politikai válság mélypontja felé sodródván, van-e még valami érvénye, funkciója a művészetnek – egy képzőművészeti kiállításnak?... Hiszen az új irányokban a művészet egyre inkább megszűnik mint teremtő, tárgyalakító aktus. Felváltják a gesztusok, a gondolatok, a koncepciók. Érvényes-e még tehát a művészetnek a tárgyalakító, tárgyformáló jellege?... Janzer Frigyes... szobrokkal akar helytállni, azokkal akar valami üzenetet adni e nehéz körülmények között. Mégpedig nem hangoskodóan, nem valamiféle reklámfogással, hanem becsületesen megcsinált szobrokkal – a megformálás, a megcsinálás becsületével.”

Azóta is visszahallom szavait, és megerősítenek abban, hogy szükség van napjainkban is arra az irányra, melyen én elindultam. Közvetítő szeretnék lenni a múlt és jelen között. A művészetben szükséges a folyamatosság, egymásra épülés, és én ezt szeretném életben tartani. A közön-

ség és a képzőművészet kapcsolatának folyamatoságát szolgáló művészetet szeretnék létrehozni a plasztika eszközeivel – szakmailag átgondolt minőségű művekkel. A hatni és a közölni akarás nagyon fontos. Tisztelem az újjító szándékú műveket, ha azok a művéség igényével születnek. Tudom, hogy a világot nem fogom megváltani, de szerény eszközeimmel kevesem az egyensúlyt.

Hatvan köztéri munkám van. Olyan nagy művészeknek, történelmi személyiségeknek állíthattam szobrot, akik emlékét tovább kell adni a következő generációknak. Néhány nevet említek: Illyés Gyula, József Attila, Szabó Pál, Páskándi Géza, Kodály Zoltán, Simándy József.

Nagyapa vagyok: büszke négy unokámra, akik szépek, kedvesek és csillogóan okosak. Az ő generációjuk a világot is alakítani fogja, de Magyarországot biztosan jó irányba vezetik. Ebben nagyon bízom. Mit írnak még? Szeretek teniszezni a fiaimmal és unokáimmal. Igyekszem a kondíciómot karbantartani, hogy további szép feladatokra állhassak készen.

(Kitüntetések: Munkácsy-díjas, érdemes művész)

Tímár Árpád

művészettörténész (Budapest, 1939. március 8.)

Ha valamilyen kérdőíven válaszolnom kell, hogy mi a foglalkozásom, azt írom: művészettörténész. Gondolom, joggal, hiszen harmincnyolcadik éve vagyok munkatársa az Akadémia művészettörténeti intézetének. Réges-régen kiállított személyi igazolványomban azonban foglalkozásként az szerepel: középiskolai tanár. Irodalom, művészettörténet és filozófia szakon végeztem, ám végül is nem tanítottam egyik tantárgyamat sem. 1964-ben gyakornokként bekerültem az Akadémia filozófiai intézetébe, majd 1970-ben a művészettörténetibe igazoltam át. Azóta ott dolgozom.

Nehezebb helyzetben vagyok akkor, amikor rokonok, ismerősök megkérdezik: tulajdonképpen mivel foglalkozom. Többeknek okoztam már csalódást, amikor kiderült, hogy nem tudom meg-

mondani egy-egy műtárgyról, mennyit ér, sőt felelősséggel arról sem tudok nyilatkozni, eredeti-e. A képszakértés tehát nem része a tevékenységemnek. Nem vagyok muzeológus sem, nem rendezek kiállításokat, nem foglalkozom a kortárs művészet menedzselésével. (Kiállítás-kritikákat írtam ugyan néhány évig, de az már nagyon régen volt.)

Ha a kívülállók számára nehezebben érthető szakszerűséggel akarom meghatározni, mit csinálok, akkor azt kell mondanom: tulajdonképpen szerkesztő, textológus, bibliográfus vagyok. Szerkesztettem a nyolcvanas években a Művészet című folyóiratot, a kilencvenes években az Új Művészetet, jelenleg is szerkesztem a harmincötödik évfolyamánál tartó Ars Hungarica című tudományos közleményt. Jó néhány könyvet is gondoztam, ezek közül azok az érdekesebbek, amelyeknél alaposabb kereső-kutató munkát is kellett végeznem.

A hatvanas évek végén kezdtem el Fülep Lajos írásait összegyűjteni, kiadásra előkészíteni, s még ma is dolgozom a hatalmas méretű kéziratos hagyatéék feltárásán, publikálásán. A Fülep-cikkek gyűjtésének kezdetekor igen sok napilapot, folyóiratot néztem át, megszerettem ezt a foglalatosságot, ma már szinte napi szükségletemmé vált a mikrofilmtárban való keresgélés. Az elmúlt évtizedek során összegyűjtöttem Lukács György fiatalkori írásait, ezeket minden múló divat és politikai széljárás ellenére ma is a magyar kultúra szerves részének tartom. Összeszedtem és hozzáférhetővé tettem a korábban szinte teljesen ismeretlen Popper Leó írásait. Popper „felfedezésének” még Németországban is volt némi visszhangja. Foglalkoztam Henszlmann Imre munkásságával, összeállítottam írásainak bibliográfiáját, műkritikáit kötetben is kiadtam. Állítottam össze kötetet Elek Artúr, Tolnay Károly, Dési Huber István, Kállai Ernő művészeti, művészettörténeti tanulmányaiból is.

Egyre fontosabbnak tartom régmúlt idők napisajtójának művészettörténeti szempontból való tanulmányozását: művészek életéről, művek keletkezéséről,

fogadtatásáról, a művészeti közállapotokról máshonnan nem pótolható információkhoz lehet így jutni. Korábban a nagybányai művészet fogadtatásának sajtóviesszhangját gyűjtöttem két kötetbe, hasonló sajtószemelvény-gyűjteményen dolgozom jelenleg is, ez a Nyolcak és más rokon törekvések kritikai reflexióit tartalmazza majd.

Fontosabbnak tartott szerkesztéseim:

Fülep Lajos: *A művészet forradalmától a nagy forradalomig I-II.* 1974.

Dési Huber István: *Művészeti írások.* 1975.

Fülep Lajos: *Művészet és világnézet.* 1976.

Lukács György: *Ifjúkori művek.* 1977.

Popper Leó: *Esszék és kritikák.* 1983.

Tolnay Károly: *Teremtő géniuszok.* 1987.

Fülep Lajos: *Egybegyűjtött írások I-II-III.* 1988, 1995, 1998.

Henszlmann Imre: *Válogatott képzőművészeti írások.* 1990.

A nagybányai művészet és művésztelep a magyar sajtóban 1896–1909. (1996.) II. k. 1910–1918. (2000.)

Elek Artúr: *Művészek és műbarátok.* 1996.

Kállai Ernő: *Összegyűjtött írások, 1. 3. 6. 8.* (1999–2004.)

Tünde Árpád

Virágh László

zeneszerző (Kispest, 1939. március 8.)

Életrajzi adataimat illetőleg azonnal felmerül a helyesbítés kényszere. Az anyakönyv szerint Kispesten (akkor még nem tartozott Budapesthez) születtem, hiszen ott volt a kórház, amelyben megláttam a napvilágot. Ami azonban egyáltalán nem jellemző

rám, mert utána azonnal hazavitték Törökbálintra, ahol egészen 1954-ig nevelkedtem, a boldogító erdő mellett. A hová költöztünk, Budakeszin hasonló helyen laktunk. Ennek köszönhetően botcsinálta városi létemben boldogtalannak érzem magam. Falusi gyerek voltam, és örök bánatom, hogy egyetlen lányom nem lehetett az.

Emlegetnek költőként, zeneszerzőként, karnagyként, tanárként, műfordítóként, mert a mai felfogás szerint aki verset ír, az költő, aki zenét szerez, az zeneszerző és így tovább. Mások azt mondják, túl sok mindenrel foglalkozom, amatőr vagyok. Ez nekem tetszik, hiszen igaz: mindazt, amit csinálom, szeretem. Miért lenne ez baj?

Ami a zenét illeti, az úgynevezett *régizene* (vagyis a régi zene historikus szemléletű, a lehetőségekhez mérten korhű előadásának) elkötelezett híve vagyok a Magyar Régizenei Társaság elnökeként. Mint zeneszerző Gessler György tanítványa voltam. Ahogy saját magát néha tréfásan emlegette, (csaknem kétméteres termetével) a legnagyobb magyar zeneszerző volt. A sok méltatlanságot, ami érte, példás türelemmel, zokszó nélkül viselte.

Egy ideig modern stílusban komponáltam, a szerzett tudást csak a régi magyar zenei emlékek rekonstrukciójában kamatoztatva, de modern kompozícióimmal elégedetlen voltam. 1998-ban azonban, Balassi 444. születésnapjára megírtam a „saját kezű versfüzér”-re komponált ciklusomat, a XVI–XVII. század fordulóján használt (manierista) zenei stílusban. Olyannyira jól sikerült, hogy némelyek közönségbarát műként emlegették az utána következő jó néhány művemmel együtt, amelyek túlnyomó többsége Balassi-szövegekre készült. Ezeket mind az *Ars Renata* szülő-ének-együttesnek írtam. Ha az effajta inspiráció hiányzik, nehezen írok. Nem érzem a funkcióját a születendő műnek.

Műfordításaim jó részét is az igény szülte. Az együttessel való munkám során vált szükségessé, hogy ne csak hevenyészett vagy előre megírt nyersfordításból tudja meg a közönség, miről is énekelünk a legkülönfélébb nyelvek négy-öttszáz évvel ezelőtt használt változatain. Magad uram, ha szolgád nincs! Elkezdtem hát apránként, és hatalmas mennyiségű műfordításom gyűlt össze, amelyekkel még Lator László is elégedett volt. Benne is lettem volna egy olasz és egy francia antológiában, ám a sors fintora folytán Lator nyugdíjba ment az Európából,

utódja pedig terveit pihenni hagyta a szekrény aljában.

De, visszatérve a zenére, olyanok is akadnak persze, akik a szememre hányják, hogy nem modern zenét írok. Ha időben visszatekintünk, azt látjuk, hogy minden kor művészei saját koruknak alkottak. Nemigen törődtek azzal, hogy mi volt előttük. A közízlés azt általában, kevés kivételtől eltekintve, elavultnak tekintette. Bach fiai apjuk műveit eladták csomagolópapírnak. Lassanként közhelyszámba megy a nagy példát, Mendelssohnt emlegetni, aki újra felfedezte Bachot. Az emberiséget kezdte érdekelni a régi korok művészete. Ahogy közeledünk a jelen felé, ez a tendencia erősbödik. Ma már eléggé ismerjük és becsüljük a múltat. Tart még az analízis, de egyre nagyobb az igény a szintézisre is. Mind több példát találunk arra, hogy a jelen szerzői a múlt felé fordulnak. Gondoljunk csak Respighire, Sztravinszkijra, Kodályra vagy Brittenre. Miért ne lenne jogunk hát ahhoz, hogy a témának megfelelően válasszuk meg a stílust, és, mondjuk, Balassi verseit a maga korának ízlése szerint zenésítsük meg, kivált ha tudjuk, hogy a magyar zenetörténet ezen korszakában mekkora hiányok tátonganak. Ki tilthatja meg hát, hogy újraálmodjuk azt a kort, és betöltsük a hiátusokat egyfajta rekonstrukciós játékot játszva? Mi lett volna, ha...? Ilyen játékos kedv és szándék vezetett, amikor ezeket a műveket megírtam. De én ezt a játékot – mint a gyermek – halálos komolyan gondoltam. Hogy pedig nem hiába tettem, azt a művek fogadtatása is bizonyítja, meg az, mennyien biztattak, hogy írjak még, tegyem közzé mindazt, ami eddig született. Ha tudnák, hogy ez milyen nehézségekkel jár! A fonákság az, hogy csak elenyésző részük jelent

meg nyomtatásban, a Zeneszó mellékleteként. Pedig igény lenne rá, azt bátran állíthatom.

A költészet. Hatéves koromban írtam első versemet. Nem olyan ritkaság ez. Mert ki is a költő? Pontosan ugyanolyan ember, mint bárki más. Ám ő azt hiszi magáról, hogy különleges, senki más olyat nem érez, nem gondol, mint ő. Ebbéli hitével eltelve aztán mindezt meg akarja örökíteni, és ez így jó, mert verseket olvasva mindenki átélheti azt, hogy „én is ugyanígy érzem, gondolom, de jó, hogy ilyen találóan megírták helyettem”.

A művészet az intuíció segítségével a világ megismerésének valamiféle teljességét képes nyújtani. Egyetlen műalkotás is tartalmazhatja az egészet, mint a kicsiny mag a hatalmas fát. A költészet segítségével az ember megnevezi az őt körülvevő dolgokat, és így mágiával birtokba veszi a világot. Már nem félelmetes többé. Legalábbis nem annyira.

Mert a szavaknak mágikus erejük és titkos jelentésük van, amely azonban nem mindig tárul fel előttünk.

Ha igen, akkor hétköznapi szavakból ünnepi palotát építhetünk. Néha elég csak belefeledkeznünk egy szóba. Amíg jelentésének mélységeibe alászállunk, csengése, érzéki hatóereje kibomlik, megnyilvánulnak rejtett vegyértékei, újabb szavakat vonz maga köré, kristályosodni kezdő lét-tululás központi magjává válik, iszonyú erejű örvényként szívja magába a hozzá közel eső valóságot szavak képében és új valóságot teremt. Mert a szavak sűrűsödése, új, eddig nem létező rendbe tömörülése mindenségre kiható változásokat hoz létre a Nap fényének ragyogásában, a madarak énekében, az őzek futásában, a kőzetek erezetében, a virágok illatában. Áthatja a színeket és a sötétségben láthatóvá teszi a dolgok lényegét. Új törvényt teremt, amely visszamenőleg is megváltoztatja a létet, egészen a kezdetekig, és mindörökkön örökké. Ámen.

Sulyok Gabriella

grafikusművész (Sopron, 1939. március 12.)

Sopronban születtem. A kijelentő mondat józanságával, de szándékos hangsúlyt adva Sopronnak, mert mindig éltetett, irányított, vonzott Sopron és vidéke: *a táj, amelyhez közöm van* – egyre erősebbé fonódik.

Az iskolaévek oltalommal teli ideje után hagytam el először a várost, hogy aztán nagyon messzire: arab földre vezéreljen sorsom.

Bár a Képzőművészeti Főiskola éve alatt is honvággyal küszködtem, a festő

szak elvégzése után még megtoldottam pesti éveimet: a Színház- és Filmművészeti Főiskola hallgatója lettem, filmrendező–operatőr szakon.

Ezt félbehagyva arab férjemmel és fiammal Irakba mentem, és a Bagdadi Régészeti Múzeumban kosztümtörténeti könyveket rajzoltam. Ókori keleti viseleteket, amelyekkel visszatérhettem a rajzhoz, a vonal erejéhez és játékához.

Mikor 1970-ben visszajöttem Magyarországra, a rajz szabadsága és a rézkarc kimeríthetetlen technikai gazdagsága foglalkoztatott. Az idő múltával, a celluloidszalagot felváltva a videofilm könnyebben kezelhető anyaga ébresztette újra a mozgókép iránti kíváncsiságomat.

Videoetűdjeim lényege: a mozgókép-rajz olyan költészet, ami a műtárgynak a mélyére hatol kíváncsian és „szemérmetlenül” – egy objektíven, de semmiképp sem objektíven. Társa az alkotói gondolat, de legfőképpen a fény.

A fény átjárja a grafikát és átrajzolja a mozgóképet – a gondolat túllendíti az eszközök nehézségén.

A mozgóképélményből a mozdulatösszetétel élte a rajzot is, mert a pillanat – rész – tünemény többértelmű, talányosabb és igazabb, mint egy „végigmagyarázott” vonal vagy mozdulat.

Rajzaim szabad „fonadékai” a Föld és Ég tónus és vonal gazdag áramlásának.

Az Ég is mozgalmas, akár a Föld – áttűnőben, összerajzolódva a Mindenség maga!

Minden remekmű – a művészet egyetemes történetében – olyan, mint egy természeti képződmény: mélységes, gondolatgazdag, megrázó és rendíthetetlen. Ilyen Rembrandt, Goya, Bartók, Márquez, Tóth Menyhért és Tarkovszkij is.

Legutóbbi kiállításom címe *A honvágy keltette táj*. A folyóirat kijózanító felkérése éveim összefoglalására megerősíti elhatározásomat, hogy továbbra is a teremtő erők kíváncsi szolgáloja szeretnék maradni.

Pap Éva

színész (Pápa, 1939. március 15.)

Koltai János *A primadonna*
című darabjának címszerepe
a Madách színházban 2003-ban

Hetven év magántörténelme helyett egy verset küldök, melyet 1999-ben írtam.

Itt vagyok mindenek legszélén
Iszapot nyel a Nap.
A házak kártyavárként összedőlnek
Csak mint játékpapírjaink az asztalon
– régen.
S egy kisfiú hideg keze
az Ismeretlenbe belecsusszan.

Már nem tudom megállítani a léptemet
Már nem tudok megálljt mondani az időmnek
Nincs szemem
Nincs súlya a szavamnak
A Te időd – s az én időm
Már külön kutyaként kóborolnak.

Itt vagyok mindennek legvégén most már.
Szép volt a hal a vízben
A sűrűség, az illatok és a csönd.
De már nem érzem.

Röppenetlen a csónak
Fekete mélye lassan beleterül
A mérhetetlen éjszakába.

Pap Éva

Csáji Attila

festőművész, grafikus, fényművész, holográfus
(Szepsi – ma Szlovákia, 1939. március 21.)

Gyermekkorom a Felvidékhez köt, a Rozsnyó és Kassa között elterülő gyönyörű vidékhez – természetesen elsősorban Szepsihez, ahol születtem. Fel-felrémlik bennem váratlanul, ahogy a behavazott tájon lovas szánkóval vonulunk át a Szádellői-völgy szűk sziklatorka felé, ülünk a nyírt bukszusok között nagyanyám kertjében, a vén-séges vén fenyők alatt,

a fehér és vaskos kálomista templom, ahol apám prédikált, ámulat a karmos bútorok között nagyapám félhomályos szobáiban. És festmények, rajzok, kerámiák. Felejthetetlen apró mozaikok, a „másodfű csikó” nyihogása, ahogy sörényébe kapaszkodva próbálok feljutni a hátára, kassai kertünk világnagy cseresznyefája, a Nagy indiánkönyv, vagy a murányi titokzatos rengeteg. És a kevésbé békés emlékek: a bombázások Kassán, majd a világháborút követően a partizánraazziák, apám elhurcolása, az utcán végigzúduló felhergelt sovén tömeg, a visszatérő rigmussal: „Magyarok a Dunába!” Európa újabb szegylene: a Benes-dekrétumok, a kitelepítés, a napfelkelték a marhavagon rácsai mögött, ahol a komód tetejére dobott matrac volt az ágyam. Megérkezés az „ígéret földjére”, Magyarországra, Budapestre. Váltás. Váltás? Pokrócmodorú géppisztolyos belügyesek vártak ránk és cipeltek minket az Aréna utcai iskolába fertőtleníteni-megmosdatni. A „Rajk-fiúk” úgy kezelték a kitelepítetteket, mint a rühes

állatokat. Ekkor veszítette el bennem ez a riasztó szó a hitelét, hogy „fasiszták”. Hitetlenkedve, gyerekként döbbsentem rá: magyar is gyűlölheti a magyart. De miért? Nem értettem. Kezdtém megjegyezni ezt a szót, hogy ÁVO.

Ezt követte egy váratlan ajándék: egy boldog év Hollandiában, Utrecht-Driebergenben, a van der Horst családnál.

Közös biciklis bolyongások Minie-vel, aki festőnek tanult Utrechtben. Múzeumok, gyűjtemények, képek. És más: a földig bombázott Rotterdam, a Rajna, a halott folyó, hetek az Északi-tengeren fríz halászokkal „a ködös Walhallában”, a mindennapi tábla csokoládé, szelíd-gesztenye-gyűjtés a királynő driebergeni kastélykertjében, és rajzi stúdiók. Majd visszatérve Budapestre folytattam a tanulmányokat Zajti Ferenc műtermében – éveken keresztül.

Kamaszként Rimbaud költészetének élménye szakadt rám mint a szabadság kinyilatkoztatása, tőle tanultam a szó mágijája által „részeg hajóként” kóborolni olyan tájakon, ahol feltáruhatott – egyre teljesebben – az iskolán túli felszabadító szellem kimeríthetetlen világa. Így köszöntött rám a forradalom, 1956 októbere, a rácsodálkozás a váratlanra: a külső valóságban is létezhet szabadság, s élménye lenyűgöző. És megszületett a remény, hogy az osztályharcra nevelésből, a társadalmi feszültségek tovább gerjesztéséből, a gyűlölködésből talán van kigyógyulás.

Mindig tudtam, éreztem, magamban hordoztam mint éltető energiát, hogy az egyénen túl létezik valami más, valami különös transzcendáló erő, amit úgy hívhatnak: közösség. A forradalom idején ez a rejtett és mágnesezett érték élő valósággá vált. Sokaknak sokáig úgy tűnt, hogy a XX. századi civilizációnak sikerült ezt felszámolnia. A forradalom áldozatkészsége maga volt az élő cáfolat.

Majd ránk szabadult az iszony, a tanok százazrek, és ismét diadalt ült a vörös csillag terrorja. A kétely vált döntővé – úgy hiszem, nemcsak bennem mint ifjúban, de nemzedékemben és azon túl –, kétely az ellentétes értelemben forduló jelszavakban, a mozgalmakban, a túl gyors igazodásban. A kemény, megjegecsedett rendben. A szellemi élet a föld alá vonult. A Hamvas Bélák, Mezei Árpádok, Várkonyi Nándorok, Kassák Lajosok, Korniss Dezsők, Gyarmathy Tihamérok a perifériára szorultak, vagy azon is túl. A belső száműzés időszaka volt ez. Belenőttem egy felismerésbe: a művész számára a legfontosabbak a belső történések – akkor, ha van iránytűje idebenn, amit követni tud. Közben festő lettem. A hatvanas évek közepén megjelent egy új művészgeneráció – 56-ot kamaszként átélte nemzedék –, mely a művészetben kívánta megélni egy szabadabb lét vágyát. Nem volt hajlandó lefeküdni egy torz társadalom elvárásainak – nem nyugodott bele a „reménytelenbe”. Az eseményeknek nem pusztán elszenvedője, de alakítója is lettem – az „avantgárd” egyik meghatározó szervezője. Tudatosan kerestem azokat a fiatal művészeket, akik hasonlóan gondolkodtak, mint én. Poloskás legénylakásokból, pinceklubokból, mosókonyha-műtermekből, műteremmé avanszált halottasházból, padlásszobákból verbuváltam a „gárdát”, az ismeretlenségből a szerény reflektorfénybe

– de ennél jóval többre: az elszigeteltség benuhátságából éltető szellemi közegbe. Bocz Gyula, Csutoros Sándor, Haraszty István, Haris László, Ilyés István, Pauer Gyula, Prutkay Péter, Türk Péter, és folytathatnám a sort – így találtak egymásra. Létrehoztam a SZÜRENON-t, a magyar avantgárd lengyelországi múzeumokban megvalósuló kiállítás-sorozatát, majd ezt követően az ipartervek bevonásával és az idősebb nemzedék néhány tagjának (pl. Korniss Dezső) részvételével az „R” kiállítást. Erről írták: „fordulópont – hosszú idő után a maga összetettségében ismét előttünk áll a magyar avantgárd”.

Számomra a fordulópont a hetvenes évek második felében következett be, amikor a fényvel értelmezett plasztikus képek után lehetőségem nyílt a testetlen fény – ezen belül a koherens lézerfény – képi lehetőségeinek a kutatására a Központi Fizikai Kutatóintézetben. Kroó Norbertnek köszönhetem. Nem olyan rég, a Kiscelli Múzeum komor templomterében megvalósuló fényművészeti bemutatómmal kapcsolatban írtam a következőket: „Ma a vizuális újítás megállíthatatlan. Aki megpróbálja, Lót feleségeként sóbálványra mered és megkövül. A művészetekben nem az újítást kell leállítani – az kikerülhetetlen –, fetiszizálását kell megszüntetni. És a törmelékek alatt, a legegyszerűbb-legbonyolultabb utat kell keresni, mely a klasszikus megfogalmazás szerint lélektől lélekiig visz. Hogy az korszerűtlen? Hadd kérdezzek vissza: nem lehetünk függetlenebbek, feltétlen a »lélekhámozott« ember gondolkodását kell követnünk? Ne múlt századi sémák alapján döntünk a korszerűségről.”

Udóji Attila

Prokopp Mária

művészettörténész (Budapest, 1939. március 25.)

Többgenerációs értelmiségi családban láttam meg a napvilágot, szüleim nagy öröme, az ő második gyermekükként, Gyümölcsoltó Boldogasszony ünnepén. Ez az ünnep ajándékozta nekem a Mária nevet, amelyet nagy boldogsággal viselek. A második nevem Margit, amely révén Árpád-házi Szent Margitot is példaképemnek tartom. Szüleim még két testvérrel ajándékozták meg családjukat. A velük való együttlét és törődés sok örömet adott. Megtanított a mások iránti odafigyelésre, a felelősségre. Ez mindmáig életem vezérfonala.

Az általános és a középiskolát Esztergomban, édesapám szülővárosában végeztem, ahová a háború előtt költözött a családjunk. Édesanyám, dr. Stengl Marianna a művészettörténész és latin-történelem szakos tanári diplomával, 1938–54 között, teljesen a családnak élt. Csak ezután vállalt

munkát a Keresztény Múzeumban, amelynek a második világháború utáni talpra állításában és nemzetközi hírnevének megteremtésében oroszlanrésze volt. Édesapám dr. Prokopp Gyula, jogász, Esztergomban járásbíró 1950. december 31-ig. A jogállamiság hazai megszűnése után, nem tartottak igényt bírói működésére. Tizenegy éves voltam ekkor. Felfogtam, megértettem, gyermekfejjel is, az elvhűség nagyszerűségét és keménységét. 1953-ban, a kötelező nyolcadik osztály kitűnő elvégzése után bezárult számomra a továbbtanulás lehetősége. Bátor tanári segítséggel jutottam egy év után a gimnáziumba. A történelem és a művészettörténet otthon mindennapos téma volt. Édesapám 1955-től az esztergomi Balassa Múzeumban, majd a levéltárban dolgozott. Otthon, esténként, megszállott lelkesedéssel írta a történelmi tárgyú tanulmányait, amelyek eredményei a családi beszélgetések témái voltak.

Gimnazistaként megszereztem az idegenvezetői bizonyítványt, és nagy örömmel ismertetem városunk, az első magyar főváros kincseit, emlékeit a hazai és a külföldi vendégeknek. 1957-ben, az érettségi után az ELTE BTK-ra jelentkeztem, művészettörténet-történelem szakra. Itt 1962-ben jeles diplomát kaptam. Szakdolgozatomban az esztergomi királyi várkapolna XIV. századi falképeinek első művészettörténeti feldolgozását adtam. A korábbi datálással szemben, az 1340-es éveket határoztam meg a képek készülni idejéről, és a festő iskolázottságát is újszerűen határoztam meg. Első munkahelyem az Esztergomi Vármúzeum volt, ahol hét évet töltöttem. Ezután, 1969. január 1-jétől a volt tanárom, dr. Vayer Lajos professzor meghívott az ELTE Művészettörténet Tanszékére. Itt az első feladatom az 1969 szeptemberében Budapesten megrendezett XXI. nemzetközi művészettörténeti kongresszus tudományos titkári teendői voltak. A kongresszus nagy sikere után kaptam a kinevezést előbb a

tanszék MTA kutatói, majd egyetemi oktatói státusába. Az egyetemi tanári kinevezést 1996-ban Mádl Ferenc köztársasági elnöktől vettem át.

Az oktatást tehát éppen negyven éve végzem töretlen lelkesedéssel! Előadásaim és gyakorlataim témája megegyezik a kutatási területemmel, a XIII–XV. századi európai művészettel. Ezen belül elsősorban az itáliai és magyar művészeti kapcsolatokkal foglalkozom. Nagy örömet okoz a hallgatók szemének felnyitása a művészet csodájára és a művészettörténeti munka nagyszerűségére. A műalkotás meghatározása, titkainak megfejtése, üzenetének meghallása és a mások számára való közvetítése a hivatásommá vált.

Kezdetől fogva óráim jelentős részét a műalkotás előtt, a helyszínen tartom, hogy a művészi élmény minél közvetlenebbül ragadja meg a hallgatót. Ezért nemcsak a hazai múzeumokba és műemlékekbe látogatunk el, hanem Európa közeli és távolabbi országaiba, ahol a negyven év alatt rendszeresen tartottunk többhetes közös gyakorlatokat, tanulmányutakat az adott korszak lehetőségeinek keretében. Az utóbbi tíz évben, miután bekapcsolódtunk az Európai Unió részeként az Erasmus tanár- és diákcserebe, mobilitásba, 19 európai egyetemmel kötöttem szerződést. Ez azt jelenti, hogy tíz év óta évente 10–14 hallgatónk részesül részképzésben nagy hírű európai egyetemen. Életre szóló kapcsolatot teremt az ottani tanárokkal és diákokkal. Ezekkel és más egyetemekkel tanári cserekapcsolatot is tartok. Rendszeresen részt veszek és előadok nemzetközi tudományos konferenciákon évtizedek óta.

Fő célom a XIV–XV. századi hazai művészet emlékeinek és azok európai helyének megismertetése az egyetemes művészettörténet művelőivel.

Kutatásaim az esztergomi várkapolna Anjou-kori freskói után az Anjou-kori hazai és itáliai festészet főbb alkotásaira vonatkoztak, a Keresztény Múzeum itáliai táblaképei közül többről beható tanulmányt írtam, feldolgoztam a középkori esztergomi egyházmegye XIV–XV. századi falképeit, különös tekintettel Gömörre, ahol kimutattam a közvetlen esztergomi művészeti kapcsolatokat. Ezután vizsgáltam a hazai trecento falfestészet helyét Közép-Európában, illetve Európa egészében.

Pályám csúcspontjának tekintem a Wierdl Zsuzsanna festő-restaurátor művésszel való szoros együttműködésünket 2001 óta az esztergomi vár falképeinek kutatásában, amely során sikerült meghatározni a vár magas színvonalú reneszánsz falképeinek mesterét Sandro Marianóban, aki esztergomi munkássága után hazájában a Medici-család neves festője lett. Esztergomban Vitéz János prímás megbízásából festette ki a tudós érsek, Mátyás király kancellárjának dolgozószobáját a hét erény allegóriájával, a hét bolygó diadalmenetével, a zodiákus csillagképekkel és – minden valószínűség szerint – az 1467. június 20-án Esztergomban megnyílt európai hírű magyar egyetem, az Accademia Istropolitana horoszkópjával a boltozaton. Ez a Studiolo a reneszánsz Európa egyetlen XV. századi humanista főpapi studiolója, jóllehet ez is csak töredékesen maradt fenn. De így is hirdeti a Mátyás-kori magyar művészet európai rangját.

Buda Béla

orvos, pszichiáter (Budapest, 1939. április 2.)

Különös dolog a sors és az életút! Lehet rosszkor és rossz helyen születni, évtizedeken át bajok közepette élni, de lehet mindezeket a körülményeket úgy is átgondolni, hogy valaki nagyon gyáva volt, nem mert változtatni, kezdeményezni.

Az 1939-ben születettekét végigkísérték ezek a dilemmák. A háborúból éppen csak kaptunk ízelítőt, ötvenhat még nem felnőttként ért bennünket, igazán nem tudtunk „belekeveredni”. A nagy téma a „szocializmus” volt, minden árnyalatával és arculatával, vagyis a kommunista ideológia, a „békeharc”, a hidegháború, a nagy Szovjetunió és az imperializmus, a diktatúra és annak „puhulásai” stb. Majd azután a rendszerváltozás illúziója és furcsa valósága. Közben megmegöregedtünk. „Most lelkem: ember – mennyem odavan, / szörnyű fülelkel legyezem magam” – ahogy József Attila írta a *Medáliákban*.

Ez a korosztály nehezen alakította ki önazonosságát. A bűvös identitást, amely nélkül az egzisztencia nem tudna eligazodni, sőt fennmaradni sem „az élet tengerén” (hogy ismerős közhelyet vegyünk elő). A hajózás metaforája kezdetnek nem rossz, mert utal a veszélyes viharokra (kubai válság, hatvannyolc, afgán bevonulás stb.), de arra is, hogy összetett „építményeknek” kell lennünk, ha meg akarunk maradni a hullámok tetején. Gerincek, oldalfalak, hajtóművek és kormány szerkezetek kellene. Innen már a

kép összezavarodik. Az emberi identitásban keltenek kollektív alapok, ezeken belül családi hátterek és az egyéni életfolyamat döntései, választásai révén megkötött finomabb struktúrák.

Nos, e nemzedék „hajóját” nehéz volt megépíteni. A nemzeti „gerinc”-hez nem volt megfelelő „anyag”. Nem

lehetett magyarságunk, nemcsak a proklamált internacionalizmus miatt, de azért sem, mert elvesztettük nemzettestünk jelentős részét, a zsidóságot és a svábságot. Sztérvették vallásainkat. Hagyományainkat is. Demográfiai válságok, lelki „falurombolások” zajlottak a durva urbanizáció mellett. A hiányzó autonómia illúzióját a csenevész fogyasztói mentalitás adta. Mindent az ideiglenesség lengett körül, nem tudtuk, milyen főtítkár kerül Moszkvában hatalomra, lesz-e nukleáris világháború (ezt jól elfojtottuk, a kilencvenes években már nem érdekelték bennünket a dunántúli atomsilók vagy Belovai ezredes rémtörténete).

A korszakról van szó, de magamról is beszélek. Mindezeket nemcsak végigéltem, de megpróbáltam megérteni is. Később némileg meg is változtatni. Nálunk sok kortársammal párhuzamos nagy ívű transzformációján mentem át, szegény, egyszerű családból lettem értelmiségi, orvos. Nagyon sok adaptációs nehézség árán. Ma sem tudom, hogy fájdalmasan és rácsodálkozóan átélt létem hatására

fordultam-e a társadalomtudományok felé. Merthogy ide sorolom azt a lélektant – pszichiátriát, pszichoterápiát –, amelyben hivatásszerűen tevékenykedtem.

Mint pszichiáter a lelki krízisek, zavarok, katasztrófák tömegével találkoztam, és ezek mögött mindig megtaláltam „a társadalmi beilleszkedés zavarait”, ahogyan a hetvenes években kezdődő nagy „tárcaközi” kutatás címe eufemisztikusan összefoglalta azokat a problémákat, amelyeket a társadalommal való összeütközés vált ki. A politika már nem tudta elhallgatni az ilyenfajta bajok szaporodását. Alkoholizmus, bűnözés, öngyilkosság, elmebetegségek, drogok stb. De hosszú ideig megpróbálta elkendőzni őket. Mivel a kérdésekkel foglalkoztam, megoldásait kerestem, az értelmiségi nyilvánosságon át is, hamarosan magam is deviáns lettem. A hatvanas évek közepétől a rendszerváltozásig ideológiai ellenséggé váltam. Szerencsére nagy bajom nem esett, csak félretoltak, háttérbe szorítottak. Talán a kor sajátos „második nyilvánossága” segített, sokan ismertek, sokakkal dolgoztam együtt, nem foglalkoztam magával a politikával, csak annak fortélyos félelmi szabályait nem akartam betartani.

Rögös út volt, nem voltak megfelelő munkakörülményeim, magamban és magányosan dolgoztam. Nem tudtam megmaradni egyetlen szakterületen sem. „Muszáj-Herkulesként” két tucat területen jutottam el a nemzetközi ismertségig és a maradandó alkotás határáig, de innen már nem jutottam tovább. Pszichoterápia, szexológia, szuicidológia, addiktológia, kommunikációelmélet, közösségfejlesztés, egészségpromóció, mentálhigiéné, krízisellátás, önsegítés, szervezetelmélet, szociálpszichológia,

devianciakutatás stb. Cyranóval együtt én is ráíráthatnám sírkövemre: ...qui fut tout et qui ne fut rien.

Ha volt alkotásom, az talán írásaimban és szakelőadásaimban tükröződik (tizenegy szaklapnak voltam szerkesztője, több mint hetven könyvet írtam és szerkesztettem, tucatnál többet idegen nyelven). Ha volt hatásom, az „katalitikus” volt (katalízis: megindítani és fenntartani folyamatokat, azokkal elvegyülve, de a végén eredeti formában kiválva), ez már az említett „beilleszkedési zavarok” kutatásától különféle szakmai társulások létrehozásán át a mentálhigiéné és a nemzeti egészségmegőrzés programjait terjedt.

Soha nem lettem köznapi értelemben sikeres, nem lettem közismert és népszerű sem (még szűkebb körökben sem).

Közben életem nagyon gazdag és színes lett. Az átélésem virtuális szintjein (a „córesz” és a mindennapi munka egyhangúsága árnyékában). Egy szürke világ, amiben kezdtem (és amire Móricz *Fáklya* című regényének hőiséhez hasonlóan csodálkozva tekintek vissza, hogy egyáltalán hogyan lehet élni a komor aorisztoszok titkának ismerete nélkül), különös módon bontakozott ki előttem. Nyelvi (szemantikai, hermeneutikai) univerzumokba merültem. Közel kerültem hozzá a kultúra és a társadalom sok működési módja, folyamata. Megtaláltam az empátia mágikus hullámhosszát, amelyen át nagyon sok emberhez úgy kerülhettem közel, hogy sokat, lényegeset tudtam segíteni nekik. A kommunikáció is mágikus eszköz, amely révén alakítóan lehet belépni a pszichoszociális világba. Lett családom, lettek barátaim, érték tragédiák, de nem csalódtam. Ha nem ennyire nyitott értelemmel és reálisan élek

ebben a nagy magyar világban, talán megmaradni se tudtam volna.

Közben az évek szálltak, mint a percek. Bár még munkaköreim, állásaim vannak, teli vagyok tervekkel, folyamatosan írok és előadok, már át kell élnem, hogy isteni kegyelemtől függ, meddig enyém a világ, már csak a megismerés színterén is, nem is beszélve az alkotásról, hatásról. Egyelőre azonban az átélt múlt is erőforrás. Nincs szabad pillanatom, abban az

értelemben, hogy az emlékek filmjei ne peregjenek, többnyire a hangok és szcénák teljes élénkségével, és a gondolkodás ne száguldana a lehetséges „linkeken” át.

Ha Ivan Gyenyiszovicshoz hasonlóan is, de tulajdonképpen elégedett vagyok...

Jovánovics György

szobrászművész (Budapest, 1939. április 3.)

- kezdetnek rögtön egy világháború
- olykor benyomásunk: nem tart ez még mindig?
- 70 tavasz, 70 nyár, 70 ősz, 70 tél
- körülbelül 1942-től megszámlálhatatlan milliárdnyi szó anyanyelven, sok németül, kevesebb franciául is
(az anyanyelvben elszórtan, természetességgel elkeveredett latin, amikor azt mondom például: expresszív)
- szinte kezdettől a szem örömei (bánatai), az egység (=szó) itt nehezebben megadható de például egy kép nézése egy múzeumban nyolc órán át, magyarázkodás a fegyveres biztonságiaknak, illetve a múzeum igazgatójának
- a hallás örömei (bánatai)
- például mostanában egyik kedvenc zeneművem egyik kedvenc zeneszerzőmtől gyakori hallgatása
Joseph Haydn: Die sieben letzten Worte unseres Erlösers am Kreuze barátok (Gémesi Géza és a Budapest-Hegyvidéki Kamarazenekar) előadásában

Tiboldi Mária

színész, énekes (Szolnok, 1939. április 20.)

Zene az életem,
nívódíjas tv-show (1984)

*„A türelem hatalom;
idővel és türelemmel
selyem lesz az eperfa leveléből.”*

Kínai közmondás

Aki átélte a második világháborút gyermekfejjel, hallotta süvíteni a puskagolyókat, látta a lótetemet, az orosz beszállásolást a családi házba, amint fegyvert fogtak nagymamára – mert biztosan mérget tett az ételbe –, és remegett, mert az anyját bújtatni kellett, az már történelmet ír.

A szép polgári élet Szolnokon 1945-ben véget ért. Hiába maradt meg a szülők zongorája, étkészlete, a könyvek és a kották tömege, apám hadifogoly, nekünk nincs ennivalónk, a cipőnkét újságpapírokkal tömtük ki, mert az alföldi telek akkortájt hidegek voltak.

1949-től Budapesten jártam iskolába. Mindig kitűnő tanuló voltam, és rendkívül terhelhető: biológia szakkör, énekkar, zongoraóra, szteppórák és szerepvállalás különféle közösségi rendezvényeken. Matematikát tanítottam, hogy egy kis pénzhez jussak. Változatlanul szegények voltunk, pedig apámon kívül anyám is dolgozott. Egy ideig két szobában éltünk albérletben, de Budán! Így lettem én a Színművészeti Főiskolán a „budai úrilány”. Nem hiányzott a fényűző élet, mert ott volt nekünk a család, a zene, az irodalom és a sport. Szüleinktől testvéremmel a mindenséget kaptuk, sajnos csak most tudom igazán értékelni, micsoda kapaszkodó volt egész életemben ez a két ember. Ugyanezt az érzést váltja ki belőlem nagyszüleim emléke – akik egy háztartásban éltek velünk –, ők voltak a dolgozó szülők mellett jellemünk formálói és szó szerint a gondviselőink. Nagymama főzött, mosott ránk, és vasárnaponként titokban templomba vitt.

Nagypapa sakkozott, kártyázott az unokákkal és mesélt az élményeiről, az 1936-os berlini olimpiáról, ahol személyesen jelen volt. Legfőbb kincsünk az Orion rádiónk lett, és az 1955-től közvetített magyar nyelvű operák Gyurkovics Máriával, Simándy Józseffel.

1961-ben kitüntetéssel diplomáztam az első, 1957-ben indított zenés osztályban a Színház- és Filmművészeti Főiskolán.

Lázadtam mint fiatal primadonna minden és mindenki ellen. Önállóan élni, saját utat járni, főszerepeket játszani vágytam. Igen, türelmetlen voltam, és mérték nélküli. Akár bele is betegedtem egy szereposztásba Szegeden, mert nem én játszottam a főszerepet. Hajtott a vágy, mindent tudni a szakmáról, megfelelni az elvárásoknak, sikeresnek lenni. Micsoda címszerepeket játszottam a Szegedi Nemzeti Színházban: Cirkuszhercegnő, Csárdáskirálynő, Viktória, Maya.

1963-ban a Fővárosi Operettszínházhoz szerződtem. Itt kemény volt az élet egy kezdő számára, pedig sok szép lehetőség várt rám, többek között a híres

Csárdáskirálynő-előadásban Szilvia szerepe az aranycsapattal. Más feladatokat is osztottak rám, de nem az első szereposztásban. Oda kell menni, ahol te vagy az első. Először Moszkva, 1964, majd 1965-ben Bécs. Négy éve voltam a pályán, és nemzetközi karrier előtt álltam.

1966-tól tíz évet német nyelvterületen vendégszerepeltem, sztár lettem, primadonna, az első nő, Berlinben, Münchenben, Salzburgban... Ennek ellenére egy űzött, hajszolt nő – ha az emberi oldalát nézem –, aki konzuli útlevétellel, állandó sorban állással a követségen várja a vízumát, hogy hazajöhessen a kisfiához. Az osztrák és magyar vonatokon a kalauzok és vámosok név szerint ismertek, de az ottani és az itthoni bánásmódban bizony minőségi különbségek voltak. A Kádár-korszak szigora rám is vonatkozott, ahogyan átléptem a határt, minden alkalommal be- és ki kellett jelentkeznem a rendőrségen, ki tudja, hányszor.

Arra, hogy itthon is szerepelhessek, nem kaptam lehetőséget. Kint, Nyugaton, sikeres voltam, nemzetközileg elismert, én voltam „a Tiboldi”.

Öt televíziós operettfilm főszerepét játszottam. Nagylemezek készültek velem a CBS gondozásában, fesztiválok sztárvendégeként hirdettek, díjakat kaptam. Remek iskola volt.

Megtanultam a nagyon magas elvárásoknak idegen nyelven is profi módon megfelelni, több mint ötven operett főszerepét élelni, és azt, hogy állandóan ugrásra készen álljak. A nyugatnémet gazdaság virágzott, és az operett is. A gyönyörű szerepek, vendéjátékok a világ különböző országaiban, a szakmai elismerés és a közönség szeretete jó érzés, de mellette ott volt az a gyötrő fájdalom, amit honvágnak hívnak.

Hazajöttem. Nem volt könnyű utat találni az Operettszínházhoz, de Vámos László, az akkori főrendező bízott bennem. Szebbnél szebben bizonyíthattam *A denevér* Rozalindájában, *a Cigányszerelem* Ilonájában, *a Víg özvegyben* és *a Mária főhadnagy* Antóniájában. Visszakaptam a magyar szó, az anyanyelvi játszás örömeit. Ez leírhatatlan boldogság. Sokat-sokat dolgoztam, mert az éneklés munka, kemény fizikai, lelki és szellemi munka.

A hetvenes–nyolcvanas évek egyik meghatározó operettszemélyisége lettem itthon is. Jászai-díjas vagyok, az Operettszínház örökös tagja. A primadonnaságon kívül majdnem mindent kipróbáltam a szakmában, a műsorvezetést, a rendezést, a könyvírást, még az operettek német nyelvű betanítását is a színház társulatának.

„Senki nem próféta a saját hazájában...” – írta apám az első német–magyar szótáramba 1965-ben. Vannak kivételek, 47 éves töretlen és sikeres pályafutással nemcsak külföldön, de saját hazámban is bizonyítottam.

Sokat kaptam a sorstól, családot, gyermekeket, unokákat. Ajándékba adta a tehetségemet is. Hála a Teremtőnek. Köszönöm, hogy mind a mai napig abban a kegyelmi állapotban részesít, hogy hangomat megőrizhettem, énekelhetek.

A ZDF, ORF és az MTV interviú élő adása Kálmán Imre születésének 100. évfordulója alkalmából (1982)

Tiboldi László

G. Komoróczy Emőke

irodalomtörténész, esszéista (Budapest, 1939. ápr. 24)

Családunk történelmi gyökereiről, felmenőinkről már bátyám, Komoróczy Géza orientalista professzor beszámolt a Napút 2007/10. számában. Ehhez én csak annyit fűznék hozzá, hogy volt Eötvös-kollégista édesapánkat, dr. Komoróczy Györgyöt születésem évében Abaúj-Torna vármegye főlevéltárosává nevezték ki; így kisvártatva Kassára költöztünk. Öcsém, ifjabb

Komoróczy György már itt született 1940-ben. (Ő a későbbiekben – eltérve a család humán beállítódásától – a Közgazdaságtudományi Egyetem terv-matematika szakán végzett, s a '60/70-es évek fordulóján mint programozó matematikus a számítógép adatbázisainak kialakításával foglalkozott. 1974-ben hirtelen meghalt, mielőtt pályája kiteljesedhetett volna.) 1945-ben kitoloncoltak bennünket Csehszlovákiából; apánkat, aki az orosz hadifogságból csak 1948-ban tért haza, egy kis faluban, Göncruszkan vártuk be. 1950-ben rendeződött a család helyzete: édesapánk a debreceni Városi Levéltár élére került; édesanyánk 1954-től a Kossuth Lajos Gyakorló Gimnázium vezetőtanára lett történelemből. Én az általános iskola utolsó éveit már Debrecenben végeztem; itt jártam középiskolába, majd egyetemre is. Amit – főként utólag! – nagy szerencsémnek tartok, hiszen a KLTE kiváló professzoraitól (Barta János, Bán Imre) rendkívül alapos tudást, szilárd értéktudatot és elfo-

gulatlan, ideológiamentes irodalomszemléletet kaptam. Az egyetemet kitüntetéses diplomával fejeztem be 1961-ben, magyar–német–orosz szakon. Évfolyamtársammal, Gődény Endrével házasságot kötve Győrbe mentünk tanítani (gyerekeink: Andrea, 1963; Judit, 1965).

Győrben különböző középiskolákban tanítottam, nagy odaadással és örömmel. Munkám igye-

keztem igényesen végezni, megszeretve tanítványaimmal az irodalmat, s próbáltam olvasóvá nevelni őket. Közben mindinkább a kortárs költészet irányában tájékozódtam: 1974-ben doktoráltam az ELTE-n újabb magyar irodalomból (dolgozatom főbb fejezeteiben Kassák, Illyés, Juhász Ferenc, Nagy László, Szécsi Margit stb. költői útját vizsgáltam). A továbbiakban Kassák és a magyar avantgárd problémakörével foglalkoztam elmélyültebben, ugyanis érdekelt a szellemi ellenállásnak az az intenzív formája, amellyel ez a mozgalom szembehelyezkedett minden merev formációval. Az avantgárd *magatartást*, amelynek első megfogalmazása a kassáki program („romboljatok, hogy építhessetek!”), kifejezetten korszerűnek éreztem s helyénvalónak azzal a valósággal szemben, amelyben éltünk. 1975/76-ban kutatói ösztöndíjat kaptam az MTA Irodalomtudományi Intézetében, ahol Béládi Miklós, Illés László, József Farkas és Pomogáts Béla segítettek munkám, lehetővé téve, hogy a Széchényi

Könyvtár zártanyag-osztályán hozzájuthassak a szükséges dokumentumokhoz, korabeli periodikákhoz. 1979 őszén pályázat útján kerültem a budapesti Tanárképző Főiskola (később: ELTE Tanárképző Kara) irodalom tanészékére. 1980-ban benyújtottam kandidátusi disszertációm, amelyet – bár az előírt vizsgákat „kiváló” minősítéssel tettem le – csak 1989-ben bocsátottak vitára. 1990-ben megkaptam a kandidátusi fokozatot, s kineveztek főiskolai tanárrá. Irodalomtörténeti pályafutásom lényegében csak ezután bontakozhatott ki.

Kassák születésének századik évfordulójára 1987-ben a csepeli OMK kiadta kandidátusi értekezésem rövidített változatát, benne a Kassák-vitákkal. 1995-ben megjelent *„Dolgoztam, bár nem hagyták, hogy dolgozzam”* címmel *Kassák és a magyar avantgárd mozgalomról* írt könyvem, amelyet aztán főiskolai jegyzetként is kiadtak. A rendszerváltás után szabaddá vált szellemi légkörben – bár fő kutatási területem továbbra is az avantgárd maradt – elsősorban olyan alkotókkal kezdtem foglalkozni, akik a korábbi évtizedekben „birtokon kívül” voltak, s így jórészt ismeretlenek maradtak a szélesebb olvasóközönség számára. Szemléletemben a *hagyomány és újítás* tökéletes szintézisben van egymással, így kiválasztási szempontom nem az volt, hogy az adott író – kifejezés módját illetően – a „konzervatív”, avagy az „újító” táborhoz tartozik-e; sokkal inkább az, hogy mennyiben „korszerű” a mondandója („Éljünk a mi időnkben!” – mondta volt Kassák).

Feldolgoztam a Határ Győző-oeuvre-t (*Felvonásvég a világszínpadon*; H. Gy. bölceleti munkái, 1994; *Bízom dolgom az Időre*; H. Gy. életműve, 2003). Ezzel párhuzamosan foglalkoztam a párizsi Magyar Műhely körével s a hazai új avantgárral (*Az avantgárd metamorfózisai*, 1996). Azóta is folyamatosan publikálok e témában: az 1989-ben hazatért *MaMű* nevesebb alkotóiról készítek tanulmányokat (amit ha Isten és az Idő engedi, összegző körképpé kívánok majd bővíteni). Emellett elővettem több más, immár húsz-harminc éve érlelt régi témám; mélyebben foglalkoztam Tamási Lajos költészetével és a csepeli Olvasó Munkás Klub történetével; valamint a börtönviselt Kárpáti Kamil életművével és a hozzá kapcsolódó alkotói kör (*Új Átlók*) tevékenységével (*A szellemi nevelés fórumai*, 2005). Jelenleg a *Kilencek* pályaalakulásáról írok tanulmányokat, s egy félig kész Kárpáti Kamil-kismonográfián dolgozom.

2001 őszén nyugdíjba mentem. Jóllehet szakmai díjakat, elismerést soha nem kaptam, mégis úgy érzem: teljes volt az életem. Szerettem tanítványaimmal foglalkozni (sok TDK és szakdolgozat őrzi közös munkánk emlékét); s családom, három fiúunokánk körében aktív, harmonikus öregkort remélek. Visszatekintve az időben, ma úgy látom: küzdelmeim nem voltak hiábavalóak; Isten vezetett utamon. Élettapasztalataimat, az évtizedek során felhalmozott tudást publikációimban továbbadom...

G. Komoróczy Csöke

Kozma Tamás

tanár, kutató, oktatásszociológus (Budapest, 1939. április 24.)

1945 őszén kezdtem iskolába járni. Első iskolám Budapesten az Áldás Utcai Általános Iskola volt. Az iskolát (állítólag) Kós Károly építette, de ezt én csak hallomásból tudom, sohasem jártam utána. A dekoratív épület a Rózsadombon mindenesetre valóban hasonlít egy Kós Károly-épületre, amilyen egyébként a környéken több is van.

Bármennyire dekoratív is, nem sok emlékem maradt ebből az iskolából, mert csak egy félévet jártam ide. Azt tudom, hogy büszkén újságotoltam otthon, hogy egész külön ültettek a leghátsó padba (ez többször is előfordult); gondolom, anyám erre nem volt túl büszke. Meg arra is emlékszem, hogy rajzfüzet helyett újságpapírból összehajtogatott és egybefűzött, házi készítésű füzetet használtunk az első betűk leírására (inkább a lerajzolásukra). Arra is büszke voltam, hogy a betűim alkatrészei összevissza kalandoztak az újságpapír lapjain, és ezt is dicsekedve mutattam. Az olvasókönyv ly-os részét (Károly, király stb.) böngésztem a konyhában, a tűzhely mellett. Csak ott tudtunk fűteni, mert romos volt a lakás.

*

Félévkor átkerültem a Rózsadombról a Lipótvárosba. Igazi elemista pályafutásomat már a Szemere utcai iskolában futottam (a bizonyítvány, pontosabban értesítő tanúsága szerint az első félévet is már ott zárták le). Közben azonban kitört a szénszünet, úgyhogy a két iskolába járás között hónapok teltek el. Hogy el ne felejtsek mindent – hogy le lehessen zárni a bizonyítványt –, nagynéném, anyám húga foglalkozott velem, írt, olvasott, számolt és mesélt. Sormintákat tanultam rajzolni tőle, ki is színeztem. Másra már nem is emlékszem, kivéve Coopert, akinek a *Nagy indiánkönyvével* akkor ismerkedtem meg (nyilván ifjúsági átdolgozásban). Bármennyire tetszett is ez a magántanulódsi (de nem tudom, csakugyan tetszett-e), ennek is vége szakadt egyszer. Februártól ismét iskolás lettem, a szemközti Szemere utcai „községi elemi népiskolában” (ahogy még évekkel később is olvasható volt a homlokl falán).

A Szemere utcai iskola impozáns, századfordulós épület volt, a XX. század tízes éveiben építhették, talán épp a Bárczy-féle iskolaépítési program keretében. A fél háztömböt elfoglaló, három utcára nyíló, sokemeletes építmény igazi iskola; olyan, amilyent akkor elképzelték (sokféle látni őket ma is Magyarországon és a volt Monarchia más területein). Klinkertéglás burkolata, zöldre festett nagy ablakai, hatalmas, nehezen mozgatható bejárati kapui (külön a fiúknak és külön a „leányoknak”) nekem azóta is „az iskola” benyomását keltik. A környék is valahogy hasonló volt. Vele átellenben, a másik sarkon lebombázott lakóház maradványai; később oda épült, annak a helyére Révai József népművelési minisztériuma. Szemben az iskolával állott az a felső kereskedelmi iskola (ma

gazdasági főiskola), amelyben egykor (de persze már nem akkor) például Szerb Antal tanított. De ez csak később jutott az eszembe; akkor csak annyit vettünk észre, hogy a szomszéd iskola ablakaiból lányok lógnak ki, csivitelnek és viharásznak. Ami a fiúknak különleges látvány, vágyott, ismeretlen világ volt.

Lépcsőn kellett fölmenni a bejáratig; ezek a középben öblösre taposott műmárvány lépcsők azóta is kísértének (találkoztam velük később Szegeden, a battonyai gimnáziumban, sőt az egykori Ferenc József Tudományegyetem főépületében, Kolozsvárt is – ott már nagyon letaposott, kijárt változatban). És a szagok – az a bizonyos „iskolaillat”. Ez az iskolaszag az alagsori konyhából áradt, és összekeveredett a rosszul csukódó WC-k kátrányszagával. Az emeletre kellett menni a tanári szobához és az igazgatói irodába (ahová alighanem sohasem jutottam el), és nem messze tőle volt az osztályunk, az I. B is. Hogy a többi osztály pontosan merre volt, nem tudom; csak arra emlékszem, hogy a „kis létszámú” osztály (ahogy a tanügyi eufemizmus akkor a kiegészítő osztályt nevezte) a földszinten balra volt.

B-s voltam iskolai pályafutásom alatt szinte végig, és ez meghatározta az iskolai identitásomat. B-snek lenni valahogy olyan fiús, rámenős, vagány volt (az A-sok meg inkább amolyan lányosaknak tündek – ha utólag belegondolok, nem véletlenül). Első tanítóm, I. néni, kedves és kicsit távoli volt. Nem sokat tudtunk meg róla (valahol fennmaradt egy kép, ahogy épp imára inti az osztályt; imával kezdtük a napot, bár fővárosi iskola voltunk); hacsak az nem, hogy később történelemtanár és az iskola igazgatóhelyettese lett. A második tanítómra, M. néniére már jobban emlékszem. Jóval idősebb lehetett, és a keze vizenyős púpokkal volt tele. Ezt nem lehetett nem észrevenni, mivel türelmetlenebb (talán fáradtabb is) volt, mint a kolléganője, sokszor kiabált velünk, és gyakran el is vert bennünket. A verésekre már nem emlékszem, de a hangjára igen, mély, különlegesen rekedt hang volt, amolyan agyonbeszélt pedagógushang. Érdekes, mindezzel együtt is szerettük M. nénit.

Miközben a Szemerébe jártam, megváltozott az iskolarendszer. A „községi elemi népiskola” megszűnt, általános iskola lett belőle. Sok helyütt beszédtek és átírták az iskolai értesítőket is, de az enyémet még egy időre meghagyták (ma is megvan). Az új értesítő már komoly, kávébarna index volt, piros csillaggal a tetején. No meg a változó kalkulusok. Amikor elemibe kezdtem járni, 1–4-ig osztályoztak (1-es volt a legjobb, a jeles). Amikor felső tagozatos lettem, már 1–7-ig osztályoztak, és az 1-es egyszeriben a legrosszabb lett (4-estől bukás). Nem voltam rossz tanuló – igaz, hogy eminens sem. Ezek az értesítők inkább azt mutatják – amit meg is éltem –, hogy valahol az osztály felső harmadában helyezkedtem el, a legjobbak mögött, de a közepesek előtt. Az olvasás és a fogalmazás könnyen ment és sok örömet okozott; a szépirással viszont mindig problémáim voltak. Mindez azonban semmi ahhoz képest, ahogy elvesztem a számtan rejtelseiben. Amikor az első, jellegzetesen számtanpéldás bevezető mondatokat meghallottam (egy kádba két csapból folyik a víz...), egyszeriben olyan pánik vett erőt rajtam, hogy a nevemet is alig bírtam leírni. A „Vegyél elő egy papírt! Nevet, osztályt, mai dátumot ráírni!” máig nyomasztó emlékként kísért (sok ilyet írtam, egész iskolai pályafutásom alatt).

Furcsamód birkóztam az orrosszal és az énekekkel is. Az első még csak hagyján, mert semmiféle családi támogatást nem tudtam szerezni hozzá (M., a nagy-

néném is csak később kezdte magát tanítóból orosz szakossá átképezni). De az ének? Pedig emlékszem, hogyan küszködtem a szolmizáció „filozófiájával” és persze főként a gyakorlatával; meg a kottával és a kottafüzettel. V. Z.-hez, az osztálytársamhoz járkáltam föl, hogy valamit megértsek. V. Z. nagyon kövér, nagyon illatos fiú volt, vastag dioptriás szemüveggel, a szomszédos Kálmán utcából. Ő volt az osztályban messze a legjobb, verhetetlen mindentudó – amellettnél tényleg segítőkész (felnőttkoromban futottam össze vele, én valami családi észszert akartam elzálogosítani éppen, és ő volt ott a becsüs).

De nem V. Z. volt a jó barátom, hanem P. F. és V. Gy. V. Gy. az MTK-nak drukkolt (ez afféle törzsi azonosítónak számított, akkor még nem értettem, miért, minthogy nálunk otthon sem a törzsi azonosítás nem volt szóbeszéd tárgya, sem a foci nem érdekelte a szüleimet). P. F. ellenben, persze az FTC-nek. Mások is fölmerülnek bennem, különösen B. G. és P. A., akikbe, ha le merném írni, szinte azt mondhatnám, „szerelmes” voltam. B. G.-be annyira, hogy egyszer jelentkeztem is helyette, hogy az intót nekem írják be. Az alaphelyzet azonban valahogy mindig ugyanaz volt: én barátkozni akartam valakivel, aki nem akart velem – és közben nem akartam barátkozni azzal, aki viszont velem akart volna. V. Gy. nagyon imponált. Az anyja bilgericsizmat hordott, neki amerikai cuccai voltak – aztán hirtelen megváltozott minden. Egyszer, amikor meglátogattam őket, a kettős ágy fölött Lenin és Sztálin képét láttam. Később kivándoroltak Izraelbe, ahol V. Gy. hivatásos bokszoló lett; majd, amikor hazatért, sehogy sem találta a helyét. Ezt már P. F.-től tudom, akivel képesek voltunk órákat beszélni az utcasarkon. P. F. szakadt bőrtáskával a hóna alatt járt iskolába, és elszántan szidta az MTK-t, amelynek drukkoltam. Mégis, ő volt az, aki egyszer megvédett V. Gy.-től, aki az osztály legkeményebb verekedője volt, s aki, minden elszánt ragaszkodásom ellenére, el akart páholni.

Ez az MTK-FTC-vita azt is mutatja, hogyan éltük mi meg a „zsidókérdést” ’45 után a Lipótvárosban. Azt, hogy „zsidó”, én nem hallottam, vagy ha igen, biztosan elfelejtettem. Nálunk ilyesmit illetlen lett volna kimondani. Azt, hogy ki zsidó és ki keresztény, persze tudtuk és számon tartottuk, mégpedig a hittanórák kapcsán. Ilyenkor a katolikusoknak órájuk volt, bennünket, protestánsokat és izraelitákat pedig fölmentettek. Valahogy egy táborba sodródtunk tehát. Finomabb megkülönböztetéseket is megtanultunk azonban. Talán a csúcsa mindennek az volt, ahogy két osztálytársunk nevét kórusban javítottuk ki, ha egy-egy új tanár kezdett tanítani (Bleier – Bleuer). Jóval később figyeltem csak föl rá, hogy egyikük az Újlipótvárosból járt a Szemere utcába, a másikuk viszont a „Lipót körút” (Bajcsy-Zsilinszky út) túloldaláról, a Terézvárosból.

Miközben I. néni történelemtanár és igazgatóhelyettes lett, más furcsa dolgok is történtek. Sok tanár ment és jött akkortájt a Szemere utcában – föl-tűnően sok (a gyerekszáj azt rebesgette, hogy büntetésből helyezték őket általános iskolába). S. tanár úr, aki kicsi és pösze volt, már nem imával kezdte a tanítást, hanem rövid mondókával, amit kórusban, vezényszóra kiabáltunk el reggelente (Jó tanulással / és becsületes munkával / előre / a szocializmusért!). B-né (prózaian csak így hívtuk), komor és szigorú tanár, fekete köpeny, „kereskedelmi ismereteket” kezdett tanítani, amit választani lehetett a politechnikai műhelymunka helyett (miatta utáltam meg a francia kockás nagyalakú füzetet). Az énektanárunk pedig – dekoratív, kreol nő – Sztálin hetvenedik születés-

napjára betanította nekünk a Sztálin-kantátát, de oroszul („mert így sokkal jobban hangzik” – amit otthon nem díjaztak). I. néni, az átképzős történelemtanár, lerajzoltatta velünk, ahogy Rajkot, a nép ellenségét akasztják.

S. Gy., körülrajongott osztályfőnökünk (később a budapesti Idegennyelvi Továbbképző Központ igazgatója), latin-, magyartanár, fiatal és mindig jól öltözött, arra kapacitált, hogy én is legyek úttörő. Olyan páni félelem fogott el erre, amit máig nem értek. Sírva könyörögtem, hogy ne kelljen belépnem (cserkész is csak muszájból voltam). Pedig láttam a fehér ingeket és piros nyakkendőket, amiket egyre több osztálytársam vett föl, és ez talán még imponált is. Nem mondhatnám, hogy ideológiai okom volt rá. Anyámat is becitáltam az iskolába, ahol aztán S. Gy.-nek megesett a szíve rajtam (ő sem igen volt rajta ezen az úttörőségen), és fölmentett.

Idéjében. A hatodik osztály végén izgatottan újságoltam a barátaimnak, hogy valószínűleg vidékre költözünk, ami be is következett. 1951 nyarán kitelepítettek. Így a hetediket Kunszentmártonban kezdtem, a Mátyás Király Úti Általános Iskolában.

Az iskola a Körös-hídtól a Szentés felé vezető hosszú és poros főutca elején állt. Egykor vendégfogadó volt, ahol Petőfi is megszállt (amit emléktábla hirdetett az iskola falán). Ide csak mi, fiúk jártunk; a lányiskola az egykori polgári lett, emeletes iskolaépület a Deák Ferenc utcában. A mellékutca felé deszka-kerítés zárta le az iskolaudvart, ahol tízpercekben rohángászni, még labdázni is lehetett. Az udvar túlsó sarkában tornaterem állt; kudarcaim és sikereim színhelye.

A két iskola közti jókora különbséget főként azon mértem le, hogy egyszerre jó tanuló lettem. Illetlenül jó tanuló, különösen ahhoz képest, hogy délutánonként csak egy szűk óracsakat foglalkoztam a házi föladattal. És illetlenül – ahhoz képest, hogy kitelepített voltam (amit azonban, dicséretükre legyen mondva, tanárain, legalábbis önszántukból, sohasem érzékeltettek velem). Osztálytársaim között én voltam az egyedüli „pesti”. Az egész iskolában nem is emlékszem másra, csak az öcsémre (a kitelepítettek általában idősebbek voltak). Két barátom, K. E. és Cs. I. kuláckyerekeknek számított, Cs.-éknak malmuk volt. Mások származása nem foglalkoztatott. Őket azonban foglalkoztatta az én származásom, mert gyakran csúfoltak a hátam mögött („Kuzma, a paraszt”). Az igazat megvallva félttem is kissé, igaz, hogy nem épp az osztálytársaimtól. Inkább a nagyobb suhancoktól, akik esténként az iskola körül kóvályogtak, és szívesen belekötöttek az újonnan jöttekbe; legalábbis én így képzeltem (verekedésre azonban nem került sor).

Ezek a gyerekek általában is kevesebbet zajongtak és verekedtek, mint a pesti osztálytársaim. A nagy bunyók, amik a pesti iskolát jellemezték, itt szinte teljesen elmúltak. Kisebb összezördülések voltak persze: labda miatt, lányok miatt, csúfolódás miatt. Hetedikes koromban elhatároztam, hogy ha nyolcadikos leszek, mindig visszaadom az elvett labdát a kisebbeknek (megpróbáltam, de a többiek bizony nem hagyták). Viszont szurkoltak – nekem is, másoknak is –, hogy sikerüljön fölmásznom a rúdra a tornateremben, vagy hogy jó nagyot ugorjak távol a sportpályán. Így a gyanakvások és a szolidaritás szinte egyensúlyba került.

Egyébként pedig – sikeres lettem (amit Pesten sohasem tapasztaltam). Mint az osztály legjobb fogalmazója, József Attila Csoszogiját színpadra írtam, amit aztán a szomszédos Öcsödön (József Attila gyerekkori helyén) az én iskolám adott elő (mint kitelepített, én, sajnos, nem lehettem ott, nem engedtek elmenni). Lelkesen tanultuk a *Légy jó mindhaláligot*, amelyet szinte végig betéve tudtam (mivel én lettem a sűgő). Járási bajnokságot nyertem távolugrásból, de amire a legbüszkébb voltam, az a frissen elnyert MHK-jelvény volt. Ezért nagyon megdolgoztam: még rúdra mászni is megtanultam. (Mikor fölértem, gyorsan szaladtak a tornatanárért, hogy regisztráljon, mielőtt visszacsúsznék.)

Kunszentmártoni tanárainknak köszönhetem, hogy az iskolára ma is jó szívvel emlékszem vissza. Kiválóak voltak köztük. B. J., vékony, keskeny arcú ember, aki az egyik lábára sántított, úgy maradt meg bennem, mint a középkori szerzetesek: elszánt, fegyelmezett, az eszményeiért mégis lobogó ember. Ő volt a magyartanárunk; akinek még öregkorában is közleménye jelent meg a kunszentmártoni földrajzi nevekről, és aki rendszeresen forgatta a nyelvtudományi közleményeket (apám időnként egy-egy kifejezés származása felől nyaggatta). Az irodalomvázlatok címét pirossal kellett aláhúznunk, a nyelvtanórák vázlatait zölddel, az összefoglalásokét pedig piros-zölddel. Jóval később tudtam meg tőle, hogy ezt a polgári tanárképzőben tanították meg neki, meg hogy ott nevelték rá arra a módszerességre, amellyel bennünket is tanított. Meg azt is, hogy a sántasága a háborúból származik, ahol mint földerítő szakaszparancsnok kapott lövést, és rosszul operálták. Dunántúli német létére elszántan (szinte szélsőségesen) magyar volt, és ezt még akkor sem rejtette véka alá (néhány hónap járási szakfelügyelősködés után vissza is került az iskolába).

P. G. magas, jóvágású, rosszkedvű férfi, lovaglósizmát és katonai bricseszt hordott, azt rebesgették róla, hogy a háború előtt katonatiszt volt. Fizikát tanított az osztályunknak, precízen, de meglehetősen kevés sikerrel. Amikor a „kis érettségit” tettük (záróvizsgát a nyolcadik végén), megállt mellettem, megcsörgette a szivarzsebében hordott színes töltőceruzákat, aztán bele-belejavított a dolgozatomba (ami így is csak négyesre sikerült). Akkoriban házasodott, amikor én iskolás voltam; elvette az újonnan odakerült énektanárt. Jellegzetes, férfias írását és a töltőceruzáit én is utánozni próbáltam.

T. I., a matematikatanárunk viszont Esterházy-kockás bricseszt viselt, maga barkácsolta kréta- és szivacstartóval, ravasz-kás mosollyal közlekedett. Ő és a felesége (szintén polgárista tanár) az első pillanattól kezdve igyekezett rajtunk segíteni, amennyire lehetett; panaszkodott, hogy – polgári iskolai tanár létükre – kuláknak nyilvánították őket. Ő szervezte és irányította az iskola meteorológiai állomását (két speciális hőmérő, barométer meg egy esőmérő), és az eredményeket, velem együtt, nyáron is mindennap kitette az iskola utcai ablakába. S. Gy., az énektanár, aki nem messze lakott tőle, délceg, kopaszra borotvált, napbarnított férfi, néhány népdalra máig úgy emlékszem, ahogy ő tanította.

Hogy az iskolai élet mégsem volt annyira felhőtlen, mint amennyire egy tizenhárom-tizennégy éves gyerek látta, arra csak néhány fenyegető jel utalt. Nem vonultam fel az osztálytársaimmal április 4-én vagy november 7-én (sem a szüleim nem engedték, sem a tanárain), nem vettem részt látványos megmozdulásokon, nem kaptam meg az illő osztályzatot stb. Mindezt, mint írtam, nem vettem észre. Amit viszont nagyon is észrevettem, az Sztálin halála volt.

Felsorakoztunk az iskolaudvaron, a tornatanárunk, aki mindig vastag fapálcával közlekedett (ezt használtuk katonai gyakorlatozásakor puskaként), felsorakoztatott bennünket, és csöndben vigyázzban kellett állni. Ma is küszködöm azzal a görcsös nevetéssel, ami végigsöpört az osztályon. És észre kellett venni azt is, hogy a továbbtanulásom sem lesz rendben.

1953-ban, amikor nyolcadikos lettem, Kunszentmártonban még nem volt gimnázium. Az egyetlen „közéiskola” az óvónőképző volt (hároméves), értelemszerűen nem nekünk, fiúknak szerveződött. A jobbak, akikhez én is tartoztam, Szentesre jelentkeztek és jártak gimnáziumba. Késő délben vagy kora délután érkeztek meg a vonattal; közéjük tartozni, velük szóba elegyedni státusszimbólumnak számított. Szerettem volna Szentesre járni. Tanár (vagy lelkész) akartam lenni – íróember mindenképp –, de hát a szentesi gimnázium szóba se jött. Ami szóba jött – ha továbbtanulásról egyáltalán beszéltünk –, az az iparitanuló-iskola lehetett. Az MTH-intézetek (Munkaerő Tartalékok Hivatala) fekete egyenruhába öltöztették az ipari tanulókat, ez tetszett. Ilyen MTH-intézetet legközelebb Jászberényben találtunk volna (mezőgazdasági gépszerelő). Ezt annyira komolyan vettem, hogy nyolcadikos koromban kijártam a gépállomásra „órákat” venni. Gyanítom azonban, hogy a realitások ennél szerényebbek voltak. Valószínűleg megmaradtam volna napszámosnak (amihez nyolcadik után hozzá is kezdtem), ha nem jön a Nagy Imre-beszéd. De jött, és én föl(vissza)kerültem Pestre.

Imre's

Kőszeg Ferenc

szerkesztő, politikus (Budapest, 1939. április 26.)

Egy Budapesten rendezett nemzetközi konferencián, amely a menekültek, menedékkérők helyzetével foglalkozott, a Magyar Helsinki Bizottság elnökeként bemutattak egy francia jogászprofesszornak. Néhány percnyi beszélgetés után a professzor megkérdezte: „What is your background? Are you a lawyer?” Vagyis: mi a végzettségem? Egy jogvédő szervezet vezetőjeként minden bizonnyal jogász vagyok.

Csakhogy nem vagyok az, kénytelen voltam azt felelni: „It is a long story” (ez hosszú történet). Bizonyára valami fájdalmas pontra tapintott rá, gondolta, zavartan elnézést kért. Én meg még zavartabban próbáltam elmagyarázni, szó sincs kínos kérdéstről, de a „hátteremre” vonatkozó kérdését csak úgy tudom megválaszolni, ha elmondom az élettörténetemet. Arra pedig nem biztos, hogy kíváncsi.

A nyolcvanas években aláírtam különböző tiltakozásokat, például Krassó György rendőri felügyelete vagy Pákh Tibor kényszergyógykezelése ellen. Könyvesbolti eladó – írtam a nevem mellé, a valóságnak megfelelően. Ezt azonban némelyek nem találták elég rangosnak, azt tanácsolták, írjam inkább, hogy szerkesztő, hiszen az voltam sok éven át. Csakhogy éppen egy hasonló aláírási akció következtében kirúgtak az állásomból. Amikor országgyűlési képviselő lettem, a levezető elnök többnyire „doktor”

Szémann Tamás felvétele

megszólítással adta meg a szót. A felszólalásomat ilyenkor azzal kellett kezdenem, hogy szabadkoztam: nem vagyok doktor.

De persze nemcsak az aláírás és a megszólítás volt a gond, hanem az is, mi vagyok tulajdonképpen. Tizenéves korom óta irodalmárnak készültem. Amikor az ötvenes évek elején láttam Csernus Tibor híres képét, a *Három lektort*, úgy néztem a kéziratlapok fölé görnyedő szer-

kesztőkre, ahogy normálisabb gyerekek a futballsztrárok vagy a sarkkutatók képét nézegetik. 1956 tavaszán, harmadikos gimnazistaként eljártam a Petőfi Kör vitáira, meglegyintett a politika izgalma, hirtelen úgy éreztem, talán mégis inkább jogra kellene jelentkeznem. De mire leérettségiztem, már 1957-et írtunk, a bíróságok zsinórban ítélték el az 56-osokat, köztük családi ismerőseinket is, szóba nem jöhetett, hogy jogász legyek.

Bölcsész lettem, latin–magyar szakos tanári oklevéllel fejeztem be az egyetemem, de soha nem tanítottam. Voltaképpen teljesült az álmom, a Szépirodalmi Könyvkiadóhoz kerültem, de nem szerkesztőnek, hanem úgynevezett propagandistának, afféle irodalmi szervezőnek. Közben irodalmi kritikákat írtam, remélve, hogy szerkesztő leszek. Mire teljesült az álmom, egy nálamnál fiatalabb értelmiségi nemzedékkel kerültem kapcsolatba; új barátaim nemcsak utálták a

rendszer, mint könyvkiadói kollégáim többsége, de azon is gondolkodtak, van-e esély a megváltoztatására. Egyszerre megint jobban érdekelt a politika, mint az irodalom. Nyilvánvaló volt, hogy előbb-utóbb kenyértörésre kerül sor, nem lehetek egyszerre könyvkiadói szerkesztő, ha tetszik, cenzor, és aktív ellenzéki. Történetesen éppen a 41. születésnapomon szűnt meg a könyvkiadói munkaviszonyom. Addig maradtam könyvesbolti eladó, amíg a gyerekeim ki nem nőttek az Állami Könyvterjesztő Vállalat óvodájából, utána apró nyelviskolákban tanítottam németet. Közben szerkesztője voltam az első hazai szamizdat, azaz engedély nélkül megjelenő, cenzúrázatlan folyóiratnak, a Beszélőnek. A követő-emberek időnként megkergettek, időnként bevíttek kihallgatásra, mégis azt hiszem, ez volt az életem legszebb tíz éve: olyan emberekkel dolgoztam együtt, akiket becsültem, szerettem, és azt mondtam, azt írtam, ami a meggyőződésem volt. 1988-ban egyik alapítója lettem a Szabad Demokraták Szövetségének. Az akkor tizenkét éves kisebbik lányom megkérdezte: „Mondd, apu, miért van az, hogy akkor lettél ilyen híres, amikor a Kis Jancsi meg a Demszky Amerikában van?” Mindig nagy mestere volt a jól célzott kérdéseknek, pszichológus lett belőle. Politikusként is az emberi jogok érdekelték leginkább, de úgy véltem, a szabadságjogokat ott kell védeni, ahol a leginkább megsérthetik őket. Ezért a nemzetbiztonsági bizottság tagja lettem, a parlamenti frakcióban pedig a rendvédelmi szervek reszortfelelőse. Közben főszerkesztője voltam a hetilappá alakult Beszélőnek. A helyzetem nyomban ellentmondásossá

vált: arra törekedtem, hogy a Beszélő az SZDSZ szellemiségéhez közel álló, de a párttól független lap legyen. Az eredmény az lett, hogy az olvasók a Beszélőt, akármit írt is, az SZDSZ lapjának tekintették, az SZDSZ vezetése viszont nem tekintette annak. Az ellentmondás a hetilap megszűnése után is folytatódott: a következő négy évben parlamenti képviselő létemre egy civil szervezet vezetője voltam. Egyebek közt ezért határoztam el, hogy az 1998-as választáson már nem indulok.

Ellentmondás feszült a vágyaim és a valóság között is. Fiatal koromban leginkább talán irodalomkritikus akartam lenni, többkötetnyi lektori jelentést írtam, ezeket azonban legfeljebb néhány kollégám olvasta. A Beszélő szerkesztőjeként azt szerettem volna, hogy ismerjenek el újságírónak, publicistának, mégis főként politikusként meg jogvédőként tartottak számon. Mostanában, hogy már nincsen semmiféle közéleti funkcióm, itt-ott kezdenek publicistaként tudomásul venni. Manapság azonban legszívesebben önéletrajzi történeteket írok, és azt szeretném, ha afféle, az irodalom határán bóklászó tárcaírónak számítanék. Fiatal koromban nehezen írtam, mindenholnan elkéstem, lekéstem a határidőket is. Öregségemre viszonylag pontos és szorgalmas lettem, elég könnyen írok. Időnként belegondolok, ha harmincévesen ilyen lettem volna, vihettem volna valamire. De azért nem vesztettem el a reményt. Még mindig bízom benne, hogy a következő hetven évben behozom a mulasztásaimat.

Kiszy Ferenc

Havas László

klasszikafilológus, ókortörténész (Budapest, 1939. május 2.)

Középen Dr. Havas László, a díszdoktor

Amikor megszülettem, Európában még béke volt, úgyhogy életem első négy hónapja csendben telt el, utána annál zajosabbá vált. Legtöbb gyerekkori emlékem a második világháború bombázásaihoz kapcsolódik, amikor délutánként két óra tájban szabályosan mindig megjelentek az amerikai

bombázók, s utána azért sétáltunk el a számomra egyébként oly kedves Veszprém valamely pontjára, hogy megnézzük: melyik utca is tűnt el éppen. A szőnyegbombázásoknak ez lett a következménye. Egy alkalommal egy ilyenek majdnem mi is áldozatává lettünk. Anyám az utolsó pillanatban tudott felkapni engem, s épp a pinceajtóban voltunk, amikor az egész ház megremegett. A bombázás után szobánkba visszatérve azt tapasztaltuk, hogy az egyik fal beomlott, éppen az, amelyik mellett az én ágyam volt; közepén egy mázsás kőtömb. Ekkor derült ki, hogy a téglaházként megvett épület egy jó része veszprémi, Balaton környéki kövekből készült. A bátyám ágyára egy óriási spaletta esett, ha anyám lassúbb, akkor aligha éltük volna túl ezt a légítámadást. Mindenesetre már ekkor úgy gondoltam, hogy az Úr és a szerencse nem áll tőlem távol, hiszen az utca, amelyben laktunk, egyébként teljesen eltűnt.

Megmenekültünk az orosz „felszabadítás” idején is, amely bátyám szerint inkább „felszabadulás” volt, s ma is élénken él emlékezetemben, amint anyám a veszprémi Nemzeti Bank bombabiztos pincéjében átölelve próbál megmenteni engem a géppisztolyával holtrészegen betámolygó első szovjet katona elől. Innen hazatérve az otthon is meglehetősen emlékezetesen fogadott, mert az anyám által gondosan bezárt szekrények mind fel voltak törve puskatussal, s a hálószoba egyik falán egy örök időkre ott maradó tojásfolt meredt ránk, mert a szovjet katonák célpontként ide hajigálták a tojásokat, amiket már nem tudtak megenni. Nem sokkal jobban járt szegény, karácsonykor kapott hintalovam sem, amelyet szuronyaik számára szemeltek ki célpontnak. A szovjet katonákról azonban mégsem kizárólag ilyen emlékeim maradtak. A hozzánk beszállásolt két orvos, egy őrnagy és egy százados nagyon kedvesek voltak hozzánk, az őrnagy megmentette az életemet, mert tudott gyógyszert adni egy betegségben, a százados pedig kitűnő uzsonnákkal vendégelt meg, akkoriban olyan finom kenyeret, szalonnát és hagymát csak tőle lehetett kapni. A százados nagyon szeretett engem, mert otthon hagyott gyermekeire emlékeztettem. Ebből a találkozásból számomra megmaradt a művelt és okos emberek tisztelete,

ahogy a választékos irodalmi orosz nyelvet is szerettem, csaknem annyira, mint a később megismert és olyannyira szeretett latin nyelvet, amelynek alapjait még apámtól és első hittantanáromtól ismertem meg, majd pedig egy olyan tanár ismertette meg velem igazán a latin irodalmi kultúrát, aki 1956-ban a veszprémi elit vezetője és a forradalmi események irányítója lett. Brusznjai Árpádnak hívták ezt a tanárt, aki nemcsak a zenét szerettette meg velem, hanem a latin mellett a görög irodalmat is, különösen Homéroszt: „a legrégebbit és a legjobbat”, ahogy Goethe mondta, s ilyen jellegű érdeklődésem életem egész további ideje alatt meghatározó maradt számomra.

1957 őszétől lettem az Eötvös Loránd Tudományegyetem hallgatója magyar–latin szakos diákként, s a nagy pártellenállás dacára később a görög szakot is sikerült felvennem. A legnagyobb élményeim azonban egyetemista éveim alatt nem magához az egyetemhez kapcsolódnak, hanem az Eötvös Collegiumhoz, ahol igazán szoros kapcsolatba kerültem a könyvekkel, a szakirodalommal és néhány kiemelkedő tudóssal, mindenekelőtt a régi magyar irodalom mesterével, Klaniczay Tiborral, a most elhunyt nyelvészszel, Fábíán Pállal, és azzal a Maróti Egonnal, akitől az ókortudomány műhelymunkáját elsősorban elsajátítottam. Voltaképpen már ekkor kialakultak azok az érdeklődési köreim, amelyek mentén további tudományos életutam is haladt.

Immár csaknem ötven éve foglalkoztatnak engem a Cicero által kimunkált és leírt európai kulturális értékek és erkölcsi alapelvek, különösképpen az emberi jogok, amelyek modern értelmezését elsősorban egy jeles francia filozófusnak, Jacques Maritainnek szoktak tulajdonítani, de amelyeket valójában már a klasszikus antikvitás kimunkált, részben Platón, de főleg a nagy római szónokpolitikus és a latin nyelvű filozófia megteremtője: Cicero. Így részemről nagyon tudatos volt, hogy a későbbiekben Cicero idevágó művei közül többet lefordítottam, s úgy tervezem, hogy életem hátralévő részében is e tárgynak szentelem majd a tanítás befejezése után remélhetőleg még sorra kerülő nyugodtabb alkotó éveimet. Ugyancsak érdekelt mindig a történelem. Így elkészítettem egy jeles római történetíró, Florus Róma történetével kapcsolatos munkája kritikai szövegkiadását, ennek során bepillanthattam Európa több könyvtárába, s megismerhettem azt a középkort, amely hozzájárult ahhoz, hogy a klasszikus antikvitás értékei ránk maradjanak.

Klaniczay Tibor jóvoltából a magyar irodalom is közel állt mindig a szívemhez, főleg az, amely latin nyelven született. Különösen sokat foglalkoztam a Szent István-i *Intelmekkel*, amely a magyarországi irodalom első világirodalmi szintű alkotása, és amely a legszorosabban összekapcsolja kultúránkat az európai civilizációval immár ezer éve óta. Az elmúlt években elkészítettem ennek a műnek új latin kritikai kiadását egy ennek megfelelő új fordítás társaságában. A műnek a francia kultúrával való kapcsolata vezetett el oda, hogy az Intelmek francia tolmácsolásban is megjelenjenek. E munka a Limoges-i Egyetemmel való együttműködés keretében készült, s számomra azzal a megtisztelő eredménnyel járt, hogy 2008. május 6-án a Limoges-i Egyetem díszdoktorává avattak, én voltam a harmadik külföldi bölcsész, akit az egyetem történetében ilyen megtiszteltetés ért. Ekkor bejárhattam Limoges környékét, annak a II. Szilveszter pápának a szülőföldjét, aki a középkor egyik legsokoldalúbb tudósa volt, s aki elősegítette Szent István királlyá koronázását is. Gerbert d’Aurillac,

aki egy birkapásztor gyermekeként birkapásztornak született, a kereszténység nagy királycsináló „pásztorává” lett, akinek magyarországi nyájára is szüksége volt. Számomra így, hetvenedik évem közeledtével az az eszmény marad meg e nagy francia pápa nyomán, hogy a modern kor globalizációs törekvései közepette sem szabad elfeledkezünk a klasszikus emberi értékekről és a régi kulturális hagyományokról. Ma számomra már elsősorban az kínál lehetőséget, hogy alapító elnöke lehetek a Magyar Neolatin Egyesületnek, amely megpróbálja továbbra is megőrizni keresztény szellemiségünk egy fő letéteményesét, a magyarság „apanyelvét”, a latint. Azt a latint, amelynek hazánkban olyan kiváló alkotó művelői akadtak, mint például Janus Pannonius.

Janus Pannonius

Módos Gábor

alkalmazott fényképész, fotóművész (Szombathely, 1939. május 3.)

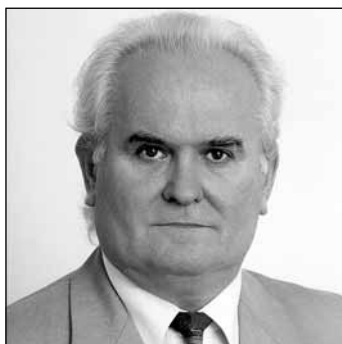
Magamról csak annyit: Boldog ember vagyok, mert az a foglalkozásom, ami a kedvenc szórakozásom. Fényképezek. Ennél többet nem hiszem, hogy el lehet érni az életben.

Kedvenc alkotói területem az emberábrázolás, ezen belül is a portré és az akt. Akkor kezdtem el aktot fényképezni, amikor az még igencsak a tiltott kategóriába tartozott, és nagy áttörést jelentett az 1963-as Dunaújvárosban nyert aranyérem.

Gyerekkoromban képzőművészeti szakkörre jártam, rajzot és festést tanulni. A szombathelyi Gépipari Technikumban érettségiztem, majd ugyanott a Felsőfokú Technikumban szereztem üzemmérnöki diplomát.

1968–1977 Gödöllőre költöztem, és egy kutatóintézetben fotósként dolgoztam.

1978 óta szabadúszóként divatfotókat, reklámokat, lemezborítókat,

plakátokat, prospektusokat, naptárakat, könyveket stb. készíték.

Tagságok:

1960 a Szombathelyi Savaria Fotóklub tagja, 1965–1968 között főtítkára

1966 a Stúdió Nadar Alkotócsoporthoz alapító tagja

1970 a Magyar Fotóművészek Szövetsége tagja, 1986–1990 között elnökségi tagja

1974 a Budapesti Fotóklub tagja

1976 a MAOE tagja, 1996-tól a Fotótagozat elnöke, 1998-tól az Egyesület alelnöke, jelenleg a Felügyelő Bizottság elnöke

1989 a Magyar Reklámszövetség tagja, 1996–1999 között elnökségi tagja

1996 a HUNGART Egyesület elnökségi tagja

1998 a Nemzeti Kulturális Alapprogram Fotókollégiumának tagja, 2000–2002 között a Fotókollégium elnöke

Fontosabb önálló kiállítások:

- 1987 *Akt album – válogatás*, Ofotért Bemutatóterem, Budapest
 1999 *60 év*, Savaria Múzeum, Szombathely
 1999 *60 év*, Palme Ház, Budapest
 2000 *60 év*, Duna Galéria, Budapest; Keresztény Ifjúsági Klub Galériája, Eger
 2002 *60 év*, Magyar Villamos Művek Bemutatóterme, Budapest
 2007 *60 év*, Pécs, Pécsi Fotóklub

Válogatott csoportos kiállítások:

- 1961 Országos Sportfotó Kiállítás, Szombathely (tiszteletdíj)
 1963 Országos Fotóművészeti Kiállítás, Dunaújváros (aranyérem)
 1965 Országos Fotóművészeti Kiállítás, Budapest
 1966 Országos Fotóművészeti Kiállítás, Győr
 1969 Országos Jubileumi Kiállítás, Debrecen (tiszteletdíj)

- 1970 Nemzetközi Fotóművészeti Kiállítás, Budapest
 1982 Országos Fotóművészeti Kiállítás, Budapest
 1987 Magyar Fotográfia, Budapest
 1993 Magyar Fotográfia, Budapest
 1997–2003 évente MAOE Fotószalon, Budapest
 2001 Országos Fotóművészeti Kiállítás, Budapest

Díjak:

- 1990 Pécsi József-díj
 2004 MAOE Alkotói Nagydíja

Könyvek, publikációk:

- Akt album*, Képzőművészeti Kiadó, Budapest, 1987
A vendéglátás aranykönyve, Eastin West Kft. kiadása, Budapest, 1995 és 1996

FEKVŐ AKT

Janza Károly

honvédtábornok (Budapest, 1939. május 4.)

Hetven év hetven sorban. Szép feladat! Ki legyen benne és ki miért nem? Apám-anyám, testvéreim, utódaim és szeretteim, barátaim, jóakaróim, pályatársaim, tanárain, példaképek és ellenségek? Ki igen, s ha igen, miért nem? Ez már három sor! Mégis, mi lehet fontos vagy érdekes egy ember életében, amit nemcsak ő tart fontosnak, de esetleg más is érdekel?

Iskolák, tudományos eredmények és fokozatok, kitüntetések, díjak és elismerések? A hit, a tudás, a szorgalom vagy – a sors szeszélye folytán elnyert – beosztások, rangok?

Talán a sors, mely kegyes volt hozzám, és túléltem a második világháborút, 1956-ot, 1968-at, és még ma is élek? A gének, melyeket örököltem, melyek szükséges, de nem elégséges feltételei a sikernek?

Egyáltalán, mi a fontos egy ember életében? Nem akkor, hanem most, utólag, az emlékezet megszépítő hatását is figyelembe véve! Mi volt rossz? Mit hibáztam? Mit tettem volna másként? Mit tegyek ma, a hetven év történései, tapasztalatai birtokában, hogy mindaz hasznos lehessen mások számára, amit elértem? Kell-e mindez bárkinek is?

A múlt könyörtelenül beleszól a jelenbe, elég, ha Szun-Ce, Platón, Machiavelli, Hegel, Marx, Engels és mások munkáit vesszük figyelembe. De lehet-e a kaotikus rövid múlt példaértékű a rendetlen, kiforratlan jelen és a vágyott, rendezett jövő számára? Hogy vehető figyelembe a krumpliból eszkábált detektoros rádió a mikrochipek, a 3D világában? A lovas kocsis és a hibrid autó. Az egyetemen a tetra kocka volt a csúcs az elektroncsövek világában. Számítógépek, laptopok, navigáció – ugyan már: a Neumann János-féle, több termet betöltő számítógépek meg a robusztus szovjet elektronika.

Hát valahogy így telt ez a hetven év, a Mohács-szigeti búbos kemencétől a programozható házi kenyérsütőig, az apácáktól a Tudományos Akadémiáig, a cserkészettől a cserkészetig, a kapitalizmustól a kapitalizmusig!

26 sor, az életmű zöme, és még meg sem születtem!

Vállalva a stílustörést – na de *Az ember tragédiája* is sok színt váltott, az enyém miért ne? Vájlunk tényszerűbbé, még ha ez utóbbi nem is olyan szórazható.

Munkáscsalád első fiaként születtem, Újpesten. Apám és testvéreim fontosnak ítélt adatai a Who is Who művekben olvashatóak, na meg az enyém is!

Tizennégy éves korom óta egy munkahelyem volt: a honvédség. Még az Országos Tervhivatalban eltöltött hét évemet is ide sorolom, bár a gazdaságmozgósítás és a hadiipar gondozása nem klasszikusan katonai, logisztikai, védelmi feladat.

Azon kevesek közé tartozom, akik nemcsak elméleteket gyárthattak, rendszereket dolgozhattak ki, de részt vehettünk azok megvalósításában is, megtapasztalva az elmélet és a valóság közti, gyakran gyötrelmes különbségeket. Innovátornak lenni folyamatos szellemi megújulási kényszert jelentett. Talán ezt és nem a „végeredményt” értékelték Az Év Logisztikai Menedzsere címmel, a Zrínyi-díjjal.

Szerencsés voltam, mert taníthattam egyetemeken, azok doktori iskoláiban, folyamatosan ütköztetve az elméletet, a nagyon kritikus, élénk szellemű egyetemi polgárok véleményével.

Szerencsés voltam, mert részese lehettem annak a reformfolyamatnak, amely a nyolcvanas években kezdődött a hadseregben, és, bár jelentős dőccenőkkel tarkítva, de tart még ma is. Ez a folyamat tette lehetővé, sőt kényszerítette ki, hogy nemcsak megírhattam egy új interdiszciplinát, a védelem-gazdaságtant, de részt vehettem annak gyakorlati megvalósításában is.

Manapság már a védelmi aréna lelátóján üldögélek, és nézem, hogyan rúgják a bőrt az utódaink, a mai versenyzők. Ez jó, de az nem, hogy ott üldögél sok értékes, nagy tudású, sokkal fiatalabb kolléga is, létminimum közeli nyugdíjjal és talán keserű szájjal is. Sokáig azt hittem, az átélt „nagy váltás” vesztesei a gyermekeink lesznek, de lehet, hogy mégse? Lehet, hogy ön? Ennyi? Ennyi!

Fájna itt befejezni, de hetven sor az hetven sor.

És mégis! Fiúk! Lányok! Utódaink! Nincs esélyetek egy ilyen pályára, de van egy szebbre, jobbra – és talán boldogabbra is. Drukkolok nektek!

Én pedig a nagy nyíl útját végigjárom hitesen és szerelmesen, hogy förtelmeit e rövid mának nézze túl a szemem.

„Quo vadis, Domine?”

Izsóf Vilmos

színész (Győr, 1939. május 19.)

Általános és középiskolai tanulmányaimat is Győrött végeztem. 1958-ban tagja lettem a győri Kisfaludy Színháznak mint segédszínész. Remek kis epizódokat játszottam többek között Olsavszky Évával és Kun Vilmossal. Ott tanultam meg igazán a színészi pálya alapelemeit, több kiváló művésztől (sajnos, már nem élnek), akikre még ma is hálás szívvel gondolok.

és a *Hunyadiak* mind-mind egy nagyobb szerep, ami a terjedelmet illeti. A kisebb és középszerepek száma meghaladja a százhuszat. A közelmúltból említeném a *Csíksomlyói passiót*, az *Az úr katonáit*, a *Fantasztikusokat*, és a *Windsori víg nőket*. Közben persze sok film- és tévéjáték epizód szerepe, és a szinkron, amit ma is boldogan művelek.

1960-ban felvettek a Színház- és Filmművészeti Főiskolára, melyet 1964-ben elvégeztem, és Pécsre kerültem. Egy évadot töltöttem ott, és ezalatt három főszerepet és két epizódot játszottam. 1965 áprilisától a budapesti Nemzeti Színházhoz szerződtem. Végtelenül boldog voltam, hisz főiskolás koromban is ott játszottam, és a szakma nagyjait már ismertem.

Ennek már 45 éve, és – bár főként közepes és kis szerepeket játszottam – boldogan gondolok arra, hogy együtt lehettem a színpadon olyan művészekkel, mint Sinkovits Imre, Básti Lajos, Kállai Ferenc, Kálmán György, Agárdi Gábor.

A *Lear király*, a *Mózes*, a *Marat halála*, *Az ifjúság édes madara*, a *Czillei*

Jelenleg a régi Nemzetiből lett Pesti Magyar Színházban játszom mint nyugdíjas. 1991-ben Aase-díjas lettem, 2005-ben pedig a színház által alapított Főnix díjat kaptam meg mint az évad legjobb epizodistája.

Végigtekintve színházi életünk elmúlt ötven évén mint ezeknek az éveknek tanúja és cselekvő részese, talán elmondhatom, hogy ma az hiányzik színházi életünkből, ami harminc-negyven évvel ezelőtt éltető eleme volt. A szakma *igazi* szeretete, a kollegialitás, a tisztelet a színpad és a színház iránt. Végül pedig a tisztelet az író, a színpadi mű iránt.

Izsóf Vilmos

Lászlóffy Csaba

költő, próza-, drámaíró, műfordító (Torda, Románia, 1939. május 21.)

Változatok létezésre 1.

Könnyelműség lenne csak úgy odavetni, hogy: ki vagy, amíg nem tudsz kielégítő választ adni arra, hogy honnan? meddig? és miért?...

Olvassátok, felebarátaim, az ezredforduló kihívását, és rá fogtok jönni, hogy minden legenda hercegi tör, mely saját húsunkba vág.

Boldog költő, akinek már csak az üres papírlappal kell szembenéznie. De addig! Ha álmodozó vagy, kamaszként halsz meg. A századvégre maguk az álmok is meghaltak; több ez a felnőtt „vadkornál” – a túlszervezett-túljátszott civilizáció fantáziátlan igazsága ez.

A honnan?-ra egyértelmű a válasz. A géneknek nem a „játékára” gondolok ezúttal, hanem arra, hogy egy belső *égtájnak*, a benned élő természet viszontagságainak vagy kitéve, melynek köszönhetően szívednek nem véletlenül lett ilyen a ritmusa, akárcsak szellemedben a rend. Halottaidra gondolsz, s látod gyermekeidet. Néha elég egy kései felismerés, egy megbocsátással fölérő „tapasz”, hisz többnyire már csak hegeket találsz. (Legszívesebben visszalopoznék oda,

ahol anyám sűrű, fekete haját alig járta volt át a szürke fény. Anyám az volt, aki ma én(?)... – ezt az elhamarkodott vallomást valamikor sikerült lenyelnem; minek ismerje meg gyermekem idő előtt a gének kényyszerű játékát?! Mikor a kockázat még az enyém.)

Hányszor bejártam azóta a *tordányi* teret, a szülőhelyet, ahonnan anyám gondviselése és apám álmodozó hite elkísért, mielőtt mint „árvacska-ingben kapálózót / elhasznált újságba csomagolt / a bábáskodó vén történelem”.

Torda. Ahol már sejtettem, hogy lekaszált fényben (szemüreg-mélyben) lányok feküsznek dideregve... Mellük havából ha ki lehetett volna olvasztani a megígért világot!

Ha nem is térnek vissza többé a mágikus pillanatok, mint az, amikor az első hibátlanul leáztatott bélyeggel tenyeremen a konyhai mosdótál felett meghódítottam Afrikát. De végtelennek tűnik a pillanat, amint a ház sötét gerendái alatt spiritiszta nagyapám megérinti vállamat. Atyai nagyapánk, aki három neveletlen fiúgyermekkel maradt – miután végképp beletörődött abba, hogy asszonya kivándorolt Amerikába –, a legpuritánabb szentek életét kezdte élni, a bolondériákat is beleértve. Akkoriban tizennyolc éves apánk írt fűzfaverseket, nagyapa gyógyfüveket gyűjtött a fenyvesek alatt.

Szellemi szülővárosom Kolozsvár lett; tágabb szülőföldem s állandó otthonom a magyar nyelv. És átmeneti lakásra találtam bolyongásaim során a világban s az időben *„kemény földön / leveles könyvtárban / Kemény János emlékiratában / nyilvesszőként*

zúgó Ázsiában / kitömött beggyel is élő trófeákban / keresztény máglyán vagy apokrif imában / fiktív hűségben és konkrét árulásban"... Valamikor azt reméltem, hogy vége lesz egyszer minden háborúnak. Nagyanyám azóta túl lenne a százhusz esztendőn, de hiába próbálom vigasztalni magamat, magunkat; hiába hallom a békeidők törpemozdonyait pöfögni térkép-Európában, és látom, amint tejszínhab-füstben legyezők, cvikke-rek, koszorúk, messzelátók, köcsöskalapok úszkálnak, kavarnak, imbolygó lámpafényben tétova árnyak, meghitt homályú zugokba kandikálók, a repkény pókhálós polgári páncélzata előtt sétapálcájuk aranygombját villogtató urak s diszkrétén rizsporozott arcukat a napernyőjükön áttűnő sáfránysugarakkal sápasztó hölgyek... Előbb nagypapa mozdulatai lassultak le, majd úgy tapadt apánk széles hátához a csíkos vásznú nyugágy, mint izzadt rabruha, és utolsó bújócskahelyemről meglesve mind áttetszőbb lett, akár egy délutáni csillag a Fellegvár felett... Anyánk súlyos betegen is türelemmel próbálta meg vigasztalni unokáit; de fiam akkor már fél szemmel oly ártatlanul bandzsított a világra – túl korán –, mint hajdan én, midőn még hittem a szomszédunkban letaglózott ló vérevel festett hűségben.

Az egyedüli táj bennünk van. Őszszekuszálva, középkori, ókori körvonalakokkal, böjti szelekkel szántva – ott él bennünk a legmaradandóbb haza. A részleteket úgysem lehet tisztázni (ha meg is őrzi a vers). Érdemes-e egyáltalán?...

Csak azt, aminek folytatása van.

Változatok létezésre 2.

– Holnap megint ma lesz.

– Marad a létezés. Amit nem mindig érzek. Amit kihívással fogadok. Amitől iszonyodom,

s hadakozom ellene.

– Részesei vagyunk valami egyetemes, vagy csak vidéki kataklizmának... A művészetek kalandja is az idő csapdájából, a korlátainkból ered. Kilépni önmagadból, ahányszor csak lehet. Az alkotó ember kihívása ez a korlátozó – tegyem hozzá: mindenkori – társadalmi léttel szemben.

(Ezek vallomások egyben alkotómódszeremről, az alkotás folyamatáról is – megközelítés, körüljárás, megjelenítés. Az önvallomás ha vallomásba csap át: kétszeres bukfunc.)

– Kilépni önmagadból, ahányszor csak lehet.

– Lássuk csak az egymást metsző síkokat...

– Van, amikor nem olyan egyértelmű az „átváltás”, a reinkarnáció. Terror, lehallgatás, besúgás légkörében élt a szerző (mindegy, hogy ifjan vagy százévesen) – a hitelesség a tét! – műfajtól függetlenül.

– Hol kezdődik a fikció, és hol a valóság és a képzelet határa?!...

– A tehetség; emberi természetünk ráérzései-ráhibázásai(!) néha nincsenek egyenes arányban a lemérhető közönségsikerrel. Az (öntörvényű) kísérlet kockázatot jelent, abszurdként hat... Mindaz, amit alkotói teljesítménynek tartanak.

– „...de csak a testemmel rendelkezhetnek /.../ a realitás lefelé húzza: mindig lefelé.”

– Ez is örök emberi; az elmúlás, az öregedés is benne van. Ha Déry, Füst Milán, Illyés vagy Mészöly Miklós – az öregedéssel szembesülve – vallott (emlékezett, idézett, fantáziált,

társított), vajon mennyiben műveltek irodalmat?

– Át kell lépnem tudatommal más-hová, másvalakibe... Hát itt tartanék. Ennél a kockázatnál.

Változatok létezésre 3.

Ki akar áldozat lenni?... Jó vicc.
Ki nem akar! – azon sok múlhat.

Képztelegj: ennyi fájdalom, ennyi röhögés – kimérve, s a rend (a közép-szeré) elkísér, a Kálváriáig akár.

Őszi álmokra, vesztés napokra ébredve, sötét és nemtelen várakozások, nyirkos leáldozások után. Csupasz hú-sunkból, esendő sejtjeinkből kivirult, a genezis burkán áttünedező új testek – ha a képmás csalóka is.

A génutak küllő-töréseibe, az akna robbantotta üregek tömény porába fulladt meddő viták.

Mikor minden kockára téve. S a patyolat (kényszer)inget úgy öltöd magadra, mintha többé semmit nem kel-lene a romlás álcája mögé rejtened.

A kolozsvári Bástya utca tünemé-nyes, terrort kijátszó (lebíró) szellem-burok! – vagy csak a provincia alvó népét felrázni akaró rángó izomkö-teg... Midőn a láthatatlan jövődő a kölyök-árvaké, nem falansztert tűró balga kísérteteké. Ki tartja meg a magunk fölé képzelt, roskatagon is büszke emeletet?

Fölméri-e esélyét, esélytelenségét az, aki gyanútlanul bámul a hajlékára törő idő elé?

Ha Goethe *Werther*ére nem úgy gondolsz, mint megmosolyogta-tó romantikus hősök lelkizéseire, nyugodt szívvel, mondhatni bátran oda(vissza!)üzenhetsz nekik... „Kö-szönöm, *Wilhelm*, drága részvéte-det,

de hagyd, hogy végigszenvedjem az egészemet!”

Lázad az űzött vadé, nem az emel-keedett ünnepi fénytől elélt üres agyú-aké; rangod a természeté, melyben a roncsolódó test, akár egy sötét szo-bában, mit beleng a rózsailat, mohó bódulatban fogadja a lét titokzatos kihívásait.

Talán fel sem esküdtél a sorsra, és közben már elkallódott az idő (s vele mi minden!).

Az élet egyre rövidebb, már csak jó néhány hosszabb nap a bolthajtásai alatt kikezdett, boltíveivel még incsel-kező öreg város színtaljai közt, ahonnan megszökni nem érdemes – már csak tartósan igazi, őszinte „műhelyei” mi-att sem –, s ahol a nők soha sincsenek egyedül és sokkal józanabbak annál, mint amilyenek megálmodták ma-gukat.

Az élmény megsárgul, elporlad. A látomás épen marad. (Az Európára mért igaz: mi obszcén volt vagy alatto-mos: a győztes fölényű, gunyoros rém új nevet véset kőbe, fába. A hóhér elkísér, mint jó kísértet.)

Hogy mi rejtőzik a posztkorok kétes értékítélete mögött? (Ha mellőz-hető Berzsényi – jönnek nyilván az új *Ber-zsenik!*) Ami már nélküled készül, avagy romol! Mímelt posztmodor-ér-zetek együtthatója.

Vagy – miután volt, ki velőt falt, vért lefetyelt – csupán a pártos önzés teljes, sötét zűrzavara.

A vesztesség az, ami még megtart.

Mi lesz veled, Európa? A halálfej-„kollekció” szagtalan, a történelem viszont mindig bűdös valakinek.

Csupa irrealitás. Felállok apám régi íróasztala mellől, behunyom a szemem, és ráncosnak látom a kiszu-perált írógépet. A kopott, kiszáradt

szalag s a fémbillentyűs betűk(!) – ha valamelyik letört, csak rendőrségi bejelentés után volt szabad kicserélni –, nem, nem ilyen helyen szoktak erőt venni rajtunk az „érzéki kísértések”, például az, hogy a „törzsi élet” volt igaz, a harapás helye beforrt, de sehol fölösleges száj, aki szól. Ajtódat hasztalan csukod be – mögötte(d) fantomok; zöld eszmék fellengzőssége, zizgő gazok.

Szeméttároló század... A katarzis is pótszer: nem óv, csak összehord minden bűnt s hiányérzetet..

Időnként apámra gondolok, aki nehezen tudta kivárni, hogy a ház valamelyik szögletében lélegzetet vehessen...

A demagógia mindig újra kinő, mint a gyom, elpusztíthatatlanul. Új cégér alatt kurafik, bájgúnárok (csak szipoly bennük, semmi lélek). Nem jobb elkerülni egymást?...

„A tehetségtelenek nem árthatnak nekem”, állítja, megjátszva a magabiztos elmét, Viktor Jerofejev. És az erőszak?...

Mikor a hit még erős volt bennem, sebezhetetlen.

Hanyatlásunk félelmetesebb, vagy csak rejtelmesebb, mint a szürkületig köröző héja a temetődomb felett.

Halottaink rég kiléptek a kriptasötétségből, s velünk képzilegnek. Agyunk férges sűrűjében vergődik nemsokára.

Minden könyv képlet.

Minden könyv képtelenség.

Ki gondolta volna, hogy egyszer még én is... olyan Füst Milán-forma vigyorral vagy gyomorba sújtó árván, mogorva önváddal, Szabó Lőrinc módra?...

(Siralmas könyvtár, te kire maradsz?)

*

A tragédia rég nem divat; legfeljebb a tömeghalál.

Nem panaszt, csak memoárt / pötyögtetek. Minthogy árt / a sok monoton, sekély / versesély (se kedv, se kéj), / az idő kizsigerel / úgyis, maradék hitem; / ne hagyjon a siker el / engem, téged, őt – item.

Már nyújtózkodik bennem a halott, de még nem jutott időm megfejteni: ki véd meg önmagammal szemben?

Lőrinc Csaba

Györgyi Kálmán

jogász (Budapest, 1939. május 24.)

A Napút Évkönyv 2009 felkérését igazán barátságos cselekménynek tekintetem, hiszen a nekem küldött felkérő levélben az áll, hogy a felkérés „jelességeinkhez” szól, ami úgy is érthető, hogy ezek egyike, mármint a „jelességek” egyike, én volnék. A felkérő levélben azt is olvashattam, hogy a folyóirat „tisztelni” kíván a 2009-ben 70. életévüket betöltő „alkotók” előtt. Az ünnepi alkalom tehát a 70. születésnap, amelynek 2009-re kell esnie.

Megvallom, ezt a bizonyos 70. esztendőt olyan nagyon ünnepelni valónak nem tekintem, és a legszívesebben eltagadnám. Azon igyekszem, hogy rendszeres sportolással próbáljam megőrizni szervezetem működőképességét, de az ily módon elérhető eredmények mégis szerénységre intenek.

Minap a 2-es villamosra felszállva egy fiatalember az ülőhelyét kínálta nekem. Fontos esemény – először fordult velem elő ilyesmi. Én elég otrombán viselkedtem, mert ahelyett, hogy a koromnak szóló gesztust illő módon nyugtáztam volna, azt kezdtem bizonygatni, hogy én az ily módon felkínált ülőhelyre bizony nem kívánok leülni. Még az is megfordult a fejemben, hogy átgondoljam, ki is lehetett az, aki az ifjút felbujtotta arra, hogy ilyen durván figyelmeztessen az idő múlására.

A megtisztelő felkérést megkapva először azt kellett tisztáznom, miféle érdemek boldog tulajdonosaként kaphattam felvételt „jelességeink” közé. Azért ez viszonylag könnyen kideríthető volt. Életemnek egy szakasza volt, amely nevemet országosan ismertté tette: 1990-től 2000-ig, kerek tíz esztendőn keresztül én voltam ennek az országnak a legfőbb ügyésze.

A legfőbb ügyészt a köztársasági elnök javaslatára az Országgyűlés választja meg hatéves tartamra, és túlzás nélkül sorolható a fontosabb jogi tisztségek közé.

Én viszonylag fiatalon, talán a gimnázium első osztályában határoztam el, hogy jogász akarok lenni, de ez nem ment olyan nagyon könnyen. Két sikertelen felvételi vizsga után csak a harmadik nekifutásra sikerült bevenni a budapesti jogi kar kapuit. Kétszer olvashattam el, hogy noha megfelelttem a felvételi vizsgán, helyhiány miatt mégsem vesznek fel. Később, amikor a budapesti jogi kar dékánhelyettese, majd dékánja lettem, igazán jobban meg tudtam érteni az elutasított felvételizők és szüleik lelkét, amikor mindent megmozgattak annak érdekében, hogy bekerüljenek az egyetemre.

Az oklevél megszerzéséhez vezető úton a felvételi csak az egyik volt a sok akadály közül. Akit felvettek, annak az öt év alatt valamiből élnie kell. Én szü-

leim ötödszülött gyermeke voltam, és négy idősebb testvérem is tovább tanult és diplomás ember lett. Ennek a feltételeit a szüleim teremtették meg. Édesapám, aki röntgenorvos volt, éveken keresztül két műszakot teljesített, hogy etetni és ruházni tudja gyermekeit. Édesanyám pedig, a hivatalos elnevezés szerint, „háztartásbeliként” vitte végbe azt a csodát, ami az öt gyerek üzemeltetéséhez szükséges volt.

A joggal való legelső találkozásom megelőzte az egyetemi tanulmányaim megkezdését. 1956. október 25-én történt, hogy egymagamban az utcán menvén egy szilvaszínű egyenruhás rendőr hozzám lépett, elfogott, és bekísért a Deák téri rendőr-főkapitányságra. Itt előbb másfél órát állhattam a fal felé fordulva, feltartott karokkal, majd kihallgattak, aztán rabosítottak, majd az alagsorba vittek le, és beültettek egy kétszemélyes zárkába, harmadikként. Egnapi fogság után hazaengedtek, amiben az volt csak nyugtalanító, hogy délután hat órakor tettek ki az utcára, épp akkor, amikor elkezdődött a kijárási tilalom. De hazaérkeztem épségben, egészségben. Ezt az élményt azért tartottam fontosnak, mert aki egy napot eltöltött rendőrségi fogdában, az másként gondolkodik a szabadság értékéről és a szabadság elvonásának súlyáról.

Már befejeztem jogi egyetemi tanulmányaimat, és ifjú tanársegédként a budapesti jogi kar büntetőjogi tanszékén dolgoztam, amikor kevés híján újból közel kerültem a joghoz. A történet jobb megértéséhez el kell mondanom egy, az 1960-as években népszerű viccet. Ez így szól:

Kohn hivatalos kiküldetésben nyugatra utazik. A kiküldetésből küld a munkahelyének Budapestre egy szép képeslapot, amire ezt a szöveget írja:

„A szabadságot választottam. Kohn.”

Néhány nap múlva hazaérkezik és megjelenik a munkahelyén, munkatársai legnagyobb ámulatára. Kohn a csodálkozókhoz fordul:

– De hát mit csodálkoztok?

Egyikük kinyögi: – Hát a szöveg miatt, hogy a szabadságot választottad.

– Hát persze hogy a szabadságot választottam. Miért, ti hogy értettétek?

Nekem is sikerült egy ehhez kicsit hasonló történetet összehozni.

1968-ban úgy adódott, hogy elnyertem egy egy hónapos ösztöndíjat egy orosz nyelvtanfolyamra. Kiutazásom előtt azonban egy kedves barátomat, aki épp Münchenbe készült, megkértem, hogy Németországban adja fel azt a levelem, amelyet a budapesti jogi kar párttitkárának címeztem. A levél így szólt:

„Kedves X.! Azt hiszem, az elmúlt esztendő alatt megismerhettél annyira, hogy elhidd, valóban jelentős körülményeknek kellett közrehatniok abban, hogy így döntsek. Nem szeretném, ha bárkinek, aki utazásomhoz segítséget nyújtott, emiatt bántódása lenne. Soha semmilyen körülmények között nem fogom elfelejteni, hogy mivel tartozom hazámnak. Baráti üdvözzel: Györgyi Kálmán”

Mire hazaérkeztem, a jogi kar felbolydult méhkashoz hasonlított. Azért, mert a levélen müncheni pecsét volt, arról beszéltek, hogy a Györgyi disszidált, és az akkortájt erre rendszeresített hatóságok emberei is szorgosan munkához láttak. Szerencsére akadt néhány idősebb jogi kari kolléga, aki megakadályozta azt, hogy ennek a tréfának egzisztenciális következményei is legyenek.

Sokan hisznek abban, és példák is szólnak amellett, hogy a pályaválasztásnál meghatározó szerepe van a felmenők pályaválasztásának. Sokáig azt hittem, hogy az én felmenőim között nem találok jogvégezett ősöket. Aztán mégis kiderült, hogy anyai dédapám bíró volt. A Dunántúl című napilap 1941. május 6-i számában volt olvasható, hogy a pécsi ítélőtábla fél évszázados jubileumát ünneplik. A teljes ülésen az ítélőtábla elnöke tartott beszédet, és ebben megemlékezett – mások mellett – az akkor 98 éves Zsabokorszky Ferenc nyugalmazott ítélőtáblai tanácselnökről, aki a pécsi tábla első bírái közé tartozott. Amikor őt a 98. születésnapján köszöntötték, én még két éves sem voltam, így jogi témákról még aligha válhattunk volna szót.

Engem 1990 júniusában választott meg az Országgyűlés a Magyar Köztársaság legfőbb ügyészeként. Ennek a választásnak volt egy érdekes sajátossága, éspedig az, hogy én korábban, megválasztásom előtt nem voltam ügyész, sőt semmiféle bünydözői vagy igazságszolgáltatási munkakört nem töltöttem be. Ebben az időben a budapesti jogi kar büntetőjogi tanszékén dolgoztam mint egyetemi docens, és már egy éve én voltam a kar dékánja. Oktatónak, azt hiszem, elég jó voltam. 1983-ban engem választottak meg a hallgatók a kar kiváló oktatójának, amire mind a mai napig nagyon büszke vagyok, és, noha részesültem különféle hazai és külföldi kitüntetésekben, a legnagyobb becsben ezt a kiváló oktatói címet tartom. De térjünk vissza egy percre ahhoz, hogy nem voltam sem ügyész, sem bíró, és nem lépésről lépésre kapaszkodtam felfelé az igazságszolgáltatási hierarchiában, hanem egyszerre legfőbb ügyész lettem. Ilyesmivel természetesen csakis rendkívüli körülmények között fordulhat elő, és a rendszerváltozás időszaka rendkívülinek is tekinthető. Legfőbb ügyészként jó és hasznos szakmai kapcsolatokat alakítottam ki elsősorban a szomszédos országok ügyészségi vezetőivel. Így például nagyon jó kapcsolatokat ápoltam az osztrák legfőbb ügyéssel, a bécsi generálprokurátorral. Első találkozásunk alkalmával elmondtam neki, miként is lett belőlem Magyarországon legfőbb ügyész, azaz miként cseréltem fel a katedrát az ügyészi stallumra. Figyelmesen végighallgatva a történetet úgy vélte, Magyarországon a rendszerváltozás során az új legfőbb ügyéssel szemben talán épp az lehetett a legfontosabb kritérium, hogy ne legyen köze a korábbi ügyészséghez, és a személyi változás is fejezze ki azt a változást, ami az állami és az igazságszolgáltatási szervezetben végbement. A magyar alkotmány szerint a legfőbb ügyész az Országgyűlésnek felelős és működéséről köteles beszámolni. Tízéves legfőbb ügyészi működésem ideje alatt először 1993-ban, akkortól évenként készítettem országgyűlési beszámolót. Az Országgyűlésnek elég sok beszámolót kell, illetve kellene megtárgyalni, erre azonban nincs kapacitása. Ez magyarázhatja, hogy tíz év alatt csupán egy alkalommal tárgyalta meg a legfőbb ügyész beszámolóját. A beszámoló fogadtatása elég jó volt, az országgyűlési képviselők 96,4 százaléka a beszámolót elfogadta. Ennek nagyon örültem, úgy gondoltam, hogy a beszámoló kedvező fogadtatása azt jelenti, hogy az Országgyűlés megfelelőnek tekinti az ügyészi szervezet működését.

Ápr. 11. 2012.

Várady Tibor

jogász, egyetemi tanár, akadémikus (Nagybecskerek – ma Szerbia, 1939. május 25.)

Kétéves voltam, amikor a városomba (Nagybecskerek) is elért a második világháború. Ez volt az első tapasztalatom a globalizáció és a provincia szembesülésével. A hitleri globális vilásképlet szembesült a becskerekeli megrögződésekkel. Hála Istennek, a provincia maradt meg inkább – ha nem is maradéktalanul. Emlékszem, hogy egyszer a nagyapámat letartóztatták a német megszállók, de ebből nem lett világháborús tragédia. A magyar gimnázium udvarában tartották sokadmagával egynéhány napig. Egy látogatási időpontban az apám magával vitt, az én hátamon volt a kis hátizsák, melyben ennivalót vittünk. A bombázások alatt rendszerint a pincébe mentünk. Emlékszem a lüktető félelemre, emlékszem arra is, hogy hosszabb idő után valahogy elszibbadt a félelem, szüleim és a szomszédok kártyázni kezdtek a pincében. Ezt láttam én. Az apám azt is látta, hogy a legjobb barátját halálba hurcolták. Aztán néhány évvel később orosz tiszteket költöztettek be hozzánk. Az egyik többször mutatta nekem a zseblámpáját, mely több színt is tudott váltani. Egyszer a tiszteknek vendégeik is voltak, akik a vacsora után elvitték az ezüst evőeszközeinket. Amikor anyám ezt szóvá

tette, az egyik tiszt azt mondta, hogy ez mindenképpen jóvá lesz téve, és másnap kaptunk egy készlet ezüst evőeszközt. Nem a sajátunkat, hanem a Tunnerékét a szomszédból, amit persze vissza is adtunk.

Hétéves koromban indultam iskolába. Néhány hónap múlva közvetlenül tapasztaltam egy rendszerváltást – ebből később többet is láttam. Hazamenet előtt felsorakoztunk kettesével, kézen fogva, arccal az ajtó felé. Tőlünk jobbra állt egyedül a Réber Imre (a legmagasabb fiú az osztályban), és azt kiáltotta: „Isten áldja meg a...”, mire mi kórusban folytattuk: „... tanító bácsit”. Félévtájt jött a váltás. A koreográfia maradt, Réber kiemelt szerepe is maradt, de most azt kiáltotta, hogy „Titóval a hazáért...”, mi pedig rámondtuk, hogy „...előre!”.

Az általános és középiskolát magyarul végeztem. A nyelvekkel szerencsém volt, mert a magyar mellett gyermekkori környezetemben felszedtem a szerbet és a németet is. Ebben akkor és ott nem volt semmi rendhagyó. Ritka szerencse volt azonban az, hogy a városunkban élő egyetlen francia asszonynak az apám volt az ügyvédje, és hetente legalább háromszor franciaórákra jártam hatéves koromtól tizenkét éves koromig. Ezután angolórákra kezdtem járni. Tizenhat éves lehettem, amikor megfogadtam, hogy nem hagyok egy hetet sem elmúlni anélkül, hogy valamilyen kontaktusom ne legyen mind az öt nyelvvel. Ezt azóta be is tartottam. Úgy alakult az életem, hogy magyarul, szerbül (a szerb feleséggel) és angolul nap mint nap beszélek és – legalábbis e-maillal – írok is. Németül

és franciául ritkábban, de úgy értelmezem, hogy a fogadalom akkor is be van tartva, ha elolvasok minden héten egy francia vagy német szöveget. Magyarul, szerbül, angolul rendszeresen tanítottam is, németül és franciául időnként tartottam egy-egy előadást. Felnőttkoromban megpróbáltam spanyolul, olaszul és oroszul is megtanulni. Itt nem jutottam messzire, de néha sikerül (néha nem) egy egyszerű konverzáció; egy-egy spanyol, olasz vagy orosz szakcikket többé-kevésbé meg tudok érteni, ha nem ismeretlen a téma. Nagyon sokat köszönhetek a nyelveknek (elsősorban az ötnak, melyeket kisgyerek- és iskoláskoromban tanultam). Pályám alakulásában pluszesélyt, választási lehetőséget biztosítottak. Amint ezek a sorok is bizonyítják, szeretek a nyelvekről beszélni és írni. Legutóbb megjelent könyvem a nyelvről és fordításról írtam a nemzetközi választott bírások területén (angolul).

Gimnazista koromban író akartam lenni. Nem az lettem. Amikor 1958-ban jogra iratkoztam, ezt még csak halasztásnak éreztem. Később megjelent három szépirodalmi kötetem, ott voltam az Új Symposion első generációjában (egy darabig felelős szerkesztő is), de mégis jogász lettem és vagyok. Egy igazán erős írói véna elég erős kell hogy legyen arra, hogy minden mást elsöpörjön. Ez az erő nem volt meg bennem. Döntő élményem maradt azonban a szépirodalom, szeretnék még a szakmámon kívül eső dolgokról írni és gondolkodni, és ehhez talán nem kell írói besorolás. 2008-ban azonban mégiscsak szembe kellene nézнем az 1958-ban elképzelt halasztás esélyeivel.

1965 tavaszától 1966 tavaszáig egyéves katonai kötelező szolgálatomat teljesítettem Aleksinacon, egy

kelet-szerbiai kisvárosban. Közkatonaként kezdtem, és ebben a rangban fejeztem is be. Kilencvenheten aludtunk egy hálóteremben. Egyetemi végzettsége hármunknak volt, ugyanennyi volt köztünk az írástudatlan is. Számoltam a napokat – ezt tették a többiek is. Később állapítottam meg magamban, hogy ez alatt az év alatt olyan embereket, szokásokat, gondolkodást láttam nap mint nap, közelről, mint előtte vagy utána soha. Nehéz lett volna e nélkül valóságérzetet alakítani.

1967-ben egészen más irányba fordult az életem. Jugoszlávia volt az első kelet-európai ország, melyre kiterjesztették a Fulbright-ösztöndíjat. Sikerrel pályáztam, és a Harvardra kerültem. Ott szereztem 1968-ban magiszteri fokozatot, majd a jogtudományok doktora címet 1970-ben.

Újvidékre tértem vissza, és az Újvidéki Egyetem Jogi Karán tanítottam egészen 1993-ig. A hetvenes években sikerült magyar párhuzamos oktatást létrehoznom körülbelül nyolc-tíz tantárgyból. Én tartottam az első magyar nyelvű órát. A magyar jogi terminológiát tanulnom kellett, ezt nem kaptam ingyen az anyanyelvel. A Milošević-évekig egy újvidéki/beckereki életpályát és életet láttam magam előtt. Néhány ízben tanítottam egy-egy szemesztert Amerikában, de sohasem kísértett a gondolat, hogy ott maradjak. Aztán a nyolcvanas évek végén minden megváltozott. Az ország is, az életünk is, a jövőlátásunk is. Egy darabig politikai szerepet is vállaltam, egy ellenzéki párt színeiben tagja lettem a szerb parlamentnek 1990-ben, majd 1992 júliusában igazságügy-miniszter lettem Milan Panic kormányában, akit nemzetközi nyomás hozott Amerikából Belgrádba. Miniszterségem fél évig sem tartott. 1992 decemberében

Panic Milosevic kihívója lett az előrehozott választásokon. Nem szerepelt rosszul, de nem nyert. Milosevic vett át minden hatalmat. 1993 januárjában elmentem tanítani a Cornell Egyetemre. A kormányváltás valahogyan késett (csak 1993 márciusában került rá sor), így miniszterségem utolsó hónapjait a Cornellén tanítva töltöttem. Belgrádban sem voltam az igazi hatalom része; ehhez az kellett volna, hogy Panic megnyerje a választásokat Milosevic ellen. Nem így történt.

1993 óta Pesten tanítok, a Közép-európai Egyetemen. Itt dolgozik a feleségem is pszichoterapeutaként. Rendes tanára vagyok az atlantai Emory Egyetemen is. Ott évente három-három hónapot és két kurzust tanítottam. 2009-ben már csak egy kurzust és két hónapot tervezek. Kezdem sikernek, eredménynek érezni a leépítést.

Körülbelül a végén járok a feladott hetven sornak. Elmondanám még, hogy két fiunk van, Zoltán és Tibor. Az idősebbik villamosmérnök, és számítógépekkel foglalkozik mint programozó. A fiatalabb jogot végzett, de elsősorban nem a rendszer fenntartásával, hanem a világ megváltoztatásával foglalkozik tüntetése-

ken, melyek minden háborút elleneznek, vagy környezetvédelmi perekben. Idősebbik fiunk révén két unokánk is van. Kezdő nagyapa vagyok még, de elfogultságban már meglehetősen messze jutottam. Minden racionális érv szerint nagyapai örömeim nem rendhagyóak, nem is atipikusak, mégis egészen egyedülállóaknak érzem őket. Anyám Nagybecskereken él még, 96 éves. Igyekszem gyakrabban látogatni. Sem én, sem a feleségem nem szakadtunk igazán el szülővidékünkől, amikor Pestre jöttünk. Nem adtuk fel az újvidéki lakásunkat sem. Vannak dolgok, melyek csak ott igaziak, van, ami már itt, Pesten. Valamilyest ideiglenesnek érzem a pesti ittlétet – nem tudom, hogy ez mennyire különbözik attól, ahogyan a jogász voltomat is ideiglenesnek láttam az irodalommal szemben. Talán segít, hogy a magyar nyelvben a hovatarozás egyaránt kapcsolódik az „itt” és az „ott” szógyökéhez is. Itthon vagyok Pesten, otthon vagyok Újvidéken és Nagybecskereken.

„Uram, kanyarogva jött a sötétség énreám,
és kertetet meg nem láthattam Én – Uram,
itt állok szégyentelenül, lásd meg az Én helyem
és jelöld meg házam szögletét.”

FEKETE GÉZA
MADONNA

ILYÉS ISTVÁN
A MALMÓR FOHÁSZÁ

FÜRTÖS GYÖRGY
KAPOSVÁR, SÉTÁLÓUTCA

RAJKI LÁSZLÓ
HABERLANDT GOTTLIEB

JANZER FRIGYES
ILLYÉS GYULA

CSIKAI MÁRTA
JÓNÁS

CSÁJI ATTILA
BARBÁR JELEK (RÉSZLET)

IFJ. BENEDEK JENŐ
EMLÉKEZÉS EGY DÉLUTÁNRA

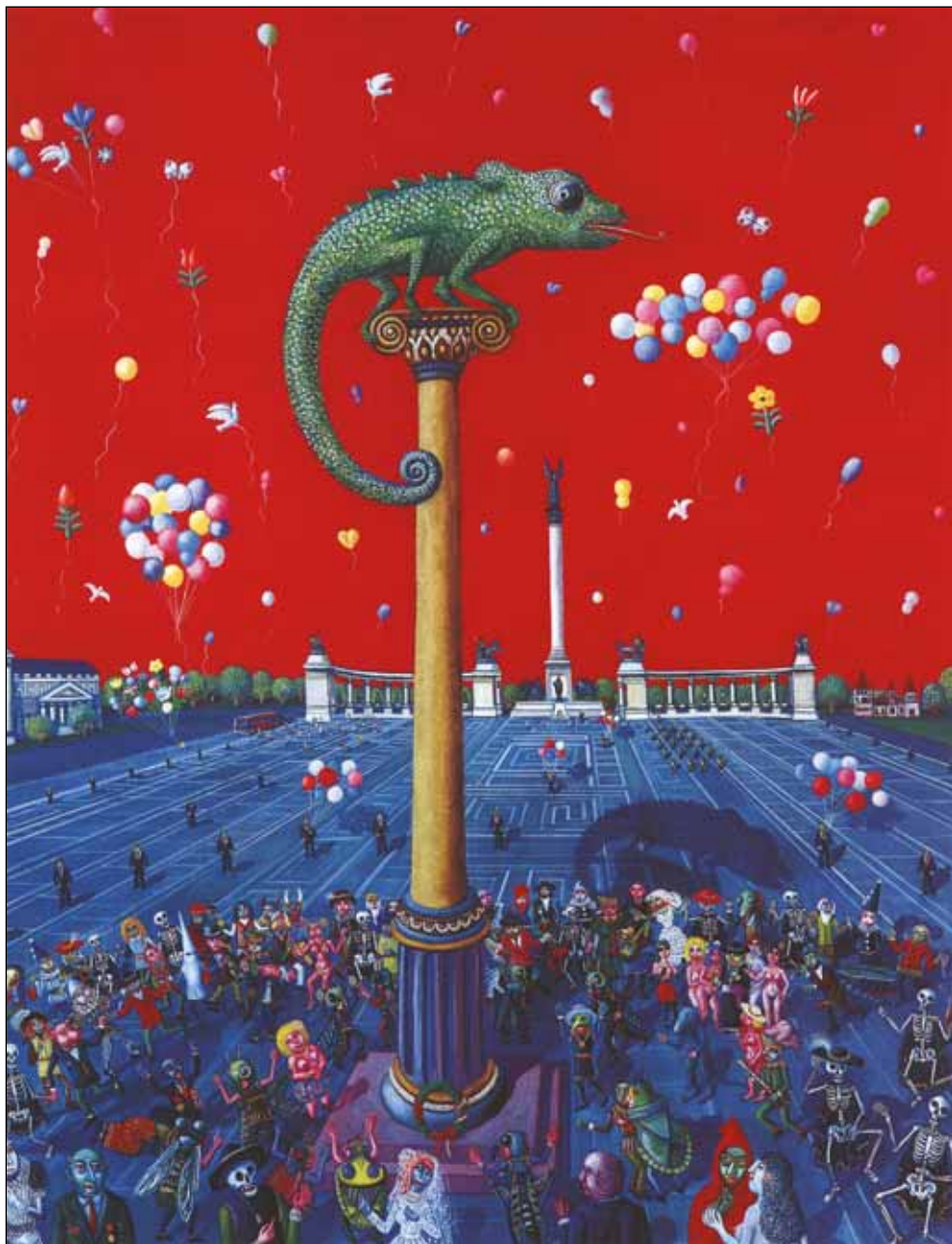
NÁDASY JÁNOS
MÉLYREPÜLÉS

ORVOS ANDRÁS
SZÍNPAD

HEGEDŰS ENDRE
FESTMÉNYE

GALAMBOS TAMÁS
ARANYKOR

KANYÓ BÉLA
FELVÉTELE

MÓDOS GÁBOR
FÉLHOLD

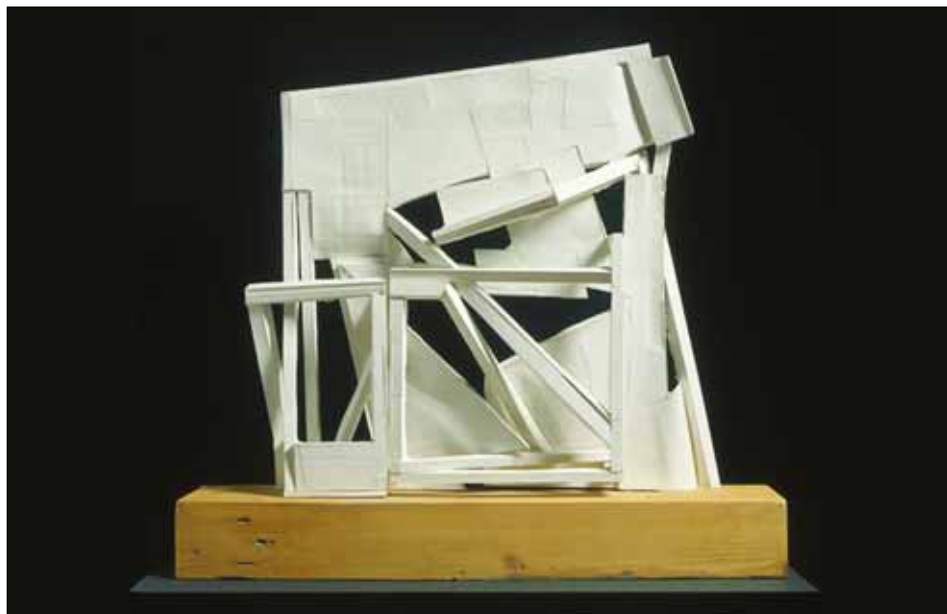
SZILÁGYI ILDIKÓ
KŐLELŐ

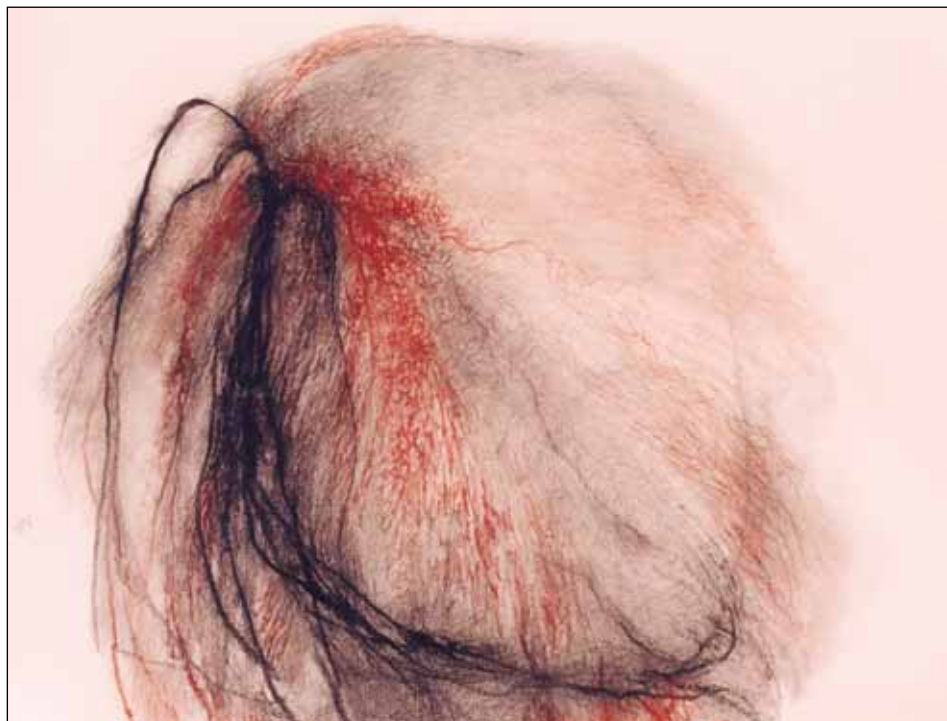
SEREGI JÓZSEF
KORPUSZ (BUDAÖRS)

MESZLÉNYI JÁNOS
KERESZTELŐ SZENT JÁNOS

JOVÁNOVICS GYÖRGY
FÉNYMAGAZIN II.

SULYOK GABRIELLA
GOYA SZÍVE

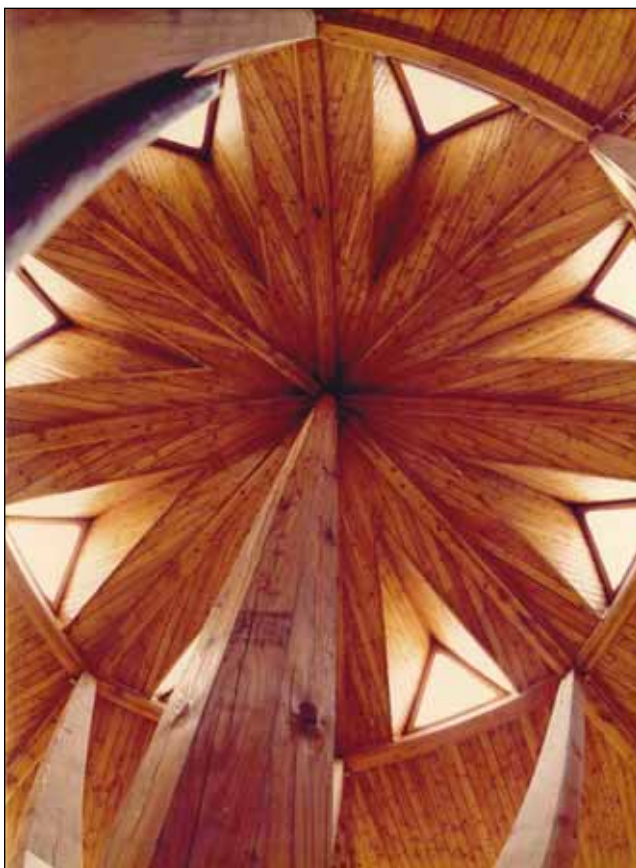
PRUNKL JÁNOS
ÜSTÖKÖS

BAK IMRE
AZ ÉJSZAKA ARCA

KÁDÁR JÁNOS MIKLÓS
PENTATON

KERÉNYI JÓZSEF
CEGLÉD, TEMPLOMKUPOLA

EÖRY EMIL
METAMORFÓZIS II.

KAPOSI ENDRE
KRONOGRAMMA J. A. EMLÉKÉRE

Nagy Frigyes

agrármérnök, közgazdász (Magyaróvár, 1939. június 6.)

Agrármérnöki oklevelét szülővárosában kapta 1961-ben. 1963–68 között elvégezte a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem külkereskedelmi szakát. 1967-ben egyetemi doktori címet kapott a Gödöllői Egyetemen. Később PhD fokozatot szerzett, majd habilitált EU-témakörökből. Angol és német nyelven tartott előadásokat különféle szakmai fórumokon, hazai és külföldi egyetemeken.

Szakmai munkája a gyakorlati mezőgazdasághoz kötődött. Termelészövetkezetben kezdett, majd harminc évet dolgozott a Lajta–Hansági Állami Gazdaságban. Ebből tizenhárom évig gazdasági igazgató, nyolc évig vezérigazgató volt.

1994-től a Parlament EU Integrációs Bizottságának alelnöke, 1996–98 között földművelésügyi miniszter. Innen ment nyugdíjba. 1998-ban megalapította az EU oktatási központot a Nyugat-Magyarországi Egyetemen, amelyet azóta is vezet mint címzetes egyetemi tanár. Számos társadalmi szervezet, akadémiai bizottság, doktori és habilitációs bizottság tagja.

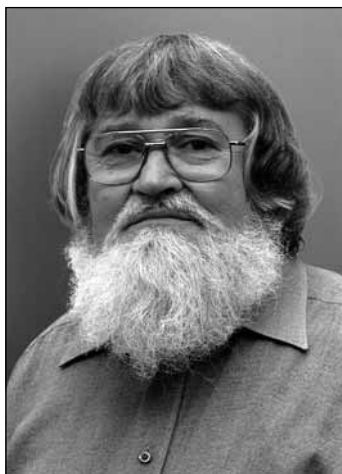
Eőry Emil

szobrász- és festőművész (Rábacsécsény, 1939. június 08.)

Hét sorba szedve röviden

Lettem emberféle
aztán tanulóféle
munkásféle
tanárféle
művészféle
és talán leszek
szellemféle

Ahol születtem, kis fehér parasztház volt pici ablakokkal. Szüleim létüket két kezükkel biz-

tosították, nem panaszkodtak, imádkoztak, néha káromkodtak. Születésem nyarán döntött Németország világhatalmi törekvéseinek első lépéseiről. Ennek következtében végigféltem a negyvenes évek közepét, különösen '44–45 telét.

Ekkor már Érd – ahol jelenleg is élek – volt a színtere vándorlásainknak, nélkülözéseink-

nek. Apám hadifogságban, anyám a gyárban, én az iskolában igyekeztem megfelelni az elvárásoknak. Már az általános iskola első éveiben kitűnt rajz-képességem, mégsem nyertem felvételt a Képző- és Iparművészeti Gimnáziumba. Csalódásom évekig visszatartott a képzőművészettől, zenét, szakmát tanultam, és elvegyültem a művészetek iránt kevésbé érdeklődők, az '56-os forradalmat éltető, majd elhallgatók között.

Míg végül a sokarcú igazság rendet teremtett bennem. Kiállításokra jártam és faltam Herbert Read könyveit. Igen, ekkor éltem a művészettel a legnagyobb boldogságban, mivel keveset tudtam róla. Azóta sokszor eszembe jut, milyen keveset sikerül megtudni a világról, de ma úgy érzem, amit megtudunk, az is bőven elég, sőt sokszor még sok is. Ezen időszakban lakatosszakmát tanítottam és a művészet alapjait tanultam a zebegényi Szőnyi István Nyári Szabadiskolán festő, majd szobrász szakon. Munkálkodásom eredményeképpen 1980-ban felvételt nyertem a Művészeti Alapba. Művésszé való válásom nem billentett ki a megszokott munkásnapjaimból. Építkeztem, követ-fát faragtam, alig vettem észre, hogy összeomlott a szovjet birodalom. Ennek következményeként a helyi közösség akaratának engedve a politikában találtam magam. Kemény négy év volt, tele akarattal, csalódással, dilettantizmussal. Választóim kéréseit részben teljesítve, egy-két jelet hagyva (második világháborús emlékművek), szakítva minden politikai megnyilvánulással,

ismét bemelegkedtem a művészet útkereső labirintusába.

Szép az élet, meg a művészet is – csak drága.

Sajnos a művészet, művészeti közélet sem tudta kivonni magát a társadalmi mozgások, problémák és azok okozatai alól. Hitelét és hatáskörét veszített intézmények, akár a gazdaságban, lehetőséget biztosítottak különböző érdekközösségek létrejöttének, működésének, uralkodásának. Ezáltal a művészek úgy, mint az embertömegek, nagymértékben kiszolgáltatottak lettek. A különböző tendenciák, áramlatok még bizonytalanabbá tették a művészetszadalmat, befogadót egyaránt. Az előtérbe került marketingszemlélet ezt még fokozta, mivel az előző időkben nem alakult ki ennek gyakorlata.

Művész se lennék – jegyezte meg az egyik szomszédom. Egytetérttem vele.

A megakiállításokon kívül a művészetéről alig esik szó, és ez az eddigi leírt sorokból is kimaradt, pedig tevékenységem mozgatórugója.

Lehet, hogy túl érzékeny vagyok a korra?

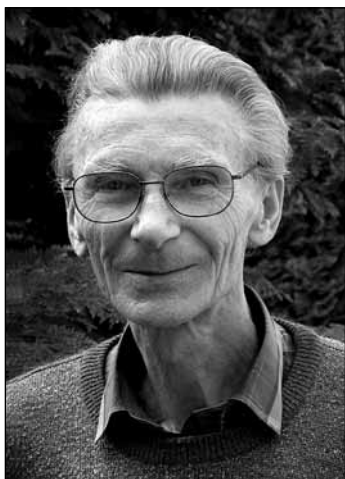
Mostanában úgy látom, homályos lett ez a világ, éles törésekkel. Sokszor úgy érzem, nem sok közöm van már hozzá.

A jövő meg az unokáim és tanítványaim szemeiben csillog tovább...

Ifj. Benedek Jenő

festőművész (Csongrád, 1939. június 13.)

Édesapám, Benedek Jenő (1906–1987) festőművész, rajztanár volt, akit egész életemben első számú mesteremnek tekintettem. A nyomasztó háborús évek zűrzavara, az országúton menekülés és a budapesti vaksötét, bombázástól rengő óvóhely első gyermekkori emlékei után a szolnoki művésztelepen éltünk, és csodálatos napokat töltöttem a Tisza és a Zagyva partjain. Szolnokon kezdtem iskoláimat is. 1953-tól a budapesti Képző- és Iparművészeti Gimnáziumban tanultam, itt érettségiztem 1957-ben. 1957 és 1963 között a Magyar Képzőművészeti Főiskola hallgatója, Pap Gyula, majd Bernáth Aurél tanítványa lettem, akit mentoromként és tanáromként egyaránt tiszteltem. Tanítani kezdtem egy általános iskolában, de ez a közeg nem az én világom volt. Tagja lettem

1963-tól 1969-ig a Fiatal Művészek Stúdiójának, 1963-tól a Művészeti Alapnak (később M.A.O.E.), 1973-tól a Magyar Képzőművészek Szövetségének. 1966-tól 1977-ig a budapesti Képző- és Iparművészeti Szakközépiskola tanára voltam, ahol a tanítás örömet jelentett, és készítetett, hogy a magam számára is megfogalmazzak szavakban a rajz, a művészet, az emberség mibenlétéről való gondolatokat, érzéseket, hogy a növendékek számára is hitelesek, inspirálók legyenek.

Meghatározó élményeim közé tartozik (1967-ben) egy hónapos magányos, hátizsákos „csavargásom” Athénben, Krétán és a Küklád-szigeteken, és bár azóta többször jártam külföldön – híres múzeumokban is –, számomra messze többet jelentett a mai értelmű turistáskodásnál. Azok az órák, amikor egyedül voltam az Akropoliszon – ami ma már elképzelhetetlen – vagy az elhagyott, csendes tengerpartokon, valamilyen mély belső transzcendens élménnyel ajándékoztak meg, és későbbi festményeim hangulatainak is részévé váltak.

1970-től 1973-ig Derkovits-ösztöndíjasként dolgoztam. 1953-tól 1998-ig Budapesten laktam, jelenleg Piliscsabán élek. Az utóbbi években a festészet mellett computergrafikákkal is foglalkozom. Huszonhét hazai és külföldi egyéni kiállításom volt, 1965-től szerepelnek munkáim hazai és külföldi csoportos és országos tárlatokon.

Néhány gondolat.

Az emberek lassan elveszítik nemcsak a másakra, de saját belső énjükre való figyelésük képességét is. Így aztán az agresszív hétköznapok felszíne lassan elfedi a lényegi valóságot, a világgal való feltétlen összetartozást, gyönyörű és különös titkait a csendnek, a távolságok viszonylagosságának, a vélt vagy valós időnek, a mozgásnak és a mozdulatlanságnak, a mulandóságnak és öröklétnek. Egyre nehezebben helyezük el magunkat a létben. A mesterséges

zajok, művi örömök, az egyéni és társadalmi konfliktusok zűrzavarából való menekülés perceinek száma, a minket érő hatások értékrendbe állításának képessége egyre csökken. A csend és nyugalom nem a semmi, nem a buta süketség, közömbösség, hanem a belső hallás, a gondolatok, érzések világa, ezért számomra szebb és nemesebb a ricsajnál.

A művészetnek talán az egyik szerepe, hogy az ember megértse saját magát, hogy nem ura, hanem része ennek a hihetetlenül színes világnak, és rácsodálkoztasson erre a világra, ami bennünk és kívülünk egyaránt és egybe-tartozóan létezik.

ifj. Benedek János

Ilkei Csaba

újságíró, politikus (Székesfehérvár, 1939. június 14.)

Az életben a legfájdalmasabb szó az, hogy: *késő*. Valami visszahozhatatlanul elmúlt, többé már sohasem teheted meg azt, amit valaha megtehetted volna. A kék madár nem felénk száll, a csodák nem ránk várnak. Mégsem akarunk beletörödni abba, hogy csak ennyi volt és kész a leltár. Még el kéne jutni valahova, még hinni kéne, hogy történik velünk valami, ami különb és felemelőbb, mint annyi más megelőző.

Apám, a szegény néptanító minden reggel *újra tudta kezdeni* életét. Nem húzta le a tegnapi kudarca, nem merengett a múlton, abból csak a tanulság érdekelte. Gyakran idézte a nagy sakkjátékost, aki szerint minden a középjáték minőségétől függ. Mert a megnyitás elméleti jellegű, a végjáték pedig kiszámítható. De nem hitt a számtani középben. A *harmónia-teremtő képességhez* több kell. Az átlagos beleszületik a szürke közepszerbe, és ott is marad. A tehetség megszüli a harmóniát, ami nem állan-

dó közép, hanem szélsőértékekből, megélt élményekből teremtett változó és szüntelenül mozgó arány, meghatározva a tér-idő-körülmények koordinátái által, akkor és ott. Igen, ehhez pokolra kell menni. A középszerűség, az átlag, a tömeg elnyeli a minőséget. Hatni csak a kivételes egyéniségek képesek, a példaértékkel megélt, hittel vállalt

bátor életek. Eszközemberek, helyezkedők, szellemi uniformist viselők, érdekesők – soha. Ma már a barátságok is az érdek és a haszon körül szerveződnek.

És tudni *változni*. Az ember egyik legnagyobb büntetése az, ha nem változhat, ha nem változtathatja meg a véleményét, ha köteles tegnapi meghaladott önmagához láncolva ragaszkodni hibáihoz, tévedéseihez. Így persze könnyebb címkézni és skatulyázni, elhallgatni, kirekeszteni, a versenyképtelenek közé taszítva. Az életben nincsenek örök barátok és örök ellenségek, minden változik

és mozog, csak a buta ember nem, ő „sziklaszilárdan” ugyanazt mondja, mint ötven évvel ezelőtt. És ez nálunk erény az amúgy totális értékvesztésben.

Az uniformizált álközösségekből életveszélyes volt kilógni a szovjet típusú kollektívizmus idején. Iszonyú veszteségek árán jöttünk rá, hogy a szabad szerveződésű igazi közösségekhez az egyéniségen keresztül vezet az út, hogy az *igazi egyéniség* önmagában is megáll, az álegyéniség soha, ő csak mások közé vegyülve látszik valakinek; a nyájerkölcse nem nemesíti az embert – megalázza. A tömeg irracionális, kiszámíthatatlan, gyerekes, önző és kegyetlen. Hát ha még manipulálják is!

A racionálisan gondolkodó egyén jól tudja eredendő bűnét: a civilizáció *egyenlőtlenségén* alapszik. Az emberi természet önző és megkülönböztető, mégis minden kollektívizmusra épülő társadalmi berendezkedés *természetellenesen* meg akarja változtatni. Forradalmakat is kirobbantanak érte. Ám a *különbözőségeket* csak ideig-óráig lehet eltörölni. Mert mások vagyunk származásban, kultúrában, hagyományokban, hitben, ízlésben, stílusban, életfelfogásban. Egyesek már többször is úgy gondolták a történelemben, hogy ha felszámolják a *különbözőségeket*, akkor egység lesz, ez megteremti a békét és örökre kiküszöböli a háborút. Ám a *különbözőségek* bizonyos átmenet után mindig újjászületnek, s ezt nem lehet megakadályozni. Az eltérő nézetek harca viszi előre az egyetemes emberiséget. Ha fájdalmas, akkor is. Nálunk Széchenyi likvidáltatni akarta Kossuthot, Petőfi az akasztófára küldte Batthyány Lajost, aztán megbukott saját szülőföldjén képviselőjelöltként; Kossuth hazaárulónak tartotta Deák Ferencet,

németbérencnek Jókait, udvari kollaboránsnak báró Eötvös Józsefet.

Egyetlen kihasználatlan tartalékunk, menekülési útvonalunk maradt: az *agyunk*. Akkor miért *szűkítjük* le gondolkodásunkat annak egyetlen szegmensére, a pártos kényszergyűlékezetek szimpla jelszavaira, attól a pillanattól kötelezően ismételve a másik táborba tartozók utálatát, s törvényesítve azt, hogy a nemzet sorsáért sem kell közös felelősséget vállalni? Születésünknel még együtt van bennünk minden szép eszme, ami gazdagítja a szellemet. Anyanyelvünkön tanuljuk nemzeti történelmünket, hagyományainkat: ha úgy tetszik, *konzervatívok* vagyunk. Aztán felébred bennünk a szabadságvágy, önállósulunk: ha úgy tetszik, *liberálisak* leszünk. S ha van bennünk szociális érzékenység, segíteni akarunk másokon, akkor megtesszük az első lépéseket a *szocialisták* felé. Csak később hagyjuk, hogy elszegényítsék és elsekélyesítsék gondolkodásunkat, felszámolva sokszínűségét, kirúgva álmaink alól az összekötő rendezőelveket.

Ne legyenek illúzióink: a mai pártpolitikai ellentétek klasszikus ellentmondásokra vezethetők vissza. A *„Szabadság, egyenlőség, testvériség”* jelszava csak akkor vezethet célba, ha működik a bölcs harmónia-teremtő képesség. Mert a *szabadság* az erőseknek kedvez: lehetővé teszi, hogy a tehetségesek megkülönböztesék magukat képességeik és teljesítményük szerint. Az *egyenlőség* a gyengék menedéke, azoké, akik a versenyben alulmaradnak; az egyenlőség ennyiben a szabadság korlátozása, de szabadság nélkül nincs társadalmi haladás, egyenlőség nélkül nincs társadalmi igazságosság. A *testvériség* képes megteremteni az előző kettő közötti helyes arányt, a harmóni-

át, amely garantálhatja a társadalmi békét. A nemzetközi magántőke és szabadpiac most önző módon elvettette a mértéket, és ezért van válság a világon.

A mai *hetvenesek* átélték a második világháborút, s miközben kétszer újjáépítették az országot – negyvenötben és ötvenhatban – előbb az ÁVO vitte el, aztán a III/III hallgatta ki őket; megéltük hatvannyolcat és hetvenkettőt, nagy csalódásunkat: ezerkilencszázkilencvenet; régi és új senkik, rossz prolik és alantas pártkatonák minősítettek: „Rossz a viszonya a kollektívához!” Korosztályunk alapélménye: értelmes és tartalmas évek helyett igazodás, sodródás, az önálló választás hiánya. Most itt vagyunk: pocakos, infarktusos, fekélyes, elfásult generáció. Körülöttünk: értékzavar, elbizonytalanodás, rossz közérzet. Semmi sem az, aminek látszik, becsapott, birkamód megvezetett emberek dühögének keserűen és megfáradtan. Már alig tűrnek, miközben körülöttük lelki és szellemi polgárháború dúl. Az idő végzetesen kizökkent medréből, dadognak életidegen elméletek, földhöz ragaszt, korlátoz az arasznyi lét.

Már megint *túl kell élni* valamit, az igazság pedig – féltő – nem fog kiderülni a mi életünkben. Mert amint klasszikus tudós történelemtanárom, Páti Ferenc mondta a kaposvári Tánacsics Gimnáziumban: „Az igazságot nem lehet szótöbbséggel eldönteni,

az eszközöket nem szentesítheti semmilyen elfogultság, semmiféle gazdasági cél. Néha egy embernek van igaza százszal szemben. De ez csak később derül ki. Amikor azt az egyet már megkövezték.”

Mire az ember eljut a hetvenedikhez, benő a feje lágya, kinövi politikai gyermekbetegségeit, pártos elfogultságait, kényszertársulásait, s egyre jobban visszatalál a *természethez*, a *szabadság* és *függetlenség* állapotához. A szabadságnak nincs pártállása, a természet maga a harmónia. És a függetlenség? Kitől, mitől? Hát, a hatalomtól, a politikától, a pártoktól, a pénztől, a pozíciótól, az elvtelen érdekcsoportosulásoktól, a személyiséget megnyomorító klikkektől, a csordaszellemű alkalmi összeverődésektől. Visszatalálsz önmagadhoz.

Mindig is *magányos farkas* voltam. De néha jó falkákat szerveztem és nemesítettem magam körül, jó célokért. Rozsdabarna, holdfényes őszi éjszakákon a tűz mellett ülve néha még találkozom az egykor hozzám igazodó, felnőtt szép példányokkal, látom, amint a távolból felbukkan, megközelítenek, megszagolnak, megnyalnak, aztán üvöltve rohannak tovább a rideg és sötét erdő alján a hegyek felé, új falkában, új vezérrel.

I. Kei Csaba

Lőrincz L. László

orientalista, író, műfordító (Szilvásszentmárton, 1939. június 15.)

Most, hogy hetven év után (még kimondani is szörnyű!) hátrafelé nézek, szerencsére nem nyílegyenes utat látok magam mögött. A nyílegyenes út mindig gyanús. Azt mondják, csak az ökör következetes.

Látom magam, rövidnadrágos kislíút, amint utcánk egyetlen valamirevaló kerítésének dőlve, kezemben Karl May egyik „sivatagos” könyvével mecsetekről és minaretekről álmodozom.

Továbbá sivatagokról, tevékről és számtalan gonosz rablóról, akiket majd én győzök le. E nemes cél érdekében még a matematikával is hajlandó voltam megküzdeni – igaz, ebben a küzdelemben többször maradtam alul, mint felül. De a kockacukor-készítésben ügyes voltam a cukorgyárban, ahova üzemi gyakorlatra jártam iskolámból, a Cukor- és Édesipari Technikumból. Igaz is, hol vagy már te, kedves kockacukor? Feloldódtál az elmúlt évtizedek teájában?

Látom magam az egyetemen, a Belső-ázsiai Intézetben, ahova nagy nehezen felvételt nyertem. Eleinte fanyalogva fogadtam, hogy „arrafele” nincsenek mecsetek és minaretek (vagy ha vannak is, jóval kevesebb van belőlük, mint a hozzánk közelebbi Keleten), aztán mégis megfogott és rabul ejtett a Távols-Kelet kultúrája. A füves pusztaságoké, ahol őseink vágtattak Nyugat felé, s az égig érő hegycsúcsoké, ahol a hegyek istenek.

Látom magam első távol-keleti utamon, Mongóliában. Látom saját elképedt arcomat, amikor megpillantom az első lovasokat az ulánbátori járdán. Akkor még nem tudtam, hogy csak az úttesten nem szabad lovagolni (néhány utca elejére kitétték a lóval behajtani tilos táblát), a járdán pedig tiltó tábla híján igen. Látom magam, amint megpróbálom megenni a szeretettel kínált kecskeszemeket Burjátiában, amint először iszom a kesernyésen is csodálatos himalájai-altaji tejes teából. Látom magam, amint a buddhista-lámaista istenekről beszélgetek a látatemplomok udvarán a szerzetesekkel, látom, amint egy katmandui hajnalon a hajnali fényben fürdő csúcsokat nézem, látom, amint megpróbálok felkapaszkodni egy tevére, hogy átkeljek vele a Góbi sivatagon.

Aztán kanyarodik velem egyet az út. Már a Tudományos Akadémia könyvtárában vagyok, s bőszen körmölöm cikkeimet a mongol és tibeti mesevilágról, elvarázsolt holttestekről, démonokról, a vérszívó „gonosz madárról”. Elkészítem – 15 év kemény munkájával – a mongol mesék katalógusát, és megírom Mongólia történetét, az első olyan mongol történetet, amely egységesen tárgyalja a hajdani Mongol Birodalom szétszakadt részeinek a múltját, amelyek ma már különböző országokhoz tartoznak és ezért csak egy könyvben való összetartozásuk is kényes politikai visszhangot szülhet. Azonkívül írtam még jó néhány cikket a mongol kultúra területéről. Sokat dolgoztam rajtuk, kevesen olvasták őket.

Azt mondják, akik az Ikrek jegyében születtek, legalább két dolgot szeretnek – és talán tudnak is – csinálni. Az én két dolgom: tudósként a puszták és a nagy hegyek kultúráját kutatni, valamint jó történeteket írni (vigyázat: ez már szépirodalom!) ezekről a távoli világokról. Ennek a „kétarcúságnak” a jegyében születtek meg az irodalmi műveim: ifjúsági regények (akkor még voltak ilyenek), fantasztikus és kalandregényeim. Bár nem tudom, tudományos tevékenységem mit ér, ennek mérésére még nem találtak fel műszert, regényeimet szeretik az olvasók. És én is szeretem Leslie L. Lawrence-t. Talán egy kicsit olyan szerettem volna lenni, mint ő.

Néha elgondolkodom rajta, hogy mit csinálnék másképp, ha újakezdhetném. Aztán hamar abba is hagyom a töprengést. Akkor úgy kellett tennem, ahogy tettem, ha ma lennék fiatal, bizonyára nem teljesen ugyanazt tenném. De magammal elégedett vagyok. Van egy latin-amerikai közmondás: az isten azért adta a rumbatököt az embereknek, hogy rázzák. Hát én rázom is, amíg bírja a kezem.

Aztán azon is elgondolkodom, hogy milyen hatást tettek rám a Keleten töltött évek. Ha tettek is, ez nehezen tetten érhető. Keletet érezni kell, lubickolni benne, mint a langyos vízben, aztán vagy gazdagít bennünket az ott töltött idő, vagy sem. Nem lettem keleti ember, annak ellenére sem, hogy szeretem és tisztetem az ottaniakat. Maradtam az, aki voltam: egy kíváncsi, rövidnadrágos kisfiú. Persze, aki ismeri Keletet, az néha megáll a futásban, és elgondolkodik. Aki már állt a Gangesz partján benareszi hajnalokon, és érezte a halottégető máglyák füstjét, az tudja, miről beszélek. Amikor elúsznak a csónakunk mellett az égett, szomorú maradványok, meginog egy kicsit addigi értékrendünk.

Akár elégedett is lehetnék: majdnem mindent elértem, amit szerettem volna. Talán csak a Csomolungmára vagy a Kancsendzöngára nem jutottam fel – de hát bánja a fene! A serpák közül sem mászik fel mindenki a csúcsra. Talán az a bölcsőbb, aki a csúcsok meghódítása helyett inkább lejjebb szedi a havasi gyopárt.

Sok-sok tanítóm közül igazán ketten voltak rám nagy hatással, s mindkettőjük tanítását meg is fogadtam. Egyikük a kiváló Kelet-kutató, Ligeti Lajos, aki arra tanított, hogy a tudományban csak a kemény munka hozhat eredményt. A tudományban nincsenek véletlen felfedezések. Még a látszólagos véletlenek mögött is szívós munka rejlik. A másik Corleone, a Keresztapa. Az első és a legfontosabb az ember életében a család. Ebben feltétlenül igaza van. A család többet ér, mint a legendás három drágakő. Mindennél többet ér.

Néha felteszem magamnak a kérdést, hogy ki is vagyok én, miért is jöttem a Földre. Azt hiszem, azért jöttem a világra, hogy mindenütt otthon legyek benne. Ezt próbáltam egész életemben megvalósítani. Nagyjából sikerült is.

Hogy mit sajnálok, hogyha el kell mennem? Először is azt, hogy el kell mennem. Úgy vagyok vele, mint a csalódott gyerek, aki rövidnadrágot kap hosszú helyett. Valahogy nagyon is rövidnek tűnik.

De azért egy s más szeretnék majd magammal vinni. Szeretnék magammal vinni egy csokornyit a tavaszi puszták illatából, a tevék bőgéséből, a himalájai hajnalokból, a Gangesz hullámainak a parti lépcsőkön megtörő hangjából, Tára istenanya szelíd mosolyából. És a reményt, hogy ezek akkor is sokáig megmaradnak még, ha én már nem leszek.

Lőrinc I. Lőrinc

Simon Róbert

orientalista (Párizs, Franciaország, 1939. június 23.)

Voltaképpen szerencsés csillagzat alatt szülehettem, hiszen az a kegyelmi állapot adatott meg nekem, hogy az egyetemi évektől kezdve azzal foglalkozhattam, amit szerettem és ami örömet okozott (az egyetemen valósággal dúskálhattam a keleti és antik nyelvekben, s ráadásul még néhány régi vágású, kiváló tanár mutatott példát). A „munkahelyeim” is (az Európa Könyvkiadó és az MTA

Nyelvtudományi Intézet) jótékonyan és nagylelkűen elviselték irodalmi-történelmi-társadalomtörténelmi és vallástörténelmi kószálásaimat. Az élet külső menetére sem panaszkodhatom, mert noha valószínűleg Magyarországon már csak én vagyok az egyetlen, aki egyetlen kitüntetés sem kapott (ez egyértelműen mellettem szól), ugyanakkor azokat az „elismeréseket”, amelyek egyedül tőlem függtek, a megfelelő időben megkaptam (egyetemi doktorátus, kandidátusi fokozat, akadémiai doktori fokozat, habilitáció, egyetemi tanári kinevezés, legutóbb a professor emeritus megtisztelő címe). Ez már-már arra utalna, hogy bizonyos egyenletes kiteljesedés, az arisztotelészi *entelekheia* jellemezte volna az életutamat (sokáig ez is volt a mércém mások megítélésében: mennyire tett meg mindent, hogy a legjobbat és legtöbbet valósítsa meg magából). Az *entelekheia*ban persze a *telosz*: a megfelelő „vég” és a „cél” a lényeges, ami korunk embereinek már-már ne-

vetséges, hiszen a fizikai vég teljesen esetleges, míg a szellemi *telosz* a sok véletlen kacskaringó miatt kítűzhetetlen és megvalósíthatatlan. Ezért talán nem is a cél, hanem maga az út a lényeges, mint egy igazi kirándulás során. Valóban, a gőgös *hübrisz* mondatja az emberrel azt, hogy az élete valami *telosz* által irányított kiteljesedés volt. Az én életem is (mint majdnem mindenkié) volta-

képpen sokszor cikcakkos botorkálás volt, mint mikor valaki hegyen-völgyön, sűrű, úttalan erdőn halad keresztül, s útja irányát nem ő, hanem a terep határozza meg. Így szűntek meg öröknek hitt szerelmek és házasságok, amelyek következményeivel (gondolok a gyerekekre) csak rosszul vagy még rosszabbul lehetett a továbbiakban megbirkózni. Mindezekre visszanezve (a kezdő derűs felütésnek immár baljósabb színezetet kölcsönözve) az életutamat úgy is meg lehet határozni, mint állandó és egyre tanácstalanabb újratekintéseket, amikor is a tapasztalatok nem a következő lépést erősítik, hanem egyre inkább elbátortalanítják az embert. Az élet tehát valószínűleg nem teljeseedik ki, hanem egyszer csak vége szakad, nem valami nagy, értelemadó gesztussal, hanem csak úgy mellékesen, véletlenszerűen. Volt persze néhány sorsszerű esemény és találkozás, amik meghatározták a továbbiakat: ilyen volt az, hogy tizenhat évesen kollégiumba kerülhettem, s

így nem kallódtam el, ám az emberi alakulás terén mindent néhány nőnek köszönhetek: a család igazi ízét, a fiatalság mindent föl vállaló és oly keveset megvalósító lendületét, majd az érett kor önpusztításából való kiutat mind ők adták nekem. Vajon ők mit kaphattak cserébe mindezért? Végül (hiszen mikor tegye ezt az ember, ha nem ilyenkor) talán megfogalmazható néhány szerény és hevenyészett megjegyzés az élet értelméről és a boldogságról. Az előbbire természetesen azzal az értelmes tautológiával lehet válaszolni, hogy az életnek nincs külön értelme, hiszen az élet az, aminek mi minden pillanatban átéljük, mint eliramló képek káprázatát, amelyből valami értelmes és célszerű látványt próbálunk formálni. Az egész alighanem egy nagy félreértés, amilyenek Theodor Lessing jellemezte a történelmet (*Sinngebung des sinnlosen*). Voltaképpen ennek megfelelő a boldogság is, ami az élet nagy kegyelmi pillanata, ami ráadásul utólag nemesül azzá, s amit soha nem lehet akarattal létrehozni, hiszen néhány – képileg és hangulatilag megmaradt – helyzetről, együttlétről, állapotról van szó, ami csodaként, örök jelenként rögzül: egy nyári alkony, amikor nagy dunai evezés után a lebukó nap fényében cso-

rogtunk vissza a Dunán a római-parti Bíbic csónakházba; amikor vidáman tervezgetve mentünk a Rozgonyi Piroska úti gesztenyefák alatt; amikor a szigetcsúcson olvastam föl Cs.-nak a Björnson-elbeszéléseket, s utána (mert pénzünk nem volt) vadsóskát szedtünk, amit ő olyan csodálatosan megfőzött azután; néhány vasárnap délutáni üldögélés a Petzval utcai kertben (*un'isola muy hermosa*), mintha csak egy Vaszary-képben lettünk volna. Ezekből a boldog percekből nem sok nap telne ki. Vajon érdemes volt ezekért élni? Különösen, ha felidézi az ember élete nagy csapásait (B. szörnyű betegségét és oly korai halálát, I. csodálatos elméjének és életvidám tervezgetésének lassú lepusztulását). Talán már elég bölcs az ember, hogy tudja: ezek az utóbbi szörnyűségek azok, amelyek az élet állandóságát adják, s aminek az elviselését az a néhány derűs és sugárzó pillanat teszi lehetővé, amelyekről egyre inkább úgy érezzük, hogy talán nem is érdemeltük meg, hiszen mindig többet kaptunk a másiktól, mint amennyit mi adtunk neki.

Simon Rögös

Fogarassy Miklós

könyvtáros, irodalmár, műkritikus (Budapest, 1939. június 27.)

Mint mesélték, szép nyári nap volt, amikor megszülettem. Akkor még béke volt, de a világra érkezésem után két hónappal már elkezdődött a háború.

Ez nagyon befolyásolta az életemet. Anyám tanárnő volt, apám viszont katonatiszt. Ő a Don-kanyarban, Voronyezsnél '42 nyarán orosz fogságba esett – valahol egy szibériai lágertemetőben alusza örök álmát.

Afféle háborús félárvaként nőttem fel; és a történelem, a politika is elég sok hányattatást hozott. Anyám nem ment újra férjhez; angol- és németórákat adott – 1951-ig ebből éltünk. Akkor háromfős csonka családjunkat kitelepítették. Tanyasi, majd falusi gyerek lettem; először Csorvá-

son (Békés megyében), majd Szirákon (Nógrádban). Bár 1953-ban megszűnt a kitelepítés, mint „osztályidegent” iparitanuló-iskolába se vettek fel. Miután egy dunántúli (Veszprém megyei) faluba költöztünk, én a bencések győri gimnáziumában lettem diák; ott érettségiztem.

Életem alakulására később is árnyat vetett a politika. Származásom – mivel apám „horthysta” katonatiszt volt –, valamint az egyházi középiskola miatt nem vettek fel az ELTE-re – irodalmat és művészettörténetet szerettem volna hallgatni. Raktárosként dolgoztam több évig az Országos Széchényi Könyvtárban. Am sokat olvastam, vendéghallgatóként az egyetemen is hallgattam érdekes órákat, kiállításokra, színházba, moziba jártam sűrűn – friss fejjel és szívvel telítődve a kultúrából. Aztán mégis sikerült diplomát szereznem: levelező hallgatóként végeztem 1963-ban mint könyvtáros és magyar szakos tanár.

Több évig az írószövetségben működtem könyvtárosként. Ebben az időben kezdtem irodalomkritikákat publikálni. Úgy éreztem, fogékony vagyok és van minőségérzésem, de sok kiváló ember segítsége, biztatása is ösztökélt. 1968-tól, amikor a Széchényi Könyvtár könyvtári intézetébe kerültem, pályám már két párhuzamos úton járt.

Egyrészt az ország egész könyvtári rendszerének szóló központi módszertani tevékenységben vettem részt tudományos munkatársként (folyóirat-szerkesztés, fejlesztési tervek, előadások, publikációk, olvasásszociológiai kutatások stb.). Mivel idegen nyelveket beszélek, több alkalommal küldtek külföldre – konferenciákra, tanulmányutakra; 1985-ben még az Amerikai Egyesült Államokba is eljutottam: egy szemeszteren át a Columbia Egyetemen voltam vendégkutató. 2002-ig, nyugdíjazásomig seregnyi cikket publikáltam a könyvtári szaksajtóban.

Irodalmár ambícióim szerint elsősorban a 20. századi magyar irodalommal foglalkozom, kortárs magyar költőkről, elbeszélőkről írok cikkeket, tanulmányokat, esszéket, de publikáltam filmekről, festőkről is. Köteteim közül a

Johannes Vermeerről, a XVII. századi holland festőről és kiváló kortársamról, Tandori Dezsőről szólót emlitem. Mészöly Miklósról szóló könyvem, illetőleg a Szabó István, az elfeledett, nagyszerű novellista barátaihoz írott leveleit egybe-
gyűjtő kötetem, amelyet most szerkeszték, 2008 végén jelenik meg.

Három felnőtt gyermekem és hét unokám van.

Bár a rettenetekkel, tragédiákkal teli XX. században éltem le életem nagyobb részét, sok minden történt velem, amiért hálás vagyok a sorsnak. Ezek közé tartozik az '56-os forradalom fiatal fővel megélt élménye, jó néhány kiváló ember bizalma, barátsága, számos „nagy szerelem”, és persze az irodalom, a művészet és a természet adta sok-sok élmény.

Fogarany Dezső

Prunkl János

festőművész (Tokod-Altáró, 1939. június 30.)

Martsa Alajos felvétele

Visszatekintve az elmúlt évtizedekre, végtelenül szerencsésnek mondhatom magamat, mert a sok mindent meghatározó gyermekkori éveimet szüleim élő, eleven mesevilággá varázsolták határtalan szeretetükkel, később pedig a család, a rokonság és a barátok ajándékoztak meg olyan szellemi értékekkel, amelyekért örökké hálás vagyok.

Az egész életen át ható gyermekkori élményeket is itt, Tokod-Altárón, ezeken a főként a századforduló tá-

ján épült bányásztelepüléseken szereztem, elsősorban Dorogon, ahol a leghosszabb ideig laktunk. A hegyek, dombok között épült apró falvak, a főként szénbányászattal kapcsolatos ipari táj gyermekszemmel csodavilágnak látszott. Úgy tűnik, akkor még humanus küzdelmet vívott a természettel az ember, és még emberi arculatú képpé lehetett formálni a mindennapok környezetét.

Családunk felmenő ősei között esztergomi vízimolnárok, virágkertészek voltak, Erdélyben pedig – amíg lehetőségeik engedték – templomokat, iskolákat adományozó, építető dédapáim éltek. Ez a széles körű sokféleség gyermekkorom eseményeire is jellemző volt. A Dorogon töltött évek kezdete már a háború idejére esett. A hónapokig tartó harcok borzalmainak látványa soha nem múltó képekben hagyott nyomot, de a gyermekkor legszebb élményei is ide kötnék. Dorogon egy csodálatos házban laktunk, amelyhez tartozott egy titokzatos kert. Akinél laktunk, valamikor Boncza Miklós asztalosa volt a csucsai

kastélyban. Így Adyról már az előtt hallottam, hogy írni-olvasni tudtam volna. Az idős asztalosmesternek volt egy tehetséges festőnővendék fia, aki Kernstock Károlynál tanult, és fiatalon meghalt. A csucsai történetek mellett megkaptam tőle fiának féltve őrzött festékeit is. Ezzel kezdődött az ismerkedésem a színekkel, képekkel, művészettel. Ahogyan tágult számomra a világ horizontja, úgy váltak egyre gazdagabbá, színesebbé az emlékképeim is. Anyám történetei az esztergomi gyermekkori szomszédjukról, Babits Mihályékról; a képek a dorogi bányásztragédiákról, 1956 katarzisáról; a villanszerelő-inasként szerzett ezernyi impresszióról; az érettségi utáni munkahelyeimről: az egyszerre félelmetes és fenséges szénbánya csillás világáról, a vasúti morzetávírárság és sok más ottani munkakör élményeiről, egészen a gőzmozdonyig, aminél talán sohasem lesz csodálatosabb műszaki konstrukció. Úgy tűnik, hogy amikor már nem volt több hely az emlékképek raktározására, attól kezdve kellett megrajzolnom, megfestenem őket. Ehhez a munkához nagy segítséget jelentettek a dorogi rajzsakkörben, az Esztergomi Tanítóképző rajzóráin, az Egri Főiskolán és a zebegényi Szőnyi-iskola nyári tanfolyamain tanultak. A sok kitűnő tanár, iskola, egyetem, főiskola ellenére az igazán nagy titkok, lényegök közelébe három kiemelkedő egyéniség szellemi műhelyében, baráti körében kerültem. Ezt a kivételes szerencsét először Martsa Alajos esztergomi fotóművész, majd Miháltz Pál szentendrei festőművész és végül Csoóri Sándor személye jelentette. Érdekes módon Martsa Alajost is és Csoóri Sándort is apám révén ismerhettem meg. A három nagy szellemi műhelyben szerzett tapasztalatok során arra a felismerésre

jutottam, hogy a művészetek lényege, titka ósidők óta az alkotásokon túl személyről személyre hagyományozódik, és kivételes szerencse kell ahhoz, hogy valaki közvetlen, személyes kapcsolatba kerülhessen a nagy titkok örököseivel, tudóival. Az ő köreikben töltött idők jelentették számomra az igazi egyetemi éveket és a szellemi megtisztulás lehetőségét, azt a tiszta forrást, amiből nemcsak ismereteket, de erőt is lehet meríteni. Ekkor kezdtem sejteni, hogy csak azok az alkotások valódi kvalitásúak, amelyek harmóniarendszerükkel képesek katarikus állapotot teremteni, mert ez az állapot nyitja meg az utat, amelyen bárki közvetlen spirituális kapcsolatba kerülhet Teremtőjével. Az ember és a Teremtő közötti kapcsolattartás legősibb bizonyítékai talán a barlangrajzok műalkotásai. Nem lehet véletlen, hogy a kulturális, művészeti életben soha nem tapasztalt hevességgel támadnak a tradicionális értékrend ellen, mert léteznek erők, amelyek céljaik elérése útjában leginkább az Istennel kapcsolatot ápoló ember áll. Ennek a kapcsolattartásnak legnagyobb társadalmi megnyilvánulása a kereszténység, amelynek szellemében születtek talán a legnagyobb műalkotások.

Elszomorító az, hogy a művelt Európa most készül megtagadni kétezer éves keresztény gyökereit, akkor, amikor soha nem látott szüksége lenne a legnagyobb spirituális erőforrására.

Hálával és tisztelettel kell megemlékezni azokról a kitűnő alkotókról, akik már nem élnek, akikhez közeli ismeretség vagy baráti kapcsolat fűzött, akiknek szintén igazán sokat köszönhetek: Anna Margit, Árvai Ferenc, Bálint Endre, Berki Viola, Dévényi Iván, Domján József, Féja Géza, Furlán Ferenc, Gerzson Pál,

Heil Huba Ferenc, Kaposi Antal, Katona Jenő, Kerti Károly, Kollár György, Krajcsirovits Henrik, Martsa István, Mucsi András, Novák Lajos, Nyergesi János, Pirchala Imre, Rácz Aladárné Yvonne, Szántó Piroska, Szlávik Lajos, Vajda Júlia, Vass István, Vertei József, Végyvári János, Vörös Béla, Zolnay László.

Nagyszámú kiállításaim közül két hazai tárlatot emelnék ki. Az egyik 1987-ben volt Tatabányán. Itt az a kettős megtiszteltetés ért, hogy Csoóri Sándor nyitotta meg a kiállításomat, majd a megnyitó szövege megjelent a *Nappali hold* című kötetében. A másik kiállításom Szentesen volt 1994-ben. Ezen a kiállításon képeim együtt szerepelhettek a dédapám által Szentesen

1911-ben építtetett mozijának relikváiival, amiket a város a mai napig gondosan megőrzött. Képeim a hazai gyűjtemények mellett eljutottak Finnországba, Dél-Amerikába. A kilencvenes évek végén felkérést kaptam egy nagyméretű kerámia falikép elkészítésére egy kisvárosi óvoda számára. A munka 1998-ban elkészült, de sajnos máig nem futotta a kiegészítés és felszerelés költségeire. Munkahelyem négy évtizedig ugyanennek a kisvárosnak a főiskolája volt, ahol rajztanárként dolgoztam. Jelenleg egy kozmológiai témájú képsorozat foglalkoztat.

Reuben Bures

VÁROS KÖRNYÉKE

Bak Imre

festőművész (Budapest, 1939. július 5.)

1953–57 Képző- és Iparművészeti Gimnázium, Budapest.

1958–63 Tanulmányok a budapesti Képzőművészeti Főiskola festő szakán.

1962 Főiskolai tanulmányút: Moszkva, Leningrád, a Puskin Múzeum és az Ermitázs modern gyűjteményének megtekintése. Utazások Lengyelországba, Csehszlovákiába.

1964 Első utazás Nyugat-Európába. Németország, Franciaország, Anglia, Olaszország. „Festészet és szobrászat tíz éve, 54/64” című kiállítás a Tate Galleryben, Londonban, valamint a Biennále megtekintése Velencében.

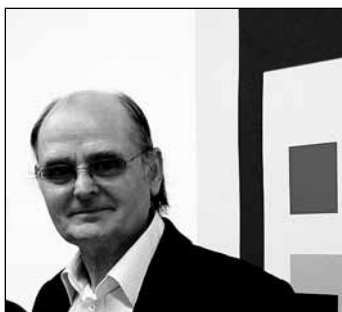
1965 Második utazása Németországba: találkozása Stella, Kelly, Pfahler, Lenk, Uecker munkáival a stuttgarti Müller Galériában. Megismeri Dieter Honisch művészettörténészt. Négyhetes tartózkodás Párizsban, colourfield festészeti kísérletek.

1966–67 Első hard edge festmények.

1968 A Documenta megtekintése Kasselben. Kiállítás a Müller Galériában Stuttgartban (Nádler Istvánnal). Részt vesz az első „IPARTERV” kiállításon.

1969 Második „IPARTERV” kiállítás. A ljubljani Nemzetközi Grafikai Biennálén a zsűri különdíját kapja.

1970–79 Különbféle csoportkiállításokon vesz részt Németországban, Lengyelországban, Csehszlovákiában. Koncept munkákat ké-

szít (fotó, szöveg, Mail Art). Közben csaknem négy évig nem fest.

1970 Meghívást kapott Vance-ba a Károlyi Alapítvány művésztelepére. Az első önálló kiállítás Magyarországon (Konkoly Gyulával).

1971 Ösztöndíj és kiállítás az esseni Folkwang Múzeumban (Jovanovics Györggyel). Első csoportkiállítás Bécsben a Grichenbeisel Galériában (Fajó, Hencze, Nádler, Pauer, Tot).

1973 Meghívják a Nemzetközi Festő Hetekre Eisenstadtba.

1974 Visszatérés a festészetéhez. Ösztöndíj a Nemzetközi Festő Hetekre Grazba. A Népművelési Intézet munkatársa lett. Feladata az alternatív művészeti nevelés, galériák szervezése művelődési intézményekben.

1977 Első önálló kiállítása a Műcsarnokban, Budapesten.

1979–86 A Film – Színház – Muzsika című folyóirat munkatársa.

1982 Első posztmodern képek.

1983 Kiállítás a Steinek Galériában, Bécsben.

1985 Részt vesz a „Három generáció” című kiállításon (Graz–Budapest).

1986 Kiállít a velencei Biennále magyar pavilonjában (Birkás, Kelemen, Nádler).

1987 Második egyéni kiállítása a Műcsarnokban, Budapesten, valamint kiállít az Eremitage Galériában, Berlinben. Részt vesz a Fodor Múzeum, Amsterdam, és az E.L.A.C. Lyon csoportkiállításon.

- 1987–92** Tanár az Iparművészeti Főiskolán (90-ben egyetemi tanári kinevezést kap).
- 1988** Megkapja a Munkácsy-díjat.
- 1989** Meghívják Japánba, a „Bilder für den Himmel” nemzetközi művészeti programra.
- 1991** Csoportkiállítás Seoulban, az Arts Museumban, részt vesz a megnyitón.
- 1993** Első New York-i utazás. Több-részes nagyformátumú képek.
- 1996** Újabb New York-i tartózkodás. Átveszi a Kiváló Művész kitüntetését. Kiállít a Ludwig Múzeumban Budapesten. Vendégprofesszor a berlini Nyári Akadémián.
- 1998** Bécsben átveszi a Herder-díjat. Tagja lett a Széchenyi Művészeti Akadémiának Budapesten. Részt vett a Peter Baum által rendezett Ungarn – Avantgarde 20. Jahrhundert kiállításon Linzben.
- 1999** Önálló kiállítás a két székesfehérvári múzeumban. Csoportkiállítás Berlinben az Akademie der Künste kiállítóhelyiségében.
- 2002** Megkapja a Kossuth-díjat. Részt vesz a Dieter Honisch által rendezett kiállításon Berlinben, a Max Liebermann Hausban.
- 2003** Megjelent Hajdu István monográfiája három nyelven.
- 2004** Pilsenben kiállított a „Geometria Magyar” című kiállításon.
- 2006** Részt vesz az Arena der Abstraktion című kiállításon, Leverkusen, Museum Morsbroich.
- 2007** Bekerült a DaimlerChrysler gyűjteményébe, illetve annak az elmúlt tíz év vásárlásait dokumentáló kiadványába. Kiállít különböző tematikájú nemzetközi és magyar kiállításokon: Eleven szín/Living color. Budapest, Vasarely Múzeum • Hungarian Art – Expressionistic Tendencies

in Hungarian Contemporary Art 1980–2007. Bratislava – Cuno-vo – Vodné dielo, Danubiana – Meulensteen Art Museum • Geometrische – konstruktive Kunst aus Ungarn. Reale und virtuelle Räume im ARITHMEUM, Bonn

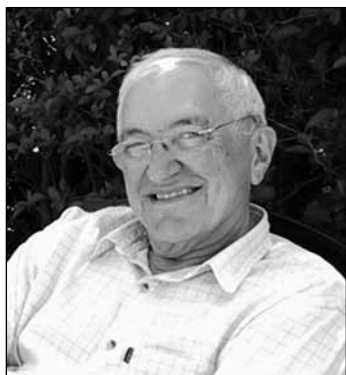
- 2008** Részt vett a MAXImin című kiállításon Madridban. Budapesten él és dolgozik.

Közgyűjtemények: Aachen (D), Museum Ludwig; Berlin (D), Neue Nationalgalerie; Bratislava (SK), Národní Galerie; Budapest, Kiscelli Múzeum; Budapest, Ludwig Múzeum; Budapest, Magyar Nemzeti Galéria; Chelm (PL), Muzeum Okregowe; Debrecen (H), Déri Múzeum; Debrecen (H), MODEM, Antal-Lusztig Gyűjtemény; Detmold (D), Art Kite Museum; Dunajská Streda (SK), Galerie sucasnych madarskych umelcov; Essen (D), Museum Folkwang; Graz (A), Neue Galerie am Landesmuseum Joanneum; Győr (H), Városi Művészeti Múzeum; Leverkusen (D), Museum Morsbroich; Linz (A), Lentos Kunstmuseum; Lyon (F), Musée St. Pierre Art Contemporain; Makó (H), József Attila Múzeum; Miskolc (H), Herman Ottó Múzeum; Montbéliard (F), Musée de Chateau; Oldenburg (D), Landesmuseum; Paks (H), Paksi Képtár; Paris (F), Fonds National d'Art Contemporain; Perm (RU), Staatlichen Kunstgalerie Perm – Stiftung Perm; Pécs (H), Janus Pannonius Múzeum; Sárospatak (H), Sárospataki Képtár; Stuttgart (D), Sammlung DaimlerChrysler; Szczecin (PL), Muzeum Narodowe; Szeged (H), Móra Ferenc Múzeum; Székesfehérvár (H), Szent István Király Múzeum; Szombathely (H), Szombathelyi Képtár; Veszprém (H), Modern Képtár, Vass László Gyűjtemény; Wien (A), MUMOK; Wien (A), Sammlung Albertina; Würzburg (D), Galerie IHK.

Bak Imre

Fejes István

rádiócsillagász (Budapest, 1939. július 5.)

Köszönöm a felkérést! Nem önéletrajzot írok, ami mint műfaj dög unalmas. Inkább néhány életképet, fordulópontot, tanulságot, ahogy a mostani mentális szűrőmon keresztül látom.

1944 tele. Ráday utca. Az ostromról nincsenek olyan emlékeim, hogy félttem volna. A légópincében remekül szórakoztunk a többi kölyökkel, miközben bombáztak a környéken. A felnőttek azonban félték. Azt mondogatták, ha már találat ér, inkább orosz bomba legyen, az amerikai bombák sokkal pusztítóbbak... Egyszer kimentünk a pincéből körülnézni. Mindenhol törmelék, dögölt ló az

utca közepén, a Kálvin tér felé nézve egy ház az utca elején nagy porfelhővel éppen összeomlott. A Kálvin téri magas paloták ablakaiból hosszú lángcsóvák csaptak ki. Ez a kép élesen megmaradt bennem.

1952. Óbuda, Tábor-hegy. Kialakul egy teljesen természetesnek tűnő kettős viselkedési forma, ami aztán évtizedekig működik. Az iskolában lelkes dolgozatokat írok Rákosi pajtásról, otthon Amerika Hangját hallgatjuk, és várjuk, hogy csináljanak már valamit az amcsik. Jellemhiba? Inkább alkalmazkodási reflex. De hát ez természetes volt, ebbe nőttem bele.

Apám hadbíró volt a háború előtt, tehát most „deklasszált elem”. Szeretett barkácsolni. Tízéves koromban együtt fabrikáltunk egy detektoros rádiót. Elámultam, mikor megszólalt. Ettől kezdve rajongtam a rádiótechnikáért. Rádiómérnök szerettem volna lenni, de hát, mint oly sokan, én is X-es voltam. Ez akkor falat jelentett a továbbtanulás útjában. Nem is vettek fel gimnáziumba, *szerencsémre*, mert helyette a budai Tanítóképzőbe sikerült helyet kapnom. Ez az intézmény, úgy látszik, végső mentsvára volt az X-eseknek, több ilyen esetről tudok. Kitűnő iskola volt kitűnő tanárokkal.

1957. Persze nem vettek fel a Műszaki Egyetemre. *Szerencsémre*, mert igen hasznos két évet töltöttem gyári munkásként a Budapesti Rádiótechnikai Gyárban Óbudán, majd egy év gyakorló tanítói állásban Tápiószentmártonban. Ezzel „megtisztultam” X-es mivoltomtól, és most már mint „munkás” vagy „haladó értelmiségi” kádert 1960-ban felvettek az ELTE-re. Óriási, euforikus érzés volt.

Mivel a csillagászat is érdekelt, meg a rádiótechnika is, mi sem természetesebb, Földes István csillagász professzorom tanácsára rádiócsillagászati témákkal kezdtem foglalkozni. Ő akkoriban járt Nyugaton, holland rádiócsillagászati intézményekben. Beajánlott egy nyári egyetemi gyakorlatra.

1964. Hetven dollárral és az új, Európára érvényes turistaútlevelel a zsebünkben vágunk neki Nyugat-Európának évfolyamtársammal és legjobb barátommal, Horváth Andrással. Három hónapig csavarogtunk, jórészt autóstoppal. Közben abszolváltuk a nyári gyakorlatot Dwingelooban, a holland rádiócsillagászat központjában. Felnyílt a szemünk a világra. Micsoda maszlagnak tűnt az otthoni

szöveg a kapitalizmus bukásáról, nyomoráról. A hetven dollárnál ezerszer többet ért az a – mai kifejezéssel – „kapcsolati tőke”, amire akkor szert tettem.

1965. Megvan a diplomám. Csillagászati állásról a Csillagvizsgáló Intézetben Detre László igazgató szerint szó sem lehet. *Szerencsémre*, mert a Kapteyn Csillagászati Laboratóriumban Hollandiában asszisztensi állást ajánlanak. Igaz, némi trükközést igényelt, hogy svájci meghívólevélre két évre érvényes turista-útlevelel kijussak Hollandiába, de sikerült (az úgynevezett „kilépő ablakot” csak később vezették be). Ezzel pályára álltam.

A kutatási témáim a XIX. századi nagy felfedezőutak izgalmaikat juttatják eszembe. Kezdetben a Naprendszer környezetében elhelyezkedő csillagközi hidrogénfelhők mozgását, elhelyezkedését kellett feltérképezni rádiócsillagászati módszerekkel. Hallatlanul izgalmas, ismeretlen terület volt. A hidrogén a leggyakoribb elem a csillagközi térben, és jól kirajolja a Tejútrendszer szerkezetét is. Később kvazárok és aktív galaxismagok szerkezetét, viselkedését kutattam. Sokat publikáltam.

Az első időszakban csaknem három évet töltöttem Hollandiában, majd egy fél évre meghívtak az USA-ba. Mindkét tapasztalat alapvetően formálta életszemléletemet. Lenyűgözött, milyen bizalommal, nyitottsággal kezeltek egy „Keletről” jött kezdőt Hollandiában. (Itthon a gyanakvás és a bizalmatlanság volt az alapállás. Ehhez voltam szokva.) Újdonság volt, hogy szakmai vitákban egyenrangúként kezelték a kezdő asszisztens és a neves professzor véleményét. A szakmai adatok és érvek döntöttek. Az USA-ban, a „nem ismerünk lehetlent”, a „can do” szemlélet ejtett bámulatba. (Itthon a korlátok tömege, az „ezt sem lehet, azt sem lehet” volt a jellemző.)

Hazatérésem után többek között a MOM kutatási részlegénél kaptam állást, de „éberség” miatt a fejlesztés alatt lévő katonai célú rádióteodolit műszer közelébe sem engedtek egy ilyen „megbízhatatlan, talán Nyugaton beszervezett alakot”.

Szerencsémre, mert 1973-ban Almár Iván meghívott, dolgozzam az új, Pencen épülő Koszmikus Geodéziai Observatóriumban, amelynek akkor ő volt az igazgatója. Ideális munkahelynek bizonyult 35 éven keresztül. Itt nagy részben sikerült a korai nyugati tapasztalataimat alkalmazni, hasznosítani, és néhány merész kezdeményezést megvalósítani. Olyan új területek nyíltak meg előttem, mint a földtudományok, műholdas geodézia, műszertechnikai fejlesztések. Munkatársaimmal az akkor nálunk még újdonságnak számító „team”-ekben kezdtünk dolgozni kutatási feladatokon. 1990 előtt, a viszonylag nagyobb kelet–nyugati mozgásterünkkel több területen is szakmai vezető szerephez jutottunk a régióban. Utána ezt az előnyünket elvesztettük – a verseny kiegyensúlyozottabbá vált –, de a „can do” hozzáállás bevált. Szépen nyertünk hazai és nyugati pályázati pénzeket, programjaink alapkutatói és alkalmazott kutatási szinten is globális kapcsolatokra épültek.

Bónusz volt, hogy közben ápolhattam kapcsolataimat a nagy rádiócsillagászati obszervatóriumokkal, mint például a bonni Max Planck Rádiócsillagászati Intézettel vagy Dwingelooval, de ugyanilyen fontosak voltak a magyar egyetemek is. Az ELTE-n tartott előadásaim során, de a munkahelyemen is megragadta néhány fiatal fantáziáját a rádiócsillagászat. Közülük többen PhD fokozatot szereztek, és szakmai hírnévre tettek szert. Jólesik és megnyugvás számomra sikereiket követni.

Módos Péter

televíziós műsorszerkesztő, rendező (Budapest, 1939. július 8.)

Mondják, hogy a XX. század a történelem legrémesebb száz éve volt. Erről beszélgetve egy barátom szokta volt mondani: „Mit nyavalyogsz, volt negyven jó évünk. Ez jó arány a százhoz képest.” Tényleg... jó arány?

Megszületésem után 57 nappal kitört a második világháború, ami igen mély nyomokat hagyott az életemben. Mások által észrevehetőket, de főleg olyanokat, amelyeket – mélyen belül – csak én szenvedtem meg és szenvedek azóta is. De erről ne ejtsünk szót, ez magánügy.

A háborút végigrettegtem és végigéheztem – gyerekfejjel. Apámat hatéves koromban ismertem meg: mint munkaszolgálatos „megtámadta” a Szovjetuniót, ezért hadifogság járt. 1945 őszén jött haza csontig fogva. A háború alatt nagyon beteg édesanyám gondoskodott rólam, a saját édesanyjáról és apám szüleiéről. A tágabb értelemben vett családom felét kiirtották, a Don-kanyartól a Duna partjáig, Eisenstadttól Auschwitzig. De hála a sorsnak '45 szeptemberében egy asztalnál ülhattünk anyámmal és apámmal.

Általános és középiskoláimat a „nyócker”-ben végeztem. Az Üllői úton

laktunk, egy átjáróházban a Kisfaludy köz (most Corvin köz) és a Kilián lak-tanya között. Ennek '56-ban „káros mellékhatásai” voltak: rettegés, éhség – újfent. De ezt is túléltek. Nyolc-éves koromtól zongorázni tanultam a Fővárosi Zeneiskola Szervezetnél, amit ún. továbbképzős szinten abba kellett hagynom 1956 októberében. Ebben a tanévben érettségiztem a Vörösmarty Gimnáziumban, és a kettő együtt, tanulás és zongoragyakorlás, nem ment.

Érettségi után műszerésznek tanultam. Gyógyszerári mérlegek javításával foglalkoztam. Szerettem, mert nagyon szép munka volt. Közben zongoráztam itt-ott, iskolai bulikon. Felfigyeltek rám a KISZ kulturális osztályán, és felkértek: legyek az akkoriban megalakult Budapesti Ifjúsági Könnyűzenei Klub vezetője. A klub elnöke Bergendy István volt, a három alelnök: Illés Lajos, Zorán és jómagam. Később összeolvadtunk a DÁLIA Jazzklubbal és a Keleti Károly utcai Népfrent-helyiségben, majd a Fővárosi Művelődési Házban aktív klubéletet éltünk. Koncerteket rendeztünk különböző nagy mozikban, a Budai Ifjúsági Parkban, amelyek színvonala-sak és nagyon jó hangulatúak voltak. 1967-ben, későbbi rádiós kollégám, Komjáthy György felkérésére, a 39 tagú „Csak fiataloknak” Klub vezetője lettem, amely Komjáthy keze alá dolgozott a rádióműsor-készítés során.

1968-ban ostoba nézeteltérésem támadt a KISZ-szel, amelynek eredményeképpen eltanácsoltak az addigi munkámtól. De szerencsém volt!

Nagyon jól jött a Magyar Televízió ajánlata. Az akkor alakuló, a zenei

osztályon belül létrejött könnyűzenei rovat műsorszerkesztőt keresett, így kerültem az MTV állományába, ahol volt szerencsém 32 felejthetetlen évet dolgoznom olyan főnökök, munkatársak között, mint Horváth Ádám, Szinetár Miklós, Bánki László, Czigány György, és még nagyon sokan mások. Dolgozhattam Jancsó Miklóssal, Kovács Andrással, Sándor Pállal, Banovich Tamással különböző egyedi show-k készítésében: *Extázis 7-től 10-ig*, *Koncz Zsuzsa, Illés, Metró, Omega, LGT, Zorán, KFT, V'Moto Rock, Kovács Kati, Máté Péter, Cserhádi Zsuzsa, Rhoda Scott, Koós János* stb.

Három évtized alatt rengeteg műsort szerkesztettem, rendeztem a pop-rock és a dzsessz műfajában. Sorozatokat, mint pl. a *KKK (Könnyűzenét Kedvelők Klubja)*, *Slágerszervíz*, *Egy millió fontos hangjegy*, *Pulzus* *Könnyűzenei Panoráma*, amelyet eleinte Sztevanovity Dusánnal, majd Vágó Istvánnal, végül egyedül vezettem a képernyőn, és a *Roxínpad*. Emellett szerkesztettem és rendeztem a *TeleJazzPódiumot*, csupa magyar dzsesszművész közreműködésével, és amit nagyon szerettem, kb. kétszáz, egyenként 35-40 perces műsort a Pori Jazz Fesztivál koncertjeiből, nemzetközi és világsztárokkal. 2000-ben

mentem nyugállományba. 1992-től, 15 évig a Petőfi Rádióban, *Jazzshow* címmel műsort szerkesztettem és vezettem. Ez később sokat segített „leszoktatni” magam a tévészés-rádiózásról.

Közel ötven éve, 1961-ben vettem el nagyszerű feleségemet, aki akkoriban az idegenforgalomban, húsz éve a nőidivat-szakmában tevékenykedik. Lányunk a Külkereskedelmi Főiskolát végezte el. Kisebbik lányunokánk dzsesszongorózni, a nagyobbik filmrendezést tanul.

Úgy érzem, felnőtt életem 42 aktív és privát évét hasznosan, sikeresen, sok-sok kisebb, nagyobb örömmel közepette (tehát boldogan) éltem. A nyugdíjasélet nem az én létformám, de tudomásul veszem, hogy a könnyűzenei műfajban a korombeliek után nem kapkodnak a mai tévék, rádiók.

Büszke vagyok, hogy aktív művelője lehettem a magyar televíziózás aranykorának, azon belül a jó minőségű könnyűzene térhódításának. Szavam sem lehet...

Szabados György

zeneszerző, zongoraművész (Budapest, 1939. július 13.)

Bár családi öröklöttség nyomán, de inkább intimitásra és magányosságra hajló lelki alkatom mentén szólalt meg, bontotta ki magát bennem a zene. Elsőnek is az ének, még bármely szóejtésem előtt. Ez a tény, ez a benső közeg mint valami születés előtti emlék uralja életemet, tart fogva ma is, ha ezt egyáltalán fogságnak lehet nevezni. Mert inkább valamiféle szabadság ez, a szó eredeti, istenes, teremtő, alkotó értel-

mében. Talán innen is az a boldogító, feltámadó erő s persze adottság, hogy folyton csak rögtönöznék, hogy elsősorban improvizálni szeretek, ami ugyan nem más, mint a megszólalás, a megvallás és az öröm legősibb módja a zenében, ám annál felszabadítóbb és természetesebb. Nem is akartam én soha mások zenéjét megtanulni, azt jónál jobban előadni. Szüleim bánatára, de kivételes szellemű nagyanyám örömeire, folyton csak improvizáltam a zongorán. A magam zenéjét hallottam, az háborgatott, folyvást csak az jött elő bennem, oly természetesen, mint fény a homályból, víz a kövekből.

Az a zeneiség, amit a világban immár vagy ötven éve „free” avagy szabad zenének neveznek, így született meg önkéntelenül bennem, egy hermetikusan elzárt ország pusztán befelé, magába figyelő, informálatlan gyermekében és annak ifjúságában. Mint később kiderült, azonos időben azzal, ami odakünn, a vasfüggönyön túl, a nagyvilágban e tekintetben történt.

Új idők eszméleteinek első hangjai.

Elsőnek énektanár anyám s az akkor még komoly iskolai ének-zene oktatás avatott be gyakorlatilag is a magyar népdal, az európai klasszikus zene és a mindenkori szakrális zenék emelkedett világába. Hogy aztán úgy tizenöt éves koromban, az '56-os szabadságharc előtt tán csak hónapokkal, találkozzam a dzsesszel. Azzal a zenével, amely nem volt ugyan sem európai, sem magyar, de a kor lelkülete és lüktetése, a szabadság üzenete volt, egy csasztuskákat daloltató, diktatórikus és butuló Magyarországon. S amely rögvést magával ragadta improvizatív, művészi szabadságra teremtett zeneszerzői hajlamomat.

Azzal a zenével találkoztam, amely, mint tudjuk, a XX. század zeneiségét épp eme elementáris erejű improvizativitása révén, szinte új életre keltette. Zenei működésem több mint négy évtizede, kezdetben a dzsessz által, az improvizatív alapú zeneszerzés és előadás természetes jelenlétének a jegyében telt. Ebből az életérzésből és szemléletből már nem egy zárt, kötöttségekben fogant, hanem a bennünk élő „istenes” szabadság egy új zenéje született, amely nem pusztán a számok és a bevett zenei modorok átlelkesített rendjére, egy megkövesedett múltra, inkább a lélegzetünkre hagyatkozik, s amely mára egy újnak mondható zenei, művészeti stílussá is vált.

Magam ezt minden tekintetben lényeges, eredeti és új dolognak fogtam fel, s talán ezt honorálta a sors azzal, hogy – sok évi hazai ellehetetlenítés után – végül is 1972-ben kijutottam a San Sebastian-i zenei fesztiválra, ahol kompozíciómmal és előadó kvintettemmel a fesztivál egyik nagydíját nyertem el.

Ez a jó nevű nemzetközi elismerés azonban itthon, a hivatalosság körében évekre megpecsételte művészi sorsomat. El kell mondanom, és zenei nyelvezetem bugyraiból talán ki is hallható, hogy lelkem mélyén mindig is hazám, a magyar kultúra természetes szolgálata is vezetett, még ha ezt olykor neveltség tárgyává is tették, s zeném (egy zene!) talán éppen ezért, hosszú időn át – példátlanul, ám sajnos bizonyíthatóan – a tiltottak listájára is került.

Mégis, munkálkodásom során megadatott, hogy eme hivatalos kizorított-ságom ellenére sok fiatal muzsikus tüntetett ki érdeklődésével, együttműködésével, munkájával. Boldogság volt az ő tehetségükkel együtt zengetni meg a mi világunkat. Ma már mindnyájan ennek a zeneiségnek jó hírű apostolai.

Megadatott, hogy felállt egy példátlan zenekar, amelynek ez a vallomások és öröms improvizativitás volt az alapja, s amelynek Makuz – Magyar Királyi Udvari Zenekar – lett a humorosnak tűnő neve. Mert voltak, akik vállalták egy kultúra zeneiségének közösségi feltámadtatását. Ennek egyik jól ismert alkotása *A szarvassá vált fiak* című kompozícióm, amelyet a Szegedi Szabadtéri Játékokon való bemutatót követően Berecz János személyesen rögvést be is tiltott, s amely csak évek múlva jelenhetett meg hanglemezen.

Megadatott, hogy az elmúlt 15 évben e zenének és zenei közösségnek a szellemiségét és annak szerteágazó, sok vonatkozását zenei írások sorában megközelíthetővé is tehettem.

Megadatott, hogy magam – de velük együtt is – a világ sok országában (Ausztriától Tajvanig, s persze legfőképpen itthon) ezzel a zenével hangverse-nyezhettem és elnyerhettem, elnyerhettük sokak elismerését.

Megadatott, hogy abban az órában mutatta be a magyar származású Joseph Nadj világhírű társulata a franciaországi Brestben *A kormányzó halála* című, egy diktátor és diktatúra bukásáról szóló táncoperát, amikor Berlinben azt a bizonyos szörnyű falat éppen bontani kezdték.

Megadatott, hogy még kis is tüntettek. Liszt Ferenc-díjjal, Magyar Művészetért Díjjal, Lovagkeresztel.

Magam mindazonáltal nem dzsesszzenésznek, hanem mai zeneszerzőnek tartom magamat.

Írtam sok zongoradarabot, balettet, filmzenét, táncoperát. Írtam egy kantátát kórusra, szimfonikus zenekarra, Babits Mihály verseire, és *Az események titkos története* címmel egy históriás éneket komponáltam még 1983-ban az 1956-os szabadságharcról. Úgy érzem, nem voltam rest, bár lusta vagyok.

Nagy elődök nyomdokain a magyar zene egyetemességének szellemében és az improvizativitás tágasságában, termékenyítő erejében hiszek, ami az ember zenéjét illeti.

S nem a lelketlen széthullás nyomasztó gondját és ricsaját vallom, de a szellem odaadását ebben a mai, üvöltő némaságban.

Kabacsovics

Nádasdy János

képzőművész (Szigetszentmiklós, 1939. július 19.)

Apámat egyik éjjel elhurcolták. Lövészárkot ástak az ercsi átkelésnél. A Dunában annyi volt a halott, hogy a rohamcsónakok nem tudtak kijönni a partig, mesélte később. Anyám férfiruhába öltözve, hároméves Lajos öcsémet a hátára kötve, kézen fogva vezetett: menekültünk egy pincébe, a falu másik végébe. *Jancsikám, ne félj, mindjárt ott*

vagyunk, mondogatta remegő hangon. Néha megállt, behallgatódzott a sötétségbe. Távol puskaropogás, tompa ágyúdörgés. Ezek a legelső képek gyerekkoromból, melyekre vissza tudok emlékezni. A saját pincénket, ami a mozink alá volt építve, kellett elhagynunk, mert az előrenyomuló Vörös Hadsereg a moziépületben hadikórházat rendezett be. Ezt a mozit, amit apám és anyám verejtékkel épített, és ami 1939-ben indult be, 1950-ben államosították. Apámat, anyámat kirúgták, három gyerekkel saját lakásunkban lakbért fizettünk. Később, ha Lajcsival néha belógtunk megnézni egy-egy filmet, a vigyorgó közönség láttára zavartak ki. Soha senki szavát fel nem emelte értünk.

Az iskolában mindenki kapott vörös nyakkendőt, csak mi egypáran nem. Kisdobost avattak, és az emberek felállva, ritmusos vastapsban törték ki a *nagy vezér* neve hallatán. A despotizmus ünnepeltette magát. Az ötvenes évek Magyarországáa a pszichiátria zárt osztályával hasonlítható össze: tudathasadt, ijedt arcok,

Bálint fiammal az egeri várban

meghasonlott emberek, teljes valóságvesztés, állandó félelemérzet, félrevezető hallucinációk, munkaterápia Recskén. A különbség csak annyi volt, hogy a kényszerzubbonyt a normális emberekre húzták. Az emberek lelkét mérgezték és méltóságukban törték meg őket, ez végzetesebb, mint bármely más történelmi csapás. A méreg olyan mélyre

húzódott, hogy évtizedekkel később, demokratikus úton is rájuk szavaznak. És viszik az országot tovább a bajba, mert országot vezetni sose tanultak meg, csak parancsot teljesíteni és uralkodni. Sokszor elgondolkodom azon, hogy olyan gyalázatos politikai rendszerek, mint a kommunista keleti blokk vagy a náci Németország, egy kulturált kontinensen, mint amilyenek Európa hirdeti magát, olyan sokáig fenn tudtak maradni. Jobban oda kellene figyelni!

Egy uniformisfélebe öltözött ember, kalapban, fegyverrel, az oldalán nagy táska: *„Gyerekek, az oroszok visszajöttek. Aki akar, hazamehet. Itt már nincs mit őrizni. Akinek fegyvere van, haguja itt.”* Közülünk csak egy svájcisapkás, fekete bajuszos, szigorú tekintetű ember földig érő, világosszürke sátorponyvából készült esőkabátban, egy óriási pisztollyal a kezében – amit mindenkire ráfogott, akivel beszélgetett – tiltakozott az ellen, hogy hazaküldjék, és eltűnt a Kálvin tér felé. Én nagyon féltem és a felszólítást megkönnyebbüléssel

fogadtam. A karszalagomat, ami-re saját magam töltőtollal írtam rá: „NEMZETŐR”, zsebre vágтам. Még mindig megvan.

1956. november 22-én indultunk neki a határnak. Nagyon nehezen döntöttem így. Végre sikerült bejutnom Pesten a Képző- és Iparművészeti Gimnáziumba, ahová nagyon szerettem járni. Éreztem, hogy ott majd megtanulok rajzolni. Erre vágytam mindig. Képzőművész apámat figyeltem, hogy milyen könnyedén és pontosan rajzol. Miklóson az általánosban lerajzoltam Csokonai Vitéz Mihályt, a képet kitették az irodalmi falújságra. Igaz, apám a munkából hazajőve, fáradtan, odaült mellém és egy kicsit besegített. (Az „osztályidegen” képzőművész, a „mozis Nádasdy” a Csepel Autógyárban dolgozott segédmunkásként, később hegesztőként.)

Budapestet borzasztó állapotban hagytuk ott. Bécs számomra kultúrsokkként hatott. Világos, tiszta utcák, barátságos, segítőkész emberek, fényes kirakatok, modern képzőművészeti tárlatok. Az első kubista, konstruktivista, szürrealista képekből csak keveset értettem. Egyik bizonytalanságból a másikba, egyik ámulatból a másikba esve, veszteség, öröm, szomorúság, kíváncsiság különös konfliktusanyagot gyúrt a tizenhét éves gyerekekben. Csak jóval később tudtam mindezt feldolgozni, ha egyáltalán sikerült. Azt hiszem, egyik pillanatról a másikra itt váltam felnőtté.

Uruguayba vándoroltam ki, a nagyszüleimhez, akiknek 1919 után kellett elhagyniuk Magyarországot. Idősebb Kerekes Lajos Dunaharaszti és környéke *tanácsköztársasági élelmiszerbiztosa* volt. A börtönből azzal engedték ki, hogy hagyja el az országot. A vastagnyakú tassi kálmista olyan kommunista volt, hogy

politikai vitáinkban – melyek a nagyszülők, nagybácsik és az unoka között azonnal nagy hévvel törtek ki – nem Marxot, hanem a Bibliát idézte: „Jézus is azt mondta...” 1949-ben haza akart menni. Rákosiék nem engedték. Öregapám nem értette, hogy azoknak nem ilyen emberek, hanem pribékek kellett.

Nagyszüleimet ideológiai veszekedésekbe gabalyodva, hetekkel később otthagytam, és ösztöndíjasként a montevideói Képzőművészeti Főiskolán (*Escuela Nacional de Bellas Artes*) kezdtem el tanulmányaimat. Rövid Buenos Aires-i tartózkodásom alatt megismerkedtem a művész Szalay Lajossal, aki rajzaim láttán azt ajánlotta, hogy művészi tanulmányaimat, ha tehetem, Európában fejezzem be. Tanácsa helyesnek bizonyult, mert a montevideói főiskolákon nekünk, 56-os diákoknak, egyre kényelmetlenebbé vált az ottani diákság Szovjetunió iránti szimpátiája. Végül az egész kontinens Fidel Castro-lázban égett.

Körülményes diplomáciai hercehurca után, egy montevideói magyar barátom segítségével, egy német hajón az átkelés díját ledolgozva, 1962 júliusában érkeztem Hamburgba. Kezddhettem mindent előlről. A hannoveri magyar 56-os diákság körében leltem segítségre, és ez sok mindent megkönnyített. Végül 1965-ban folytathattam tanulmányaim a hannoveri *Werkkunstschule* művészeti főiskolán, amely a *Bauhaus* mintájára működött. 1970-ben végeztem. Képzőművészeti munkásságom mellett tanár lettem egy hannoveri gimnáziumban.

A főiskolai évek alatt a klasszikus modern művészet egyik nagy alakjával, Kurt Schwitters munkásságával és korával kezdtem foglalkozni.

Schwitters hannoveri születésű volt, de jelentősége ellenére akkortájt szülővárosában kevéssé ismerték. Hitler az „elfajzott művészek” közé sorolta, emigrált, és sose tért vissza. Később elfelejtették. (Érdekes, de már közhelynek számít, hogy Hitler ugyanazokat a művészeket üldözte, mint Sztálin.) Schwitters az 1920–30-as években kacatokból, szemétből, eldobott, haszontalan tárgyakból készítette műveit. A modern művészettörténet a *dadaista* mozgalomhoz sorolja. Művészete érdeklődésem központjává vált, többek között azért is, mert sokirányú alkotó ember volt. Érdekel, hogy milyen belső és külső indítékok, szándék, lelki és mindenféle más erők készítenek egy embert arra, hogy ellen tudjon szegülni minden korábban érvényes normatívának, amelyek századok óta szinte megdönthetetlennek látszottak. Tette mindezt kora abszolút művészetellenes, agresszív, nyárspolgári környezete ellenére, vagy talán éppen ezért. Munkásságában Schwitters olyan radikális volt, hogy a mai napig érvényes következményekkel, teljességében állította fejre az összes művészeti hagyományt. Egy művészeti akcióm keretében, amelynek az „Emlékeztisztulás” címet adtam, kikotortam a Hannovert átszelő Leine folyót, és az itt talált kacatokból emlékművet állítottam neki, és teret neveztettem el róla.

Schwittersnél több érdekes magyar vonatkozást is találtam. Többek között kapcsolatban állt Kassákkal a

bécsi emigráció idején, és a húszas években együtt szerkesztették a *Ring Neuer Werbegestalter* című kiadványukat. Fia, Ernst Schwitters mesélte nekem egyszer, ha apja Dessauban, a Bauhausban járt, a magyar kollégák társaságát kereste; Moholy-Nagyét, Périét, Huszárét, Breuerét. Azt mondta, „a magyarokkal jókat lehet röhögni”. Bortnyik Sándornak, a húszas évek magyar avantgardistájának egy képet is ajándékozott, melyet ma a Szépművészeti Múzeum őriz.

Betelt a megadott hetven sor. Sokat ki kellett hagynom abból, ami életemben és művészetemben meghatározó volt. Egyet azért szeretnék még elmondani: 1958-ban, amikor Nagy Imréeket kivégezték, Montevideóban az ötvenhatosok egy fáklyásmenetet szerveztek. Négy koporsót vittünk a nevekkel. A koporsók petróleumos rongyokkal voltak tele. A Szovjetunió nagykövetsége előtt a koporsókat leraktuk és meggyújtottuk. Látványos tűz keletkezett. A rendőrség azonnal letartóztatott mindannyiunkat. Kezeseiket kellett megjelölni, hogy kien-gedjenek. Nagypám váltott ki. Mikor kint voltunk, szembefordult velem, és csak ennyit mondott: „Szégyellem, hogy ilyen unokám van.” És faképnél hagyott. Nagyon megbántott. Kíváncsi lennék, ma mit mondana. Drága nagypám, nyugodj békében!

V. Raisz Rózsa

nyelvész (Szikszó, 1939. július 23.)

Szülővárosom Trianon után Abaúj megye székhelye volt, s mint ilyen, rendelkezett kórházzal: ide hozták édesanyámat, mikor szülési fájdalmai megindultak. Életem első éveiben a megye több helységében laktunk: Fügödön, Encsen, Abaújszántón, Baktán; ebből az időből legjobban a gyümölcsillatú őszőkre emlékszem. A barátságos dombok napsütötte kertjeiben, szőlőiben – édesanyám szerint – a legjobb zamatú őszibarack, a legédesebb szilva és szőlő termett. Örök fájdalmam, hogy ezt a kedves vidéket most mint Magyarország legszegényebb, legelmaradottabb térségét halljuk emlegetni.

Édesapán takarékpénztári tisztviselő volt, emellett fogékony a technikai és irodalmi újdonságokra.

Sokszor forgatott Ady-köteteit ma is őrzöm. Édesanyám Budapesten a híres Erzsébet Nőiskolában szerzett magyar-történelem szakos polgári iskolai tanári oklevelet; olyan kiváló tanárai voltak, mint Tolnai Vilmos, Solymossy Sándor, Horger Antal, a pécsi és a szegedi egyetem későbbi professzorai. A faluról a fővárosba került kislány biztos ízléssel válogatta ki a kultúrából az értékeket: a Nemzeti Színház Shakespeare- és Ibsen-előadásait – Ódry Árpád Rank doktor-alakítását élete végéig emlegette –, hallgatta a Gólyavárban Szabó Dezső művészettörténeti előadásait, s kedves könyve volt Shakespeare szonettjeinek Szabó Lőrinc által fordított, 1921-ben 1500 számozott példányban megjelent kötetéből a 968-as számú.

A háborút édesanyámmal nagyanyámnál, Baktán (ma Baktakék) vészeltük át, ott kezdtem 1945 szeptemberében iskolába járni. Egyetlen teremben osztatlan iskola volt, két tanévben két – egyformán nagyszerű – tanítóval: nemcsak az alapismereteket oktatták, hanem felkeltették a falusi gyerekek figyelmét a kultúra iránt, színdarabot tanítottak be, szavalóversenyt rendeztek, tudtak zongorázni, játszottak harmóniumon, s a református templomban a kántori teendőket is ellátták.

Miután édesapám a háborúból hazakerült, és szüleim Sátoraljaújhelyen, majd Miskolcon kaptak állást, e városokban éltünk és diákoskodtam. Újhelyen a zempléni táj szépsége és Kazinczy szelleme fogott meg, Miskolcon pedig kialakult irodalmi és zenei érdeklődésem. Fuvolázni tanultam a zeneiskolában, az intézmény kórusában Bartók-, Kodály- és Bárdos-műveket énekeltünk. A Zenepalota hangversenytermében érintett meg a szimfonikus zene óriási érzelmi hatása: a zenekar karmestere, a fiatal Lukács Ervin gyönyörű Beethoven-szimfóniákat vezényelt, s Cziffra György játszotta Liszt zongoraversenyét. A rövid életű miskolci operatársulat vezetője, a szintén nagy nevű Mura Péter méltó színvonalat biztosított a néhány bemutatott műnek. 1956. október 23-án Szabó Lőrinc költői estjére mentünk, Illyés Gyula vezette be a műsort; bár éreztük hónapok óta, hogy „forr a világ”, csak másnap reggel tudtuk meg, milyen események folytak Budapesten, majd kiterjedtek az egész országra.

Az érettségi után édesanyám pályáját követve az egri pedagógiai főiskola magyar-történelem szakára jelentkeztem. Az intézmény akkor még összes tanszékével, előadótermével és hivatalával elfért a Líceum épületében, Magyarországnak talán legszebb késő barokk-copf stílusú palotájában. Oktatói között még voltak, akik a debreceni intézménnyel kerültek Egerbe, s később visszatértek anyaintézményükbe, professzori állásukba. Ilyen volt Némedi Lajos igazgató: ő tartott a magyar szakosoknak nagy hatású előadásokat a régi és felvilágosodás kori magyar irodalomból. Elvégeztem az akkor hároméves képzési idejű főiskolát, s azt a nem teljesen váratlan, mégis meglepő, főként pedig megtisztelő ajánlatot kaptam a magyar nyelvészeti tanszék vezetőjétől, Bakos Józseftől, hogy maradjak a tanszéken gyakornoknak. Így lettem 21 évesen főiskolai oktató. A kezdeti, szakmai és tanári tapasztalatlanságom okozta nehézségeken kedves és tisztelt tanárom, Chikán Zoltánné nagy tapintattal segítette át.

Egyetemi diplomámat és doktori címemet az Eötvös Loránd Tudományegyetem bölcsészkarán szereztem, s a szakmai tudás gyarapodásával, valamint néhány tehetséges hallgatói csoporttal foglalkozva kialakult tanári önbizalmam. A nyelvészetnek a főiskolán oktatott minden ágát volt alkalmam évekig tanítani, később a frazeológia, a leíró mondattan és a hatvanas, hetvenes években újnak számító szövegtan lett szűkebb szakterületem. Kandidátusi disszertációm a Mikszáth-novellák mondat- és szövegszerkezeti formáiról írtam.

Férjemet, Varga Lászlót is a tanszéken ismertem meg, mint logopédus beszédtechnikát oktató nálunk óraadóként, egyébként főállásban a siketek egri intézményének tanára, egyik vezetője volt. Az ő munkáját látva tapasztaltam, hogy – a szaktudáson kívül – mennyi emberség, türelem, szeretet, humor és találékonyág árán lehet csaknem teljes értékű életet élő embereket nevelni hallássérült vagy éppen teljesen siketnek született gyermekekből. Az ő vallomása is lehet az, amit szeretett tanára, Illyés Gyuláné Flóra néni írt: „Hivatásom a gyógy-pedagógia. Arra esküdtem föl. A segítségnyújtás vágya is lehet szenvedély.”

Tanszékünk kezdeti bezártsága idővel oldódott, gyarapodott az oktatói létszám is, kongresszusokon, konferenciákon vettünk részt, publikáltunk országos folyóiratokban. A főiskolai oktatói beosztások minden fokozatát végigjártam az évtizedek alatt. Mint tanszékvezető főiskolai tanár két cikluson keresztül arra törekedtem, hogy az oktatói állomány – a később el is nyert – egyetemi szintű képzéshez megfelelő színvonalú legyen, s módomban állt az országos kongresszusok, konferenciák, hallgatói versenyek szervezésének örömeit és nehézségeit megélni.

Az intézmény az évtizedek folyamán nemcsak volumenében változott – ma már tízezer körüli hallgatói létszámról tudunk az összes kart, tagozatot és képzési formát beleértve –, hanem Eszterházy Károly Főiskolaként a tanárképzésen kívül, igazodva a kor követelményeihez, sok más szakmai képzést folytat.

Kutatóként elsősorban a stilisztika érdekelt mindig: a mintegy kétszáz tanulmányom és szakcikkem jó része a 19. század végi és 20. századi magyar prózastílusról szól, Mikszáthtól, Peteleitől Babitsig, Kaffkáig, Krúdyig, Móriczig, Márai Sándorig.

A legfontosabb szakmai lehetőséget számomra az Eötvös Loránd Tudományegyetem mai magyar nyelvi tanszéke mellett működő stíluskutató csoportban való részvétel hozta. A kutatócsoport – Szathmári István professzor

tudósi kiválóságának, léggörcs teremtő személyiségének, türelmének, jóindulatának köszönhetően – 1980-tól a vidéki egyetemek, főiskolák stilisztikával foglalkozó oktatóival kibővítve szinte napjainkig, 2007 végéig működött. Havonta tartott vitaulések, konferenciák, tanulmánykötetek, füzetsorozat után utolsó közös munkánkként a retorikai-stilisztikai alakzatok lexikona jelent meg.

A nyelvi, nyelvhasználati változásokat s az ezzel összefüggő nyelvveléssel is stilisztikai alapon ítélem meg: a stílári adekvátság ugyanolyan fontos a nyelvi kifejezésben, mint a tárgyi pontosság. Mindennapi életünkben, érintkezésünkben terjedőben vannak az agresszív, türelmetlen viselkedési formák s ezzel összefüggésben a nyelvi megnyilatkozásokban a vulgáris és durva elemek. Ha a polgári viselkedéskultúra irányába lépnénk, ezek a kifejezések megmaradnának az indulatos, esetleg bizalmas közlési szinten, megfelelő szituációban, nézőpontban. Az illőségnek, helyénvalóságnak minősítése tehát a beszédhelyzetet figyelembe véve mérlegelhető.

Bízom benne, hogy hallgatóim is ezt a szemléletet vitték magukkal, akár tanárként működnek, akár a művelődés más területén dolgoznak, akár a sajtó munkatársaivá váltak. Büszke vagyok rá, hogy többen kitűnő nyelvészként találtak meg hivatásukat.

Az egi Líceum falai között tehát több mint ötven évet töltöttem. Míg élek, szívesen viselem az intézmény sorsát, s meg kell mondanom, jólesik, hogy számos szép feladattal, valamint intézményi és országos kitüntetéssel becsültek meg.

V. Rácz Rózsa

Kríza Ildikó

folklorista (Budapest, 1939. július 26.)

Hitet s hazát nem cserél az ember, miként arcot sem, mindhármát őseitől kapta, és a hűség kötelez. Ezt a gondolatot Sinkovits Imrétől hallottam egyszer, és azonnal felrémlettek édesapám szavai, aki korán elültette bennem az egész életemet meghatározó erkölcsi alapokat. „A név kötelez” – hallom még ma is az ő hangját. A Kríza-örökség meghatározó. Az ősök tisztelete, megbecsülése miatt budapesti születésem és jobbára a fővárosban töltött életem ellenére mégis Erdélybe

mentem „haza”, és ott éreztem a családi kapcsolódás erejét. A népköltészet megismerése és megismertetése része a Kríza-örökség. Ez lett életem egyik fő célja. A több évtizedes tevékenységből most csak két gondolatkört szeretnék kiemelni: a népbalлада-kutatást és a nemzeti identitással összefüggő történeti néphagyomány vizsgálatát.

A népbalладаk iránti érdeklődésem összekapcsolódik a Vadrózsákkal. Kríza János népköltési gyűjteménye

nyitotta ki a szívemet a magyar műveltség egészen különösen szép ágának megismerésére. Most, életem alkonyán a legutóbb készült gyűjteményes kötetemben a legszebb Kriza-balladákat tettem közzé a marosvásárhelyi Tükörterem csoda szép ablakainak balladaillusztrációival együtt, a *Júlia szép leány* lett a címadó. A székely balladák a magyar költészet örök értékű alkotásai, de titkaik máig megfejthetetlenek, esztétikai gazdagságuk, emberi mondanivalójuk, érzelmre és értelemre ható soraik a poétika magaslatán állnak. Mára jelképpé vált Kőmíves Kelemenné önfeláldozó szeretete, családot összetartó ereje, aki férje nagyra törő vágyait segítve siet magas Déva vára felé, nem tudva, hogy ott ő lesz az áldozat, az épületet összetartó különös erő. A balladák költői képei, eszmeiségük számos művészt megihlettek, színművek, képek, énekhangra írt feldolgozások vitték tovább a szájhagyományból feljegyzett értékeket. Éppen ezért megdöbbenetek a mostanában egyre gyakrabban hallható becsmérő szólások a népköltészetéről. Tudom, ők a szegények.

A népballadák iránti elkötelezettségemet jelzi a *Magyar népballadákat* összefoglaló reprezentatív válogatás, valamint az ebből készült hangzós anyagok, lemezek, kazetták, magyar és idegen nyelvű kiadványok, meg a kötetbe sűrített eredmények. Az egyetemi doktori disszertációm egyetlen balladatípus, *A halálra táncoltatott lány* esztétikai elemzését mutatta be. Később egy ismeretlen balladacsoport felé fordultam, és a vallási vonatkozású *legendaballadák* vizsgálatához kezdtem. A vallási indíttatású népköltészet megismerésében fontos állomás volt a legendaballadákról szóló monográfia nem csupán azért, mert a

hetvenes években még a templomba járást is figyelték, hanem azért, mert egész Európában elsők között fordult a figyelmem a nép vallásosság ezen rétegéhez, éppen úgy, mint a kántori búcsúztató énekekhez. A folklórisztikában mindkét könyvem úttörő szerepet kapott, amit most, évtizedek eltelte után jól láthatunk a műfaj iránti érdeklődés fokozódásával és a publikációk jelentős számának ismeretében. A balladakutatás nem köthető csak a magyar anyaghoz. Számos tanulmányom foglalkozik a nemzetközi kapcsolatokkal. Az eredmények ismertségével függ össze, hogy a nemzetközi balladakutató munkaközösség alelnökké választott. Ezt a munkát tíz évig végeztem. Örülök, hogy volt lehetőségem két alkalommal Magyarországra hívni tanácskozássra a szakembereket, és így eredményeinket a nemzetközi vérkeringésbe juttatni. Célom volt, hogy a nehezen lefordítható nyelvünket és népköltészetünket minél szélesebb körben ismerjék meg. Ezért vállaltam a nemzetközi tematikus bibliográfia társszerkesztését, a favágással egyenértékű munkát.

Másik témám, amiről most szívesen szólok, a népköltészetünk történelmünkkel kapcsolatos ága. A történeti folklórisztika sok nehézséggel, ellentmondással küszködött a múlt század második felében. Szükség volt az új források objektívítására, a történelem iránti érdeklődés tisztázására, a történetiség szerepének értékelésére. Ebből a hatalmas feladategyüttesből néhányat kiemeltem, azokról írtam hosszabb-rövidebb tanulmányokat a nemzeti önismeret és hagyomány továbbélésének alaposabb megismerésére. Így például a honfoglalás korára vonatkozó epikumok közül a fehérlómondát választottam, bizonyítva, hogy a XII–XIII. századi forrásoktól kezdve

napjainkig minden korban megtalálható a fehér lóért vett haza képzete, és a hozzá kapcsolódó mítosz a közgondolkodás része lett.

Kevésbé tisztázott kérdés, hogy az 1848-as szabadságharc kora valójában mérőföldkő a régi és új stílusú népköltészet megítélésében. Magyarországon a szájhagyomány műfajteremtő képessége másfél száz évvel ezelőtt jelentős volt. Ezt bizonyítja a történelmi eseményekhez kapcsolódó prózai és énekes hagyomány gazdagsága, sokszínűsége, amit nem mondhatnak el a tőlünk nyugatabbra élő, forradalmat vívó nemzetek utódai. Úgy gondolom, nemcsak a régi dalok és mondák számbavétele fontos, hanem a művelődésben betöltött szerepük értékelése, lefejtve a rájuk rakódott mozgalmi sallangokat. Akkor még új alkotások születtek a hagyomány talaján, sőt a mítoszalkotás is nyomon kísérhető a kiemelkedő hősökkel kapcsolatban. A jó és a rossz, a segítő és ártó személyek történelemformáló szerepének terjesztése, valamint az áldozatokról és hősekről alkotott vélemények alakítása a szájhagyomány törvényei szerint formálódtak epikum-má. Az évforduló alkalmával elkészített tanulmánykötet (*Történelem és emlékezet*) változatos képet ad a történelem és folklór kapcsolatáról.

2008-ban megkülönböztetett figyelemmel fordult az ország Mátyás király felé. Az évfordulóhoz kötött aktualizálás felértékelte a folklorisztika eredményeit, köztük az én kutatásaimat. A népköltészet ismerői régóta tudják, hogy ő a legnépszerűbb történelmi hős a mesékben, mondákban, de szólnak róla balladák, és idézik a nevét közmondások, gyermekmondókák, helynévmagyarázók is. Négy

kiadást ért meg a *Mesék és mondák Mátyás királyról* című reprezentatív válogatásom. Bevallom, jó érzéssel tölt el, ha gyerekek a hiteles néprajzi forrásból tájékozódhatnak a történelmi folklór neves hőséről. A folklór világa távol áll a történészek által megrajzolt Mátyás királytól. Az igazságos, okos, tréfakedvelő, emberséges Mátyás király népköltészeti alakja az egyetemes folklórelemekkel gazdagodott és tette őt a Kárpát-medence népei körében igen népszerű hőssé. Kíváncsi voltam a történelmi személy és a folklóradatok írásos előzményeire, ezt kutattam és foglaltam össze a tanulságokat *A Mátyás-hagyomány évszázadai* című monográfiában. Magam is elcsodálkoztam, hogy öt évszázadon keresztül milyen sokszínűen formálódott a Mátyás király iránti tisztelet, megbecsülés és a vele kapcsolatos humor, míg a hivatásos történészek a hibás döntéseit, emberi hibáit sorolták. Éppen ezért sokáig még fogalmunk sem volt a visegrádi palota szépségéről, és máig kérdéses, milyen lehetett a széles világban híres budai királyi rezidencia. Nem csoda, hogy máig alig van jelentős művészi alkotás (szobor, kép, opera, regény stb.) nemzeti nagylétünk megteremtőjéről.

A népköltészet szolgálatában eltöltött évtizedek sok-sok erőfeszítést, kitartó munkabírást követeltek megannyi hivatali feladat ellátása mellett. Az eredmények megszületésében segített a biztos, kiegyensúlyozott családi háttér, okos, megértő gyermekeim szeretete és férjem harmóniát teremtő támogatása, amelyre a hetedik évtized után is szeretnék igényt tartani.

Kriszta Koldi

Alföldy Jenő

kritikus, irodalomtörténész (Budapest, 1939. július 28.)

Készenlétben. Egy derűs, kora tavaszi napon bejelentették, hogy meghalt Sztálin. Másnap reggel az iskolában az első órára várakoztam, ültem a padban, és furcsálkodva néztem a katedra fölött függő Generalisszimuszt. Vajon még most is fél-nem kell tőle? Tudja-e, mit gondolok róla? Belépett a VIII./B és az iskola legjobb focistája, Schneiderwindt Jóska. Megállt Sztálin képe előtt, és rámutatott: „Kifingott” – mondta hangosan. „Már akartam kérni rá” – szólalt meg Schirilla Gyuri, a későbbi csodafutó. Hangosan röhögünk, nem félünk: ha a Sneci meg a Sirkász nem fél, akkor mi sem félhetünk. Tompa tanár úr derűs hangulatban kezdhette meg a kémiaórát.

Nem sokkal később figyeltem föl a rádióban Nagy Imre hangjára. Ismerősnek és barátságosnak tartottam, noha a szokásos közhelyek az ő beszédeiből sem hiányoztak. Ő is emlegette a felszabadult hazát, az épülő szocializmust, a dolgozó népet és hasonlókat – de az ő szájából még ezek is másképpen hangzottak, mint a lepcsés Rákositól vagy a hideglelős Gerőtől. Amit így mondanak, azt még el is lehet hinni. Nagy Imre hangja olyan volt, mint azoké a vidéki embereké, akiket Pusztamonostorról, Pápanyögérről ismertem: nem petyegett zsirosan, hájasan, mint Rákosié, hanem természetesen és férfiasan csengett. Hozzám szólt, az én nyelvemen, a mi nyelvünkön. Megkönnyebbülést éreztem a hírektől, amelyek az ő határozatait közvetítették. Politikai foglyokat engedtek ki a börtönből, deportált kulákokat, pesti öregeket és asszonyokat engedtek haza a recski büntetőtelepről meg a hortobágyi számkivetettségéből, enyhítettek a teljesíthetetlen beszoigáltatási határozatokon – és így tovább. Rám a kitelepítettek röghöz kötöttségének feloldása hatott a legkedvezőbben, főleg apai rokonaim csanádapácai megpróbáltatásainak enyhülésével. Pápanyögéri ismeretségeim révén a kuláklista eltörlése sem hagyott közömbösen. Nagygazda hozzátartozóim nem voltak, de általuk engem is megaláztak Rákosiék, mert „osztályidegenek” akadtak az én családban is: hivatalvezetők, bírók. Olyasmit éreztem, mint amit a zsidóüldözés idején érezhettek azok, akik nálamnál négy-öt évvel hamarabb eszmélkedtek: hogy mernek ezek a fegyveres gazemberek asszonyokat, aggastyánokat és gyerekeket hajtani az utcán, ki tudja, hová. Nyolcvanéves nagybátyámat valahova az isten háta mögé, egy Békés megyei tanyára telepítették ki, szerencsére irgalmas szegényparasztok közé. Befogadók talán kuláknak minősített gazdák voltak, s azután lettek nincstelének, hogy kifosztották őket – ezt nem tudom, de a majdnem semmijüket is megosztották nagybátyámékkal. Családom másik fele polgárként is érinthetetlen volt: az orvost, a tanárt, a nyelvészt vagy a muzsikust akkor sem lehetett megcímkézni és állásából kipenderíteni, ha soha,

semmilyen hűségnyilatkozatot nem tett Rákosinak. Ezzel a felemás osztályidegenséggel terhelve, gyerekésszel is felfogtam: ötvenhárom tavaszától jóval kevesebb gyűlölet és fenyegetés kering a levegőben, mint a korábbi években. Csökkent a nyomás, enyhült a légszomj, egészen a visszarendezésig, Nagy Imre félreállításáig.

A gyerekben a felületes benyomások is megragadnak, s mélyebben érintik, mint a tudatosabb felnőttet. Rákosi rádióhangja nekem az állandósult reménytelenséget jelentette. Negyvenöt óta ismertem a torka felső részében képzett, harsányra fogott hangját, ahogy ártó mondatait sulykolja. Nyolc év elteltével sok minden változott, de az ő idegen ügynökhangja maradt a régi. A szónoklatait követő ütemes taps és éljenzés a véglegességet, a sorsszerűséget sulykolta tudatomban. Úgy éreztem, nem lesz ennek vége sosem. Szomorúan hallgattam nyugdíjától megfosztott, lélekben összetört, hirtelen megvénült nagyapám hümmögését. Egy ócska kis világvevőt recsegtetett, jó hírekre várva, hiába. Nem tudom, hány évet vettek el az életéből a *bélistával*, az *osztályidegenné* nyilvánítással, majd a *kitelepítés* rémével, s főleg azzal, hogy 1948 után minden tevékenységtől megfosztották. Valami tapasztalatátadás, írogatás, negyvenvalahány éves vegyész-mérnöki működésének összefoglalása illetet volna hozzá. Dólt betűs, kalligrafikus írását ma is megcsodálják, akiknek megmutatom. Levonhatta volna a tanulságot csatornáink és folyóink szennyvíztartalmáról végzett analitikai kutatásaiból, amelyeket pepita füzetekben rögzített. Mai környezetvédők is megbecsülnék azt a munkát, amit az ezerkilencszázas évek óta végzett ezen a téren. 1957 februárjáig tartó utolsó évtizedében megkímélhették volna attól, hogy fölösleges embernek érezze magát. A félelmet is elkerülhette volna. A hetente becsöngető *népnevelők* érkezésekor mindig átélte a *csengőfrász* állapotát, a kitelepítéstől való szorongást és a bizonytalan kilétű népnevelőkkel folytatott, kínosan szüksézszerű eszmecseréket, amelyekből nekem főként ez a mondata ragadt meg a fülemben: „Nekem már mindegy.” Neki (s ki tudja, hány nemzedéktársának) nem adatott meg a minden becsületes embert megillető érzés, hogy munkában eltöltött évtizedei után is van miért fölkelnie reggelenként. 1956 októberét már nem fogta föl, elmeszesedett agyában nem villant föl a tíznapos remény.

Negyvenöt vagy negyvenhét nyarán, amikor hónapokat töltöttem falun – Pusztamonostoron, Pápanyögéren –, a falusi öregembereket másmilyennek láttam, mint a nagyapámat. A falusi öregember vasárnaponként fehér ingben, fekete mellényben és kalapban kiül a ház elé a kispadra, és nézegeti, miként zajlik az élet. A Szent István-napi búcsúkor a zöld lombos lugassal bővített kocsmaudvaron gyülekeznek, tréfálkoznak a fiatalok. Száll a hajóhinta, röppenek a szoknyák, a vidám sikolyok. A kora esti litánia idején a templomba vonulnak, az öregember is felkászálódik, a padsorba ülve leteszi kalapját, homloka holdvilág-fehéren világít napbarnított, barázdált arca fölött. Komoly és hallgató. De még az ötvenes évek elején, a legmélyebb kifosztottság és nyomorúság közepette is bizakodó, mert a tél után jön a tavasz, a mag kikel és zsendül a vetés, lesz aratás, ősszel szüret, forr a bor, s ha mindent elvesznek a bőrkabátosok, akkor is kezdődik minden előlről, a magot megint el kell vetni. Valamit mindig tenni kell, ha mást nem, a magot válogatni.

Nagyapámnak nem adatott meg a szép elmúlás, ő csak bóbiskolt és kókadott. Falun is láttam rosszkedvű öregeket, de életüket természetesebbnek

éreztem, mint a pesti lakásba szorultakét, a dolgozó élet végén naphosszat tétlenekét. A falusi ember örege is elmatat a ház körül, beszélget az állatokkal, *figyeli az időt*. Hetvenéves nagyapámtól elvették az öregkort. Nem kell a tudásod, mondták a tudatlanok, és hagyták, hogy néhány év alatt „leépüljön”. Nincs számomra undokabb szó ennél: abszurd és buta, mint amikor „feloltják” a villanyt.

Nekem, noha ugyanarra a sorsra akartak ítélni a privatizálók, mint nagyapámat az államosítók (nagyjából ugyanaz a garnitúra), irodalmárként még sok elvégezni valóm van. Közérdekű dolgokat szeretnék elmondani azokról, akiket műveikben is, személyükben is szerettem – Balázs Józsefről, Bella Istvánról, Benjámín Lászlóról, Csanádi Imréről, Kálnoky Lászlóról, Lázár Ervinről, Mezei Andrásról, Nagy Gáspárról, Nagy Lászlóról, Nemes Nagy Ágnesről, Parancs Jánosról, Pilinszky Jánosról, Rónay Györgyről, Száraz Györgyről, Vas Istvánról, Weöres Sándorról. A nálamnál egy nappal előbb született Pék Pálról. Meg akik még itt vannak velünk, örege vagy fiatalon. Róluk szólva, remélem, a közösen megélt kornak is hitelt érdemlő tanúja lehetek.

Gaszner Péter

orvos, pszichiáter (Békéscsaba, 1939. augusztus 4.)

Az oroszán jegyében születtem. Élettörténetem főbb eseményei: iskoláimat Békéscsabán és Diósgyőrben, majd az Újdiósgyőri Gimnáziumban végeztem, a Debreceni Orvostudományi Egyetemen szereztem orvosi diplomát. Rövid miskolci kitérő után a Pécsi Orvostudományi Egyetem Ideg- és Elmeklinikáján Környey professzor irányításával lettem ideg-, majd elmegyógyász. Pályám nagy részében az Országos Pszichiátriai és Neurológiai Intézet pszichiátriai osztályán dolgoztam, itt köszöntöttek huszonöt éves pszichiátriai osztályvezetői jubileumomon is. Több mint 45 éves oktatói tevékenységemből húsz évet a Semmelweis Egyetem professzoraként töltöttem, és reményeim szerint ezt folytatom is. A szakmai tanulmányutakból

legfontosabbak a gdanski, az egyéves manchesteri, az umeai, a Buenos Aires-i és a többszöri nashville-i (Vanderbilt Egyetem).

Amire büszke vagyok: a Széchenyi professzori ösztöndíj, a Svéd Pszichiátriai Társaság tiszteletbeli tagsága, a Buenos Aires-i Egyetem díszdoktorsága, az MTA doktora, az MTA orvosi osztálya tanácskozó testületi tagsága, a Pszichiátriai (WPA) és a Neuro-pszichofarmakológiai Világszövetség (CINP) vezető tisztségei. Ami szomorúsággal tölt el: hazánkban a pszichiátria nemcsak nem becsült, de lebecsült lett. Ez nekünk, pszichiátereknek fájó, a több százezer lelki betegnek tragikus, a több millió magyarnak szomorú.

Szakmámat, az orvostudományt, ezen belül a pszichiátriát mély alázattal és nagy hivatástudattal műveltem, és ezt szeretném tovább folytatni. A hivatástudatot, a gyógyítás szeretetét minden más fölé rendeltem. Ez magánéletem rovására ment, mégis büszke vagyok rá, mert négy gyermekem közül három orvos lett, választott szakmájuk igen jeles művelői. A pszichiátria szeretete mellett igen fontosnak tartottam – hazai és nemzetközi vonatkozásban egyaránt – a szakma megbecsültetését a fiatalokkal. Az oktatás szeretete és művelése mellett lényeges volt a klinikai kutatómunka is.

Sokoldalú szakmai tevékenységem során jutott idő a Magyar Pszichofarmakológiai Társaság elnöki funkciója ellátására, a Neuro-Psychopharmacologia Hungarica szakmai folyóirat alapító főszerkesztőségére is.

Az elmúlt évtizedek a pszichiátria töretlen fejlődését mutatják: az agykutatás hazai és nemzetközi művelői igen jelentős eredményeket hoztak. A neurotransmitter (ingerületátvitelért felelős) központi idegrendszeri molekulák felfedezése, és szerepük a pszichiátriai gyógyításban áttörést eredményezett. Fiatal orvosként azért is választottam a pszichiátriát, mert az akkor még az egyes lelki betegségeket többnyire csak részletesen leíró szakág a gyógyítást kevésbé ismerte. Arra gondoltam, itt sok teendőm van, hátha én is segíthetek. A lelki betegségek gyógyítása igen sokat fejlődött az elmúlt évtizedekben: szín-

te minden pszichiátriai kórkép javítható, a gyógykezelés komoly eredményeket tud felmutatni. Ma már ott tartunk, hogy a testi tünetek mellett a lelki betegségekben is segít az orvostudomány.

Szinte érthetetlen a hazai viszonylatban tapasztalható megtorpanás. Optimizmusom azonban sok nehézségen segített át. Most is mély meggyőződéssel vallom, hogy az elkövetkező évtizedekben a mentális egészség és megelégedettség minden honfitársunknak alanyi jogon jár. Biztos vagyok abban, hogy a lelki betegségek gyógykezelése minden beteg számára elérhető és megvalósítható lesz. A jövőben azonban arra kell törekednünk, hogy a lelki betegségek megelőzhetőek, a mentális kiegyensúlyozottság és egészség megtarthatók legyenek, a rehabilitáció mindenkin egyénre szabottan segítsen.

Szalai Sándor

villamosmérnök (Budapest, 1939. augusztus 4.)

Első gyermekkori emlékemben apácák szerepelnek, akiknél óvodába jártam. Ezt sötétebb képek követik, a háború, a bombázások és a légiriadó. Szüleimmel Budapest intenzív bombázása elől Érdre költöztünk, ahol éjjeli álmaimból rendszeresen riasztottak a légiriadók miatt, és álmosan botorkáltunk a

sötét ösvényen a biztonságosnak tűnő kőbányába. Fejünk felett húztak el az amerikai repülők, a reflektorok és légvédelmi ágyúk lövegeinek fellobbanó fényei között. Gyermekfejjel szurkoltam, mikor találnak már el egy gépet, de nem maradt meg emlékezetemben egy ilyen esemény sem. Az intenzív bombázások elmaradtával visszaköltöztünk Csepelre. A váratlan éjszakai támadások miatt éjszakánként, sok más családdal együtt a közönséges bunkerba mentünk, mindenkinek

megvolt a kis szeglete, ahol pokrócok alatt, kis vánkásokon próbáltunk szenderegni. Én mindig vártam a világosodást, amikor édesanyám ki-osont a házunkhoz és meleg teával vagy rántott levessel tért vissza. Édesapám az úgynevezett szerencsések közé tartozott, hadiüzemben dolgozott, ahonnan nem

vitték a frontra. A Dunai Repülőgépgyár persze többször szőnyegbombázást kapott, és édesapám isteni szerencsével túlélte. Ez a repülőgépekkel kapcsolatos gyermekkori emlékem, úgy látszik, nyomot hagyott bennem egész életemre.

Villamosmérnökként végeztem az egyetemem és két év múlva már a Pestvidéki Gépgyárban, repülőgépek körül dolgoztam. Volt egy kalandos kitérőm, a Szovjetunióban, az Egyesített Atomkutató Intézetben hat évig magyar

fizikusok számára kísérleti berendezéseket terveztem. Ez a brezsnyevi időkben megismertette velem a szocialista rendszerek mélységeit is. A munkába feledkezve dolgoztam, nem figyeltem a külvilágra. Érdekes feladataim voltak, itt kezdődött tudományos pályám. Ekkor rögzült bennem József Attila verstöredéke: „Ne légy szeles. Bár munkádon más keres – dolgozni csak pontosan, szépen, ahogy a csillag megy az égen, úgy érdemes.” Ezt egy időben munkahelyemen kitűztem a falra, de nem csak a rádióban szignálként használt töredékét. Hazatérésem után a KFKI Részecske- és Magfizikai Kutatóintézetbe (RMKI) kerültem, ahol az űrkutatási műszerek fejlesztése volt a feladatomban.

Az első jelentős munkám a KFKI RMKI-ban a magyar űrkutatás máig is legsikeresebb programjának, egyben a leglátványosabb kísérlet műszerének a fejlesztése volt, amely elsőként továbbított képet üstökösösmagról. Éjt nappá téve dolgoztunk kollégáimmal, mivel a Halley-üstökössel a találkozás, azaz a kísérlet megismétlése csak 76 év múlva nyílt volna lehetőség, itt nem volt mód igazoló jelentést írni, miért nem készült el valami határidőre. Nehéz leírni azt az örömet, amit a magyar kutatók éreztek, amikor az üstökös magjáról megérkeztek az első képek, hiszen ez volt az első igazi komoly próbatétel űrberendezések készítésére Magyarországon. A VEGA szondák műszereinek egyharmada Magyarországon készült. A sikeres műszer fejlesztéséért, többedmagammal Állami Díjban részesültem. Tulajdonképpen ez alapozta meg jó hírnevünket a nemzetközi űrkutatási közösségben.

Azóta sok érdekes NASA, ESA és orosz űrmissziós műszerépítésében vettem részt, amelyek a Vénusz, a

Föld, a Mars és a Szaturnusz megismerését szolgálják. Mint a repülésben, az űrkutatásban is a megbízhatóság a legfontosabb tényező. Az egyik, a Szaturnusz környezetét vizsgáló Cassini szonda 1997-ben indult, és csak hét év múlva ért a célhoz. Ebben a misszióban két műszer fejlesztésében vettem részt. A másik, a Rosetta szonda már négy éve száguld a célja felé és csak 2014-ben éri el a cél-üstököst, hogy jobban megismerjük a Naprendszert, a bolygók és az élet kialakulásának kezdetét. Abba a szerencsés helyzetbe kerültünk munkatársaimmal, hogy az üstökös felszínét vizsgáló űrállomás központi számítógépét fejleszthettük. Az eredményes munkáinkért több munkatársammal együtt mind a NASA, mind az ESA oklevéllel tüntetett ki. A tudományos együttműködés a világ megosztottságát csökkentő tényezők, különösen a nyolcvanas években volt ez jelentős. Az űrkutatásban végzett kutatásaim során összegyűlt új eredmények alapján szereztem meg az MTA doktora tudományos fokozatot. Többéves űrkutatási munkám sikerességét igazolja, hogy a Nemzetközi Asztronautikai Akadémia tagjává választottak.

Természetesen a nemzetközi kapcsolatokkal gyakori utazás jár együtt, amelynek során a világ sok országában jártam, élményekben gazdagabb lettem. Megismertem sok kutatót, mérnököt, és bátran állíthatom, hogy a magyar mérnököknek nem kellett seholy sem szégyenkezniük felkészültségükben. Egyetemünk biztos elméleti alapot adtak a kreatív alkotáshoz, remélem, a piacképes tudás jelszavával ez a jó hagyomány nem fog megszűnni. Büszkeség töltött el, amikor Pasadenában a Kármán Tóddorrról elnevezett teremben voltam, vagy amikor a Los Alamos-i múzeum-

ban a kutatóközpont történetét bemutató film alatt egy amerikai kolléga megbökdösött, mialatt a laboratórium alapításában részt vevő három magyar atomtudósról beszéltek. De mindezek mellett az egyik legnagyobb boldogság a jövő nemzedékét látni, hogy követőink vannak és lesznek.

A családomban is öröm két leányom három-három unokájának cseperedését, fejlődését látni, és ez reményt ad, hogy a magyarság talán nem fog eltűnni a nagy globalizációban.

József Lindor

Kötő József

politikus, színháztörténész (Kolozsvár, Románia, 1939. augusztus 8.)

A megnyugvás ösvényein... Nemzedékem túl későn született ahhoz, hogy megismerhesse a polgári világ szabadságát, de túl korán ahhoz, hogy megkímélje a sors a totalitárius „örömtől”. Személyiségformálódásunk időszaka egyfajta „köztes állapotra” esett. Miközben az „átkos múlt” és a „boldog jövő” ideológiái ádáz harcukat vívták lelkeinkért, addig mi még hozzájuthattunk olyan „tisztá forrásokhoz”, amelyek, ha külső szabadságunkat nem, de gondolkodásunk alakításának belső szabadságát biztosíthatták. Hozzám a sors különösen kegyes volt. Két olyan élményt tartogatott számomra, amelyek, Vörösmartyt parafrázálva, hozzásegítettek az

„igaz út” megleléséhez, s ha a rajta való járás olykor rögös is volt, vagy egyenesen lehetetlen, azért mindig elválaszthattam az ocsút a tiszta búzától.

Gyerekkoromat Tordán töltöttem, az 1568-as erdélyi országgyűlés városában, s egyik első, önismeretre tanító képzőművészeti élményem éppen a városi múzeum bejáratával szemben függő Körösfői-Kriesch Aladár-festmény volt, amelynek központi alakja Dávid Ferenc, s azt a pillanatot örökíti meg, amikor, a nagy reformátor lánglelkű szónoklatának hatására is, a testület a világon először elfogadja a lelkiismereti szabadságról szóló törvényt, miközben Európában még csak ezután következett a Szent Bertalan éjszakája. Büszke voltam, hogy ilyen nemzethez tartozhatom. A nemzet tehát nekem sajátos lelkiséget jelent (később, érett fővel értettem meg, hogy ez a transzszilván tolerancia, illetve a Szent István-i befogadó nemzet gondolata).

Másik meghatározó élményem a nagyenyedi Bethlen Kollégium szelleme. Középiskolás korom napi zarándoklatai a labancverő kuruc tógátus diákok emlékművéhez létem alapparancsává tették, hogy sorsfordulóimon csakis Vak Bottyán talpasainak módján dönthettem. Természetes tehát, hogy az iskolaalapító Bethlen Gábor tanításai szentírásként hangzottak, akinek vigyázó tekintete azt sugallta, hogy a nemzetkarakterológiánkban nem is teljesen alaptalanul jelen levő tragikus félelemnek, miszerint eltűnünk a föld színéről, van egy má-

sik alternatívája is: „egy népnél sem vagyunk alábbvalóak”. Ott rejtőzött a nagy felismerés: mindent túl lehet élni, tovább lehet élni, egyéniséget, anyanyelvet, kultúrát meg lehet őrizni, csak országépítő politikánk középpontjába a művelődés országmegtartó erejének hasznosítását kell helyezni.

Természetszerű volt, hogy a bölcsészkar nyelv és irodalom szakára iratkoztam be. Lassacskán körvonalazódott, hogy kutatási területem a két világháború közötti romániai magyar irodalom története lesz. (Írásom címét is kedvelt szerzőm, Karácsony Benő ihlette.) Habár sokáig kecsegtettek egyetemi oktatói munkakörrel, a Bolyai és Babeş egyetemek egyesítése körüli „vitézkedésem” okán, éber elvtársak egy csoportja eltanácsolt. Néhány évi tanügyi ténykedés után a kolozsvári színházhoz kerültem dramaturgként. A mi tájaink színház- és drámatörténetének áttekintése szükséges volt gyakorlati munkám minőségi végzéséhez is, de immár örök társam, szenvedélyé lombosodott kutatóösztönöm is erre buzdított. És ekkor következett be az a felismerés, amely végül is pályamódosításra ösztökélt. Már a téma körültagogatásakor kitűnt, hogy míg a romániai magyar színháztörténetre és a második világháború utáni korszakára vonatkozóan néhány alapvető kézikönyv rendelkezésünkre áll, addig éppen kedvenc korszakom, a két világháború közötti időszak teljesen feltáratlan. A kornak a köztudat előtt ismeretlen anyaga tanulmányozása számomra egyértelműen bizonyította: a Hamupipőke-sorsban senyvedő dráma- és színháztörténetünk feltáratlan eredményeit közművelődésünk élő és ható kincsévé kellene tennünk, hisz olyan értékek rostálódtak ki a közgondolkodásból, amelyek önismeretünket gyarapíthatták, kultúránkat teljesebbé tehettek. Így a még jóformán ki sem bomlott irodalomtörténeti pálya máris átvedlett dráma- és színháztörténeti érdeklődéssé. A feltárt adatok kézzelfoghatóan bizonyították fenti tételemet, hisz – csak néhány példát kiragadva – felmérhetetlen az egyetemes magyar avantgárd drámai vonulata a húszas-harmincas évek erdélyi kísérleteinek eredményei nélkül, a „kék madár”-irányzat drámamodell- és játéktípus-teremtő próbálkozásának megismerése is nélkülözhetetlen: egyedi kísérletként igyekezett egyetemessé tenni a sajátos népi gyökereket, a színi látványt folklórelemek beépítésével szurrealisztikus vízióvá növesztetni. Máig követhető modell az erdélyi–magyar–egyetemes hármasszöveg jelszó jegyében működött kísérlet. Gyakorlati színházi munkám is emlékeztet számomra, tagja lehettem Harag György csapatának, amely megpróbálkozott a hagyományos színházi formanyelv átírásával, rést teremtve a korszerű kifejezési módok betörésének a színházi gyakorlatba. A kísérlet a Sütő-tetralógia színrevitelében tetőzött. A pályamódosításban legfelsőbb meggyőződésemmel is megtestesült. A szakirodalom szerint azok a népcsoportok, amelyek nem rendelkeztek független területtel és önálló közigazgatási intézményekkel, hiányukat kulturális intézményekkel pótolták, így a színházépület olyan helyszín is, ahol kőbe vésve manifesztálódik egy adott nemzet identitása, egy virtuális nemzet valóságga alakítható. A totalitarizmus éveiben a színház a nemzeti „túlélés” jelképévé, a múlt jelenné formálható és a jövőre vetíthető terévé változott. Ez a hit tükröződött dramaturgi, majd színházigazgatói tevékenységemben és több tucat színháztörténeti tanulmányban, valamint féltucatnyi kötetben.

Aztán a rendszerváltás ismét pályamódosítást hozott: lehetőség adódott a hit gyakorlattá váltására. Szerepet vállaltam a közéletben, az erdélyi magyarság

közképviselőt ellátó szövetségben ügyvezető alelnöki tisztséget töltöttem be, az állami közigazgatásban, két ízben is, a kisebbségi oktatásért felelős államtitkár lettem, a mára már nemzeti jelentőségű intézmény címet elnyert Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület alapítója és elnöke voltam, a minőségi színjátszás utánpótlását biztosítandó tanítottam a kolozsvári egyetem keretében általunk létrehozott színházi tanszéken. Csak így járulhattam hozzá hitem gyakorlattá váltásához: létre kellett hozni az önkormányzaton alapuló intézményrendszert, az asszimilációmentes lét egyedüli szavatolóját. Közel két évtized harc következett, s persze fegyverek közt hallgatnak a múzsák. Ha írásra maradt időm, inkább kultúrpolitikai vitairatok születtek, mivel Kelet-Európában nem autópályákon haladhatunk álmaink felé.

Mikor hetvenedik évem kopogtatott, elhatároztam: valóban a megnyugvás ösvényeire lépek, nyugdíjaztattam magam, és életemben először főfoglalkozás-képpen kutathatok. Készítem a két világháború közötti erdélyi magyar színjátszás lexikonát. Életem nagy beteljesülése lehetne, ha kézbe vehetném a nyomdából frissen kikerült hengegő példányt, s mutogathatnám hat unokámnak.

Próto János

Bertényi Iván

történész, heraldikus, egyetemi tanár (Budapest, 1939. augusztus 16.)

Még „békebeli” vagyok: fél hónappal a második világháború kitörése előtt láttam meg a napvilágot. Nagyon szép kisfiú voltam (akkor még!). A háború végén a német katonák csokoládéval, az oroszok barna katonakenyérrel kínálgattak. (Mindegyiket elfogadtam – azóta is látszik az alakomon.) Mint badacsonyi gyerek, de nem a bor hatása alatt, először hajós, aztán vasutas akartam lenni. Szüleim mindketten pedagógusok voltak, igen ki kellett hát vágnom a rezet a felvételi vizsgán, hogy bekerülhessek

az értelmiségiek számára fenntartott tízszázaléknyi hely egyikére. Végül mégiscsak történész lettem, sőt a nagy múltú Eötvös Collegium is tagjai közé fogadott. Fiatal koromban elsődlegesen a közelmúlt története érdekelt, láttam azonban, hogy erről az időszakról a napi politikától elszakadva nem lehet írni, ezért fordultam a levéltáros szak, a történelem segédtudományai és a középker felé. Mindig jó tanuló voltam, egyedül a rajz nem ment – talán ezért kezdtem vonzódni a címerekhez. Az 1960-as

években Magyarországon a kibernetika burzsoá, a heraldika feudális áltudományok számított, ezért első címertani cikkemet a *Toldi szerelme* heraldikájáról írtam a másodlagosnak tekintett magyar szakom egyik szemináriumi dolgozatoként. Igen meglepődtem, amikor ezzel az országos tudományos diákköri megméretésén első helyezést értem el. Történezmestereim a középkori kormányzat-történet felé irányították érdeklődésemet. Így magától értetődött, hogy bölcsészdoktori értekezésemet arról a Szepesi Jakabról írom, aki az ország távoli szegletéből érkező kisnemesi származása ellenére az 1370-es években az ország második legfontosabb főúri méltóságát, az országbírói tisztséget nyerte el. A továbbiakban kutatásaim során az összes XIV. századi magyar országbíró tevékenységét feltártam és kandidátusi disszertáció, valamint monográfia formájában publikáltam. E munkákkal egyben dédapám – Wenzel Gusztáv – emlékének is adóztam, aki a XIX. század neves történésze és jogtörténésze volt.

„Hivatali” pályámat végig az ELTE bölcsészkarán töltöttem: a gyakornokságtól az egyetemi tanárságig végigjártam a „számárlétra” valamennyi fokát. Csaknem fél évszázadon át történelem és levéltár szakos hallgatók nevezékeit (esetenként szülőket, majd gyermeküket) oktattam, így nekem is felróható, ha a történelemtanárok, történészek és levéltárosok nem állnak mindig hivatásuk magaslátán. Minden igyekezetem ellenére sem sikerült nagyobb fiamat megakadályozni, hogy ő is historikus legyen. Kisebbik fiam bölcsészen választott, ő nem bölcsész-, hanem jogászpályára lépett.

Élve a kormány által biztosított „kulturális turizmus” lehetőségével, az 1970-es évektől (saját költségemen)

rendszeresen részt vettem és előadásokat tartottam nemzetközi heraldikai és genealógiai kongresszusokon, valamint más tudományos rendezvényeken Stockholmtól Lisszabonig és Londontól Moszkváig. Szerepléseimnek és idegen nyelvű publikációimnak köszönhetően több külföldi tudományos akadémia és társulat is tagjává választott. (A távolság megszépít....) Pecséttani munkásságom elismeréseként több mint egy évtizeden keresztül képviselhettem Magyarországot a Nemzetközi Levéltári Tanács pecséttani bizottságában. Franciaországi és ausztriai ösztöndíjaim során kikutattam, hogy a középkori és kora újkori parasztnozsgalmak, illetve azok vezetői is használtak címereket, így sikerült megszabadítanom a heraldikát a hazai tudománypolitika irányítóinak negatív megítélésétől. „Jutalmam” nem maradt el: egymás után több heraldikai kézikönyvet és tanulmányt publikálhattam, és a Magyar Tudományos Akadémián doktori disszertációm a középkori magyar címerhasználat történetéről készíthettem.

Hosszas tárgyalások után 1978-ban az Amerikai Egyesült Államok kormánya visszaadta a magyar koronázási jelvényegyüttest, így a Szent Korona az érdeklődés előterébe került. Ennek volt betudható, hogy koronánk történetéről írt és négy kiadást is megért tudományosan népszerű munkám hallatlanul magas (másfél százszázalékos) példányszámban kelt el.

Miután az 1970-es, 80-as években népszerűsítő munkáim jelentek meg Magyarország Anjou-kori történetéről és Nagy Lajos királyról, a rendszerváltást követően Gyapay Gáborral felkérés kaptunk nemzeti történetünk egészének egy kötetben való összefoglalására. A „jó időzítésnek” köszönhető a könyv feltucatnyi kiadása az 1990-es években.

1988 és 1993 között másodállásban a keszthelyi Helikon Könyvtár vezetője voltam. E minőségemben rendezhettem meg a Festetics-kastélyban Czoma László direktor segítségével a 19. nemzetközi heraldikai és genealógiai kongresszust. Ezt követően három évig régi alma materem, az Eötvös József Collegium igazgatója lettem. Működésem alatt, 1995-ben ünnepelte az intézmény fennállásának centenáriumát.

Politikával soha nem foglalkoztam, pártba soha nem léptem be, akkor sem, amikor egy volt belőle! Érthető, hogy állami vagy kormánykitüntetésben nem részesültem. (A jelenleg regnáló kivételével mindegyik kormány meg is bukott!) Mégis többször váltam politikai viták részesevé: 1990-ben

tudományos érvekkel bizonyítottam, hogy a koronás címer nem csupán királyságok jelképe lehet, hiszen több köztársaság szuverenitás szimbólumként használta és használja. A közelmúltban is többször voltam kénytelen sorompóba lépni, amikor több mint nyolc évszázados nemzeti jelképeinket napi politikai támadások érték.

Bár (édesapámhoz hasonlóan) többször végigudvaroltam a kalendáriumot, tartósan egyetlen nő sem volt képes elviselni, ami a leírtak elolvasása után könnyen megérthető. Hátralévő éveimet szerelmeimnek, a Balatonnak és a tarokkpartiknak kívánom szentelni.

Böögözi János

Böögözi Kádár János

költő, író (Brassó, Románia, 1939. augusztus 18.)

Ebben a kicsiny-kis országban úgy űzetik a reményt. Nem kopógondolattal, mohósággal, de hittel, vággyal, örökös, fokozódó szomjúsággal. Kincs másképpen: csak az önmagunkba-egymásba vetett hit, bizalom adhat reménységet. Mégis: űzött-űzetett a remény ebben a Duna szálára fűzött, gyöngyszem-országban, ahol a szél félszeggé-féloldalassá gyötri a fákat, és a kíméletlen *hosszá nem értés*, a közőny, a szükség a jellemeket. És mégis: egymásért vagyunk, és van remény, bárhogy is verje közénk az éket az önös érdek és a *hivatalos becstelenség*. Jaj, vajon tudjuk-e, mi is a megmaradt birtokunk? – ebben az asszonytenyéryni országban, amit simogatni, csókolni kell, mert annyiszor fútt keresztül-kasul rajta a szél, elsöpörve szinte mindent, ami érték. Csak e föld *haza* voltát nem lehetett elvitatni – sokan próbálták bár, és próbálják ma is zápult agyú potentátok és csatlósaik –, mert az éber lélek, az emlékezet és a soha el nem hamvadó tudat volt az őre. Ma is az.

Mégis, néha úgy jár át az idegenség, mint a szél ezen a gyermektenyéryni országon, s elúzi a reményt, mint a forgatag ősszel a gyökere szakadt ördögsekeret a pusztán. Így érzem néha.

Mégis, néha úgy jár át az idegenség, mint a szél ezen a gyermektenyéryni országon, s elúzi a reményt, mint a forgatag ősszel a gyökere szakadt ördögsekeret a pusztán. Így érzem néha.

Böögözi Kádár János

Tóth Sándor

újságíró, költő, műfordító (Szolnok, 1939. augusztus 18.)

Akkor születtem, amikor kitört a második világháború. Szolnok a szülővárosom, de a Palócföld az eredeti pátriám. Kisgyermekként a légelhárítók ágyútüzére emlékszem, miközben az óvóhelyre vittek az esti órákban.

1942-ben csöndesebb világ várt a nógrádi dombok közt, ahol aztán iskolába kezdtem járni. 1946-ot írtak, nyugodtabb két esztendő után szakadt rám ez a kor, amely 1956-ig tartott. Mindig hívő keresztény voltam, gyerekként az oltárszolgálat fontos volt nekem, és az a kultúra nevelt, amely plébániák könyvesházában századok óta élt. A hely: Kisterenye (ma Bátorterenye), ahol éppen azért nem javasolt az iskolaigazgató középiskolába, mivel egyszerű munkásgyerek létemre a „sötét

reakciót” szolgáltam. Esztergom befogadott: a ferences rend gimnáziuma. Tehát végül is jól jártam. Megalapoztak latin műveltséggel, magyar irodalommal, a tisztesség Szent Ferenc-i gondolkodásával és – derűvel, amely azokban az években gyönyörű ajándék volt. Teológiára kezdtem járni Egerben, majd Budapesten folytattam stúdiumaimat. Pap nem lettem, papa: igen. Öt gyerekkel. S hogy visszalapozok rövidke életrajzomban, 1956 az esztergomi „sötét kapunál” újra ébreszt forradalmas emlékével, könnyekkel; közel velem egykorúak (is) a kövезetre borulva hagyták itt az életet – sortűz áldozataiként... Nehéz volt megérteni, miért jutott ennyi szenvedés egy népnek, de bölcs történelemtanárom minden igazat elmondott, amit könyvek lapjai közül kitépett a kommunista diktatúra. Lehet, hogy ezért is jelentkeztem történelem szakra, mintegy fintort vágva a kor képeinek? A teológia után ugyanis fölvettem az egyetemre, s mivel még voltak régi jó tanárok, tőlük tudtam meg, mit érdemes elolvasni, megjegyezni, hogy gondolkodni tudjak. Irodalom, történelem, zene bővületében az élet ugyanabban a szellemben folytatódott, ahogyan gyermekkoromban kezdődött. Mindig a könyvek izgattak, mindig a szellem irányított, amely erős példákkal nevelt – nevel ma is, közel a hetedik évtizedhez. Izgatott az írás, a diploma után – de már közben is – az Új Ember szerkesztőségében kaptam szerény helyet, Rónay György pedig meghívott a Vigilia asztalához. Írtam jól-rosszul a „fejlődő szocializmusban”, szinte mindig a kultúráról, a hitről. A régi-új örökség tükrét kerestem, ahol magyarságom tudatában mindent szerettem volna látni, főleg a hazugságok mögött az igazságot. Az irodalomhoz e lapoknál szegődtem, versek, kisesszék, zenéről, színházról, képzőművészetről jelezték bicegő utamat, s főleg olyan riportok, amelyek egyházi műemlékek helyreállításához anyagi segítséget „koldultak” az ország érző olvasóitól. Nem sikertelenül. A pangó-sutyorgó esztendőkből ezek az írások vigasztaltak, s általuk a bizalom: „Van lelke még Árpád nemzetének.” Mindig patriótának éreztem magam, utálok bármiféle sovinizmust! Így köszöntött rám 1990: egyéni választott képviselője lettem nóg-

rádi körzetemnek, tudtam, nekem nem a légből kiabált jelszók (a gyere velem, én se megyek sehová jegyében) a korváltás hangja, hanem a cselekvés, vagyis a keresztény etika törvénye. Nem lettem jó politikus, mivel azt csináltam, amit kellett. (Ezt azóta nevéssé vált társam mondta egyszer.) Kaptam irodalmi díjat (József Attila „nevében”), Pro Urbe díjat (Esztergom nevére), tizennyolc esztendő múltán pedig egykori választókörzetem hatszáz éves központjának díszoklevelével, plakettjével leptek meg. 1994 óta tanárkodom Szent István városában a PPKE Vitéz János Karán, munkatársra vagyok a Magyar Katolikus Rádióknak, sajtónak, megjelent egy tucat könyvem, örülök az unokáimnak, nagy családomnak, szolgálom, akit mindig szolgáltam, s hazámat, ahogyan lehet. Bízom még: eljön egyszer egy jobb kor, ahogy hitt ebben hajdan Vergilius. Az etikát, a műveltséget, a szellem tiszta arcát tartom elsődlegesnek. Írok, fordítok, tanítok, s ez bizonyára növeli egy öregember hitét, reményét.

Ha mostanában megkérdezik, mi az, mire gondolok, Sík Sándor piarista (eszményképem irodalomban, emberségben) szavait idézem:

„Hetven felé,
Mint felhőn át az esti napkorong,
Mindenfelé
Egy fényességes árny borong:
Az Istené.”

Fazekas Lajos

filmrendező (Kecskemét, 1939. augusztus 23.)

Születésem napja, úgy mondják, az Oroszlán csillagjegyének utolsó napja, a következő már Szűz. Kecskemét cívisváros, családom polgár-család, apai ágon magyar kisbirtokos-iparos eredetű, születésem idején már hivatalnokfamilia, református, anyai ágon délvidéki svábok az őseim, papok, bankárok, vasúti tisztek, jogászok, tanítók a fölmenőim; az ő révükön lettem három öcsémrel együtt katolikus.

A háború végén kezdtem iskolába járni Kecskeméten, majd apám sok

Gáspár Miklós felvétele

költözéssel járó mester-sége folytán (rendőrtiszt lett 1945-ben) Gyömrőn, Cegléden, Szegeden és Makón, az ő-ző nyelvjárású Alföldön jártam ki az általános iskolát.

Makón lettem gimnazista, az országos versenyeket nyerő tornászcsapat tagja, ez idő tájt jelentek meg első verseim a megyei lapokban (később majd a Tiszatájban, Élet és Irodalomban, Új Írásban is), és végzős gimnazista gyanánt itt ért 1956-ban a forradalom, amelynek makói eseményeiben kezdeményező szerepem volt.

Apám a város népszerű rendőrkapitányaként a forradalomhoz csatlakozott, a bukás után emiatt letartóztatták, félholtra verték, bebörtönözték – jóval később, 1994-ben a város díszpolgára lett, emlékét ma márványtábla örökíti meg.

Édesanyámmal és öcséimmal akkor hazamenekültünk Kecskemétre, ahol oltalmába vett a család, így én elkerültem a pufajkásokat.

1957-ben a Katona József Gimnáziumban érettségiztem kitűnően. Leginkább orvos akartam volna lenni, de egyetemre hiába jelentkeztem; testvéreimet is el kellett tartani, hiszen tanító édesanyám se kapott munkát jó darabig; a rokonságnál, nagyszülőknél laktunk – dolgozni kezdtem. Ám katonai behívás fenyegetett, ami akkor az én helyzetemben életveszélyt jelentett volna.

Találtunk egy helyet, ami mentesített: egy felcserképzőnek becézett félkatonai egészségügyi szakiskolát, ide fölvettek. Különös hely volt, igazgatója katonaoorvos, épülete egy óbudai apácakolostor, a növendékek jó része hozzám némiképpen hasonló kétes egzisztencia, de kiváló tanári kar, jó, színvonalas oktatás és érdekes, mozgalmas diákélet várt. Sajnos a kollégiumi bezártságot rosszul viseltem – az első év után ki is rúgtak annak rendje-módja szerint.

Ebben az időben, 1958–59-ben barátkoztam össze a magyar avantgárdok néhány érdekes képviselőjével: közülük Gál Imre, Kovásznay György és főképpen Juhász Sándor festővel szoros barátságot kötöttem. Kecskemétről velem együtt jött föl Pestre Benedek István Gábor, azóta nevezetes író, akinek révén bejáratos lettem a Rabbiszemináriumba, Scheiber Sándor professzor óráira,

de ismeretségben voltam az óbudai plébánián élő Mécs László költővel is, akit haláláig látogathattam.

Kirúgásomat követően pesti rokonok fogadtak be, alkalmi munkákból, vendéglátóipari zongorázásból éltem, később dolgoztam Komlón a szénbányában: ez is mentesített a katonaság alól sorköteleességem végezetéig.

Közben persze minden lehető alkalommal jelentkeztem mindenféle egyetemre, ám eredménytelenül; végül egy véletlen folytán a Színház- és Filmművészeti Főiskola filmrendező szakára is – ez volt a legkevésbé valószínű hely, de Herskó János beválogatott és meglepő módon fölvehetett egészen speciális osztályába.

Innen számítom ifjúságom legboldogabb négy esztendejét: a pokolból a mennyországba kerültem. Megtanultam egy nagyon nekem való mesterséget, bizalmat és megbecsülést kaptam, elindultam a nekem rendelt pályán.

Diploma után a Filmgyár adott állást, asszisztálhattam nemcsak a barátaimnak, a mesteremnek, hanem munkatársként tanulhattam mások mellett Várkonyi Zoltántól, Jancsótól is.

Első játékfilmemet, a *Lássátok feleimet* 1966–67-ben forgattam, 1968 januárjában mutatták be. Később még három filmem futott a mozikban: az *Ámokfutás*, a *Haladék* és a *Defekt*.

A televízió kezdettől a kegyeibe fogadott: elsőként a *Tenkes Kapitányában* voltam másodasszisztens, majd önálló munkákat kaptam, köszönhetően annak, hogy nemzedékemből elsőik között tanultam meg az új médium eszköztárát. Minden műfajban dolgozhattam a híradóeseménytől az élő adásig, számos játékfilmemet a

tévében forgathattam le, dokumentumfilmeket, tudományos ismeretterjesztő és nemzetközi kultúrhistoriai sorozatokat, játékfilmsorozatokat, gyerekműsort, pszichohorrorot – egyszerűen mindent csináltam, ami a mozgókép műfajában létezik; az utóbbi években főként mesefilmeket készítek.

Már főiskolás korom óta fotográfáltam: eleinte kollegáim dokumentum- és kisjátékfilmjeit, később gyakran saját filmjeimet. Nagyon vonzott a filmes technika, főleg a fekete-fehér, kevésbé az elektronika, a színes; csak mostanában, hogy a képminőség nagyságrendeket javult és az utólagos

beavatkozásoknak gazdag eszköztáruk alakult ki, barátkozom vele. Induló éveim irodalmi vonzódásaiból annyi maradt, hogy forgatókönyveim jelentős részét magam írom, s néha egy-egy fölkerésre novellát, verset, publicisztikát.

Egy leánygyermek apja és egy fiúgyermek nagyapjaként harmonikus házasságban élek, hetvenévesen is egészségben és munkaképesen, nyugdíjammal havi negyvenezer forint.

Závodszy Géza

történész (1939. augusztus 23.)

Talán nem egészen hihető, de először a Napút megtisztelő fölkerése ébresztett rá: tetszik, nem tetszik, az emberélet útján elértem egy olyan mérföldkövet, amelyen túl, ha nem is vénnek, de udvarias eufemizmussal szólva tisztos korúnak mondhatnak. Eddig nem sokat gondoltam a korommal, hiszen az Úristen ajándékként testi nyavalyáktól menten tartom a testsúlyomat, s megvannak régi kedvteléseim, az eleven kapcsolat földdel, vízzel, szabad levegővel. Az íróasztalom pedig tele határidős munkával.

Úgy hirtelen fölidézve persze rövidnek is tűnhet ez a majd nem hetven esztendő. Azt hiszem, kortársaimmal közös az élmény, hogy mennyire közeliek, mennyire világítóan színesek a képek a gyermekkori karácsonyokról, a diákkori szerelmekről, házasságról, a gyerekek születéséről, temetésekről. Aztán, ha elkészül a leltár, rádöbben az ember, mennyi minden fért ebbe a hét évtizedbe. Több, sokkal több, mint amennyi a kiszabott hetven sorba.

Amolyan Pegazus rúgta diákként a pesti egyetem bölcsészkarra vitt az erős irodalmi érdeklődés. Magyar és történelem szakos tanárként vidéki és Pest-külvárosi ipari technikumokban tanítottam „előrelátó szülők” oda irányított olykor kivételesen tehetséges gyerekeit, majd a helyi párttitkárral adódó némi súrlódást követően a Tankönyvkiadó műhelyében ráéreztem a könyvcsinálás mesterségének ízére. Történész lettem végül, nem irodalmár, történelemről írtam,

történelmet tanítottam az ELTE tanárképző karán harminc éven át, adjunktusként, docensként, főiskolai tanárként, és irányítottam is a kart a tanárképzés főhivatású bátyjáért folytatott – végül is meddő – küzdelem éveiben.

Sok mindent írtam az elmúlt évtizedekben, történelemtankönyveket, ismeretterjesztő műveket, esszét, alapkutatások után monográfiát terjedelmes jegyzetapparátussal – utóbbi az USA-ban is megjelent angol fordításban –, szerkesztettem forráskiadványt. Szóba ezeket azért hozom, mert eszembe jutott: egy szakmunkástanulók számára írott tankönyvemben úgy igyekeztem a történelmi idő múlását, egy-egy évszázad tartalmát megfoghatóvá tenni, hogy a XX. századot – időszalagon elhelyezve – egy Kárpát-medencei magyar család négy nemzedékére osztottam, megmutatva, hogy egy évszázadnyi idő az egyén számára a nagyszülők, szülők elbeszéléséből szóban, a primer élmény eleven-ségével is átélhető.

Hely híján aligha mesélhetek a személyiségem kialakulásában meghatározó szerepet játszó családi legendáriumból, frontharcos nagyapámról – 1919-ben fején Szamuely tízezer koronás vérdíja – vagy nagyanyám fivérééről, a tengerésztsztről a Novara fedélzetén az otrantói tengeri ütközetben. Az én megélt korom éppen elég történelem egy mai tizenéves számára.

Hiszen már éltem, amikor kitört a világháború. Színes film számomra ma is, amikor évekkel később valóságosan utolért. Tartalékos tiszt apámat a három kisgyermekre tekintettel hátországi szolgálatra vezényelték, s nekünk, gyerekeknek még azon a napon is béke volt. A budafoki ház udvarán játszottunk – meleg júliusi vakító kék ég. Megszóllaltak a légvédelmi szirénák. Ijedelem nélkül mentünk az óvóhelyre, mintha csak sétálni mennénk. Korábban ilyenkor nem történt semmi. De aztán kialudt a villany, rengeni kezdett a föld... füllel elviselhetetlen csattanások, a domboldalba beásott gépágyúk őrzöngő tüzelése... A robbanások sűrű port nyomtak a pince levegőjébe, fuldokoltunk. Anyánk öcsém vízbe mártott pelenkáját terítette az arcomra. S amikor véget ért a rémálom, s az összedobált lépcsőfokokon ismét napfényre jutottunk: a szomszédban égő házak, megnyílt pusztaság, leszaggatott villanyvezetékek. A Csepelt támadó első szőnyegbombázás széle csapta meg az utcánkat. Budapest ostroma, a pincei élet, az idegen katonák, az éhezés ettől kezdve már folytatásos regény.

Az ötvenes évek így-úgy tankönyvi anyag. De én *láttam* a sarki Röltex kirakatában kiállítva a hat kiló lisztet, négy kiló cukrot, a falusi rokonoktól kapott néhány szál kolbászt, egy kis zsírt és hat karórát (!) mint az „ellenség” áruhalmozásának bizonyítékát, miközben az egyszerű, Budafokon sokak által ismert hattagú családból a *családanya* már börtönben volt. Én *beszéltem* a kilencgyermekes, mélyen hívó Haid tanító úrral, akit a tanácselnök időnként beidézett a rendőrségre, és ott megverték, hogy leszoktassák a templomba járásról.

Tizenhét éves gimnazistaként a Műgyetem 1. számú tornatermébe jártam, kissé megkésve a kardvívással ismerkedtem. Október 22-én hétfő délután edzés volt. Így történt, hogy beöltözve, plasztronban, a váratlan és számomra jórészt új világra ablakot nyitó impresszióktól szédelegve ittam az értelmes zajongást, az ütemes dobogást: „Varsó! Varsó!” 23-án néhány osztálytársammal ott vonultunk a műgyetemistákkal, ha igaz, mindjárt a második-harmadik

sorban. Sem történelmi tanulmányban, sem irodalmi műben többé visszaidézni nem lehet azoknak a derült óráknak az eufóriáját, a fölszabadult ifjúság minden irányból áradását. Sok minden következett még, ujjongás, vér, gyász és gyalázat, amelyek felnőtte érleltek, annak a napnak eleven, tiszta képét azonban többé bennem elhomályosítani semmi nem tudta. Megélt éveim túlnyomó része, quod erat demonstrandum, előttem volt, de a magyar quisling balvégzetű árnyéka sok tévedéstől megóvott.

Mégis, hogy a nosztalgiázás langyos fürdővizét kissé fölkararjam, vagy a „távolságtartó”, „tárgyszerű” elemzéseket az oral history módszerével valamelyest előbbé tegyem, íme még egy személyes élmény az élhető szocializmusból (1983): Egy vasárnap reggel hajnali öt órakor erőszakos csöngetésre ébredtünk. Az ajtóban két polgári ruhás nyomozó közölte, hogy második gimnazista lányomért jöttek. Az okot nem mondták meg. Tiltakozásunkra, hogy kiskorúról van szó, hozzájárultak, hogy valamelyikünk elkísérje. Kora reggeltől délután háromig egy rideg, szürke műkö lapokkal burkolt üres helyiség sarkában ültem, átlósan a másik sarokban a gyereklány, akit időnként behívtak a barnára festett ajtó mögé. Egy testes smasszer is volt ott, arra ügyelt, hogy szót ne válthassunk. Délután háromkor behívtak. A százados „komoly” figyelmeztetések után kijelentette, hogy hazavihetem a lányomat. A töredékinformációkból összeállt a kép. Néhány harmadikos szakközépiskolás fiú, életkori sajátosságaik engedve egyesület alapítását tervezgette, és ügyes kezű lányomat kérték meg, rajzoljon zászlót számukra. A fiúk a Beszélő harmadik évében előzetes letartóztatásban voltak. Igaz, a vád nem sajtórendészeti vétség, hanem szervezkedés volt.

A sors megengedte, amit nem hittem: ismét átélhettem, mint telnek meg az utcák és terek a szabadságra vágyók tömegeivel, miként hullik darabjaira és semmisül meg a helytartók által dirigált totális állam. Megízlelhettem, amiről csak elméleti ismereteim voltak, milyen a gyakorlatban egy demokratikus párt építése, milyen választást nyerni (a Magyar Demokrata Fórummal) és milyen választáson elbukni. Ez az új történet, a rendszerváltozás története azonban még tart. Akárcsak az életem.

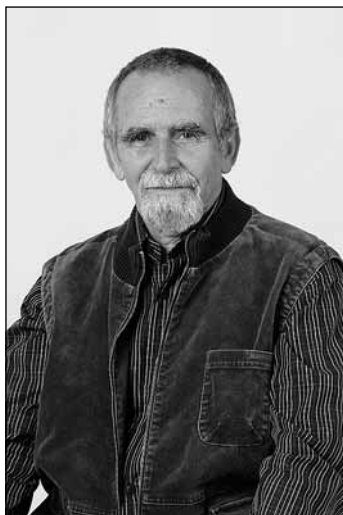
Orvos András

festőművész (Békéscsaba, 1939. augusztus 27.)

...kétségtelen, hogy Orvos András festészetének hármass forrásvidéke a békéscsabai élményein túl Rosenquist, Warhol, azaz maga a pop-art és a Kádár-rendszer képeslapkiadása együttesen. A virág, a rózsza ikonográfiájának hazai kontextusában elsőként – nyilván Magritte szürrealista rózsái hatására – Lakner László festett rózsákat, majd Orvos két kortársa, Siskov Ludmil és Kocsis Imre ecsetje alól került ki

néhány ma már klasszikusnak számító kép. Orvos azonban nemcsak néhány, hanem kizárólag rózsaképeket festett a kietlen és konceptuális hetvenes években. A következő két évtizedben aztán kicsit átértelmeződik a rózsza motívuma. Sub Rosa, Rosa Mystica és Rosa Cantina motívuma Méhes Lóránt és Olescher Tamás szakrális képein tűnik fel, Nyári Istvánnál pedig kortárs művészet némesedik a hétköznapi szupercicse. Az ezredfordulón ismét felvirágozik a rózsadivat. A Wechter testvérek több bizarr, ironikus kompozíciót szenteltek a témának, képeiken a másolat mint eredeti, illetve a szekundereredetiség posztmodern iróniája villan fel, sok-sok rózsával és még több eredetileg mások által festett rózsával...

Orvosi rózsza. Az Iparművészeti Főiskola textil szakán végző Orvos András – a virágok doktora – mint festő oszlopos tagja volt a rövid életű No1 csoportnak (1969–71), később pedig

„beírta nevét” a ma már legendás, egykoron még dicstelen balatonboglári kápolnatárlatok (1971–73) osztálynaplójába is. Ezek persze csak az ismert megállók, azonban az akkori nyilvánosság, illetve a lenyomott nyilvánosságnak köszönhetően számtalan kisebb állomás kötötte össze a nagyokat, és minden állomás új kapcsolatot hozott. A Fáklya Klub Pedagógus Művészeti Stúdióban (1965–69) is-

merkedik meg Litkey Györggyel, Deák Lászlóval és Lisziák Elekkel. 1969-ben a budapesti Tomori utcai általános iskolában rendezte első kiállítását, itt találkozik Szeift Gyulával, aki meghívja az újpesti Derkovits Klubban megrendezésre kerülő, Mezei Ottó által szervezett képzőművészeti kiállításra. 1969-ben tehát felgyorsulnak az események. Megismeri Butz Hunort az angyalföldi József Attila Művelődési Házban, ahol megnyílik a No1 első kiállítása. A háromnapos állatkerti kiállításon már Szemadám György is részt vett. Ez volt a csoport leghíresebb bemutatója.

Ennyi is elég volna, hogy egykori ellenzéki-avantgárd mivoltát megfelelő PR-munkával állandóan a felszínen tartsa valaki, mint ahogy van is ilyen. A Kádár-rendszernek nevezett kalandjátékba még befért egy önköltséges kiállítás a Fényes Adolf Teremben (1972). Az életmű leggrandiózusabb darabjai – a *Naprózsza I-II.* című képek – a balatonboglári és a

kapitalista viszonyokat előrevetítő Fénye Adolf termi kiállításra készültek. Orvos egyébként – Kocsis Imrével, Kéri Ádámmal és Birkás Ákossal, hogy csak néhány különutast említsek – a szürnaturalistákat követő generációhoz tartozik. A nemzetközi irányzatoktól ők már nem voltak annyira elzárva, mint elődeik, ebből következően tevékenységük stilisztikai értelemben „híd” a szürnaturalizmus és hiperrealizmus között. A középmezőnyekhez tartozó Orvos képi világa kétségtelenül a pop artban gyökerezik, de nem egyszerűen és nem a nyugat-európai stilisztikai értelmében. Pop art annyiban, hogy nyomtatványok (rózsás képeslapok) alapján kezd dolgozni, de a nyomat elsődleges élményét érzéki naturalizmussal fogalmazza át, teszi élővé, hogy ne mondjam antropomorffá. Antropomorf, mert a virág nő.

Munkái egyetlen motívuma a virág, amely leginkább rózsá, és a Vácott töltött évtizedekben is hűségese maradt nagy szerelméhez a rózsához. A felnagyított rózsamotívumok két nagy csoportra oszthatók: egyrészt a pop-

artos montázstechnikával komponált dekoratív változatra, másrészt az izzó sárgákkal, lüktető vörösökkel festett naturalisztikus formákra. A naturalizmus és az absztrakció határán egyensúlyozó lírai-romantikus biostruktúra a hétköznapi dekorativitástól a (perverz) érzékiségig tágított széles skálán számtalan formában jelenik meg.

Az alapvetően méretnöveléssel – a fotó szerepe a hetvenes évek elején – létrehozott obligát motívum popos dekorativitása hard edge-es monokróm felületté válik az idők során. A monokróm és a hard edge többnyire kizárja a személyiségre utaló szubjektív kézjelet, azonban Orvos Andrásnak sikerült elkerülnie a személytelenség csapdáját: a kézjegy és az ecsetnyom szublimációját...

(Bárdosi József: Tulajdonságok nélküli művészet. Orpheusz Kiadó, 2005)

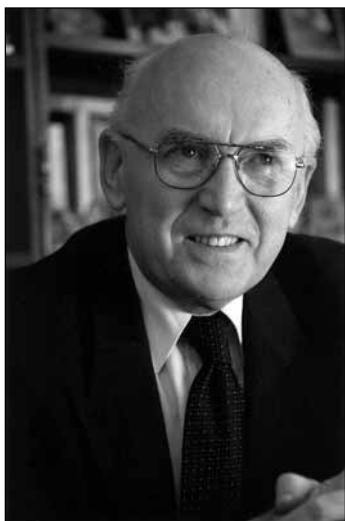
Orvos András

REDUKCIÓ

Sipos Lajos

irodalomtörténész (Kassa – ma Szlovákia, 1939. szeptember 5.)

Rossz időben és rossz helyen születtem. A harcot négy-öt éves kisgyerekként Losoncon éltem meg, ahol a Farkaslakáról, ötgyerekes székely családból származó édesapám a Kármán József Gimnázium igazgatója volt. Csak emlékképeim vannak ebből az időszakból: az eget bevilágító „Sztálin-orgonák” vijjogása, miközben rohanunk át a szüleimmel és karon ülő Kornél testvéremmel (ma a SOTE egyetemi tanára) egy biztonságosabb óvóhelyre; az óvóhely zsúfoltsága és bűze; egy bedőlt falú nyomda felvágatlan kártyaívекkel; aztán két stráfkocsi, mellyel átjövünk a határon, meg egy horganyzott kád: ebben kucorogtunk öcsémmel.

Az 1945–1952 közötti időről is csak villanásokat őrzök. Szüleim az étkezőasztalnál egyszer-egyszer németre váltják a szót, nehogy megértsük mi, gyerekek, mit mondanak egymásnak a politikáról;

máskor arra figyelmeztetnek, mi az, amiről az iskolában semmiképpen ne beszéljünk. Sokszor sült krumpli a vacsora, néha savanyított káposztával; meg puliszka, melyet mindig édesapám főzött, azt ugyanis csak férfiember készíthette el; meg egy sakktábla, melyet talán 1950 karácsonyára kaptunk ketten a testvéremmel közös ajándékként.

1952 legutolsó napjaiban lettem felnőtt. Az akkor már két hónapja kórházban fekvő édesapám kezelőorvosa behívott, s a következőket mondta: „Te vagy a legidősebb férfi a családban. Apád két héten belül meghal.”

Keserves évek következtek.

1956. október 23-án kint voltam a Sztálin-szobornál, láttam, miként erősítik fel a szoborra a drótkötelet, hogyan hajlik meg a monstrum, és miként esik a kövezetre a tömeg üdvrivalgása közben. Ekkor azonban rohannom kellett a Béke útig, a villamosmegállóig, nekem ugyanis tíz órára haza kellett érnem. Novemberben, amikor még nem kezdődött meg a tanítás, meg a téli szünidőben Kornél testvéremmel kőművesek mellett dolgoztunk. A történelmi eseményekre, melyekre egyesek így, mások amúgy gondolnak, mi pontosan emlékszünk. A pályafordulásokra is. Az árulásokra is. Meg arra is, hogy bizony akkor is kifizetődő volt azt mondani, amit a napi politika kívánt. 1957 karácsonyán meghalt édesanyánk is. Én, ekkor az ELTE első éves magyar–oroszc szakos hallgatója, alig múltam 18 éves, gimnazista öcsém 16, kisebbik testvérem, Áron (ma filmproducer) tízéves volt. Egyedül maradtunk az időközben társbérletté átalakított lakásban. A legkülönbözőbb munkákkal tartottuk el magunkat, és mellette tanultunk. 1963-ban szereztem diplomát. Kornél testvérem elvégezte az orvosi egyetemet. Áron történelem–oroszc szakra járt, majd tanári diplomájával a Filmgyárban helyezkedett el.

1957 márciusában, amikor feloldották a forradalom utáni gyülekezési tilalmat, s a József Attila Szabadegyetemen megindult a „félév”, A világirodalom

története kurzus első előadása után a Múzeum körúti egyetem Gólyavárának kapujában találkoztam az ugyancsak a Könyves Kálmán Gimnáziumba járó Takács Zsuzsannával. 1959-ben összeházasodtunk. 1961-ben megszületett Laci fiunk (ma az Országos Idegsebészeti Tudományos Intézet főorvosa, Eszter és Gergő unokánk édesapja). 1971-ben megszületett Balázs (ma a Politikatörténeti Intézet tudományos főmunkatársa, a Múltunk című folyóirat felelős szerkesztője).

1959-től minden munkám mögött ott van a feleségem erőfeszítése és óvó szeretete. A valamikori közös gimnáziumunkban töltött szép és boldog tanári évek után az MTA Irodalomtudományi Intézetében voltam aspiráns, majd a Budapesten szerveződő tanárképző főiskola docense, azután az ELTE docense, 2004-ben egyetemi tanára lettem. 2007 decemberében megválasztottak a Magyar Irodalomtörténeti Társaság elnökének.

Életemet a család és a munka jelenti. Ha ma a munkahelyemre autóval megyek, a gépkocsival a Gólyavár mellett parkolok, ahol először találkoztam a feleségemmel. A fiaim legközvetlenebb barátaim. Ha kilépek a házunk kapuján, azt az iskolát látom átellenben, ahol Babits Mihály tanított, az ő utcáit járva azok mellett az épületek mellett jutok el a metróhoz, amelyeket megírt a *Kártyavárban*. A munkám is hozzá köt. Miután 1985-ben az ELTE-n megszerveztem a Babits-kutatócsoportot, két kötetben közreadtam Babits Mihály életét és pályáját demonstráló dokumentumokat, sajtó alá rendeztem a kritikai kiadásban a *Timár Virgil fiát*, megírtam a költő élet- és pályarajzát. Kollégáimmal, valamikori és jelenlegi tanítványaimmal kiadtunk a kritikai kiadásban életművéből tizenegy kötetet, a Babits Könyvtárban tuzenhárom, a Babits Kiskönyvtárban három könyvben tettük közkinccsé közös munkánk eredményeit. 2006-ban édesapám emlékének ajánlva jelent meg Tamási Áronról készített monográfiám. Ha ma a szeptemberi falunapon Farkaslakán felmegyek feleségemmel a dombtetőre, s szétnézek a templom kapujából a körbefutó hegyekre, erdőkre, mezőkre, lenézek a Nyikóra és a girbegurba utcákra, ugyanazt látom, amit ő láthatott kisgyerekként.

Ez az élet.

Sipos László

Hegedüs Endre

festőművész (Budapest, 1939. szeptember 6.)

Hetvenévesnek lenni nem érdem. Annyira nem az, hogy a szegyenkezés is meglepi az embert, ha ez alkalomból a már eltávozott barátokra, kollégákra gondol (Eisenmayer, Tulipán, Topor és mások). Felfoghatatlan az elmúlt hetven év, legnagyobb része nyom nélkül tűnt el vagy az áldott feledés takarja. Ez az idő csillagászati értelemben

hetven év, a valóságban idő nélküli élettörédek halmaza. De éppen mint ilyen, meglepő ajándékok sorozata, szeretett emlékeké váltak rokonok, nők, gyermekek, barátok. Elmentek, megöregedtek, felnőttek, eltűntek.

Nem így a festészet. Nem egyszerű ajándék, adomány. Túl a mesterségen, hivatáson, életformán, valami kegyelmi állapot. Örökös újakezdés és folytonosság.

A legkorábbi emlékek között is festett, nyomtatott képek emléke dereng. A rácsos gyerekágy felett holdfényes kép: gyermek őrzőangyalával, romos hídon. A falon fekete-barna Krisztuskép, egyik kezével vérző aranyszívére mutat. Nagyapa nyakában elszennyeződött skapuláré Krisztus és Mária képével. A képek mellett öregapjára emlékszik tisztán. Beesett arcára, eres, foltos kezén rózsafüzér, imádkozott.

„Hogy kiből hogyan és milyen körülmények között lesz művész, az bizony még mindig a titkok birodalmába tartozik. Van természetesen olyan eset – nem is kevés, mintha az utóbbi időkben gyarapodna –, amikor a

művészpályát választó fiatal otthonról hozza, otthon szívja magába a művészet atmoszféráját, illatát, s jobb esetben már gyermekkorra óta készülni tud a pályára, még az esetleges szülői ellenszél dacára is. S van olyan eset másik szélsőségeként, amikor a családi körülmények igen messze esnek a művészet ápolásától, az ilyesfajta

pályaválasztás bármiféle lehetőségétől, sőt a körülmények kifejezetten ez ellen hatnak, s mégis valamiféle fátum vagy a tehetség ereje vagy a körülmények illeten alakulása folytán művészpályára lesz belőle.” (Feledy Balázs)

Édesanyja, Csontos Mária korai halála után – még csecsemőként – Szombathely egyik szomszédos falujába, Gyöngyöshermánba került, ahol apai nagyanyja vette gondozásba, 1945 őszéig. Ekkor azonban szegény Szíjj Teréziát eltalálta egy szovjet puszkagolyó. Ezután két nagybátyja tartotta, 1951-ig – az államosításig –, H. Antal vendéglős (hétköznapi kocsmáros), majd H. Imre pékmester. A két testvér háza-telke egymás mellett volt, tele öreg gyümölcsfákkal, bokrokkal. Ez a hatalmas, elvadult kert és az alig kétszáz méterre folyó Gyöngyös patak – hol patak, hol folyó – a rajta lévő malommal, a Kis-Gyöngyössel, a Malom-szigettel, két vasúti híddal lett a fiú élettere tizenöt éven át, szülői felügyelet nélkül, „ha éhes lesz, előkerül” mondás szerinti szabadságban. Amikor beírták az elemi iskolába, a vendéglős nagybátyja maga elé állította és

azt mondta neki: „Te! Aztán el ne hidd, amit az iskolában mondanak!” Végzetes szavak voltak, örökre meghatározták viszonyát az iskolához – mert a valóság igazolta. Az első évnyitó ünnepélyen, az ondolált hajjú, jó szagú tanító néni azt mondta a mellette álló, sonkanadrágos, tányérsapkás szovjet tisztre, hogy ő a felszabadító. De a gyerek emlékezett arra a sonkanadrágos orosz tisztre, aki görbe kardjával szurkálta a veteményeságysokat.

Az ötödik általánostól kezdve az egyik nagy szombathelyi fiúiskolába járt, a „Zrínyibe”, az emberek „bűntanyai iskolának” nevezték. Bár igen nagy, tetszetős épület volt, rászolgált a nevére. A gyerekek bagóztak, piáltak, verekedtek. A gyereksereg minden nagyszünetben körbefogott két srácot, akik szabályos ökölharcot vívtak, a többi meg ordított: „Hajrá, hirig!”

Mindkét házban voltak aranyozott gerincű, sosem olvasott könyvek, közöttük képeskönyvek is. Például *Az első világháború története*, érthetetlen, félelmetes jelenetekkel. Az *Öt világrész felfedezői* című vaskos album lenyűgözte, ebből másolta a hajókat, vonalzóval, ahogy a metszeteken látta.

1954-től a szombathelyi Nagy Lajos Fiúgimnázium – egy évvel korábban még Premontrei Gimnázium – tanulója. Az első nagy bukás: feketén-fehéren kiderül, hogy rossz tanuló. Négy év pokoljárás következik. Később derült ki, hogy valami fontos dolog mégis megtörtént, valami ráragadt, mint kutyára a bogáncs: történelemből, irodalomból, zenéből. 1956. október 23-án, éjjel két óraker (a pékek ilyenkor kelnek), szokatlan zajra ébred. Bömbölt a Szabad Európa. A pékmester zokogva ordította

túl a rádiót: „Pesten kitört a forradalom!”

„A képzőművészet egyik legérdekesebb kérdése, hogy az emlék, az élmény, annak konkrét tere miképpen reprodukálható művekben, miképpen rendezhető át a kép szemlélésének jelenébe. Egyszerű válasznak tűnhet, hogy többnyire analógiák, társítások révén, és mindig párbeszédben a témával; vagy a kultúrrétegek mintájára, rétegeken, ahogy lerakódik valami az ember lelki szervezetében, ami egy esetleges látvány hívására előlép.” (Balázs Sándor)

Érettségi, szakközépiskola, villany-szerelés, tricikkel át meg át a városban, rendes, koszos fizikai munka. Barátokat, lányokat rajzol B/2-es spirálfüzetbe szénnel, B/4-es ceruzával, maszatosan, mégis szinte mindenkinek tetszik. Két külső beavatkozás hatására változik meg élete iránya. Rábeszélik, hogy tanuljon rajzolni. Bár nem bízik magában, jelentkezik a szombathelyi Derkovits-szakkörbe. Itt éri az örömteli

felismerés: majdnem tud rajzolni! Majd mások rábeszélik, jelentkezzen a főiskolára. Reménytelennek tartja, de „csak egy kaland” jelszóval mégis megteszi. Szerencsétlenségére, azonnal felveszik. Naivan azt hiszi, hogy a művészet templomába jutott, ahol majd beavatják a titokba. Nem tudja, hogy nincs is titok. Mégis, az első két év igazolni látszott reményeit. A munka ment, szakmából mindig jeles, a barátok zseniálisak, az Epreskert felemelő. Aztán a harmadik évben érthetetlen dolgok történnek. A munka elakad, a zseniális barátokat kirugdallják, Eisenmayert, Torbot, Tenket, Lengyel átmegy restaurátor-nak. A félévkor még jeles év végére közepessé olvad, a hajnali úszások elmulasztása miatt ő is lapátra kerül, jogosan. Kitiltják a főiskoláról, az elmulasztottakat nem pótolta. 1968 óta szabadfoglalkozású festőművész.

Hejerdő Erika

Szilágyi Ildikó

ötös (Budapest, 1939. szeptember 10.)

Magántörténelem?? Nem tudom, létezik-e.

2008-ban egy szürreális világba kerültem, itt ma minden valószínűtlen, semmi sem az, aminek mondja magát! Az értékek, erkölcsi normák megszűntek, én itt már idegen vagyok. Minket környezetünk és tanáraink becsületes munkára, hazaszeretetre tanítottak, ha kellett, szigorral is. Hálával gondolok a vidéki tanító nénire, aki tudott foglal-

kozni a „túlkoros, hátrányos helyzetű” gyerekekkel, a kitűnő tanulók személyre szóló feladataival, harminc-negyvenes osztálylétszám mellett mindenki megtanult olvasni, értelmezni. Köszönet a tenyeresekért, amiket hanyagságért, füllentésekért kaptunk!

Szerencsém volt, tanárain a sokszor gúnyolt „fényes szellők” neveltjei voltak; lelkesek, nagy tudású fiatalok. A kis vidéki iskola olyan útravalót adott, mely könnyűvé tette a szigorú fővárosi gimnáziumot, irodalomból, nyelvtudásból még a főiskolára is elegendőt. Ma nagyon korszerűtlen lenne, mert nem „önmegvalósítást”, hanem igényességet és áldozatvállalást sulykolt belénk. Ez meghatározta életemet; hivatásomat nehezen tudtam egyeztetni a környezetem iránti kötelezettségekkel.

Az Iparművészeti Főiskola ötvös szakán szereztem diplomát, 1961-től dolgoztam, tanítottam, kiállítottam itthon és külföldön, 2007-ben Ferenczy Noémi-díjat kaptam! A főiskolán ott volt Borsos Miklós, Schey Ferenc, Hincz Gyula, Szöllősi Klára művészettörténész, Szilágyi Péter irodalmár, mind nagy egyéniségek, és a fiatal tanársegédek, kollégák segítőkészsége meghatározó volt. Csak néhányat említek: Schrammel Imre, Nagy József, Kopcsányi Ottó, Engelsz József. Ennyit a szakmáról.

A közelmúlt ebben a korban halványul, viszont életünk régi történései filmszerűen jelennek meg előttünk egyre élesebben. Talán ezekből áll az én történelmem, szubjektív, de mind igaz! Mi a „hallgatag” nemzedék gyermekei voltunk, szüleink nem mesélhettek, tanácsosabb volt némának maradni. Amit adatokkal igazoltan tudok a családról, az jórészt fiamnak köszönhető, aki mindent igyekezett kikutatni az ősokról.

Anyai dédanyámék Tusnádfürdőt kényszerültek átadni (néhány évig a románok bérleti díjat fizettek, majd teljesen elvették), Sepsiszentgyörgyről a Garay utcába költöztek. Lakásuk állandó tömegszállás volt, mert Bertalan nagymama minden erdélyi vonathoz kiment a Keletibe, és akit lehetett, elszállásolt, majd elköltöztette őket a Duna-parti faluba, ahol nyaralójuk volt. (Gábor Áron és a Kuntz család leszármazottait.) Másik dédnénikém Eperjesen vesztette el mindezt. Mellesleg az első egyetemet végzett tanárnők egyike volt.

Hát ez volt a mi Trianonunk!

Apai ükapámat viszont pallérként hívták Bécsből Pestre a Váci utca kiépítéssel, így lett később néhány szép középület tervezője. Tehát a gazdasági fellendülés is befolyásolta a család életét. (Azt hiszem, ma sírva fakadna Budapesten, például a Kálvin téren.) Anyai nagyapámat életem legnagyobb ajándékának tartom: haláláig társam volt tanulásban, munkában. Ő mesélt; nem félt, '45-ben azt mondta, a szakállát akkor vágatja le, ha kimennek az oroszok; gyönyörű hófehér szakállal halt meg az 1956-os árvíz utáni vérhasjárványban. Tanár volt, polihisztor, régész, gimnáziumi igazgató, a Magyar Horgászegyesület egyik alapítója, Bíró Lajos természettudós barátja, együtt dolgoztak a Nemzeti Múzeumban magyarországi rovarok rendszerezésén, pénzéremgyűjteménye is a múzeumé lett volna, ha felszabadítóink acélszurkálóikkal meg nem találják az elásott ládát (egyiptomi üvegpénzekről aranydukátokig). Könyvtárának egyik értéke az 1848-as forradalom teljes sajtóanyaga volt Jókai és más hírességek széljegyzeteivel, amit ő maga kötött be nagy szakértelemmel (hús-harminc kötetet). Írt az Etnográfia folyóiratba, természettudományos lapokba, készített tanulmányokat hazai vizeink védelméről és hasznosításáról, 1938-ban írt dolgozatai ma is aktuálisak.

Hosszú ideig volt az Üllői úti Reálgimnázium igazgatója, csak József Attiláról nem lehetett vele beszélni. Nem bírta a hamis beállítást lenyelni, a „szerencsétlen proletár költő” figurát, hiszen mint igazgatója, tanúja volt Makai Ödönék küzdelmének annak idején. Elismerte a fiú zsenialitását, de szörnyen bántotta, hogy az ő egészséges nevelési elveivel nem tudott segíteni rajta.

Liberális és konzervatív is volt egyszerre, lelkesedett Kossuth talentumáért, de Deák-párti volt. Ki merte mondani: Görgey nem nemzetáruló, hanem nagyszerű hadvezér és józan, becsületes ember volt, vállalta tetteit. Ezek akkor megdöbbentő kijelentésnek számítottak.

Visszatérek a negyvenes évekhez.

Édesanyámmal mindig egyedül voltunk, szegény apámat a Műegyetemről sorozták katonának, és utász főhadnagyként szolgálta végig a háborút. (Nyugdíjazásakor derült ki tizennyolc év katonai szolgálata.) Eleinte apámat vártuk szombaton, nagy élmény volt, ha a Margit körútról, a laktanyából lovon jött haza; ilyenkor mi, gyerekek lovagolhattunk.

Hamarosan azonban csak a rózsaszín és zöld tábori lapokat lestük izgalommal, apát az utászs századdal elsőnek vezényelték ki az orosz frontra. Keserves évek voltak, apám végigkúszta a nagy Oroszországot, Ukrajnától Dnyepropetrovskzig szedte a tényéraknákat utat csinálva a csapatoknak, míg Sztálingrád alatt végleg világossá vált az összeomlás, tudta hogy a visszaútra kell koncentrálni. Összehívta a századát, tízes csoportokra osztotta, találkozási pontokat jelölt ki, megköszönte a helyállásukat, és elhatározta, hazavezeti őket. Sikerült!

Hogy mik történtek a nagy orosz hómezőkön, az külön regény.

Korábban, 1944-ben lehetőségük volt a tisztek családjainak Ausztriába menni, mi is elindultunk anyámmal, Csallóközaranyoson a házigazdánk kislányától tizenkét színes szentképet kaptam, az „Üdvözlégy Máriát”. Indulás előtt egy pengőt adtak a kezembe: dobjam fel, ha fej, Ausztria, ha írás, irány haza! Körülöttem fényes tisztci csizmák – és én írást dobtam. A szentképeket búcsúzóul apának adtam, nem tudtuk, hogy valaha látjuk-e egymást. Amikor Szibériában elfogták, hazafelé, már civil ruhában, az orosz tiszt benyúlt a zsebébe, kiszórta a papírokat, a szentképek eltakarták a katonai igazolványokat: a ruszki meglátta a meseképeket, legyintett: „Bolond papa!” Apa remegve szedte össze, az imádság megmentette a főbelövéstől!

Többször sikerült neki és katonáinak megszöknie a táborokból az orosz falusiak segítségével, míg 1946. április 6-án anyám születésnapján elérték Csepelt, ott azonnal letartóztatták. Sokat ácsorogtunk a GPU ablakai alatt, hogy megtudjunk valamit. Talán a hatodik nap nyílt az ajtó, és kilöktek egy rongycsomót: apám volt. Azt nem említettem, hogy fiatal hadnagyként egy repülőtiszt barátjával valódi papírokat gyártottak üldözötteknek, már nyilvánvalóvá vált a vészorszak aljassága: többen kijöttek hozzánk a faluba, amíg a papírok elkészültek és tovább menekülhettek. Egyikük, egy nő jött be kihallgatni: rögtön hazaengedték! Nem soká tartott az öröm: átlag háromhetenként verték ki az ágyból éjjel és vitték el. A helyzet komikuma az volt, hogy egy osztálytársnőm apja jött érte háború előtti bőrkabátjában, amin a fekete karszalagot vörösre cserélte. Másnap ültünk egymás mellett az iskolában egy rossz szó nélkül. Ilyen világ volt.

Soká tartott az állandó zaklatás, míg egyik letartóztatásakor századának egyik katonája lépett be a Néphadsereg tisztjeként – sajnos apa akkorra fél fülére már süket volt a püföléstől –: „Úristen, Pista bátyám, bántottak?” „Nem” – felelt apa. Ez a fiú rábeszélte, hogy vállalja az utászok képzését a Néphadseregben, csak így lesz nyugta! Hát így lett 14+4 év szolgálata.

Nehéz nekünk írni, mert mi tele vagyunk a történelemmel. A háború végét mi a Bartók Béla úton éltük meg a hat hétig tartó frontvonalban: légópince, melasz, lóhús, a tóból robbantott halak, temetések az udvaron, karácsony, amikor a szemközti ház a szemem láttára tűnt el a Fadrusz utca sarkán, anyámék a „malenkij robotról” meg tudtak szökni. Egyik nap züllött német katonákkal laktunk, másnap oroszok rontottak ránk, míg anyám rózsaszín járványcédulákat ragasztott az ajtókra, akkor a felszabadítók nem mertek bejönni.

Ezzel az erővel maradhattunk volna a falunkban, ennél nagyobb csatákat a repülőgépgyár mellett sem láttunk volna. Február végén el is indultunk, hazagyalogoltunk dédmamával Budáról Csepel felé.

Otthon, az „édes otthon” hadikórház volt: éjjel-nappal szinte érzéstelenítés nélkül fűrészelték az üszkös végtagokat; „Bozze Moji!” üvöltve volt az altatódaluunk, nappal pedig a hóból meredező kezeket-lábakat próbáltuk a jeges földre anyámmal eltemetni.

Apám számámkordéval fuvarozott, a mama marós munkássá képezte magát, három műszakban dolgozott az autógyárban betegen. (Hogy mi az igazi szegénység és küzdelem, arról a maiaknak fogalmuk sincs!)

Jött 1956: volt földrengés, volt árvíz és volt gyönyörű forradalom. Igaz, a barátunkat a Vas utcában lelőtték, az apjával napokig pakoltuk a halottakat, keresztük. Az „Örökimádó” templomban sebesülteket kellett kötözni, láttuk a tankokban törpére égett szerencsétlen szovjet katonákat, akik azt sem tudták, hova küldik őket! A barátaim egy része börtönbe került, mások külföldre menekültek. A valóság iszonyú volt, de mi tudtunk mégis nevetni, dolgozni, remélni.

A hatvanas évek a mi életünkben is javulást hoztak kortársaink vére árán; barátaink börtönei lassan kinyíltak, megtaláltuk egymást, csendben és örömmel találkoztunk, az igazi forradalmi generáció, nem kiáltotta ki senki „nagy-nak”, mégis tiszteltük egymást, hiszen mindenkiről tudtuk, mit tett. A barátunk Batsányi Köréből alakult Petőfi Körrel! A kezdetekről és a végről!

Otthonainkban újból építettük kapcsolatainkat. Vendégül láthattam csodálatos embereket: Nemes Nagy Ágnes, Lengyel Balázst, Vas Istvánt, Szántó Piroskát, Rónai Pált, Benyhe Jánost, Mészöly Dezsőt, Lakatos Istvánt, Mezei Andrást. Később a zene is beköltözött hozzánk: Keller András itt alakította kvartettjét, Kovács Dénes, Rados Ferenc, Mihály András, Perényi Miklós munkáját figyelhettük.

Képzőművésznek ennél nagyobb élménye nem lehet.

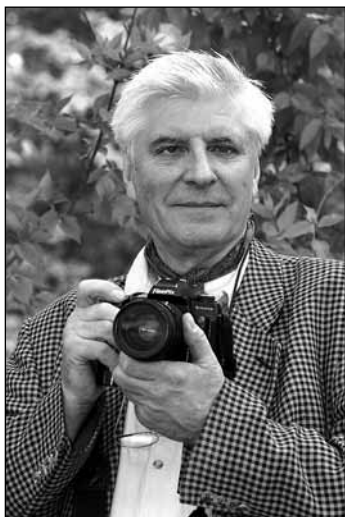
Magántörténelmem tehát gazdag és változatos volt.

Csak a jövő látszik kilátástalannak.

Szilágyi Leólikó

Kanyó Béla

fotóművész (Budapest, 1939. október 1.)

A szokásos iskolák, gimnázium, katonaság, szakmunkásképző, Villamosipari Főiskola. Csokoládégyárban mint energetikus, kilenc év. Majd a Magyar Televízió Reflektor szerkesztőségének fotósa Regős István szárnyai alatt hat évig. Merthogy a fotózással kora ifjúsága óta foglalkozik. Munkássága sokrétű, de az igazi szerelem a tánc fotózása. A Magyar Állami Népi Együttesnél kezdte, mind a mai napig folyamatosan. A Magyar Állami Operaház balettegyütteséhez kerülve szerelme lett a klasszikus balett és annak fotózása Seregi László, az ország első számú koreográfusa elévülhetetlen tanácsai mellett. A balettegyüttessel számtalan külföldi turnén vett részt Kanadától Koreáig. Az akkori Interkoncert által szervezett operettgálákon hosszú évekig vett részt fotósként. Persze számtalan műsorfüzet keletkezett mind a balett, mind az

operett részére. Szolnoki Tibor felkérésére egy egy hónapos turné alatt bejárta Japán szinte minden nagyvárosát. Színházi fotózással is foglalkozik mind a mai napig. Huszonkét évig volt a Madách Színház fotósa. Jelenleg több színház foglalkoztatja. Játékszín, Pesti és Vígszínház, Operett, Madách, Magyar Nemzeti Balett, Táncművészeti Főiskola, Győri Balett, Nemzeti Táncszínház, Budapest és Honvéd néptáncgyűttes. A MIX magazinnál megjelenése óta, hat éve főmunkatárs, a Táncművészet című folyóirat legnagyobb beszállítója. Szörényi Leventével mint az *István a király* szerzőjével 25 éve van szoros kapcsolatban. Egy kis kitérő a tánc világából: Fási Ádámmal szinte az egész világon bejárta a különböző szépségversenyeket, Hawaiitól Dél-Afrikáig kb. húsz helyen járt, köszönhetően a fotózásnak és az angol nyelvtudásnak. Munkásságáért, tánc- és színházfotózásért megkapta a Magyar Köztársaság Ezüst Érdemkeresztjét Mádl Ferenc köztársasági elnöktől. Egy lánya van, Kanyó Krisztina, volt modell, unokája pedig Jezerniczky Sára, a Táncművészeti Főiskola VII. évfolyamos növendéke. Munkásságát számtalan fotókiállítás kíséri. A legjelentősebbek: háromszor a Kempinski Galériában, Rátkay Szalon, Montreal Place des art, Innsbruck, Osaka.

Sándor Pál

filmrendező (Budapest, 1939. október 19.)

Alapvetően meghatároz a mozi imádata; nem a film, a mozi. Mit jelent ez? Azt jelenti, hogy természetesen szeretem azt, amit a vászonra vetítenek, de ennél jobban szeretem azt az élményt, hogy egy csomó ember ül együtt, egy sötét helyen, és a vásznon lévő történet mentén együtt lélegzik, együtt nevet, esetleg együtt sír. Ezt a közösségi élményt, amit a mozi jelent. Meghatározó élményem gyermekkoromból az *Ubor-ka*, a *repülőtér gyöngye* című szovjet film, meghatározó még a *Z*, a *fekete lovas* és *Z*, a *korbácsos ember*, *Stan és Pan*... Gyakorlatilag ez azt jelenti, hogy hat-hét éves koromtól, amikor lehetett, ültem a moziban. Belógtam, egy mozi-jegy volt akkor 80 fillér, 20 fillér volt az artistaműsor, mert azokban a muzikban, amelyekben volt egy kis előtér a vászon előtt, ott lehetett artistákat, illuzionistákat, galambokat nézni. Ez az egész így, egyben, ami engem elvarázsolta, és ami erre a pályára terelt.

Úgy indultam el, hogy újságíró akartam lenni, de abban az évben nem indult újságíró szak az ELTE-n, és nagy gondban voltam. Apám egyik barátja mondta, hogy ő tud még egy olyan link foglalkozást, mint az újságíró, miért nem megyek filmrendezőnek, én, aki állandóan a moziban ülök, és

csütörtökönként nem megyek gimnáziumba. Hát persze, hogy nem mentem, hisz csütörtökön volt a műsorváltó, új filmek jöttek és akkor egy barátommal minden filmet megnéztünk. Nekem fogalmam sem volt arról, hogy mi az, hogy filmrendező. Felültem a trolira és a villamosra, és kimentem a Könyves Kálmán körútra, oda, ahol most egy buszpályaudvar van, ott volt egy filmgyár. Mondtam a portásnak, hogy én filmrendező akarok lenni, ő mondta, hogy ennek semmi akadálya, jelentkezsek a Császárnénál, a személyzetisnél, és én végigmentem a folyosón, és bekopogtam. Azt mondtam neki nagy büszkén, hogy én filmrendező akarok lenni. Ez egy csütörtöki nap lehetett, én hétfőn már egy rövid kék köpenyben a laborban voltam, és két és fél, három éven keresztül a filmgyárban mindent végigcsináltam, voltam világosító, segédoperátor, kávéhordó, felvételvező. Kisfilmeket csináltak ott, híradókat, dokumentumfilmeket. Voltak olyan filmrendezők, akik nem nagyon szerettek kimenni a forgatásra, és megbíztak engem mint asszisztentst, hogy vegyem fel azokat a munkavédelmi filmeket, amikhez nekik nem volt kedvük. Szóval tulajdonképpen én már rendeztem a főiskola előtt. Aztán felvettek a főiskolára – egyébként az nem publikus, hogy én híradó, népszerű tudományos és dokumentumfilm szakot végeztem. Elkezdtem a főiskolát, de nagyon utáltam oda járni. Elszöktem a főiskoláról, és különböző filmekben voltam asszisztens, ott tanultam igazán a szakmát. Mikor végeztem, bekerültem ide, a Lumumba, bocs Róna utcába. Voltam többek közt Keleti Márton, Fábri

Zoltán asszisztense, lestem, hogy ők hogyan csinálják.

1967-ben érkezett a pillanat, amikor elfogadták a *Bohóc a falon* című filmemnek a forgatókönyvét, és gyakorlatilag onnan kezdve 1986-ig tíz játékfilmet rendeztem, és rengeteget dolgoztam a televízióban. Imádtam! A rendszerváltás előtt összevettem legjobb barátommal, aki már sajnos nem él, Simó Sándorral. Ekkor otthagytam a Hunnia Filmstúdiót, ahol ekkortájt már nem csak stúdiótanácstag, hanem stúdióvezető helyettes is voltam. Ekkortájt elterjedt rólam, hogy megbolondultam, hiszen egy filmrendező hová tud menni. Alapítottam egy céget, a Novofilmet, és nyolc éven keresztül gyakorlatilag semmi közöm nem volt a magyar filmszakmához, hanem amerikai és nyugat-európai filmeket szerveztünk. Sajnos meghalt Simó Sándor, azóta, hat éve, az ő helyén vezetem a Hunnia Filmstúdiót és produceri, vagy ahogy én inkább nevezném, „filmsegítői” munkát végzek. Segítek kiváló kollégáimnak, akiket tehetségesnek tartok és jó forgatókönyvük van, és van egyfajta érzelmi kontaktus, tehát bírjuk egymást. Ez nagyon fontos. Az ő filmjeik létrehozásában tüsténkedem.

Húsz év után rendeztem játékfilmet, a *Noé bárkáját*, de rengeteg dolog van a fejemben, hogy miről kellene filmet csinálni, mi az, ami fontos, mi az, ami engem mélyen érint, szóval szeretnék még rendezni is. Nagyon sok rossz tulajdonságom mellett egy dolog hiányzik belőlem, az irigység, nem irigykedem azokra a filmekre, amelyek itt létrejönnek, hiszen akkor nem is tudnék segíteni a létrejöttükben. Nagy élvezettel tölt el, ha megszületik egy közös munka a rendezővel és a stábbal, ez a másfajta teremtés is elvarázsol és érdekel, pláne ha jó lesz, de ez mindig többsélys. Büszke vagyok a közelmúltban arra,

hogy elindult itt egy nagyon tehetséges kislány, itt csinálta a diplomafilmjét, *Lányok* volt a címe. Mielőtt leadta volna a laborba az anyagot, az utolsó éjszaka átnéztük a filmet együtt, és bár mondtam, hogy nem kell megfogadni, amit mondok, de elmondom, miket kellene változtatni. Ő tőzből nyolcat megfogadott, szóval büszke vagyok, hogy még nem hülyültem el, még tudom érteni a szakmát, és van még valamifajta érzésem, hogy hogyan kell filmet csinálni, így, hetvenévesen. És egyébként úgy vagyok vele, hogy minél több filmet csináltam, annál kevésbé tudom megmagyarázni, hogyan lesz valamiből jó, vagyis hogyan születik a mű.

Ez a stúdió, amit vezetek, működik, rendezők jönnek ide, forgatókönyveket fejlesztünk. Most is van három-négy filmtervünk, amiből reményeim szerint film lesz. Ez nemcsak büszkeség, hanem amolyan élettartozék, ezért érdemes élni.

Vannak filmek, amelyek celluloidba vannak vésve, maradandóak, de ezeknek a megítélése is változik a kor igényeinek megfelelően. Állítólag a franciák minden ötven évben újraértelmezik az irodalmukat és megváltoznak a dolgok, így van a filmnél is. Változik: mikor minek van keletje. Az, hogy én melyik filmemet szeretem, nem is érdekes.

Hogy minek van értelme? Annak, ami eszembe jut, aztán úgyis a mozi dönti el. Ma azt érzékelem, hogy kétféle mozi típus működőképes. Az egyik amelyik hírt ad a fesztiválokon rólunk. Ezeknek a nézettsége itthon sajnos többnyire csekély. De vannak emellett az ipari termékek, a közönségfilmek. Persze ezek közt is van, amit kedvelek. Ami közte van, az a nehezebb része a dolognak. Egészen döbbenetes, hogy jó, fesztiválokon szereplő filmek jó esetben öt-tízezer nézőt vonzanak, ez szomorú. De nem a szakma szomorúsága

ez, hanem az életé, amit élünk, hogy az embereknek nincsen idejük, kedvük, ráhangoltságuk, hogy egy kicsit mélyebben megérintse őket a filmvászon. Mindig a forgalmazásra szoktuk kenni, de azért egy ötezres nézettségű filmből nem lehet százezreset csinálni, csak, mondjuk, hat-hétezreset. Tudomásul kell venni, hogy az emberek nem azért mennek moziba, hogy mély dolgokat kapjanak, hanem hogy valami emészthetőt. Ez az oldal mindig is megvolt, de ilyen hangsúlyosan nem. Én, mint filmrendező és filmsegítő mindig is azt gondoltam, hogy nem véletlenül van sok szék egy moziban, azt meg kéne tölteni. Én a nagyon erős hatásmechanizmussal működő filmnek vagyok a híve: vagy olyan drámai legyen, hogy odaszögezze a nézőt a székhez, vagy olyan játékos legyen, amin jó ízléssel jól lehet szórakozni. Itt a Hunniában ennek vagyok a híve, a nemes szórakozásnak, ami azt jelenti, hogy, mondjuk, egy könnyebb film jól megcsinált, vizuálisan, forgatókönyvileg rendben lévő varázslat. Nagyon ritka, de tudok ilyet mondani a mai filmek közül is.

Az ember gyermekkorában kapja meg azokat az élményeket, amelyek meghatározzák, amelyek maradandóak. Egy filmrendező az indulásakor vagy ahhoz közel kapja meg ezeket. Egy generáció számára meghatározó volt az új hullám, *Godard*, *Truffaut* és a többiek. Nekem pedig „belső bizalmasom”, imádatom tárgya *Federico Fellini*.

Aztán az ember, amikor elkezd filmeket csinálni, a saját hatása alá kerül. Egyik feleségem mondta, aki nem is volt nagyon okos, hogy ha a világon bárhol lesz, és lát néhány percet egy filmből, meg tudja mondani, hogy Sándor Pál csinálta. Az embernek kialakul egy vizuális stílusa, és természetesen véleménye a világról, így válik felismerhetővé.

Emlékeim két és fél, háromévesen kezdődnek, ezek abszolúte pontos, lefilmezhető emlékek. A háború, az ötvenes évek: nyolc általános nyolc intézetben... A világ legrosszabb gyereke voltam. Volt olyan hely, ahol három hetet voltam. Itt nem is a vándorlás a meghatározó, hanem az elképesztő éhezés és a beilleszkedés tudományának megtanulása. Nagyon tanulmányos és egy életre szóló tapasztalat: beilleszkedni, elfogadtatni magamat, sőt, még jó esetben élre is kerülni. Aztán tizennyolc éves koromtól bekerültem ebbe a varázslatba, ami a film. Az egész életem erről szólt, ami előtte volt, csak muníció, hogy tudjam ezt csinálni. Mondhatjuk, hogy két meghatározó élményem a nő, a FILM és a nő. Harmadik házasságomat és nem tudom, hány kalandomat élem, felejtős vagyok. De a már húsz éve tartó harmadik házasságomban minden van, móka, kacagás, játék, összeveszés, kibékülés, olyan húsz év, amiért érdemes a következő húszat is megélni.

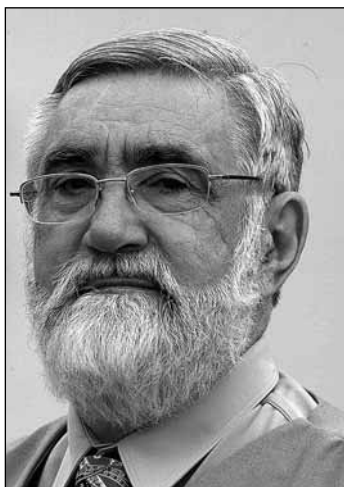
Van hitem a saját sorsomban. Felfedezni azt, hogy van sorsom, és felfedezni nem is fiatalon, a harmincas éveimben, hogy nem kell vallásosnak lenni, hogy az embernek legyenek hittei. Ezt a hitet használni, élve vele, formálni magát valamifajta tudatossággal. Megtanulni általa azt, hogy az ember el tudja magát fogadni a csomó jóval és rosszal. Harmóniában élni a saját rosszasságommal is, és még élvezni is azt, hogy így vagyok teljes.

Lejegyezte N. L.

Szenti Tibor

író, etnográfus (Hódmezővásárhely, 1939. november 9.)

Eifert János felvétele

A kultúrába kapaszkodtam. Amikor kisiparoscsaládban megszülettem, Európa egy része már a második világháború poklában lángolt. Keserves éveket éltünk át. Egyik elbeszélésemben leírtam, hogy volt olyan nap, amikor anyám az utolsó üveg befőttet bontotta föl, és a meggyet szemenként osztotta szét a hattagú család között. Iskoláimmal is kínlódtam. Két évet járhattam katolikus néptanodába, amikor államosították. Állami általános iskolában folytathattam tanulmányaimat. 1954-ben kerültem a helyi Bethlen Gábor Állami Gimnáziumba. A falak között még ott lengett a szilenciumra ítélt Németh László szelleme, de róla beszélni sem volt ildomos. 1956-ban osztályonként fegyveres szakaszokat alakítottunk. Nekem egy első világháborús, „dióverőnek” csúfolt puska jutott. Szerencsére egyetlen lövést sem kellett leadni. 1958-ban azokban a napokban érettségiztem, amikor Nagy

Imrét és társait akasztották, de erről jóval később vettünk tudomást.

Mint magániparos gyermeke az E betűs társadalmi csoportba kerültem, amely csak egy fokkal volt jobb az X-esnél, ahová a háborús bűnösöket, nemeseket, osztályidegeneket sorolták. Nagy hibát követtem el. Nem volt kedvem tanulni, mert úgy gondoltam, nem veszem hasznát, ráadásul sok olyan tárgyat kellett volna elsajátítani, amelyről tudtam, hogy soha életemben semmi hasznát nem veszem. Helyette gyűjtöttem a könyveket – ma tizenkétezer kötet szorít ki a lakóterünkéből –, és volt olyan időszak, amikor egy télen kiolvastam Zola *Rougon-Macqart* sorozatát; másik évben az ókori klasszikusok, majd az orosz, azután a skandináv, olasz és amerikai irodalom következett. Legutoljára fedeztem föl a magyar költőket, és mint tiszta forrásból az életadó vizet ittam szellemüket; ezután Krúdy Gyula, Németh László, Illyés Gyula regényei és drámái sorjáztak előttem.

Hatással volt rám a vásárhelyi Galyasi Miklós múzeumigazgató és költő, Bibó Lajos író és az utóbbi húsz évben Péter László szegedi irodalomtörténész. A gimnáziumban – a matematikát kivéve – a természettudományok vonzottak. Nem véletlen, hogy az orvostudomány perifériáján negyvenhárom évet töltöttem, előbb kórházhygiénikusként, majd egészségnevelőként. Két világ nyílt meg előttem: egy humán művészi és egy reál tudományos. A hivatalos tanulástól függetlenül mindkettőben túlléptem azt a határt, amit az iskolák nyújtani tudtak. Valamiből viszont élni kellett, amelyhez szakképzettségre volt szükségem. Csakhogy mit kezdhettem volna egy közepes érettségi bizonyítvánnyal és a rossz származási besorolással?

Anyám református, apám katolikus volt. Engem vasárnaponként előbb a diákmisére vittek, azután a kálvinista istentiszteletre. Nemcsak a két nagy tör-

ténelmi vallásban szereztem jártasságot, de azt is megtanultam, hogy értelmes emberi élet nem létezhet hit nélkül, amelyhez két fogódzó létezik: Isten és az Ember. Érettségi után fölvételt nyertem Óbudán egy akkor induló egészségügyi szakiskolába. Akár Gorkij *Éjjeli menedékhelyére* kerültem volna. Olyan osztályidegen fiatalok kerültek ide, akiket más felsőoktatási intézményekbe nem vettek föl. Rendkívül pallérozott társaság verődött össze. Volt, aki több nyelven beszélt, mások hangszeren játszottak, kiválóan verseltek, sportoltak. Diákberlettel jártunk a később lebontott Nemzeti Színházba, az Állami Operaházba, és legnagyobb élményem az Erkel Színház színpadán előadott néhány Wagner-zenedráma volt. Ott ültünk esténként Füst Milán szabad irodalmi előadásain az ELTE egyik előadótermében, közösen jártunk hol a Mátyás-templomba, hol az Árpád híd lábánál abba az óbudai kis templomba, ahol a kiváló katolikus költő, Mécs László prédikált. Végignéztük a Magyar Nemzeti Múzeum, Hadtörténeti Múzeum, Budai Vármúzeum, Magyar Nemzeti Galéria és a Szépművészeti Múzeum kiállításait, nem sorolom... Habzsoltuk a kultúrát, amely életető elemként végleg belekerült a vérkeringésembe, és csak akkor szűnik meg, ha kihűlő ereimben megáll zuhogni.

Oklevéllel hazakerülve, küzdelmes hétköznapiak vártak rám. Huszonnégy éves koromban megnősültem, és drága feleségemmel két gyermeket neveltünk föl elképesztő körülmények között. Kezdő fizetésből, magánereőből lakást vásárolni nem tudtunk, osztálymegebélyegzéssel állami kiutalást nem kaptunk. Egyik nagybátyám fogadott be bennünket, aki átengedte tizenkét négyzetméteres, rosszul fűthető nyári konyháját, amelynek közepén egy hatalmas családi asztal képezte új világunkat. Egyik végén a feleségem főzött vagy mosott, közepén egy kis táskagépen írni kezdtem első szociográfiai és néprajzi kötetemet, a belső végén pedig előbb a lányom, utóbb a fiam mózeskosárban forgolódott vagy gógicsélt. Hat év után végre kaptunk egy kis állami bérlakást. Negyvenéves voltam, amikor 1979 tavaszán hamarabb megjelent az első, mindjárt elismert könyvem, *A tanya*, mint ahogy főiskolai diplomát szereztem.

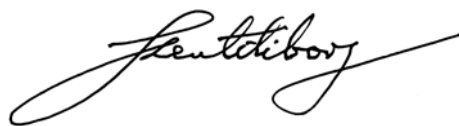
Fő kutatási területem – dédszüleim parasztöröksége révén – a vásárhegyi tanyavilág volt, benne a gazdák több évszázados életmódja. Ettől kezdve váltakozva jelentek meg szürrealista, egzisztencialista elbeszélésköteteim, memoár esszékönyveim, valamint szociográfiai és néprajzi könyveim. 2008 augusztusában már a tizenötödiknél tartok. Közben száz körüli többször is bemutatott tévériport- és dokumentumfilmet készítettünk, megjelent vagy kétszáz publikációm, és *Tanya-Atlantisz* címmel elbeszéléseimből színpadra írt irodalmi alkotásomat sokszor előadták. A kitüntetések sem maradtak el, amelyeket az irodalom, a néprajz, valamint az egészségügy területén állami és szakmai díjak formájában kaptam. A Karib-tengertől Szibériáig, a Jeges-tengertől Fekete-Afrikaig sok népet megismertem és megszerettem. Életem központja a Család, amelyet számomra Isten és Ember a legnehezebb időkben is megóvott. Munkaéletrajzom további részletei a www.szenti.com honlapomon olvashatók.

Ars poeticám már korán kialakult, amelyet így fogalmaztam meg:

A zenét csontomban hallottam, a színeket agyamban láttam, a táncomat eltáncoltam. Volt borom, megittam; a szeretőm megszerettem, a folyón túlra ölet fogam közé harapva már nem kell vinnem.

Javakat nem harácsoltam, de termékeny utódokat hagytam, akik nemzedékek múltán milliókban földolnának. Ha gúnyámra földet húztok, a folyóba mezítelenül lábalok: a sorsom egyedül vállalom.

Amit magammal viszek, ne a levetett ruháim között keressétek! Az iszapos túlpartra magányosan érek. Magam után lábam nyomát hagyom, hogy aki utánam jön, száraz útra lépjen.

Meszlényi János

szobrászművész (Németbóly, 1939. november 12.)

Sorsfordító. Apám iparos, gyapjúfonó és -szövő mesterséget űzött. Anyai nagyapám kalapos és szűcsmester volt, félig földműves. A háború utáni államosítások miatt mindenünket elvették. Házunkból kiraktak – éjfélkor jött az ÁVO –, pár bútort vihettünk magunkkal. Nehéz élet következett. Három húgommal – a kisebbik még csecsemő –, beteg nagyanyámmal és szüleimmel egy volt műhelyben húztuk meg magunkat. Apám csak az otthontól távol kaphatott munkát. Súlyos cukorbetegsége miatt ez halálos ítélet volt, mivel gyakran lett rosszul, és olyankor kómába esett. A község új vezetői tudták ezt, anyám hiába könyörgött, hogy a közelben dolgozhasson apám. A tragédia nem következett be, mert apám egyszor sem lett rosszul.

Az iskola jó volt. Sok Pécsről kieb-rudalt egyetemi tanár is tanított, akiknek a hatalom szintén nem kedvezett. Sokat rajzoltam, festettem, a környezetemhez képest kiemelkedően. Nem sok esélyem volt a továbbtanulásra „osztályidegenként”. Egy tanárom küldte el a jelentkezési lapot az akkor még az országban egyetlen Képző- és Iparművészeti Gimnáziumba. 1954 áprilisában, húsvét nagyszombatján volt a felvételi. Ez életem fontos napja volt. A felvételi helyszíne Kaposvár. A Mecsek kanyargós szerpentinjein egy 100-as Csepelen ültem, nagybátyám mögött, hátamon a rajztábla. Iszonyú szélviharban, hófúvásban törtük előre magunkat. Ma is emlékszem, hogy a hatalmas széllokések megállították a motort. A felvételi vizsga ideje nyolctól délután egy óráig tartott. Hiába indultunk hajnali három órakor, éppen delet harangoztak, amikor odaértünk. A felvételiztető tanár elfogadta a magyarázatot a késésért, leültem és rajzoltam egy hasábot, rajta egy bádogvödörrel. A felvételi sikerült.

1954 ősze nagy változást hozott az életemben, Budapestre kerültem. A Szervita téren – akkoriban lett Martinelli tér –, egy félig lebombázott

épületben volt a kollégium. Bár iszonyú honvágy gyötört, az elem tárló világ lenyűgöző volt. Láthattam a pályán játszó Puskást és a többieket, Kovácsot, Iharost futni. A múzeumban Munkácsyt, akit annyira csodáltam és csodálok ma is. Kiállításokra, hangversenyekre, színházba jártunk. A hétvégék az atlétika és a labdarúgás bővületében teltek el. Kollégiumi társaim közül – akik többnyire falusi gyerekek voltak, s akikkel együtt éltük át e csodákat – sokan lettek jó művészek.

Mint annyi társamnak, nekem is életem meghatározó élménye volt 1956. Ott voltam az október 25-i Kossuth téri mézárlásnál, és több hasonló eseménynél. A leverését követő, az országra boruló dermedt bénultságot, félelmet még ma is érzem. A főiskolán már a tehetetlenség törvénye vitt. A létező szocreál nem sok jót ígért a jövőre nézve, de a Nyugatról beszivárgó modern művészet sem kecsegtett semmi jóval.

Gyermekkoromban egy filmhíradó egyszer talán ha négy másodpercig mutatta Leonardo *Ordító férfi* című rajzát, azóta úgy szeretnék rajzolni. Ez a rajz lett számomra az etalon. Másfajta megközelítést nem tudtam elképzelni. A szocialista esztétikai oktatás azt hirdette, hogy a művészet az életet tükrözi. Munkásoveralok, traktorkerekek, nyájas traktoroslányok, hősiesre dermedt mozdulatok.

„Naptestű szüzek, pásztorok és nyájak” (Radnóti), ez a világ vonzott.

A mindennapi gondok fölé emelkedő anyaság megragadása. Ahogy Botticellit néztem, arra gondoltam, de könnyű volt neki. Megpillantja éppen a kagylóból kilépő Vénuszt, csak le kell skiccelnie. De hát ez képtelenség. Botticelli egyáltalán nem tükrözte a kor konkrét valóságát. Mérgezések és orgyilkosságok, pestis és lepra, ez volt a valóság. A művészet az, amire vágyunk, amit szeretnénk. A művészetben az álom is valóságos. Élhetek képzeletemben egy másik korban is. Akkor találtam meg magam. Lemezről domborítottam egy lányfejet. Egy elmélyült, tiszta és komoly arcot. Alázat is van benne, ahogy kissé lehajítja fejét. Kerestem valakit, és öntudatlanul így fogalmaztam meg: egy lány és egy várandós nő állnak egymással szemben; anya gyermekével több változatban, egy áldott állapotban lévő nő szobra; éneklő lányok; próféták. Keresztelő Szent János hegesztett vörösréz szobra; Szent Tamás kételkedése és Jézus halála a kereszten. Számomra ez az élet teljessége. Jézus az Olajfák hegyén és Radnóti a pannonhalmi téglagyárban pokrócba burkolózva, élete utolsó éjszakáján.

Gyermekkoromban voltak galambjaim. Csak megálltam az udvar közepén, és fütyülni kezdtem. Mindenholnan szállt felém a sok galamb, és körem gyűlt. Hatalmas boldogság volt.

Buza János

gazdaságtörténész (Fertőszentmiklós, 1939. november 17.)

Fáradtság nélkül nem érzem a csaknem betöltött – emberi lépték szerint bizony nyomasztó – hetven esztendő súlyát. A távoli múltba – amelyben „Századok ültenek el...” – visszatekintő történész előbb-utóbb rádöbben arra, hogy a letúnt időt a maga teljességében ugyanúgy nem képes vállalóra fogni, ahogyan képtelenség jelenünk minden mozzanatának a megragadása. Hosszabb távon sem futja többre mozaikoknál, a „hetven esztendő hetven sorban” pedig azok számát is szűkre szabja.

Fiúgyerekként a játékok után mohó kíváncsisággal néztem az igazi harci eszközöket, amelyek – utántudással írom – 1944 márciusában dübörögvé vonultak be Csepelre; csak akkor rémültem meg, amikor láttam, hogy édesanyám s az egyik szomszédasszony a könnyeit törölgeti. Közeli rokonunk nem veszett oda a „vérzivatarban”, édesapám üzemi baleset miatt mentesült a katonai szolgálattól; hadba szólított nagybátyám pedig Strassbourgban átvészelte a fogságot. Anyagi veszteségünk azonban súlyos volt, mert a családi ház bombázás utáni állapota okot adott a keserűségre.

Abára menekítettek a harci cselekmények elől. Nagypám műhelyében töltöttem a napok nagy részét. Cipész- és csizmadiamesterként kereste kenyerét. Munka közben számos beszélgetőtársa akadt, a falu jegyzője ugyancsak rendszeresen betért hozzá. Időnként vitatkoztak is a világ sorsáról, ki-ki újság- és rádióhírekkel érvelt, vagy védte igazát.

Egy este Kohn bácsi, a közeli szatócsüzlet halk szavú, mindig segítőkész tulajdonosa jött át búcsút venni. Nagypámmal szorított kezét; inkább sejtették, mint tudták, hogy soha többé nem látják egymást. Másnap fegyveresek kísérték a kocsisort, az élők torokszorítóan néma temetési menetét. Némát azért is, mert akkor nem szóltak a harangok.

Kétszer jártam üvegezetlen ablakú iskolába: 1946-ban hónapokig, 1956-ban pedig hetekig, mert a végsőig ellenálló „vörös Csepelen” a Jedlik Ányos Gimnázium környékét úgy megszórták aknákkal, hogy az épület egyik oldalán kitortek az ablakok.

Személyi összetételét tekintve kiváló iskola, „gyakorló gimnázium” volt a Jedlik, tanárainak többsége a kiemelkedően művelt pedagógusok, jobb sorsra érdemes, tudós oktatók közül került ki. Igényességüknek is köszönhetően sokan nyertünk egyetemi felvételt, noha 1958-ban alaposan megrostálták a jelentkezőket.

Az ELTE Bölcsészettudományi Karán hamar búcsút mondtam az irodalmi ábrándoknak, egyre inkább a történelem, majd a gazdaságtörténet felé fordultam. Hahn István lenyűgöző tárgyi tudása, szakterülete iránti lelkesedése, Sinkovics István tudománytisztelő alázata; törekvése, hogy a Trianon előtti

Magyarország – az idő tájt csaknem teljesen elkendőzött – történeti földrajzát is megismerjük, Szabad György nagy műgonddal felépített, veretes, nyelvezetében is a korszakot idéző előadásai, forráskritikára ösztönző szemináriumai – amelyekre a fogadóképességnél mindig többen jelentkeztünk – meghatározóvá váltak számomra.

Másfél év kitérőt követően kerültem 1964-ben az akkori Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Gazdaságtörténeti Tanszékére akadémiai állományú alkalmazottként. A tervgazdasági keretek között a török kori Magyarország ár-és bértörténeti kutatásaiba kellett bekapcsolódnom. Az anyaggyűjtés kemény évei következtek, délelőtt többnyire a Magyar Országos Levéltár filmtárába, délután pedig könyvtárba – a „Széchényibe” – jártam, az esték felét sokáig az intenzív nyelvtanfolyamok vitték el.

Az első „külföldi” tanulmányút Eperjesre és Kassára vezetett. Bécs már nagy ugrásnak, Párizs egy vágyálom beteljesülésének számított, szakmai szempontból azonban a Nürnbergi Egyetem s az ottani könyvtárak kötetei nyújtották a legtöbbet, Humboldt-ösztöndíjjal Nürnbergben időzhettem a leghosszabb ideig.

Terjedelmesebb tanulmányaim a Történelmi és az Agrártörténeti Szemlében jelentek meg kezdetben, a későbbiekben azután a Századok és a Numizmatikai Közöny hasábjain találtak helyet írásaim. Falun és munkában töltött nyaraimnak köszönhetően jól ismertem a – sokakat városba kergető szövetkezetesítés előtti – paraszti világot; kedvel műveltem tehát az agrártörténetet, de egy idő után a pénztörténet vonzása vált erőteljesebbé.

Mint minden tanszékre helyezett kutató, én is kaptam oktatási feladatokat, vizsgáztattam, felvételiztettem, szemináriumokat, majd előadásokat is tartottam. Évekig tanítottam egyetemünk miskolci kihelyezett tagozatán, s amikor 1987-ben – már a Miskolci Egyetem nappali tagozatán is – megindult a közgazdászképzés, a gazdaságtörténet megbízott előadójaként foglalkoztattak.

Meglepő, bennem erős kételyeket ébresztő megkeresés után csatlakoztam 1993-ban ahhoz a „kis csapathoz”, amelyik Sátoraljaújhelyt érintve átjárt Királyhelmecekre – hivatalos nevén Královský Chlmec-re –, ahol magyarul tartottuk az órákat a túlnyomó többségben magyar nemzetiségű hallgatónak. A budapesti tanévnyitóra meghívott helmeci diákokat olyan dörgő taps fogadta, hogy beleremegett az egész aula, a határ másik oldalán persze dühödött sajtótámadások láttak napvilágot. Évtizedes tapasztalatainkból bőségesen merítettek akkor, amikor Révkomáromban, a Selye János Egyetemen megindult a magyar tannyelvű közgazdászképzés. Helmecen és környékén ma is vannak barátaim, nem rajtuk és nem rajtunk – alapítókon – múltott és múlik az, hogy kihelyezett tagozati keretben sem folytatódik az ottani magyar tannyelvű felsőoktatás.

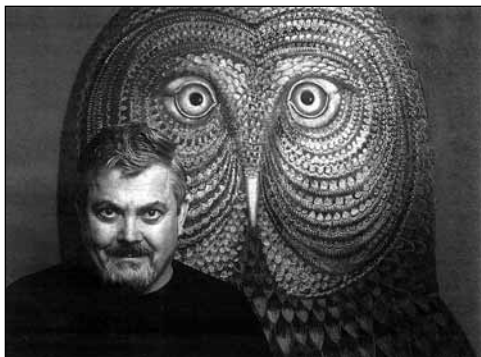
Közismert, hogy a tudományos eredményekről nemcsak a szakfolyóiratokban lehet beszámolni, a három-hat évenként megrendezett nemzetközi konferenciák időről időre teret biztosítanak a kutatóknak. Néhány európai fő- és nagyváros konferenciatermei számomra is megnyitáltak, lelkesen készültem ezekre az előadásokra, s örömmel forgattam a kongresszusok évekkel később megjelent köteteit. A pálya végéhez közeledve már többet jelent számomra az, hogy Eszéken és Kassán, illetve Kolozsvárott, Nagyváradon és Pozsonyban is tarthattam egy-egy előadást.

Derűs búcsúval nem szolgálhatok. Hosszú ideig abban bíztam, hogy az utánunk következők felkészültebbek és szorgalmasabbak lesznek. Nem így történt, előrelépést csak a nyelvismeretek gyarapodása és a számítógépek kezelésében látok, a kezdő hallgatók tárgyi tudása drámaian csökkent a közelmúltban. Különösen fájdalmas számomra az, hogy a gazdaságtörténet óraszámát zsugorították, illetve helyenként e tárgyat kiszorították az oktatásból.

Galambos Tamás

festőművész (Budapest, 1939. november 18.)

Budapesten születtem, de gyermekkoromat Egerben töltöttem. A német bevonulás után, 1944-ben a vörös veszedelem elől Nyugatra menekültünk édesanyámmal és nővéremmel. Drezda mellett, egy kisvárosi lágerből „élvezhettük” az amerikai repülők tűzijátékát, amint lerombolták a gyönyörű várost. Hazafelé marhavagonon utazva szúnyogcsípéstől vérmérgezést kaptam, de szerencsére már otthon megoperáltak. A kórházba kötözésre Édesanyám kézikocsival húzott a járdán, amit én nagyon élveztem. Harmadik alkalommal egy bőrkabátos, kalapos, karszalagos férfi ráordított, hogy a járda nem erre való! Ezután az ölében és a hátán vitt a több kilo-

méterre levő kórházba. Ez az ember már 1944-ben is így öltözött. Közismert volt fűzős csizmájáról és fekete bőrkabátjáról, csak akkor nem azt a karszalagot viselte.

A háború valami felfoghatatlan rossz álmom volt, és nem volt idő a gyors változások miatt egy kisgyerek számára, hogy sokat fantáziáljon. Ez volt az első alkalom, hogy úgy éreztem, valami nincs rendben a világban, és valakitől félni kell!

Az Egri Líceumban eltöltött első három év a mai napig feledhetetlen számomra. A gyönyörű épület, ahol negyvenötven voltunk egy tanteremben első és második elemisták, a csodálatos színészi és pedagógiai képességgel megáldott tanító bácsi, aki néha a nádpalcájával, ünnepélyes kifejezéssel az arcán egyet suhintott az órát zavaró delikvens fenekére. A csodálatos rajzórák, ahol csapongó gyerekfantáziával szabadon mesélhettünk.

Sajnos, körzetesítés miatt a harmadik év után más iskolába kellett járnom. Az igazgató, ha bejött az osztályba, odasétált a padomhoz és a fületem megragadva azt mormolta:

„Büdös kapitalista ivadék!” (A bűnöm nagyapám, Kallmann János, az Első Magyar Lakatos- és Lemezárugyár igazgatója volt Egerben, aki nagy szeretetnek és megbecsülésnek örvendett a munkásai és a város vezető polgárai között.) Az osztálytársak csak vigyorogtak, de nem mertek csúfolni, mert akkor már birkózóedzésekre jártam, és bajnok szerettem volna lenni. Akkor a sport volt az egyetlen lehetőség a külföldi utazáshoz és a politikamentes boldoguláshoz.

Negyedik elemiben új rajztanárt kaptunk, Kéreg Istvánnét, Adrienné néni, aki rábeszélte, hogy a birkózóedzések mellett járjak az úttörőház rajzsakkkörébe. Hamarosan én lettem a csodagyerek. Az én pasztellképeimet adták ajándékba az illusztris vendégeknek. Nyolcadik elemista voltam, amikor megnyertem a Képző- és Iparművészeti Gimnázium országos pályázatát. Nem sokkal ezután tanárnóm sírva újságolta, hogy származásom miatt kitiltottak az úttörőházból. Többé nem jöhetek rajzolni.

Ez borzasztó megalázó érzés volt, és kilátástalanná tette a jövőmet, amit csak festéssel és rajzolással tudtam elképzelni. Nagy szerencsémre Hárs László, kitűnő ifjúsági író, elkötelezett kommunista, országosan ismert ember, meglátogatta az úttörőházat, és ott büszkén mutogatták a képeimet. Amikor velem is akart találkozni, és megtudta, hogy mi történt, felháborodott és minden segítséget megígért, hogy visszakerülhessek a rajzkörbe. Ennek köszönhető, hogy javasoltak a Képzőművészeti Gimnáziumba, ahová a sikeres felvételi után kerültem.

Csak otthon és baráti körben lehetett szabadon beszélni. Mindenki vigyázott, hogy idegenek előtt ne meséljen politikai vicceket vagy ne mondja

ki az őszinte véleményét bizonyos dolgokról, mert azért kemény büntetés, nemegyszer börtön járt. Éjjel titokban, lehalkítva a tiltott adók amerikai hangja, BBC hallgatásával próbáltunk tájékozódni, hogy valójában mi történik itthon és a nagyvilágban. (1956-ban az amerikai adó meggondolatlan uszítása és külföldi segítség ígérete sok forradalmár halálát okozta.) A forradalom kitörésekor másodikos gimnazista voltam. Akkor már hallottunk irodalomtanárunktól a Petőfi Körről. (Jóval később baráti kapcsolatba kerültem a börtönbüntetésből szabadult Lakatos István költő-műfordítóval, aki a Petőfi Kör elődjének alapítója volt.) Minden óra az előző napi forradalmi előkészületekről szólt.

23-án gyönyörű napsütéses idő volt, tanárunk vezetésével az egész osztály kivonult a Közgázhoz, majd át Budára a Bem-szoborhoz, utána a Parlament és a Rádió következett. Akkor még nem lóttak. Egész idő alatt szinte lebegtem az úttest fölött, olyan lelkesedést és elszántságot éreztem. Ha akkor fegyvert adnak a kezembe, minden áldozatra képes lettem volna.

Az elkövetkező napokat a barátoméknál töltöttem a Baross utcában, ahol szerencsésen átvészeltük a pincében, mialatt belövések érték a lakást. Kijártunk a városba, láttuk a sok szörnyűséget, akasztott ÁVH-sokat és lyukas zászlóval letakart forradalmárt. Sorba álltunk élelemért, és először rettegtünk, de később megszoktuk, hogy feltűnnek a tankok és szovjet páncélautók, és elkezdtek géppuskázni a védtelen tömeget.

Egy hét múlva sikerült hazavergődnöm Egerbe, ahol barátaimmal reggeltől estig terveket szőttünk diszidálásról, a szabad, boldog jövőről. Házunkban mindennapos vendégek voltak a városparancsnokok, a

géppisztolyos forradalmárok, akik az uszodából jöttek, mert országos hírű versenyzők és pólósok voltak. Ez főleg csinos nővérem miatt történt, aki szintén ifjúsági válogatott úszó volt. (Ezért is, a sport segítségével sikerült a gimnáziumba kerülnie.) De drága nagyanyámnak is nagy vonzereje volt, mert százával sütötte a fánkokat és más finomságokat.

A csodálatos álmodozást hamarosan felváltotta a keserű valóság, a kilátástalanság. Csonka családok és rettegő emberek vettek körül. Az osztályunkban gyászoltuk a mártírhalált halt Magyar Katit, akit mentőautóban, sebesültek mentése közben géppuskáztak halálra. A fiatalok gyorsan túltették magukat a szomorúságon és nehézségeken, csak a jóra és szépre akartunk emlékezni, arra a néhány napra, amiről úgy éreztük, hogy valódi szabadságban éltünk. A gimnáziumban a kitűnő tanárok igyekeztek felkészíteni bennünket műveltséggel és világlátással. Alázat a művészetben és a mesterség dicsérete volt Sebestyén Ferenc festőtanárom legfőbb tanítása.

A főiskolai felvétel, hála a jó felkészítésemnek, első nekifutásra sikerült. Itt Hincz Gyula volt a mesterem, akitől a kísérletezést, a friss rácsodálkozás képességét próbáltam ellesni. A főiskola után nem remélhettem, hogy művészetből valaha meg tudok élni. Szemléletem teljesen különbözött az akkori Magyarországon divatos és gyümölcsöző festészeti stílusoktól. Sikerült nyugati útlevelet szerezni, és hetven dollárral a zsebemben elutaztam festő évfolyamtársammal, Simon Balázssal, aki Móricz Zsigmond unokája volt. Majdnem egy évet töltötünk távol a hazától, mosogatással és később festésből eltartva magunkat.

Bejártuk Nyugat-Európa főbb városait Szicíliától a Lappföldre. Megnéztük a múzeumokat, galériákat, ahol végre nem csak színtelen reprodukciókon láthattuk a régi és kortárs műalkotásokat.

A tanulmányút megerősítette a hitemet, hogy mit és hogyan kellene festenem. A legfontosabb volt a személyes kifejezés mód, stílus megtalálása.

Hazatérésem után hamarosan megnősültem. Feleségem Szilágyi Ildikó ötvösművész. Az ötvöstárgyakra abban az időben volt kereslet, ennek köszönhető, hogy évekig megalkuvás nélkül festhettem anélkül, hogy képet eladtam volna.

Első kiállításom 1966-ban volt Budapesten a Mednyánszky Teremben. A szakmai sikerek mellett ennek köszönhető Pekáry István festőművész atyai barátsága, aki először ismeretlenül ajánlott jó nevű olasz galériáknak. Ez nyitotta meg előttem a határokat és saját devizával a gyakori utazás lehetőségét. Feleségemmel úgy éreztük, különösen amikor külföldről frissen hazaérkeztünk, hogy az „átkos Kádár-rendszer” nem is olyan rossz. Itthon gazdagnak éreztük magunkat, míg külföldön igencsak kellett spórolni.

Nem kellett a rendszernek gázsulálni-megalázkodni, anyagilag függetlenek voltunk. Különösen, hogy számomra elkezdődött egy sikeres külföldi kiállítás-sorozat. Szerencsére nem voltunk 1956 kárvallottjai, mint azok, akik még börtönbüntetésük után évtizedekig feketelistán voltak. A festményeim bántan kritizálhattam a rendszert, kiállították itthon és mindenhol a képeimet. Nem lettem mártír; igaz, ösztöndíjjal sem zavartak Nyugat-Berlinbe. Ez valószínűleg a stílusomnak köszönhető, ami a gyermekszáj nai-

vitását és őszinteségét ötvözi a festészet nyelvén színekkel és formákkal.

Az úgynevezett rendszerváltás után feltettem magamnak a kérdést, hogy mit fogok ezután festeni; elfogynak az iróniára, kritikára érdemes dolgok? Sajnos a témák maradtak, csak sokkal rafináltabbak és áttekinthetetlenek.

Nem véletlen, hogy legtöbbször fiatal koromról írtam. Az idő haladtával a régebben homályba vesző részletek is egyre élesebben és számomra egyre édesebben látszódnak. A jelen szinte megfoghatatlan számomra az ellentmondásaival. A multik, milliárdosok,

politikusok érdekharcában szenvedő alanynak érzem magam. Már nem lehet érzékelni, ahogyan régen a két világnézet ütközését, feketén-fehéren. (Ha nem is volt igaz, úgy gondoltuk.) A számos beépített informátor létezése is csak most lett valósággá, mert eddig csak szóbeszédből, irodalomból, filmből hallottunk róluk.

Néha régi ismerősökkel találkozva megkérdezik: „Festesz-e még?” Ez olyan, mintha az iránt érdeklődne valaki: „Szoktál-e még levegőt venni?”

GAZDÁMBOS

Beke Margit

levéltáros, történész (Nagyecséd, 1939. november 27.)

Az életrajzi adatok száraz tények, csak az a kérdés, hogy az egyénnek milyen viszonyulásai, gondolatai, érzelmei fűződnek hozzájuk.

Az embert születésekor bedobják egy világba, amelyben szüntelenül keresi helyét, feladatát, és igyekszik megfelelni egy felsőbb hatalom elvárásainak, akit Istennek nevezünk. Ezért kissé talán idegenül is érezheti magát itt e földi tereken, és ennek ellensúlyozására igyekszik otthonossá tenni azt a makrovilágot, amely körülveszi.

A szüntelen munkálkodás is bele van kódolva a normális emberbe, amelynek számtalan kifejezési formája van, amit alkotásnak is nevezhetünk. Munkánkban keressük a nehezen felismerhető, sokszor homályba vesző igazságot, de annál nagyobb az örömünk, ha megtaláltuk. És ezt a felfedezést örömmel osztjuk meg másokkal.

A tudományos kötetek, tanulmányok megjelenését nehéz és fáradságos kutatások előzik meg. És ezeknek során kissé bölcsesbé is válik az ember. Minden könyvemhez fűződik valami sajátosság. Kedvenc könyvem a *Prímási Levéltár nemesi és címeres emlékei*. Nem volt könnyű a publikálás sem, ezért ezeknek a feltételét is meg kellett teremteni, és így indítottam el a *Stirgonium Antiquum* című levéltári periodikát, kissé utalva Josephus Flavius Zsidó régiségeire, majd az esztergom-budapesti főegyházmegye egyháztörténeti bizottságának a *Miscellanea Ecclesiae Strigoniensis* című köteteit. Mint az Egyháztörténeti

Bizottság elnöke, ezt megtehettem. Ez utóbbinak a címe egy kissé utal a levéltárban használt Miscellanea elnevezésre, ami vegyes, elegyes aktákat jelölt. Ezekben mindig nagyon érdekes anyagok találhatóak. Az sem véletlen, hogy ez utóbbi kötet címlapján *II. Ulászló Graduale*jának virágdíszes motívuma látható.

A Prímási és Főkáptalani Levéltár, az esztergomi Bibliotheca és az Érseki Simor Könyvtár igazgatása során mindig megcsodáltam az egykor élt emberek magas képzettségét, műveltségét, ügyszeretetét és a szépség iránti érzékét. Sokszor eszembe jutnak Csehov sorai: Az emberben mindennek szépnek kell lennie, a testnek, a léleknek és a ruházatnak is.

Munkámban sokat jelentett, hogy történész–orosz, levéltári diplomám mellett teológiát is tanultam. Mindez az egyházi levéltárban való eligazodást segítette. Kutatásaim nagy része ugyanis egyháztörténelemre, szűkebb körben az esztergomi főegyházmegyére terjed ki. Örültem, hogy az általános köztudattal ellentétben bebizonyítottam, hogy a magyar püspökkari tanácskozások kezdete 1608-ban már kimutatható. Az különösen érdekes volt, amikor a bécsi Pázmány Péter által alapított Pázmáneum levéltárában kronologikus rendbe szedett anyagot kutattam, amelyből a magam számára rendszert tudtam felépíteni, és meg tudtam írni egy kollégium XIX–XX. századi történetét, amely akadémiai doktori disszertációm témáját adta.

A régi levéltári dokumentumokon, könyvtári darabokon mindig tetten érhető a *művesség*. Az *Ulászló Graduale*, a *Bakócz Graduale* az elmúlt korok üzenetét közvetíti a későbbi kor embereinek. Azt, hogy egy könyvet lehet szeretni – beleírni, iniciálékat és lapszéleket festeni bele, bőrkötéssel ellátni és féldrágakövekkel díszíteni. A XVII. században keletkezett Lippay–Fugger-féle könyvgyűjtemény minden egyes darabját báránybőrbe kötötték – ez az ember szeretetéről szól, hiszen az állat alá van vetve az embernek. Az emberi szemet gyönyörködtetik, különösen az aranyozott ex librisek varázsával. Levéltári példákkal is szeretném ezt alátámasztani. Egy Fabritius/Kovács János-térképen a XVIII. század elején, ahol „üstcsillagocskák”-kal jelölt meg határvonalakat, és mivel zavarta az üres tér, gyönyörű életképet rajzolt rá, emberekkel, házzal, folyóval és állatokkal. Ez az ember nem csupán mérnöki képességének volt teljes birtokában, hanem szerette is azt, amivel éppen foglalkozott. Tudom, hogy inkább csak a szakembereket érdekli, mégis idekíváncsoznak a pápai bullákkal kapcsolatos megjegyzéseim. A középkori érseki kinevező bullákat pergamenre írták, és függő ólompecséttel látták el, ahol a római pápa *Servus servorum Dei/Isten szolgáinak szolgálója* titulussal szerepel. És tetszik, hogy a középkortól kezdve egészen a mai napig a kinevező bullákat mindig pergamenre írják és függő pecséttel látják el. Ezek az állandóságot, a folytonosságot, a biztonságot sugallják. A nyírfakéregre írt levél (címezettje Serédi Jusztinián) a második világháború idejéből pedig mennyire a mulandóságot és egyúttal a hálát fejezi ki. Feladója, hazáját védve, alighanem a második világháború poklában halt hősi halált.

Az esztergomi egyházmegyében élt személyek a levéltár dokumentumai nyomán számomra életre keltek, személyes ismerőseimmé váltak. Különösen az érsekek, akiknek festményei a prímási palota folyosóján vezetik az embert a kutatóterembe, és akiknek keze nyomát, intézkedéseit őrzik a Prímási Levéltár anyagai. Az első érsek, akit személyesen is megismerhettem, Lékai László

bíboros volt. Neki különösen hálás vagyok, hiszen évszázadokon keresztül csak pap léphetett be a levéltár szentélyébe, az is mindig a ranglétra legalacsonyabb fokán volt. Amikor odakerültem, akkor „már nő is jó” mentalitás fogadott. Sokszor gondoltam rá, hogy Simor János primás a XIX. században megépítette a levéltári raktárat, amely ma is megállja a helyét, csupán arra nem gondolhatott, hogy egy nő is taposni fogja a levéltár emeleti helyiségeit magasabb sarkú cipővel, különben nem vékony lemezelt padlózatot csináltatott volna. Ezt ugyanis feltételezem lovagiasságáról. Paskai László bíboros úrnak pedig hálás vagyok, hogy bíborosi kreálásán jelen lehettem a vatikáni VI. Pál auditoriumában.

Hanyatló korban élünk, és ezt fájdalmasan tapasztalja meg az ember. A technika csodáit nem a társadalom és egyes emberek javára használja az emberiség, hanem ellenére.

Valakiknek nehéz elszámolásuk lesz. Túl nagy a zaj, a zűrzavar, a mesterségesen gerjesztett káosz – az ember önmaga lelkiállapotát vetíti ki a környezetére. És az ember tönkremegy. Jó lenne, ha otthonosan mozoghatnánk ebben a világban, ahol több időnk lenne egymásra, önmagunkra. Ahol a csönd az alkotásra ösztönözne.

Zeileleugit

Detrekői Ákos

mérnök (Budapest, 1939. november 27.)

Ha egyetlen szót kellene írni magamról, ez a szó a mérnök lenne.

Mérnökké válásomban kiváló mérnök édesapám példája s néhány nagyszerű tanár személyisége játszott meghatározó szerepet. Iskolai tanulmányaim négy helyszíne közül Hódmezővásárhelyen és Szolnokon töltöttem a leghosszabb időt. Hódmezővásárhelyen általános iskolai magyartanárnőm, Láng

dr. Láng Imrét kineveztek Szegedre a sebészet professzorává. Édesanyám megkérdezte őt: Mi kell ahhoz, hogy valaki professzor legyen? A válasz így hangzott: *Mindig egy kicsivel többet kell csinálni, mint ami feltétlenül szükséges.*

Középiskolába Szolnokon a Verseghy Ferenc Gimnáziumba jártam, ami már az én időmben is országos hírvű iskola

Szidónia rendezett gondolkodásra és pontos fogalmazásra tanított. Ebben a városban hallottam egy mondatot, amely talán egész életemre hatással volt. Egyik osztálytársam édesapját,

volt. Egész életemet befolyásolta ottani kiváló matematikatanárom, Rédl László. Ő szoktatott rá, hogy rendszeresen részt vegyek matematikai versenyeken és a Középiskolai Matematikai

Lapok példamegoldásában. A gimnázium végén a mérnöki és a matematikusi pálya között ingadozva végül úgy döntöttem, hogy – édesapám szakmáját követve – földmérőmérnöki szakra jelentkezem.

A földmérőmérnök-képzés színhelye felvételemkor a Miskolci Nehézipari Műszaki Egyetem volt. Első évem elvégzése után a szakot áthelyezték Budapestre az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetemre. (Ma már történelem, de 1949–1967 között a Műegyetem két részre bontva működött, a két rész egyike volt az említett ÉKME.) Itt szereztem 1963-ban mérnöki oklevelet.

Az egyetemen több kiváló professzor és több kiváló későbbi professzor tanított. Szűkebb szakterületem professzorait: dr. Hazay Istvánt, dr. Homoródi Lajost és dr. Rédey Istvánt említem külön. Hallgatókoromban kezdtem a tudományos diákköri munkát. Első publikációm műszervizsgálati témában még hallgatókoromban jelent meg.

Szakmai tevékenységem kezdetben a műszervizsgálatokra irányult, majd a mérnökgeodézia és a térinformatika került érdeklődésem középpontjába. Később két nagyon gyorsan fejlődő szakterület, az informatika és az űrtechnika meghatározó módon befolyásolta munkámat. Mindig olyan konkrét problémák megoldása vonzott, ahol matematikai érdeklődésemet is kamatoztathattam. Példaként a budapesti dunai partfalak mozgásvizsgálatát vagy a mobiltelefonok hazai elterjedéséhez nélkülözhetetlen magyarországi digitális magassági modell előállítását említem. Könyvet írtam a kiegyenlítő számításokról.

Egyetemi pályafutásom a geodézia tanszéken kezdődött, a felsőgeodézia tanszéken folytatódott, s jelenleg a

fotogrammetria és térinformatika tanszékhez kötődik. Ennek a tanszéknek voltam vezetője 1978–2004 között.

Szakmai tevékenységemet és emberi magatartásomat egyaránt befolyásolták hosszabb külföldi útjaim. 1964–65-ben egy évet töltöttem „ipari gyakorlaton” egy drezdai vállalatnál. Egy barnaszénerőmű építésén gyakorló geodétaként dolgoztam. Külön szerencse volt, hogy vegyészmérnök feleségem ekkor egy drezdai kutatóintézetben kapott munkát. A külföldi munkavállalás nemcsak nyelvtudásomra, hanem egész világszemléletemre hatással volt. Megtanultam, hogy az itthonitól különböző életvitel, kultúra és szakmai szemlélet is létezik. Másik hosszú utamra 1974–75-ben került sor. Ekkor a Humboldt Alapítvány ösztöndíjasaként a Bonni Egyetem felsőgeodézia tanszékén a mérési eredmények matematikai feldolgozásának módszereit kutattam.

Az egyetemi oktatói létehez hozzátartozik a különböző tudományos fokozatok megszerzése. Az ezekhez szükséges disszertációkat mindig gyakorlati munkáim tapasztalataiból kiindulva írtam. 1967-ben lettem egyetemi doktor, 1972-ben a tudományok kandidátusa, 1978-ban a tudományok doktora. 1980-ban neveztek ki egyetemi tanárrá. (Több mint fél évtizeden keresztül én voltam a Műegyetem legfiatalabb tanára.) A Magyar Tudományos Akadémia 1990-ben levelező, 1995-ben rendes tagjává választott.

Az 1970-es évek közepe óta dolgozom hazai és nemzetközi szakmai szervezetekben. A Műegyetemen belül is különböző vezetői megbízásokat láttam el. 1986–1990 között az Építőmérnöki Kar dékánja voltam.

1997-ben lettem a Budapesti Műszaki Egyetem rektora. (Érdekes véletlen, hogy volt tanáromat, dr. Biró

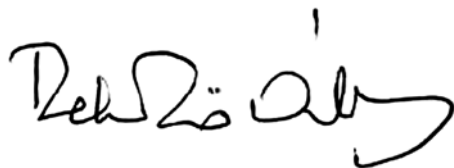
Pétert követtem a rektori székben.) 2001-ben az Egyetemi Tanács újra választott. Elődeim megkezdett munkáját folytatva sikerült elérnem, hogy 1998-ban a Műegyetemen megalakult a Társadalom- és Gazdaságtudományi Kar és a Természettudományi Kar. A szakmai profil bővülése következtében az egyetem neve Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemre változott. Rektori időszakom alatt az egyetemi képzés több új területtel bővült. Ipari partnerünk, a Matáv közreműködésével helyet kapott az egyetemen a Médiaoktató és Kutató Központ. Örülök, hogy rektori megbízatásom alatt több nem mérnök végzettségű kiváló professzor is a Műegyetemet választotta munkahelyül. Utolsó rektori évem alatt a Magyar Rektori Konferencia elnöke voltam.

Rektori megbízatásom lejártá után 2004-ben a köztársasági elnök úr kinevezett a Nemzeti Hírközlési és Informatikai Tanács elnökévé. Ebben

a megbízatásban jól hasznosíthatom és bővíthetem is szakmai tapasztalataimat. Ezenkívül több más megbízást is kaptam. Büszke vagyok arra, hogy Soros György felkért a Közép-Európai Egyetem (CEU) Board of Trustees tagjává.

Azt, hogy egész életemben sokat dolgozhattam, nagymértékben feleségem segítségének és toleranciájának köszönhetem. 1964 óta vagyok nős, feleségem, Kugler Györgyi vegyész-mérnök-közgazdász. Két gyermekem már nem a mérnöki hivatást választotta, lányom jogász, fiam közgazdász lett. Két unokám hat- és hároméves.

Szeretek olvasni, színházba és koncertre járni. Közel negyven év óta rendszeresen úszom. Angolul, németül és oroszul beszélek.

Kerényi József

építészmérnök, egyetemi tanár (Kispest, 1939. november 27.)

Vízió az ezredforduló modern városépítési utópiáiról:

Három kábult, részeg ember négykézláb mászik a talpfákon a vasúti sínek között. Az első hátraszól: „Milyen ostoba volt az építész, hogy ilyen távol rakta egymástól a lépcsőfokokat.” A másik a sínekbe kapaszkodva: „Az hagyján, de milyen alacsonyra tervezte a lépcsőkorlátot.” A harmadik megnyugtatta őket: „Ne siránkozzatok, jön már a lift, hallom a hangját.”

Nos, a globalizációs folyamat valóban nem lift, amely mennyekbe röpti a városlakó embert. Élő városaink azonban még láthatóan, tapinthatóan jelenítik meg az építő ember történelmét, kultúráját. Ahogyan az embert fölépítő sejtrendszer az ember élete folyamán többször kicserélődik, és

mégsem beszélhetünk új emberről, mert az új sejtek őrzik a régiek tudását, emlékezetét, városaink szüntelen változása, átépülése is akkor egészséges, organikus folyamat, ha közben megőrizzük a történelem folyamán kialakult karakterét, emlékezetét. Csak így védekezhetünk a globalizáció pusztítása ellen.

Kecskeméten, ebben az alföldi homoksivatagból kinőtt, a Nyugat és Kelet ütközőpontjában a történelem során sokat szenvedett és pusztított, de mindig újrászülető városban tanultam meg még a hatvanas években – jó évtizeddel megelőzve a nagyvilág hetvenes évekbeli rehabilitációs gyakorlatát –: *úgy kell építenünk, hogy se bánatot, se nosztalgiát ne ébresszünk az emberekben a múlt iránt. Ne bontsunk feleslegesen! A városra jellemző, de rosszul használt – ezért pusztuló – épületeinknek, környezetünknek keressünk új, korszerű tartalmat. Viszont az újat a hely kultúrájának ismeretében korszerűen építsük meg!*

Ezt a módszert és modellt nevezem *organikus, akupunktúrás városépítésetnek*. Ezen az úton indultam el a hatvanas években, és ezt az utat járom ma is.

Ezt a nemzetközi vonatkozásban is újszerű munkásságomat ismerte el az UIA (Építészek Nemzetközi Szövetsége), amikor 1984-ben Párizsban nekem ítélte a Sir Robert Matthaw-diplomát, Lucio Costa és Norman Foster társaságában.

A rehabilitáció, a megújítás részeként terveztem a helyre jellemző új épületeket (Cegléd, templom). Ezt a munkásságomat honorálta az AIA (Amerikai Építészek Intézete) díja, melyet Tadao Andóval együtt nyertem el.

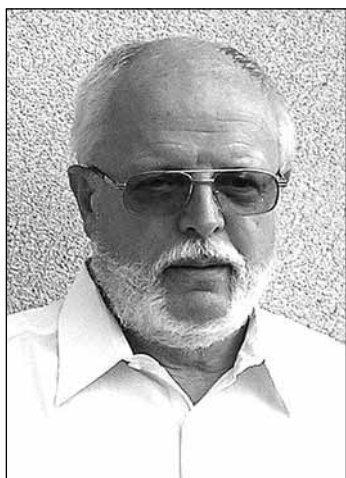
Itthon Ybl-díjjal és Kossuth-díjjal ismerték el alkotói, illetve tanári munkásságomat.

A Műegyetemen 1988 óta tanítok, az Építőművészeti Doktori Iskola megalapítója és vezetője vagyok.

Sokat – elhúzódó alkotói időt és folyamatot – köszönhetek ellenségeimnek, ma már meg is becsülöm őket.

Bencze Lóránt

nyelvész, egyetemi tanár (Sellye, 1939. december 6.)

A Napút kedves kérésének hiúságom nem tudott ellenállni, hogy visszapillantsak. Ámbár példaképem a derús emlékű Kovács Arisztid bencés paptanár, aki hetven-nyolcvan évesen is előrenézett: fát ültetett, és közben fiatalokat hallgatott meg és igazított el szerény és szelíd szavával. A pannonhalmi várfalról letekintő látogatók és ott élők szemét ma is ez a félköríves fasor gyönyörködteti, a megfáradtakat pedig árnyas nyugalommal várja. Egyetemi tanárként unokáim korosztályának tartok előadásokat, nyugdíjasként is teljes állásban, ameddig csak engedik és bírom erővel. Nem tanítom őket, hanem tanulni igyekszem tőlük, amennyire hajlandók ők, és képes vagyok rá én. Akárcsak a gyerekeimtől, vejeimtől, menyemtől és unokáimtól, akiknek nyüzsgését, szóváltását élvezem és csodálom.

Apai nagyapám volt az, akire gyermekként a leginkább fölnéztem. Őt mesterséget tanult ki és művelt, és esténként és vasárnaponként csak olvasott és olvasott. Most a feleségem az, akire a leginkább föltekintek. Örsi Zsuzsa ő, a világot magasságában és mélységében felmérni tudó, szélteben és hosszában átlátó, nagyon sokat olvasó, a világot színeiben megélő gobelinművész, én apróztatva araszolató-sertepertelő, földhözragadt filológus. Élénken élünk ebben a folyamatos különbözőségben. Ráadásul az ő háttere szilárd katolikus család, az enyém vastagnyakú, de töprengően bizonytalankodó protestáns atyafiság. A legtöbb írásomnak ő az első, kemény, de nekem gyümölcsöző, végső soron engem védelmező kritikusa.

Amikor módomban állt, igencsak eltérő egyéniségű, más-más világlátású munkatársakkal vettem magam körül, vagy kerestem az ilyen emberek társaságát. Az élénk színek gyakran 'ütik egymást', és ez nem könnyű, de a szürke semmilyenséghez nem vonzódok. Ez is egykori pannonhalmi szerzetestanárait és szerzetestársaim verete rajtam. Egyikük a svájci Fribourgbán tanult, a másik Rómában, a harmadik Párizsban, a Sorbonne-on, a negyedik Berlinben (szerzetesként!) az ateista Nikolaj Hartmann-nál, és így tovább. Ami közös volt bennük, a bencés Regula szelleme: az egyenlőség szigorú fenntartásában is az egyéniség határtalan, közösségérdekű tisztelete, a lelki-szellemi szabadság és véleménynyilvánítás biztosítása és biztonsága, a mértékletesség mind a lelkesedésben, mind a racionalitásban stb. Nemrégiben esett meg ötvenéves érettségi találkozásonk. Jócskán különböző, tarka, színes emberkéek voltunk és maradtunk. Ami érték tehát mégiscsak közös bennünk, az Pannonhalma érdeme. Mindegyikünk a nulláról indult 1958-ban családjá, vallásossága, egyházi iskolázottsága miatt, mégis mindegyikünk küzdőképesnek bizonyult, és kivétel nélkül mindegyikünk boldog, akár Toronto város főmérnöke lett, akár dunántúli szőlősgazda. Talán ezért történt, hogy *Boldog a nép, amely tud ünnepelni*

címmel (zsoltáridézet!) jelentettem meg egyik könyvemet, válogatást 1993–2003 közötti előadásaimból, beszédeimből (Corvinus Kiadó, 2004). Szerettem ünnepelni és ünnepeket szervezni otthon és iskolában egyaránt. Miközben oly sötét korban és éji világban éltünk és élünk, amelyhez képest a sokat emlegett 'sötét középkor' valójában napfényes nyári délelőtt!

Mert bár nem akartam más lenni, mint középiskolai szerzetestanár, a diktatúra titkosrendőrsége ördögien, a Gondviselés jóságosan más irányba taszigált. Először mérhetetlen szellemi kincsestárba, a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárba. Majd amikor újra taníthattam egykori ELTE-s professzorom és a nem ok nélkül 'páternek' becézett párttitkár jóvoltából, adjunktusként terveztem nyugdíjba menni és kapálgatni. Ennek a vágyamnak az ún. rendszerváltás állt az útjába. Katolikus főiskolát építhettem újjá a bölcs püspök, dr. Takács Nándor OCD és éles elméjű apáca tartományfőnöknő, Kenéz Enikő támogatásával és kérésére. Könyvsorozatot szerkeszthettem új témákról a legkülönfélébb tudományokban (A Hét Szabad Művészet Könyvtára, negyvennél több kötet jelent meg), nemzetközi és magyar konferenciákat szervezhettem (ittthon elsőként a konfliktuskezelésről, a burn-outról, a vallás és a háború kapcsolatáról stb.). Mindennek az emberi gyarlóság, a butaság és a rosszindulat kotyvaléka vetett véget, de úgy – és ez sem lehet nem gondviselészerű – , hogy még megalapíthattam 2004-ben az első magyar nyelvű vallástudományi folyóiratot, a Vallástudományi Szemlét, majd részt vehettem az első vallástudományi MA szak megalapításában és a vallástudományi doktori iskola munkálataiban is, amelyet valaha elterveztem. Egész életemben, amikor valami tragikusan bezárult, ismételten új meg új távlatok nyíltak meg előttem. Valaki nagy fölényrel rendezkedik és irányítja a világot, amikor a kicsike ember rombol és feléget?!

Mindig párhuzamosan több, meglehetősen különböző arculatú közösséghez is tartoztam, de tudományos vagy politikai párthoz soha. Ez kétségkívül halmozottan hátrányos helyzetbe hozott, mert mindegyik párt a másik, vele ellenséges párthoz sorolt, és egyik sem segített, sőt mindegyik csak keresztbe tett. Ám így szabadon alkothattam, illetve alakíthattam véleményt, és ha tévedtem, megváltoztathattam – divatszerek ellenében is, meg mentén is. Csodálkozva hallom, amikor azt mondják, „ha újrakezdehetném az életemet, ugyanúgy tennék”. Bizony, mai szemmel sok mindent másképp tennék!

Nem is vagyok igazi tudós. Nem tudtam kitartóan és következetesen megragadni egyetlen 'csigaszőg-gyűjtemény' gyarapításánál és vizsgálatánál. Ezt hamar észre is vették a feletteseim, folyton új és új feladatot adtak, újabb és újabb tárgyakat tanítottam, gyakran elsőként az országban, a gimnáziumban vagy az egyetemen, főiskolán. Épphogy elvégeztem a magyar-angol tanári szakot az ELTE-n, az igazgató szeptember 1-jén odaszólt, hogy mától hittant kell tanítanom. A következő évben már 'profi' teológus tanította – a jegyzeteim alapján. Az első szövegtani előadásokat bízták rám adjunktusként, mert több professzor nem merte vállalni, és három tanársegéd (kettő jelenleg egyetemi tanár) járt be az óráimra, hogy tudják, mivel is foglalkozzanak a párhuzamos szemináriumokon. Pszicholingvisztikai előadások kellettek hirtelenjében, mert a neves pszichológus Amerikába távozott. Nosza, Bencze, csináld! Két év múlva bukkant fel az az új kolléga, akinek a 'profilja' lett. Visszavezettem a felsőoktatásba a retorikát az 1980-as években, oly nagyok asszisztáltak alázatosan, mint

Sinkovits Imre és Bánffy György, az első órán ott ült a rektor, aki támogatót, és több professzor, aki előzőleg akadályozott. Ugyanebben az időben az első hermeneutikai előadásokat tartattam és tartottam magam is, 1986-tól az első ikonikus és kognitív nyelvészeti szemináriumokat. Az 1990-es években sokakat felkértek Montrealból, hogy tanulmányt készítsenek nemzetközi tanulmánykötetbe az építészet és embléma témakörben, de csak tizenkettőt jelentettek meg a talán negyven-ötven, az egész világról mindenhonnan beérkezett tanulmányból, köztük az enyémet. Pár évre rá felszólítottak egy-egy nyelvészt az Európai Unió tagországaiból, hogy az udvariasságról írjanak. A kötetet szerkesztő angol professzor a könyv megjelenése után eléggé elkeseredve küldte meg a könyv elmarasztaló kritikáját, amelyben csupán két tanulmányt dicsértek, a francia és a magyar szerzőét. Kollégáimmal megalapítottam a világon az első romológia tanszéket 1992–94-ben, majd az első cigány/roma óvodapedagógus és tanító szakot, mert úgy gondolom, ez – az alap- és felsőfokú tanulás – az egyetlen járható, rövid és hosszú távú út minden népnek. Sem a váltakozó kormányoknak, sem a cigányságnak, sem a roma szervezeteknek nem kellett. Kolozsvárott és Egerben antropológiai nyelvészetet és kommunikációelméletet tanítottam 2005-től. Mind a kettő 'kellett', de életkorom és a földrajzi távolság pár év múltán közbeszólt.

Tetteim felsorolása dicsekvésnek tűnik, jóllehet inkább kudarc sorozat, mert hihetetlen többletmunkámba került újra és újra elmélyülni újra és újra más tudományágban, rész tudományban, bár nem fájt különösebben, hogy váltanom kellett. Ellenkezőleg. Izgalmas volt. Nyelvészbarátom szerint gazdagította is egyik a másikat. Mégis munkásságomnak több mint a fele a vallás kognitív és szociokulturális beágyazódásával foglalkozó nyelvészet, tehát van egységes íve. Jelenleg rendszeresen szemiotikát, retorikát, félévenként változtatva pedig a következő egyetemi és főiskolai tárgyakat tanítom a Zsigmond Király Főiskolán egészen más és más 'világrendből' jött tanárok és hallgatók között: középkori filozófiai szövegolvasás, a vallásos világkép kommunikációja, média és vallás, bevezetés a kereszténységbe, keresztény Nyugat a középkorban, hermeneutika és műelemzés. Tarka, színes, szerteágazó lista és embertelenül sok munka és tanulás – nekem. Hajnaltól napestig, hétközben és hétvégeken – reményben a végső estélig, ez élet zárásig.

Bence Lórád

Seregi József

szobrászművész (Budaörs, 1939. december 10.)

A háború után kisemmizett, szegény budaörsi családból származom.

1954-ben, a nyolcadik általános iskola elvégzése után szakmát kellett választanom. Apám tűzoltó volt, igen kevés keresettel. Négyen ettünk az asztalnál, nővéremmel és szüleimmel, egy keresetből éltünk. Szakmát kellett tanulnom, hogy minél előbb kereset-hez jussak, és segíthessek szüleimnek a megélhetésben. Gimnázium vagy később főiskola számításba sem jöhetett.

Sohasem voltak üzletben vásárolt játékaim, azokat mindig magam készítettem. Szerettem rajzolni, festetgetni. A XI. kerületi Tanács folyosójának falán kifüggesztett választható szakmák közül a kőszobrász szakma neve volt számomra a legszimpatikusabb. Választásom – azt hiszem – jól sikerült, és egy életre szól.

Tizennégy évesen nem éreztem fizikailag nehéznek a kő faragását. Izgalmas, változatos volt megismerni az anyagokat, a szerszámokat és a különböző szakmai fogásokat. Nagy tudású, kitűnő mesterek irányítása alá kerültem. Mesterem, Bátki Lajos apai szeretettel foglalkozott velem, irányított és oktatott. Harmadéves inas lehettem, amikor rám bízta Medgyessy

Ferenc *Lantos nő* című szobrának „kinagyolását”. Roppant büszke voltam arra, hogy a nagy szobrász alkotásán dolgozhattam. A szobor készre faragását már a mesterem végezte, de jutalmul megengedte nekem, hogy a szobor jobb kezét én faraghattam „készre”. Amikor Medgyessy művész úr a szobrot átvette, mesterem rámutatott a kézre:

„Ezt a kezét Józsika faragta!” (Mesterem így nevezett.)

Medgyessy csak annyit mondott: „Ebből a gyerekből még lesz valami.”

Ha lett is, ha nem, e néhány szó egész életemben elkísért, és nehéz helyzetekben erőt, kitartást adott a folytatásra.

A jó szándék és dicséret a legfontosabb, a kudarcot, bár nehezen, de el lehet felejteni.

Jó lett volna, de ma már nem szégyellem, hogy nem járhattam művészeti főiskolára. Munka után esti gimnáziumba jártam. Hétféveken kitűnő művésztanároktól rajzot és mintázást, anatómiát tanultam a Török Pál utcai Művészeti Gimnáziumban.

A Kivitelező Vállalatnál kőbe faraghattam Vilt Tibor, Medgyessy Ferenc, Kerényi Jenő, Madarassy Valter, Tar István, Kiss István, Martsa István és még sok más idős mester munkáit.

Vágyat éreztem arra, hogy saját elképzeléseimet, gondolataimat – most, hogy már egy kissé jobban megismerem a kő tulajdonságait, formálhatóságát – próbáljam szoborrá faragni.

Kiállításokra jártam, könyveket olvastam, művészettörténeti előadásokra jártam – egyszóval autodidakta módon felkészültem arra, hogy igazi szobrásszá váljak. Ez lett életem célja.

Kiállításokra, pályázatokra kezdem dolgozni.

A Fialat Művészek Stúdiója kiállításain és számos országos tárlaton szerepeltek munkáim.

1967-ben felvettek a Művészeti Alaphoz és a Fialat Művészek Stúdiójához, később a Magyar Képző- és Iparművészek Szövetsége vett tagjai sorába.

1969-ben kaptam első köztéri megbízásomat, azóta mintegy negyven alkotásom látható az országban és külföldön egyaránt. Kisebb-nagyobb sikerrel pályázatokon vettem részt. Számos kispasztikám került köz- és magángyűjtemények tulajdonába.

Tizenhárom nemzetközi szobrász-szimpoziumon vettem részt, amiket nagyon fontosnak találtam, mert itt

egymástól sokat tanulhattunk, és életre szóló barátságokat köthettünk csodálatos, rokon gondolkodású emberekkel.

Legutóbbi munkámat ez év szeptember 14-én avatták a budaörsi Kőhegyen, ez egy süttői mészkőből készült feszület.

A kereszt és Jézus alakja a feszületben egy fogalommal, szoborrá válik.

Lehet, de nem igazán fontos, hogy egy szobornak fő nézete legyen, ezzel nem mondtam újat, de igyekeztem mindig ehhez tartani magam. Az a jó szobor, amelyiknek minden nézete tökéletes.

Seregi Mihály

HÁROM TAVASZ

Ilyés István

szobrászművész (Rozsály, 1939. december 17.)

*„Az élő néphagyomány életben tartja a nemzeteket.
Számomra emberi és szellemi szabadságot jelent.”*

Amikor megszülettem, a világ a második világháborúra készült. Apai nagyapám falusi tehénpásztor volt, nagyanyám bábaasszony. Édesapám napszámos. Négyen voltunk testvérek. János bátyám már halott, Sándor bátyám Kanadában él, Erzsike húgom műtősnő a MÁV Kórházban.

Szüleimet a szegénység gyermekkoromban gyakori költözködésre kényszerítette: ezekre az időkre már alig emlékszem.

Jól emlékszem viszont arra a reggelre, amikor a szikrázó napsütésben, másfél évesen, kilépegettem cselédházunk ajtaján, s a kertet, ahová megérkeztem, olyan szépnek láttam, mintha az isteni Atya éppen ezen a reggelen s éppen ebben a kertben fejezte volna be szépséges teremtő munkáját. Ebben a paradicsomi szépségű kertben élem gyermekkoromat.

„Álmodozva hajózunk őseink bárkájában a végtelenség felé, fáradt testünk fölött angyalhaj kering, és a hajnali széllel elszállunk mind.”

A kert temploma

Az ember egyszemélyes lakhelye

Csepregi Oszkár

kohómérnök, sportvezető, honvédtiszt (Debrecen, 1939. december 21.)

A XX. század történelmünk egyik legvéresebb, legtöbb áldozatot követelő százada volt. Akik ezt az időszakot a Kárpát-medencében mind végigélték, tanúsíthatják. Családi indítatásom, az élet adta lehetőségek az én életpályámban is mély nyomokat hagytak, az egyenes ívelés helyett többször

is száznolcvan fokos fordulatra kényszerültem. Éppen ezért tapasztalatokban gazdag életutat jártam be.

Visszatekintve őseimre, minden ágon elsősorban németeket találok, akik a törökök kiűzése után telepedtek meg Magyarországon: édesanyám révén a Fajsza került földművelő Frickek, édesapám vérvonalát követve pedig a katona, iparos Spillerek, Fritzek, Winterfeldek. A 20. századra már mind elkötelezett magyarnak vallotta magát, tőlük ezt a szellemiséget örököltem. Magyar állampolgár pedig úgy lettem, hogy az első világháborút követő összeomlás után a Magyarországon rekedt és még kiskorú édesapámat a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságból kizsuppolt, jó ideig a Ferencvárosi pályaudvaron vagonlakóként tengődő nagynénje formailag örökbe fogadta.

A családi hagyományokat folytatom: Ludovikát végzett katonatiszt fia vagyok, tőle örököltem katonás megjelenésem, szemléletem. De mást is, miután Franciaországban volt hadifogságban, így megítélése a Keletről hazatért hadifoglyoknál is hátrányosabb volt. Meglepő módon a „nyuga-

tos” bélyeget saját jogon is megszereztem, ötévesen a pockingi gyűjtőlágerből hazatérve „hadifogoly”-igazolást (!) állítottak ki rólam a hatóságok.

Ettől kezdve életemből harminc évet Debrecenben, anyai nagyszüleim házában töltöttem el, mivel családuk minden ingósága egy

vasúti kocsiban pusztult el, és a rajtunk levő ruhákon kívül egyébünk nem maradt. Itt nagyapám révén, aki lelkészi végzettsége mellett a híres Református Gimnázium tanára volt, a szívós kitartást és a nagyon erős lokálpatriotizmust szívtam magamba. A fogságból hazatért édesapámat B-listázták, a legkeservesebb körülmények között dolgozott – már amikor hagyták dolgozni –, volt harmados földmunkás (vákáncsos), távvezeték- meg vasútépítő segédmunkás, és végül a hatvanas évek közepéig zsákfoltozó.

Életemben az első igazi lelki törést a családi helyzetemben bekövetkezett változás jelentette. Nagyszüleim, hogy megmentsenek a beígért kitelepítéstől, vér szerint örökbe fogadtak. Ekkor újra anyakönyveztek, kitörölték a múltam, Spillerből Csepregi lettem. Így nagyapám lett az apám, nagyanyám az anyám, édesanyám a nővérem, édesapám a sógorom. Ebben a természetellenes légkörben éltem le diákéveimet, tervezgetve vágyálmat, hogy egykoron régész vagy művészettörténész leszek. Érettségi után felvettek a Debreceni Kossuth Lajos

Tudományegyetemre. Ekkor következett be az újabb törés életemben. Két hét múlva váratlanul felfüggesztettek az egyetemen, mert „kiderült”, hogy ki akarom játszani a rendszert, eltagadom valós származási adataimat. Rajtam keresztül az osztályellenség furakodik be az egyetemre. Végül Benke Valéria miniszter asszony döntött sorsomról, példát statuálva kitiltott az ország összes egyetemének bölcsész-, természettudományi és jogi karáról.

Életem új irányt vett: a Hajdúsági Iparművekben anyagmozgató segédmunkásként kezdtem, ipari tanuló, majd három műszakban dolgozó szakmunkás lettem. Levelező úton okleveles kohómérnöki diplomát szereztem. Termékminősítő és kutató területen dolgoztam. A sors iróniája, hogy a vállalat hadiüzem volt, és múltam ismeretében is elfogadtak mint lőszergyártót, anyagvizsgálót, kutatómérnököt. Fő „szerelmem” a Magyarországon akkor még gyerekcipőben járó melegkamrás nyomásos öntészet volt. Eredményeimet hazai és nemzetközi kongresszusokon, konferenciákon ismertettem. Régi álmairól nem megfélekedve az itt megszerzett tapasztalataimat a későbbiekben a bronzkori olvasztókemencék rekonstrukciójánál az akkori tárgyak metalurgiái és metallográfiai vizsgálatánál kamatoztattam.

Úgy éreztem, megtaláltam életem célját. Sajnos a kezdetben szép házasságom zátonyra futott. Életemben újabb kanyar következett, mindent hagyva Lipcsébe mentem dolgozni. Négy és fél év után visszautam újabb fordulatot jelentett. A hadseregben ajánlottak olyan rendfokozatot és besorolást, ami egyéniségemnek és képességemnek megfelelt. (Hej, annak idején erre még Benke Valéria sem mert gondolni!)

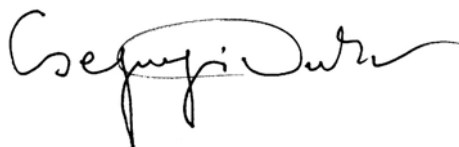
Felügyeletem alá tartozott a magyar modellezés, rádióamatőr-mozgalom, bűvárkodás, sportrepülés, a sorköteles gépjárművezető-képzés és a lövészsport meghatározó része. Feladatomból volt a sorköteles és iskolás fiatalok hazafias szellemű nevelése. Különösen a bűvárokkal mélyült el a kapcsolatomból. Felismertem, hogy a nálunk összegyűlt speciális ismeretek nagyszerűen alkalmazhatók a bűvárrégészetben. Sok éves munkával feltártunk Bölcskénél a Dunában egy római erődöt. A falakba beépített szebbnél szebb faragott kövekből a településen szabadtéri múzeum létesült. Ezzel hivatalosan is létrejött a magyar bűvárrégészet. Ezt ismerte el a Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat azzal, hogy befogadott bennünket. A további feltárásainkat önálló szakosztályként a társulat keretei között végeztük. A rendszerváltás után a Magyar Bűvárszövetség elnökéül választott, ezt a munkát 12 évig végeztem. Büszkén mondhatom, komoly részem volt abban, hogy sportteljesítményünk, bűvárképzésünk színvonala, és a régészeti munkánk alapján a Világszövetség (CMAS) három legeredményesebb nemzeti szövetsége közé kerültünk. Hazánkat a Világszövetség vezető testületeiben képviseltem. Munkánkon a koronát az SMS Szent István csatahajóhoz vezetett nemzetközi bűvárexpedíció jelentette az Adrián. Többéves fáradozással sikerült felvázolni a hajó elsüllyedésének hiteles történetét, és ennek révén felhívni a közvélemény figyelmét arra, hogy egykoron volt Magyarországnak tengerpartja, kikötője, kereskedelmi és haditengerészet, hadihajó-építő ipara. Ezzel úttörő munkát végeztünk történelmünk egy szándékosan feledésbe merült szeletének megismerésében.

Ez volt az én XX. századom. Összegezve: megtanultam, hogy semmi külső erő nem teheti tönkre az embert, ha van benne képesség, akarat, kitartás. Mindenért keményen megdolgoztam. És az általam megszerzett sokféle ismeret, tapasztalat az utódok, tanítványok munkájában tovább él, azokra építenek. Ez a fejlődés záloga.

Úgy érzem, a hetedik X-be belépve nemcsak a múlt összegzéséről kell szót ejtenem, hanem arról is, mit gondolok a jövőről. A bevezetőben sommás képet festettem a XX. századról. Sajnos a jövőben is sötét felhőket látok. Az emberi természet ellensége önmagának, nem akar hosszú távon gondolkodni és cselekedni. Felelőtlenül áthárítja a gondokat az utódokra. Nem elég a világ állandó változásából adódó problémák garmadája, mi magunk is teszünk azért, hogy jövőnk minél sötétebb, nehezebb legyen. Kizsigereljük bolygónkat, tönkretesszük légkörünket, szennyezzük vizeinket, pusztítjuk az életet jelentő erdeinket és önmagunkat. Gyűlöljük egymást, s mondvacsinált okokkal is egymás torkának esünk. A legszörnyűbb, miközben döbbenetes tempóban nőnek az

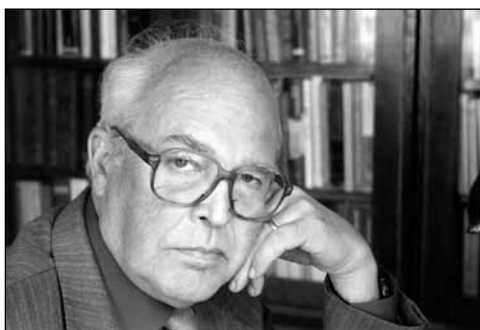
ismeretek, legalább úgy nő a szakadék az átlagember és a tudomány között. A felelős gondolkodású emberek látják a következményeket, protestálnak, miközben a vezető hatalmak dollármilliárdokat fektetnek abba, hogy megvalósítsák a tömegméretű bolygóközi utazást, ezzel annak lehetőségét, hogy az emberiség egy másik bolygón új életet kezdhessen, és legyen mit újra tönkretennie.

Ez az a pont, amikor felül kell kerekedniük a protestálóknak, tisztán látóknak, hogy – a végzetes katasztrófát megelőzendő – a felgyűlt ismereteket, tapasztalatokat az emberiség javára fordíthassák. Akármilyen sötét az általam vizionált jövő, én hiszek a változásban. Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint a négy felnőtt gyermekem és a hét unokám, és az, hogy gyönyörködöm cseperedésükben, fejlődésükben, és feleségemmel kéz a kézben mindennap várjuk, mikor kapunk hírt újabb jövevényről. Én hiszek a jövőjükben. Ámen!

Balázs Lajos

egyetemi docens, néprajzkutató (Bukarest, Románia, 1939. december 22.)

Csíkkászoni édesanyám és édesapám gyermekként kerültek a Regát fővárosába cselédnek szegődni, mesterséget tanulni, vagyis azért, hogy egy-egy kenyeret kérő szájjal kevesebb maradna a négy-öt gyermekes családokban, és élneek meg a maguk lábán, néptől, anyanyelvűtől teljesen idegen világban. Sorsuk sok ezer székely magyar sorsával volt azonos. Ott ismerték meg egymást, szerelmükből lettem én. És bár

több mint tíz éve, hogy bukarestieknek számítottak, 1940-ben valami mégis megmozdult bennük, a bécsi döntés végképp Erdély, Csík fele fordította vissza őket. Bukaresti életük létkérdés volt, és mintha a sors irányított volna, az én szakmai létem és karrierem kényszerű alakulása engem is a román főváros fele vitt. Ha ők ott maradnak, nem tudhatom, mi lett volna belőlem, de azt tudom, ha egyetemi tanulmányaim céljából nem a bukaresti egyetem bölcsészkarán nyitom az ajtót, noha Kolozsvárra vágytam, sakmunkásnál többre nem vittem volna.

Csíkszentmártonban telepedtünk le, hadiárva édesapám magyar állami támogatással cséplőgépet vásárolt, hogy azzal alapozza meg létünket, amiből az lett, hogy 1952-ben kuláklistára került. Szerény anyagi és gazdasági létünk tönkretétele azzal egészült ki, hogy ugyanazon év szeptemberében, az első iskolai hét szombatján engem, iskolát és tanulást rajongásig szerető VII. osztályos gyermeket kizártak az iskolából. Szüleim több beadvánnyal a helyi hatalmasságokhoz, édesanyám személyes könyörgéseivel a sztálinvárosi (Brassó), majd a bukaresti oktatási hatóságoknál elérték, hogy a második félévtől visszavettek, én pedig otthoni, majd iskolai tanulásommal azt, hogy 1953-ban osztályelsőként elvégezzem a VII. osztályt. A színjeles bizonyítvány azonban csak sajnálatot váltott ki a Csíkszeredai Elméleti Líceum (ma: Márton Áron Gimnázium) titkári személyzetében, be nem írhattak a VIII. osztályba. Újabb szülői könyörgések sora következett (erről a '89-es fordulat után győződhettem meg a megyei levéltárban az édesapám nevére nyitott iratcsomóból), melynek hatására, igen nehezen, de felvettek magántanulónak. Aztán újra édesanyám sírására Bereczk Lajos akkori igazgató (később 1956-ért nyolc évre ítélték) megengedte, hogy bejárhassak órára, illetve beülhessek az osztály leghátsó padjába. Az iskola kézilabdacsapatába viszont már nem vettek be, mert azt a KISZ ellenőrizte. Ma is hálával gondolok azokra a tanárookra, akik néha-néha engem is feleltettek, noha nem szerepeltem az osztálynaplóban, akik észrevették, hogy én is nyújtom a kezemet. A jogra felvételiztem 1956-ban, 1957-ben, először 8,5, másodszer 9,25 átlaggal. Nem vettek fel. Koszti István, édesapám földije, a Bolyai Egyetem illegális múltú akkori KISZ-titkára bizalmasan meg is mondta, hogy társadalmi háttérem miatt többet ne is próbálkozzak. A brassói autógyár szakiskolájába nem kértek háttérigazolást, így két év alatt ott lettem

autószerelő szakmunkás. Nyugtom nem leltem, és 1960-ban a Bukaresti Tudományegyetem román szakára felvételiztem. Nagyon gyenge romántudásommal úgy megtanultam, igazából bemagoltam Románia történelmét, a román irodalmat, alkotmányt (felvételi tárgyak), hogy nemcsak bejutottam, a tetejébe magyarként, hanem ösztöndíjat is szereztem. Az első félév vizsgáival érdem-ösztöndíjat is. Csakhogy a felvételihez, most nem részletezhetem, hogyan, csupán annyit, hogy Kovács Lőrinc, Csíkszentmárton akkori községi pártbizottságának titkára olyan papírt adott, amiből nem derült ki sem az, hogy édesapám kulák volt, sem az, hogy nem. Sem az, hogy egészséges társadalmi származású, sem az, hogy káros lennék. A sors kezét látom ma is abban, hogy az egyetem személyzeti osztálya utólag nem kutakodott a bejutott hallgatók után, mint a kolozsvári tette. Mit ad isten? Tanulmányi eredményeim alapján, az első éven csoportom KISZ-titkárává választottak. A második éven az évfolyam büroójának lettem tagja. Ott voltam a gyűlést vezető asztalnál, amikor egyik évfolyamtársunkat kizárták a szervezetből, tehát az egyetemről is, mert a nagyszüleinek malmuk volt, ő pedig „osztályidegenként belopakodott sorainkba”. Ma sem tudom eldönteni, hogy áruló voltam-e, vagy csak lapultam a magam sorsáért? Mi lett volna velem, ha egyedüli magyarként a döntés ellen szavazok vagy csak tartózkodom? Én nem tudtam olyan hős lenni, mint amilyenek 1989 után olyan sokan előálltak a semmiből. Én a csendes és tudatos ellenállással végzett munkámmal védtem ki valamit abból, ami ellenünk folyt.

Az egyetemen Mihai Pop, a folklór professzora büvkörébe kerültem, aki nyolc európai nyelven, köztük magyarul, németül és cseh nyelven anyanyelvi szinten beszélt, aki tőlem a román tételnek megfelelő magyartudást várta el, aki diákkori ülésekre vezetett be és a magyar folklórról beszéltetett román diáktársaimnak. 1965-ben szereztem romántanári oklevelet, és 1976-ban ugyanott szereztem doktori fokozatot az ő irányításával. Tanárként korán küzdelmet indítottam a román nyelv magyar iskolában való tanításának reformjáért, amit a mai napig nem hagytam abba. 2000-ben megkeresett dr. Tonk Sándor egyetemi professzor, hogy vállalnám el az akkor induló Sapientia EMTE román nyelv és egy idegen nyelv (az angolt választottuk) tanszékének szervezését a csíkszeredai karon. Egyetemi docensi vizsgát tettem, hét éven át tanszékvezető voltam, jelenleg kari kancellár vagyok.

Tanári pályámmal párhuzamosan 1989 decemberéig titokban, azóta szabadon, több mint 35 éve folytatok néprajzi kutatást, csak Csíkszentdomokoson. Sajnálom, hogy terjedelmi oknál fogva nem fejthetem ki, hogy miért mindig csak ott. Csupán annyit, hogy a vertikális kutatásnak, vagyis, metaforikusan, nem a gereblyével, hanem az ásóval való munkának vagyok a híve. Mohay Tamás, az ELTE folklór tanszékének docense írja, hogy „trilógiájának ez a települési koncentráció egyik különleges értéke”. Kutatási területem a három emberi sorsfordító – születés, házasság, halál – szokásvilága. Ebből született nagy szokástrilógiám: *Az én első tisztességes napom*. Párvalasztás és lakodalom Csíkszentdomokoson (Kriterion, 1994), *Menj ki én lelkem a testből*. Elmúlás és temetkezés Csíkszentdomokoson (Pallas Akadémia, 1995), *Szeretet fogott el a gyermek iránt*. A születés szokásvilága Csíkszentdomokoson (Pallas-Akadémia, 1999). A három szokáskultúra másfajta megvilágítását végeztem el *A vágy rítusai – rítusstratégiák*. A születés, házasság, halál szokásvilágának lelki

hátteréről című könyvemben (Scientia Könyvkiadó, 2006). Közben száznál több szacikket, tanulmányt is közöltem itthoni és magyarországi szak- és kulturális folyóiratokban, kötetekben.

Hogy mennyiben és milyen szinten járulhatott hozzá szerénységem az egyetemes magyar néprajztudományhoz, arról hadd idézzem Pócs Éva professzor asszony könyvismertetőjének legrövidebb mondatát: „Nem csak oktatási segédkönyvként használtuk ezeket a könyveket: a kutatók számára is példaképpül szolgáltak Balázs Lajos feldolgozásai.” (Bp. 2007. III. 19., Magyar Néprajzi Múzeum).

Munkáságomért szakmai és erkölcsi elismerésekben részesültem: Kulturális Érdemrend III. fokozat (Románia kormánya, 1975), Magyar Néprajzi Társaság tiszteleti tagja (MNT, 1966), Magyar Kultúra Lovagja – „A néprajz tudomány szolgálatáért” (2000), Ezüstgyopár Díj – 1999 (Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége), Ortutay Emlékplakett A néprajztudományért (MNT 2000), Magyar Tudományos Akadémia közttestületi tagja (2000), Az Év Oktatója (Sapientia EMTE, 2005), Az Erdélyi Múzeum Egyesület tiszteleti tagja (2007), Székelyföld Díj a Székelyföld című folyóiratban megjelent írásaiért (2007).

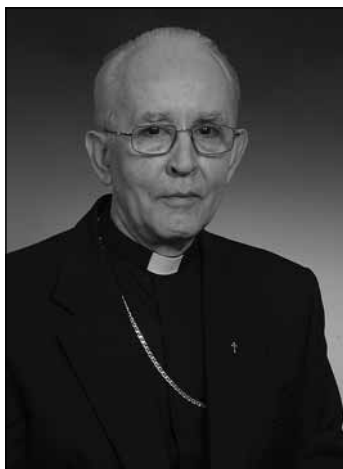
Tanári és kutatói pályám alatt, erdélyi magyar értelmiségiként példaképeim, Kómives Kelemen és Mikes Kelemen vezéreltek, na meg a mókás hitvallásom, hogy a falra hányt borsó is egyszer kivirágzik. Fontosnak tartottam akkor is a munkát, amikor tiltották, amikor nem kérték és nem volt erény, amikor nem várták, újrakezdeni akkor is, amikor folyton leomlott a remény fala.

Balázs Lajos

Bosák Nándor

püspök (Taksonyfalva, Szlovákia, 1939. december 28.)

A Felvidéken, Pozsony környékén, egy akkor színmagyar faluban, Taksonyfalván születtem, földművescsaládban. 1947-ben szüleimet magyar voltuk miatt kitelepítették a Felvidékről, akkor kerültünk Szabolcs megyébe, a Nyíregyháza melletti Kálmánházára. A jól termő és fejlett gazdasági kultúrával rendelkező Mátyusföld után (a Kisalföld északi része) a nyírségi futóhomok lett az új „földünk” – ott kellett új „otthont” építeni. Nem éltünk nyomorúságban, de a családot

(ötven voltunk testvérek) megviselte a kitelepítés és az ötvenes évek ismert közállapota. Igen keményen meg kellett dolgozni a mindennapi megélhetésért. Láttam szüleim és testvéreim szívós munkáját, kemény helytállását, amiben én is részt vettem. Ezek a nehéz körülmények készséget alakítottak ki bennem, hogy együttérek másokkal, hogy ne féljek a munkától, és tudjak szolidárisan gondolkodni (akár a nemzeti, akár a társadalmi kérdésekben).

1954-ben Debrecenben, a Faze-
kas Mihály Gyakorló Gimnáziumban
kezdtem meg középiskolai tanulmá-
nyaimat, ahol 1958-ban érettségiz-
tem. Itt éltem át az '56-os forradalmat
és szabadságharcot. Érettségi után
elkerültem Debrecenből, és csak 35
év után kerültem vissza püspökként
a városba.

A teológiát az Egri Hittudományi
Főiskolán és a Budapesti Hittudomá-
nyi Akadémián végeztem. 1963-ban
szenteltek pappá. Az egri egyházmeg-
ye különböző plébániáin teljesítettem
lelkipásztori szolgálatot. Tizennégy
évet töltöttem a közvetlen lelkipásztori
munkában, Miskolc, Mezőkövesd és
Eger voltak a főbb állomások. 1977-
ben kineveztek az Egri Hittudományi
Főiskola tanárává, ahol egyháztörté-
nelmet, ókeresztény irodalomtörténe-
tet, liturgiát tanítottam. 1977–1990-ig
az intézet lelki igazgatója, 1990–1993-
ig pedig rektora voltam.

1993-ban neveztek ki az újonnan
alapított debrecen-nyíregyházi római
katolikus egyházmegye püspökévé. Ez
az egyházmegye Szabolcs-Szatmár-
Bereg és Hajdú-Bihar megyék terüle-
tét foglalja magában. 250 ezer római
katolikus hívó él ezen a területen.
A közvetlen lelkipásztori, majd teo-
lógiai tanári munka után új feladatot
kaptam: hogy megszervezzem az új

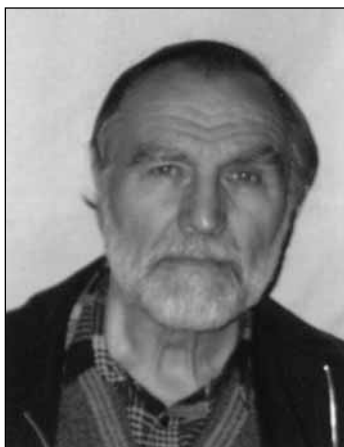
egyházmegyét és irányítsam annak
mindennapi életét. Ez a vidék az or-
szág egyik legszegényebb régiójának
számít. Vallásilag is sokszínű. Latin
és görög szertartású katolikusok, re-
formátusok és evangélikusok élnek
egymás mellett. Szolgálatom alapvető
szemléletét próbáltam jelezni püs-
pöki jelmondatommal: *„Törd meg az
éhezőknek kenyeredet!”* (Iz 58,7). Az
ilyen helyzetben és környezetben kü-
lönösen jelentősége van az egymásra
figyelő, segíteni kész, ökumenikus
magatartásnak. Az egymás tisztele-
te, hitünkéből fakadó feladataink mi-
nél tökéletesebb megvalósítása és az
együttműködés készsége az, amely
előreviszi és gyarapítja közösségeink
életét. Így az „egyházi szolgálat” tár-
sadalmi szolgálat is egyben.

Egyházmegyei feladataim mellett
a Magyar Katolikus Püspöki Konferen-
cia tagjaként különböző országos fel-
adatokat is ellátok. 2000–2005 között
a konferencia alelnöke voltam, 2005-
től pedig a konferencia állandó taná-
csának tagja. Elnöke vagyok a Magyar
Katolikus Hivatásgondozó Intézetnek
és a Magyar Liturgikus és Egyházzenei
Intézetnek.

Réti Árpád

színész (Kolozsvár, Románia, 1939. december 31.)

Édesanyám sokszor emlegette, hogy születésemkor két-két kifejlett tejfogam volt, ezért nagy jövőt jósoltak nekem. Ebből persze semmi sem lett. Gyermekkorom szegénységünk és a világegés dacára színes, izgalmas, gyönyörű volt. Műszaki pályára készültem, villamosmérnök akartam lenni, de egy fatális fordulat megpecsételte életemet: a Szentgyörgyi István Színművészeti Főiskolára kerültem, Marosvásárhelyre. Bár hamar rájöttem, hogy ez a pálya nem az én lelki alkotomnak való – nem elég a művészet iránti elkötelezettség, szeretet, alázat, a tehetség, ennél sokkal több kell, elsősorban az alkalmazkodás képessége –, visszalépni, változtatni már nem tudtam. Fogadalmat tettem egy becsületes helytállásra. Így lettem színész.

Huszonnégy esztendeig a Marosvásárhelyi Nemzeti Színház társulatának tagja voltam. Ezeket az éveket a könyörtelen diktatúra, a nemzetiségi elnyomás, a megfélemlítés és megalázás jellemezte. Aki a legcsekélyebb ellenállásra vetemedett, egyre lehetetlenebb helyzetbe került. A színház a megmaradás és megőrzés egyik fontos tényezője lett. Közben 1969-ben megnősültem, 1977-ben megszületett kislányunk, Iringó. A felelősség megnőtt, a helyzet egyre nyomasztóbbá vált.

1986-ban úgy döntöttünk, hogy Magyarországra költözünk. Hosszas és keserves vajúdasok után beadtuk áttelepülési kérésünket. 1988. november 20-án hagytuk el szülőföldünket, Erdélyt.

Egy esztendő Budapesten állás és önmagunk keresése jegyében telt el, végül az Egri Gárdonyi Géza Színház szerződtetett bennünket. Az újrainduló színház igazgatója éppen a társulatépítés pondjait próbálta megoldani, szükség volt korosztályombeli, idősebb színészekre. Talán ennek köszönhettem, hogy már az első, '89–90-es évadtól kezdve sok jelentős szereppel találkoztam. Ezeket igyekeztem művészi igénnyel és alázattal megoldani – talán néhány esetben sikerült.

Öt év alatt nyolcszor költözködtünk, végül helyzetünk rendeződött: kaptunk egy felújításra szoruló önkormányzati lakást. Elmondhatom, hogy „új” hazámban munkalehetőség és megbecsülés fogadott, ennek dacára a beilleszkedés a mai napig sem sikerült. Valószínű, hogy elsősorban az én hibámból, de egyéb tényezők is közrejátszottak.

1999-ben nyugdíjas lettem. A 2001-es évad végéig nyugdíjasként is sokat játszottam. De az akkori igazgatóváltás után valóságosan is nyugállományba kerültem. Azóta, mind a mai napig csak nézőként vagyok jelen az egi színházban.

A közönséggel való kapcsolatom azonban nem szakadt meg. Már fiatal színész koromban szívesen kalandoztam a versek világában. A marosvásárhelyi

színházban mutattam be első előadóstjeimet. Áttelepülésünk után folytattam ezt a munkát. Évente újabb és újabb irodalmi esteket szerkesztettem és mutattam be. Mérheterlenül gazdag anyagból válogathattam: nagy költőink verseiből állítottam össze műsoraimat. Tizenhét önálló estem van, melyeket könyvtárakban, iskolákban, templomokban, művelődési központokban játszom.

1997-től tagja vagyok a Szent György lovagrendnek. 2005-ben Eger városában fertálymesternek választottak. Az egri református gyülekezet presbitere vagyok. Nem vagyok tagja semmilyen pártnak. Népben és nemzetben gondolkodom. Minden olyan jó ügyet szolgálok és szolgálni fogok, mellyel, akár porszemnyit is, segíthetek közösségemnek. Fájlalom a ma Magyarországon pusztító megosztottságot. Elkésérít, hogy úgy tűnik (nemcsak nekem!): a magyar társadalom szellemi, erkölcsi, etikai szempontból történelme során soha nem volt még ilyen mélyponton. Sajnálom a félrevezetett embereket. Nem ők tehetnek róla.

Istenhívó vagyok, hozzá fordulok válságos pillanataimban. Hátralévő életidőre elviselhető fizikai erőnlétet és szellemi tisztaságot kérek Istenemtől. Szeretnék még néhány verset elmondani értő, érző, jó közönségnek, közönségnek, szépen, magyarul.

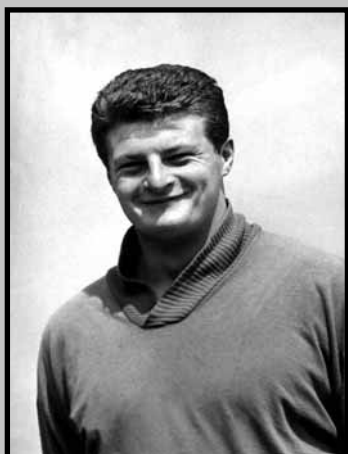
Feleségem szintén nyugdíjas, leányom, Réti Iringó szintén színésznő, jelenleg sajnós Berlinben él és dolgozik.

Erdélyi kapcsolataim élők és erősek. Versműsoraimmal gyakran hazalátogatok. A határon túli többi magyarlakta területeket is gyakran és szívesen felkeresem. Hiszek a szó erejében. Csodákra képes.

Kozma István

birkózó (Budapest, 1939. november 27–Budapest, 1970. április 9.)

„Lajos bácsi! Sose féljen, amíg ezek a kezek fogják a volánt” – mondta két hatalmas tenyerét mutatva az ország legerősebbnek tudott embere, valamikor a hatvanas esztendőök vége felé, amikor hőseink létezésében s legyőzhetetlenségében is hihettünk még. Aztán másként történt, s „Lajos bácsinak” is – Keresztes Lajosnak, az 1928-as amszterdami olimpia birkózóbajnokának, aki Kozma Istvánból, az ifjúsági válogatott kosárlabdázóból a földkeresség egyik legjobb birkózóját nevelte nekünk – a harmincegyedik esztendejét be sem töltött tanítványa koporsójánál kellett állnia nemsokára, összetörten, kisémmizetten, s kissé értetlenül. Tizenkét éves múltam ekkor, hallgattam a rádiót, a temetésről tudósító Novotny Zoltán megrendült

szavait, zokogtam, hullt a könnyem, ami átáztatta – késő este, ágyban voltam – a párnát is talán. Meglehet: nem akartam elhinni, amit – tudtam már – mégis muszáj volt elhinnem akkor. Mert hát azt mondta a rádió, meg az újság is írta, hogy megoperálták, s jobban van... aztán meg jön München, ahol megint csak ő nyerheti meg az olimpiát, senki más, s egyébként is: Kozma, a rettenetes erejű Kozma Pici, a mi hősünk nem halhat meg csak úgy...! De meghalt, négy nappal egy ostoba baleset után, s még azt is hallottam később, ha összetört kicsi autója ajtaját nem ő, a saját erejével feszíti ki, életben marad.

Majd negyven éve ennek, s én egyre gyakrabban gondolok arra, hogy Kozma István a legjobbkor ment el, ahogy – korábban – Petőfi Sándor vagy Ady Endre is. Nem, mert rövid élete – ahogy mondani szokás – így is kerek egész, hanem azért, mert jelenlétének minőségével a maga korának lehetséges parancsát, leszorított álmait úgy sugározta ő, hogy életével le is pecsételte azt. Önmagán túlmutató sorsával önnön folytathatatlanságát teremtette meg, mert ami jött, nem az ő világa volt – illetve lett volna – már, neve s emléke ezért maradhat eszmény s példázat mindörökre, a birkózás, a sport határain kívül is akár. Hiszem, hogy rendkívüli testi s lelki adottságait éppen ezért kapta, amikkel aztán – hitt-e benne, nem tudom, de nem is lényeges – a Teremtő szándéka szerint sáfárkodott. A hatvanas esztendőök Magyarországanak hódító jelensége volt emberként, sportolóként s – mondják, akik ismerhették – férfiként egyaránt. Százkilencvennyolc centire nőtt, teste száznegyven kilósan is szinte egy görög szoboré, a ritka szabályos arc még birkózás közben is mosolyogni látszott, személyét rajongás övezte, ez nem lehet vitás. Mint örökvidám mókamestert is emlegetik, lénye biztonságot sugárzott maga körül, hozzá – a halál másnapján – Latinovits Zoltán írt himnikus levelet („Segítettél nekünk, hogy elhiggyük: győzhetünk is. [...] melletted mindig biztonságban éreztük magunkat. [...] Itt maradtál nekünk erőnek, példának.”), s mégis – Szegő András írta le valahol – magányos volt valamiképp.

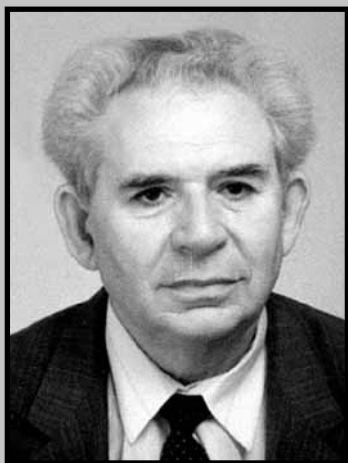
Igen, a hősök mindig magányosak valamiképp, a forradalom eltiprása után Magyarországon hazug közegében pedig törvényszerűen azzá kellett lenniük. „Magányos farkassá”, ahogy Balczó Andrásra tekintettek, „összeférhetetlen különccé”, ahogy Latinovitsot emlegették akkor, vagy mint a labdarúgó Varga Zoltán, aki a „sorba” öntudatlanul vagy öntudattal beállók „sztárrá hanyatlása” helyett – 1968-ban – a menekülést választotta inkább. Kozma, Balczó vagy a náluk fiatalabb, még a pályafutása elején állt Varga lény, a versenyben tanúsított magatartása valóban a „mi is győzhetünk” hitét adta meg, adta vissza nekünk, őket csodálva ki-ki az eltiport, elfelejtett-elfelejtetett hősi létre eszmélhetett néhanap, ha ő maga – a szurkoló – szeretett volna az akkor már (még) elnyerni látszott kényelmes nyugalomban élni, akkor is. Kozma István – aki a világ valaha élt egyik legjobb birkózója volt! – tüneményes életének nem a két olimpiai (1964, 1968), a három világbajnoki (1962, 1966, 1967), az Európa-bajnoki (1967) meg a tizenöt magyar bajnoki cím volt a lényege, hanem a létezés ama sűrített kérdése, amelyre a hazugság s a még eleven értékelismerő képesség metszéspontján ő átélhető, a lelket – egy-egy pillanatra legalább – a hazugság fölé emelő példás választ adott. Példát arra, aminek 1968–70 után – s nemcsak Magyarországon! – egyre kevésbé lett tere már, amikor a hősi lét formáját, s annak emlékezetét őrző lélek még inkább magára maradt. Aki életét vigyázta, talán e rohanva közelgő (világ)állapotnak nem akarta kitenni őt, s hogy mi, hátramaradottak eszméljünk e példán, ezért szólította el.

N. Pál József

Kristó Gyula

történettudós, középkorkutató

(Orosháza, 1939. július 11.–Szeged, 2004. január 24.)

2009. január 24-én öt éve, hogy életének 65. évében elhunyt Kristó Gyula akadémikus, a szegedi egyetem professzora. Munkásszülőök gyermekeként Orosházán született. A helyi Táncsics Gimnáziumban érettségizett, majd Szegedre került, ahol előbb magyar-történelem, majd latin szakon szerzett diplomát. Érdeklődése egyetemi éve során a magyar középkor története felé fordult. Tehetségének és legendás szorgalmának köszönhetően már első írásaiiban feltűnő érettséggel végezte el egy-egy szakmai probléma tisztázását. Fiatalon szerzett tudományos fokozatokat; 38 éves csupán, amikor a történettudomány doktora lett. Professzori kinevezést 1978-ban kapott, akadémikusságra 1998-ban érdemesítették. Pályája

végig a szegedi egyetemhez kötötte. Kivételesen gazdag életműve 101 könyvből, további 25 szerkesztett kötetből, egészében pedig 600-at meghaladó

szakközleményből áll. Alkotásai mind kivételes forrásismeretéről, rendkívüli szakirodalmi tájékozottságáról, éles szemű megfigyelőképességéről, gondolkodásának vaslogikájáról nyújtanak bizonytságot; mindehhez pedig közérthető közlésmóddal és élvezetes stílussal jellemezhető kitűnő íráskészség társult.

Kristó Gyula egyedülállóan sokrétű szakmai életművet alkotott. A magyar történelem kivételesen hosszú időszakában mozgott otthonosan. Éppúgy elsőrangú kutatója volt a magyar őstörténetnek, az Árpád-kornak, mint a vegyes-házi királyok korának. Tudós szakértelme azonban nemcsak a szűken vett történettudomány területére korlátozódott. Maradandó alkotások sora fűződik nevéhez a nyelvtudomány, a filológia, a historiográfia, a demográfia, a történeti segéttudományok több ága – kivált a diplomatika – területén is. Gazdag életművének számos darabja naprakész jártasságról árulkodik a régészet, a néprajz, az irodalom- és a művelődéstörténet, a történeti földrajz és a településtörténet kérdéseiben egyaránt. Kristó Gyula igen sok műfajnak volt szinte felülmúlhatatlan mestere. Mind Magyarország legkorábbi és középkori történetére nézve, mind egy-egy szűkebb történelmi kérdés monografikus feldolgozása terén számos összegző, korszerű összefoglaló művet tett le az asztalra. A részletkérdések minuciózus vizsgálata sem volt azonban idegen tőle, sőt, forrásismerete itt kamatozott csak igazán, hiszen mindig a számításba vehető teljes forrásanyag ismeretében és felhasználásával formált egy-egy kérdésben véleményt. A hagyományos értekező írások mellett a Kristó-életmű maradandó értékét képezik a forrásfeldolgozások is, legyen szó kritikai kiadásról, kommentárkötetről, szöveggyűjteményről vagy éppen oklevéltárról. Nemcsak tudományos, hanem tudományszervezői és szerkesztői teljesítménye is lenyűgöző; több mint két tucat munka létrejöttének viselte gondját, közöttük olyanokét, mint az 1994-ben napvilágot látott *Korai magyar történeti lexikon* vagy a Szege történetét korszerűen feldolgozó öt terjedelmes kötet.

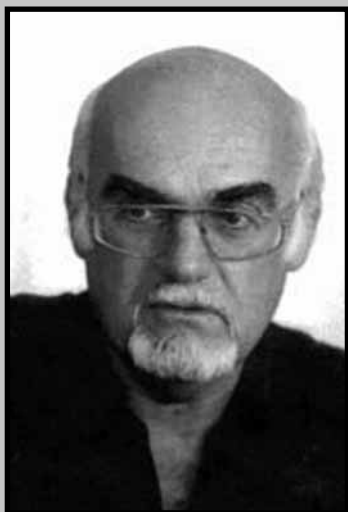
Monumentális életművét Kristó Gyula nem világtól elvonult szobatudós-ként alkotta meg. Tevékeny részese volt a helyi, az egyetemi és a tudományos közéletnek; működött rektorként, dékánként, tanszékvezetőként, tagja volt számos testületnek és bizottságnak. Alapított tanszéket, kutatóműhelyt, tudományos vállalkozásra szövetkező konzorciumot, doktori iskolát, kiadványsorozatot, amelyek szárba szökkenése, felvirágzása többnyire kiapadhatatlannak hitt alkotóerejének köszönhető. Kiváló pedagógusként tanárnemzedékek tekintik tudós mesterüknek, sok fiatal kutató pedig nevelőjét, elindítóját, segítő és értő konzulensét tiszteli benne. Szellemi hagyatéka a magyar középkortudományban hosszú ideig meghatározó igazodási pont marad; azok pedig, akik barátként, tanítványként és munkatársként közelről is megtapasztalhatták egyenességét, emberségét és segítőkészségét, jó szívvel, hálás érzülettel őrzik magukban emlékét.

Almás Tibor

Pék Pál

költő, irodalomkritikus, tanár

(Nagykanizsa, 1939. július 26–Nagykanizsa, 2008. július 24.)

Pék Pál neve az eltelt évtizedek alatt összeforrt Nagykanizsával. Valahogy úgy, ahogyan Czuczor Gergelyé Győrrel, Juhász Gyuláé Szegeddel, Csorba Győzőé Péccsel – és folytatható a sor. Jóllehet vidéki költőnek lenni sosem volt könnyű, ám az is igaz, hogy a vidéki városok, ezek a szellemi végtájak sokkal büszkébbek hírességeikre, mint a főváros, melyben oly könnyű nyom nélkül eltűnni. A megállapítás, úgy vélem, érvényes a nemrégiben elhunyt Pék Pálra is, aki legendás tanárként, nagyszerű költőként, majd a rendszerváltás utáni szellemi aktivitás légkörében, az általa megálmodott, életre hívott országos hírű irodalmi folyóirat – a Pannon Tükör – főszerkesztőjeként fontos irodalomszervezői munkásságot fejtett ki. A magyar irodalom színe-java megjelent a folyóiratban, amely emléket állított többek közt Pék Pál jobb

sorsra érdemes költőtársának, barátjának, a Weöres Sándor által is tisztelt, a rendszerváltás előtt meghalt Takács Lászlónak. A *még élsz, fényeskedsz* című, a Pannon Tükör Könyvek első és egyetlen darabjaként megjelent impozáns versválogatás Pék Pál válogatásában és szervezésében jelent meg. E tényben én egyszerre érzekteltem a síron túli barátság szép példáját és a szellemi értékeknek kijáró megbecsülést, amelyre ordasuló világunkban egyre kevesebb példa akad. Telefonon beszélgetve vele, vagy a pesti könyvhét forgatagában, vagy éppen Nagykanizsán, ahová többünket meghívott író-olvasó találkozóra, folyamatosan az önmagát és a korát pontosan értő, azt etikai mércével mérő ember benyomását keltette. Mindez visszatükröződik költészetében, amely számára a világ megértésének és jobbításának eszköze volt. Nagy örömmel vette kézbe a pályafutását elemző monográfiát (Bakonyi István tollából), amely fontos kísérlet a líra hangos főútvonalait elkerülő, ám elmélyültségében, költői erőben mégis jelentős életmű bemutatására. A versek, ma már ez világosan látszik, határozott etikai álláspontot rögzítenek. Akkor is, mikor a magyar történelem „vérzivataros” korszakára, és akkor is, mikor a biblia örök érvényű példázataira utalnak. Külön színfoltot jelentenek a keleti lélekszempléteket megfogalmazó Ven-ji versek, melyek érdekes polémiában állnak Takács Gyula hasonló témakörbe sorolható szerepverseivel. A *Szélcsönd és újra szél* című, utolsó előtti verskötet sejtelmeiben már érezhető az elmúlás sejtelme, a lét-kaland egybelátásának igénye. A korszak verseinek profetikus gesztusában a jelen és a múlt képei mint egymást magyarázó analógiák végső soron az idő végtelen körmozgására utalnak. Mindezt csak annak jelzésére, hogy Pék Pál lélekszempléte mennyire tág volt, s mennyire mentes a talmi nagyotmondás kísértéseitől. Lírája épp arányosságával utal a költői önismeretre. Utolsó, még

életében megjelent verskötete, *Az elmerült sziget* (Pro Pannónia Kiadó, 2008) az élettől való búcsúzás megrendítő lírai dokumentuma s egyben szellemi végrendelet, amelyben újra s a korábbinál erőteljesebben kísért az indulás Fodor András által emlegetett, Pilinszkyt idéző extatikus hangoltsága, ahol a biblikus képek a pokol és menny közé szorított emberi sors tragikumáról vallanak. Ám azt is észre kell vennünk, hogy a személyes halál képzete ebben a világtéren nem végleges befejezés, hanem újakezdés, azaz a körkörös időben kezdet és vég összeért. Valahogy úgy, ahogyan ez a hagyatkozás nagy versében, a *Dies ad quem* című versfüzér negyedik tételében történik:

Dereng az ég. Egy új nap kezdi
 álom-röptét isten pitvarán – –
 Galamb, ki szárnyát törve, boldog
 létébe mégis visszajár.

Baán Tibor

MÉLTÓ HELYSZÍN FELÚJÍTOTT HELYSÉGEK

Kongresszus, konferencia, fogadás, szeminárium, esküvő, tanácskozás, bál, kiállítás, bemutató, parti, vetítés...

Szálloda: családias hangulat, kedvező ár.

SZAKSZERŰ SZERVEZÉS
 MÉRVADÓ REFERENCIÁK

MAGYAR KULTÚRA ALAPÍTVÁNY
 HOTEL KULTURINNOV

1014 Budapest, Szentháromság tér 6.
 Tel: (36-1) 224-8100 Fax: (36-1) 375-1886
 mka@mka.hu, hotel@mka.hu
 www.mka.hu

MAGYAR–MAGYAR PÁRBESZÉD

Régiók találkozása. Kárpát-medencei Napok. Ausztrália Magyar Baráti Köre. Magyar Emlékekért a Világban Egyesület. Hazatérők Panoráma Világklubja. Kiállítások, hangversenyek, előadói estek, könyvbemutatók, továbbképzések...

Nyolcvanegy jeles hetvenes

**Alföldy Jenő • Bak Imre • Balázs Lajos • Beke Margit
Bencze Lóránt • Ifj. Benedek Jenő • Bertényi Iván
Bosák Nándor • Bögözi Kádár János • Buda Béla
Buza János • Csáji Attila • Csepregi Oszkár
Csikai Márta • Deseő Csaba • Detrekői Ákos • Eöry Emil
Erdei Árpád • Fazekas Lajos • Fejes István • Fekete Géza
Fogarassy Miklós • Fürtös György • Galambos Tamás
Gaszner Péter • Györgyi Kálmán • Havas László
Hegedüs Endre • Ilkei Csaba • Ilyés István • Izsóf Vilmos
Janza Károly • Janzer Frigyes • Jovánovics György
Kádár János Miklós • Kanyó Béla • Kaposi Endre
Kenyeres Zoltán • Kerényi József • Kiss Anna
G. Komoróczy Emőke • Korda György • Kozma Tamás
Kőszeg Ferenc • Kötő József • Kríza Ildikó
Lászlóffy Csaba • Lőrincz L. László • Meszlényi János
Módos Gábor • Módos Péter • Nádasdy János
Nagy Frigyes • Novák Dezső • Orvos András • Pap Éva
Prokopp Mária • Prunkl János • V. Raisz Rózsa
Rajki László • Réti Árpád • Sándor Pál • Sas József
Seregi József • Simon Róbert • Sipos Lajos
Sulyok Gabriella • Szabados György • Szalai Sándor
Szebik Imre • Szentí Tibor • Szilágyi Ildikó
Szilágyi Miklós • Tiboldi Mária • Tímár Árpád
Tóth Éva • Tóth Sándor • Várady Tibor • Virágh László
Závodszy Géza • Zombolyai János**

Ára: 1490 Ft. Előfizetés: 5000 Ft.

Előfizethető személyesen valamennyi postán és a kézbesítőknél, a Magyar Posta Zrt.
(1) 303-3440-es faxszámán, a hirlapelofizetes@posta.hu e-mail-címen,

A Napút elérhető az interneten: <http://www.napkut.hu>

Számlaszám: OTP 11713005-20381185

Folyóiratunk támogatói:

A Nemzeti Kulturális Alap ismeret-
terjesztés és környezetkultúra, va-
lamint közművelődési kollégiuma
és a Nemzeti Civil Alapprogram